انتشارات زانا

مەمێ ئالان

وەڕوایەت ڕۆژە لسکۆ

هەڵگەرانـن و هەڵڕازانن وە کوردی خوارین:

ئێحسان موعتەزدی

مەمێ ئالان
وەڕوایەت ڕۆژە لسکۆ
هەڵگەرانـن و هەڵڕازانن وە کوردی خوارین:
ئێحسان موعتەزدی

Memê Alan

Bi berhev kirina Roger Lescot

Wergerandun û Şirove bi kurdiya Xwarîn:

Ehsan Motazedi

ISBN : 978-622-5487-52-9
9 786225 487529

انتشارات زانا

مەمی ئالان

وە ڕوایەت ڕۆژە لسکۆ

هەڵگەرانن و هەڵڕازانن وە کوردی خوارین:

ئێحسان موعتەزدی

انتشارات زانا- ۱۴۰۴

سرشناسه: لکسو، روژه، ۱۹۱۴- ۱۹۷۵م.
Lescot Roger
عنوان و نام پدیدآور: مەمی ئالان وە روایەت روژە لسکو/هەلگەرانن و هەلرازانن وە کوردی خوارین ئیحسان موعتەزدی
مشخصات نشر: ایلام: زانا، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری: ۲۷۰ص.
شابک: 978-622-5487-52-9
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: زبان: کردی.
یادداشت: Mame Alan: bi barhav kirina Roger Lescot
موضوع: افسانه‌ها و قصه‌ها کردی.
Legends—Kurdistan
شناسه افزوده: معتضدی، احسان، ۱۳۶۴-،مترجم
رده‌بندی کنگره: PIR۳۲۵۶
رده‌بندی دیویی: ۳۹۸
شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۱۲۳۸۶۱
اطلاعات رکوردشناسی کتاشناسی: فیپا

مەمێ ئالان

(وە ڕوایەت ڕۆژە لسکۆ)

ترجمه و شرح: احسان معتضدی
ناشر: زانا
شابک: ۹-۵۲-۵۴۸۷-۶۲۲-۹۷۸
نوبت چاپ اوّل: ۱۴۰۴
شمارگان: ۵۰۰
طراح جلد: طنین جابری
قیمت: با جلد شمیز: ۲۸۰ هزار تومان/ با جلد سخت: ۳۹۰ هزار تومان
آدرس ناشر: ایلام، خیابان عاشورا، انتشارات زانا تلفن: ۰۹۱۸۳۴۱۲۴۵۴

پێرست

| کوڵوشەکان |

پ	پانۆس
ج‌ج	''مەم و زین'' ''جەلیلێ جەلیل'' و ''ئوردیخانێ جەلیل''
ح	حدوود و نزیکە
خانی	''مەموزین'' ''ئەحمەد خانی''
ز	ساڵ و ڕووژژمێر زایینی (میلادی)
ڕل	ڕۆژە لسکۆ
ق	ساڵ کووچی قەمەری
ل‌ب	''مەمێ ئالان'' وە ڕوایەت ''ڕۆژە لسکۆ'' و ''جەلادەت عالی بەدرخان''
مان	''مەمێ ئالان'' کووکریای ''ئۆسکار مان''
و.ز	وەر جە زایین (میلاد)
ە	ساڵ کووچی هەتاوی (شەمسی)
هاوار	''مەمێ ئالان'' وە ڕوایەت کۆڤار ''هاوار''
هەورامی	''مەموزین'' گووورانی/هەورامی

| قسەی وەرین |

چیرۆک "مەمێ ئالان" یەک لە کۆنترین داستانەیل دەمەڵدەم کوردیە، کە ترنگەێ وەک گڵاڵ لە درێژای مێژوو لە ناوچەیل دۊر لە یەک و وە زاراوەکان جیاواز بەردەوام بۊە. واریانتەیل چیرۆک وە زاراوەکان کورمانجی، سۆرانی، گۊرانی/هەورامی، و هەروەها زاراوەی "کورمانجکی" یا "زازاکی" لەوەردەسن، ئەمانی وە ناوبانگترین واریانت چیرۆک بێشک "مەم و زین"، یا ئەجوور کە مەلاکان کورد نۊسانەسەێ "مەموزین"، بەرهەم مامۆستای پایەبەرز "ئەحمەد خانی" (١٦٥٠-١٧٠٧ ز) شاعێر، عارف و فیلوسۆف گەورا و نەمرە (لەیەودوما وە کوڵوری وەک (خانی) ئێشارە پێ کەم)، ئەوچەنە کە خەڵک فێشتر نام "مەموزین" ئەڕاێان ئاشنایە و کەمتر نام "مەمێ ئالان" ئژنەفتنە. "مەموزین" (خانی) هەروەها کۆنترین ڕوایەت مەکتووب وەی چیرۆکە، کە وە ئەگەری فرەوان نزیکەی ئێنتهای سەدەی هڤدەهم نۊسانەگەێ تەواو کریاس.

دۊای (خانی)، "مەم و زین" گۊرانی/هەورامی کۆنترین نوسخەی لەوەردەسە، کە ئەوەیش وە شێعرە، ئەمانی جیاوازیێ وەرد "مەموزین" (خانی) فرەس (لەیەودوما وە کوڵوری (هەورامی)). دەسخەت ئی ڕوایەتە ئیرەنگە ناو بەش کوردی کتابخانەی شار "بەرلین" وڵات "ئەڵمانیا" مەوجوودە، و وە پەێ زانیارەکان تاریخ ئێستێنساخێ ١٨٤ ز ئە. وە داخەو هۊچ زانیاریئێک لە سەر نۊسەرەگەی ئی واریانت داستان لەوەردەس نیە و تەنیا زانیم کە تەخەللوسێ "میرزا" بۊە. نسخەئێک تر وە ڕوایەت گۊرانی یا هەورامی وە لایەن بەرێز "نامق هەورامی" ناسێنریاس کە دەسخەتەگەێ ناو کۆلەکسیون شەخسی پارێزریەێ.

بێژگە لەی دو واریانت، باقی ڕوایەتەیل چیرۆک لە سەدەی هژدەی زایینی وە دۆا فورم نۆسریاگ گرتنە، کە من ئێردا باس چووار وە لیان کەم:

١) "دەستان مەمێ ئالان"، کە بەڕێز "ڕۆژە لسکۆ" (لەیەودوما (ڕل)) وە دەسمێەت بەڕێز "جەلادەت عالی بەدرخان" وە ساڵ ١٩٤٢ ز لە "بەیرووت" پایتەخت وڵات "لوبنان" وە هاوڕێ تەرجمەی فرانسەی داستان وەشانیە (لەیەودوما واریانت (ل‌ب))، کە بەرهەم نووای چاوتان هەڵگەراننەوەی ئی ڕوایەتە. ئی ڕوایەت بەرهەم هاودەمی گەرد فێشتر لە بیس دەنگبێژە، کە تەنیا نام بڕێگیان وەک دەنگبێژەیل "میشۆ"، "سەبری" و "خدۆ" ناسریایە. ئی واریانتە

٢) چیرۆک "مەمێ ئالان" وە زاراوەی "موکریانی"، کە ڕووژهەڵاتناس ئەڵمانی "ئۆسکار مان" (١٨٦٧-١٩١٧ ز) وە هاوڕێ چیرۆکەیل تر وە ساڵ ١٩٠٥ ز لە "بەرلین" وەشانیە (لەیەودوما (مان)). ئی ڕوایەت لە دەم دەنگبێژ "ڕەحمان بەکر" کوو کریاس و مامۆستای نەمر "هێمن موکریانی" (١٩٢١-١٩٨٦ ز) دۆاتر وە سەر ڕێنۆس کوردی هەڵێگەرانیە و هەروەها تێکەڵیەکانێ ڕێک کردیە.

٣) داستان "مەم و زین" کە وە هاوڕێ داستانەیل فۆلکلۆر تر (وە ناوێان "سیابەندێ سلیوی و خەجێ" و "زەمبیل‌فرۆش") وە لایەن دو براکان "جەلیل"، "جەلیلێ جەلیل" و "ئۆردیخانێ جەلیل"، یەکەم جار وە ساڵ ١٩٩٤ ز چاپ کریاس (لەویەدوما (ج‌ج)). ئی واریانت، وە پەێ واتەی براکان "جەلیل"، وە ساڵ ١٩٥٩ ز لە دەم دەنگبێژ "هۆڤهان‌نێسیان کاراپێت" وە شار "یەریڤان" وڵات "ئەرمەنستان" زەفت کریاس. شێوەزار ئی ڕوایەت، جوور شێوەزار کوردەکان ناوچەی "قەفقاز" ئە.

٤) ڕوایەتێک ناتەواو کە "جەلادەت عالی بەدرخان" وە زووان فرانسە ناو چەن ژمارە وە کوڤار کوردی-فرانسەی خوەێ "هاوار"، ناوبەێن ساڵەیل ١٩٣٢-١٩٣٣ ز وە "شام" پایتەخت "سووریا" وە دەر خستیە (لەیەودوما (هاوار)). ئی ڕوایەت یەکێ لە سەرچاوەکان ڕوایەت (ل-ب) ئە، ئەمانی تەنیا سەرچاوەێ نیە. وە داخەو دۆای ڕاگریان ئێنتشار "هاوار"، ڕوایەت "مەمێ

ئالان" ئیش ناتەواو مێنێ، ئەمانی "جەلادەت عالی بەدرخان" وەر جە ئێنتشار دەق داستانەگە، ڕەشنۆسەگەێ سەربابەتەیلێ خستیەسە ڕۆ کە تۆەنیم وەرد ڕوایەتەیل تر موقایەسەێ بکەیم.

شایان باسە کە ڕوایەتەیل "مەمێ ئالان" یا "مەم و زین" وە زووانەیل غەیر کوردی ئیش هەن، کە باس بڕێگێان ناو سەرچاوەکان ئاخر کتاب هاتیە. زوورم کەسەیلێ کە گەرەکێانە زانیاری دەربارەی بنچگ داستان و ڕوایەتەیل جیاوازێ وەربگرن، تۆەنن سەێل بەش دەسپێک (ڕل)، و هەروەها "مەم و زین" (هەورامی) بکەن کە بەرێزەیل "شەهاب وەلی" و "ئولمەز جومهور" لە "ئێستانبول" وەشاننە.

هەر ئەوجوور کە پێشتر ئێشارە کردم، ئی کتاب هەڵگەرانن "مەمێ ئالان" (ڕل) ئە. وەی هەڵگەراننە هۆچ گۆەرانکاری وە سەر داستان ناتیە و وشە وە وشە لە کورمانجی وە کوردی خوارین هەڵگەرێنریاس. جارجار ئەڕای بێتر فەهمریان بابەت، وشەئێک وە بەیت چەسپانمە کە یانە گشت وە بەێن چفتە ([ ]) هاتنە. یەک دو جاریش کە چشتێک تر وە هەڵگەرانن وشە وە وشە تەرجیح دامە، ئەسڵ کورمانجیەگەیش ناو پانۆس نیشان دەمە.

زووان ڕوایەت (ل‌ب) فێشتر وە شێوەزار کورمانجی هووز "بەرازی" یە، کە عەشیرەگەی دەنگبێژەیل سەرەکی ڕوایەتە و وە کورمانجی ئێستاندارد نیە. هەروەها، جوور گشت بەیت-خوەنستنەیل دەمەڵدەم، سازومان ڕێک و یەکدەس نەێرێ. بەیت، هەڵوەس و شێعر نیە ئەمانی ئاهەنگ و زەنگ خوەێ دێرێ و مەعموولەن ئاخر بەیتەکان هاوقافیەن (هەرچەن وە پەێ قاعێدەی عەرووز ئی قافیەکان چەفت و هەڵەن). وەی خاتر کردە و ئەنجامدەر (واتە فعل و فاعێل)، یاخود بەشەیل تر کەلام، فرەجار وە پەێ هەوەجەی ئاهەنگ یا قافیە جێ وە جێ بوون. ئێشارەکان هەرێمی و مێژوویيش جارجار وەرچاو تێەن، کە یانە گشت کار هەڵگەرانن دژوار کەن. ئەڕای فەهمستن ناکووکیەیل و ماناکان ناڕۆشن، من سوود فرەئێک لە تەرجمەی فرانسەی (ڕل) و هەروەها تەرجمەی عەرەبی "مەمێ ئالان" (زازا ن.، مصطفی رسول ع.، ممي الان، ١٩٨٤ ز) وەرگرتمە. وەی هەڵگەرانن، من هەڵگ خوەم دامە کە ڕووح ئەسڵ چیرۆک و زەنگ و ئاهەنگەگەی تایبەتێ بپارێزریەێ و هاوکات پێش و پاش کردن بەشەیل بەیت ئەڕای زەنگ و ئاهەنگ، حاڵەت سووک و مەسخەرە پێ نێەێ. ناو ئی خەباتە، هەڵگەرانن

"کورمانجکی" (زازاکی) بەرێز "ڕۆشان لەزگین"، کە ناو سەرچاوەکان هاتیە، فرە ئێلهامدەرم بۆ کە سپاس وە لیێ کەم.

یە دووەمین خەبات من وە بووار فۆلکلۆر کوردیە، کە دوای وەشانن چیرۆک "سیابەند و خەجێ" دەرتێەێ. وە موقایەسە گەرد "سیابەند و خەجێ"، ئی کارەی پێشڕۆتان فورم و ڕێنۆسێ زۆر جیاوازە. وە تایبەت، هەنایێ خەریک نۆسان "سیابەند و خەجێ" بۆم ئاگای من لە ڕێنۆس کوردی خوارین وە نسبەت ئەمڕوو فرە کەمتر بۆ و هەگ ئەمڕوو بنۆسیامەوەێ شێوەئێک تر وەرگرتیام. هەروەها شێوەزار "سیابەند و خەجێ" فرە نزیک وە شێوەزار زووانی شار "کرماشان" ئە، و من هاوکات وشەکان کورمانجی و تەنانەت چەن قاعیدەی شێوەزار کورمانجیش ناو نۆسانەگەێ وە کار بردمە. ئەو کاتە من ئاگادار شێوە و ڕێزووان یەکگرتی کوردی خوارین نەۆم، کە هەرسەێ هێما وە تەواوی جێ نەکەفتیە ئەمانی لەوەێ کە من باوەڕم بۆ فرە پێشکەفتیترە. ناو نۆسانەوەی "مەمێ ئالان"، هەڵگ خوەم دامە کە شێوەزار و ڕێنۆس یەکدەس و نزیک وە شێوەی یەکگرتی کوردی خوارین بوود. هەروەها تەڵاش فرەئێک کردمە کە ئیملای وشەکان ڕێک و دروس بوود. وەخت شک دەربارەی ئیملا یا مانای وشە، سەێل فەرهەنگەیل ئانلاین وەک "هەنبانە بۆرینە" و "فەرهەنگ باشوور" کردمە و ئەو وشە هەڵوژاردمە کە نەتیجەی مینەکردن ئانلاینێ فرەوانتر بوود. کار ترێکیش کە ناو "سیابەند و خەجێ" کردوم و ئیرەنگە وە چاوم ناخاسە، کەوانەیل (پەرانتێزەیل) فرەئێکە کە جێ وە جێ ئەڕای شرۆڤەکردن واتەکان واکردمە. ئێرەدا "وشەدان"ئێک ئێنتهای کتاو لکانمە، کە وە ڕاسیش تەنیا وشەدانە و وشەنامە نیە، کە ئمێدوارم بڕێگ سوود وە لیێ وەربگرن. هەر حاڵ، بڕێ جێەیلیش هەر کار خوەم کردمە کە هیوادارم لێم بوەخشن. ڕاسەگەێ بۆشم، ئەڕام ڕوون نیە کە نۆسان "م" وە جێ "من"، "ت" وە جێ "تۆ"، یا "چاوەگاند" وە جێ "چاوەکانت" فایدە و کەڵکێ چەس؟ وە هۆر من یانە تەنیا جیاوازی وەرد شێوەزارەیل تر دروس کەن و لەوە گرنگتر خوەنسن مەتن دژوارتر کەن، زوورم ئەڕای ئەوانەێ کە تەجروبەی خوەنسن کوردیان هەندەکە. وە هەر ڕەوش، یەیش ڕاسە کە دۆاجار ئێمە با گشتمان ئەڕای ڕەسین وە ڕێنۆس و ڕێزووان یەکگرتی دڵ لە بڕێ دڵخوازیەیلمان هەڵکەنیم.

ناو دەسپێکەگەی ئی کتاب، کە وە پەێ ئی قسەی وەرین تێەێدن، من وە کوڵور باس بنچینەی داستان و تایبەتمەنیەکان ڕوایەت (ل‌ب) کردمە. (ڕل) ناو ڕوایەتگەی خوەێ جەدوەلێک پێشکەش کەێ کە چەن ڕوایەت چیرۆک، لە ناوێان ڕوایەتەیل (هاوار) و (مان) و (خانی)،

وەرد یەک و وەرد ڕوایەت (ل‌ب) موقایەسە کەیٚ. وە جیٚ ئەوە، من جارجار ناو پانتوسەکان ئیٚشارە وە یەکسانی یا جیاوازی شەش ڕوایەتەکان ئیٚرە ئیٚشارە پیٚ کریای کردمە. هەروەها ناو بەش دەسپیٚک، قەیٚریٚکیش دەربارەی "مەموزین" (خانی) وتمە، کە لە گشت ڕوایەتەیل ترەک جیاوازە ئەمانی فرەیش گرنگە و نیوود قسە لە سەریٚ نەکریەیٚدن.

وە ئاخر، سپاس بیٚکەران خوەم پیٚشکەش مدیر موحتەرەم "نەشر زانا"، جەناب "زاهر سارایی" کەم، کە جوور کارەگەی پیٚشین "سیابەند و خەجیٚ" زەحمەت وەشانن ئی کاریش گرتە شانگ خوەیٚ. ئوستاد "سارایی" لە مەعدوود کەسەیلیٚکە کە هەم شیٚعر گوورانی و هەم شیٚعر کلاسیک عەرووزی وە کوردی خوارین چڕیٚ، و گیانانەیش چڕیٚ، و من فرەجار وشەکان ڕەسەن کوردی وە هەڵوەسەیلیٚ وەرگرتمە. هەروەها جیٚ دیٚریٚ لە لوتف و دەسمیٚەت جەناب "موجتەبا عەلەوی (ژیوا)" یاد بکەم کە چشتەیل فرەوان وە لیٚ فیٚر بۆمە و ئەڕای ئی هەڵگەرانن لە هامفکریٚ سوود وەرگرتمە. ئی خەبات ئەگەر ئەرزیٚشتیٚ بیاشتو تەعەللوق وە گشت ئەو کەسانە دیٚریٚ کە هەڵگ پاراستن زووان کوردی دەن، سپاس و قەیٚرزانی من ئەڕای گشتیٚانە.

خاسە کە من ئی قسەی وەرین وەی چڕیاگەی "ئەحمەد خانی" تەواو بکەم:

ئەڤ نامە ئەگەر خەراب ئەگەر قەنج	کیٚشایە دگەل ویٚ من دوسەد ڕەنج
ئەڤ مێوە ئەگەر نە ئابدارە	کورمانجیە ئەو قەدەر ل کارە
ئومید ئەوە ژ ئەهلیٚ عرفان	ئەو دی نەگرن ل من چو حەرفان
تەشنیعیٚ نەکەن وەکی غەیووران	ئسلاح بکەن ل من قسووران

ئیٚحسان موعتەزدی

۱۱ ئایار ۲۰۲۵، هۆلەندا

| دەسپێک |

ئەدەبیات کوردی لە سەرەتای مێژووی خوەیٚ فێشتر وە سننەت دەمەکی زینگ بوە، و تەنانت مەتنەیل ئاییینیش مەبەس لە نۆسانیٚان بلّیٚن خوەنستنەوە بوە. بێژگە لە مەتنەیل ئایینی، پێشینەی ئەدەبیات نۆسریای کوردی ڕسێدە سەدەی شانزەی زایینی، و بیٚشک یەکیٚ لە وە ناوبانگترینەیل ئی بەرهەمەکان کلّاسیک، مەسنەوی سەدەی هڤدەی "مەم و زین" یا "مەموزین"، هۆنراوەی شاعێر و فیلۆسۆف نەمر "ئەحمەد خانی" (١٦٥١-١٧٠٧ ز) ئە (ڕوایەت (خانی)). تاسەی "خانی" لە نۆسانەوەی ئی داستان مەنزووم، کە وە پەیٚ قاعێدەکان عەرووز کلّاسیک عەرەبی و فارسی وە وەزنەگەی "لەیلی و مەجنوون" "عبدرەحمان جامی" (٨١٧-٨٩٨ ق) وتریاس، وە دی هاوردن ئەسەرێک کوردی هاوپایەی بەرهەمەکان پایەبەرز فەلسەفی و عرفانی عەرەبی و فارسی بوە، و فرەجار مەردم نیەزانیٚ کە "خانی" ئەسڵ چیرۆکەگەی خوەیٚ لە فۆلکلۆر دەمەکی گرتیە. ئی داستان فۆلکلۆر، جارێک وە نام "مەم و زین" و جارێک وە نام "مەمیٚ ئالان"، هەتا سەدەی نووزدەی زایینی وە شێوەی دەمەڵدەم وە چڕین دەنگبێژەیل و بلوورڤانەیل پارێزریاس، و دۆاتر وە خامەی ڕووژهەڵاتناسەیل ئەورووپی و ڕۆشنبیٚرەیل کورد وە فورم نۆسریای دەرهاتیە.

وەر جەوە کە بچمە سەر بابەت ڕوایەت پێشڕۆی "مەمیٚ ئالان"، گەرەکە چەن کەلام دەربارەی چیرۆکەیل فۆلکلۆر کوردی بۆشم. بڕێگ لەوانە وەک مەتەل و ئەفسانە یاخود تەنیا داستانن (ئەڕای نموونە بنۆڕن داودیان و ئێبراهیمی، "مەتەیل مەردم ئیلام" و هەروەها چیرۆکەیل کوردی

"ڕۆژە لسکۆ"). دەسەئێک ترەک هەڵوەس و گوورانین کە فێشتر مایەی حێماسی دێرن و ناوەڕووکێان وەسەرهاتی و تێکۆشین قارەمان داستانە. برێ وەی هەڵوەسەیل وە وەزن کلاسیک دە یا هەشت هیجایی گوورانین و بابەتێان خەبات و فەداکاری قارەمانەیل ئەڕای ئەوین، ئاوڕۆ، غورروور و شانازی یا وڵات خوەیانە (ئەڕای نموونە بتۆڕن عزەتی زادە، "شانامەی کوردی"). بڕ ترەکیش، زوورم لە سەدەی شانزەی زایینی وە دوا، جوور "مەموزین" (خانی) وەزن عەرووزی دێرن و باس بابەتەیل فەلسەفی و عرفانیش کەن. ئەمانی دەسەی سێیەم، فێشتر لە ناوچەکان کورمانج و تا ڕادەئێک موکریان ڕایج بۆنە و وە نام "چڕچیرۆک" ناسریەن، وە مانای چیرۆکێ کە چڕیەێدن. چڕین چڕچیرۆک وە "بەیت" ئە، و بەیتەکانێ نە وەزن تایبەتێ دێرن و نەیش هیجاکانێان هاوژمارەی یەکن. تەنیا یەک دو هیجای دوایین بەیتەکان وێنەی یەکن و قافیەیش وەرد یەک سازن. چیرۆک، یا خاستر بۆشیم چڕچیرۆک، "مەمێ ئالان" سەر وەی دەسەی سێیەمە.

چڕین چڕچیرۆک هونەر کەسەیلێ بۆە ناسریای وە "دەنگبێژ" یا "بەیتخوەن"، کە وە لەحن و دەنگ دڵنشین خوەیان ئاهەنگ و زەنگ وە بەیتەکان دیان. زۆنە هەر "میر" و "بەگ" و "کۆخا" مەجلس دەنگبێژان ئەورێخستیاد و دەنگبێژ مەحبووبێک ئەڕای خوەێ دیاری کردیاد. فرەجار دەنگبێژەیل بڕێگ لە بەیتەیل چیرۆکێک خوەنستیان و زۆ چووان سەر چیرۆکێک ترەک و چەن بەیتیش لەوە چڕیان. بڕێگ جار وەر جە چڕین، کوڵ و کوڵور وە چەن کەلام قارەمان و بابەت چیرۆک وە ئژنەوەرەیل ناساندیان و ئەوسا دەس وە چڕینەوە پێکردیان. کەسەیلێکیش بۆن وە نام "سازبەند" کە جارجار وە ساز خوە هاوڕێەتی دەنگبێژ کردیان. هەروەها "بلوورڤانەیل" وە بلوور خوە چڕچیرۆک ڕەێن کردیان. زوورینەجار دەنگبێژ وە "بداهە" بەیتەیل چڕچیرۆک چڕیاد و جارجاریش وەخت خوەنستن بڕێگ بەشەیل داستان لە وێرێ چووان. ناو ژمارەی هەفتەم کۆڤار "هاوار" (تاریخ ٢۵ تەباخ ١٩٣٢ ز)، ئێمە وەڵ دو دەنگبێژ وە نامەیل "میشۆ" و "خدۆ" ئاشنا بوومن کە چەن بەیت لە "مەمێ ئالان" چڕن، کە من وەک نموونە ئێردا تێەرمێ:

"دو دەنگبێژ دەشت "سرووج"، "میشۆی بەکەبوور" و "خدۆی هنداوی" هاتونە زیارەت "هاوار". هەر دوگیش "بەرازی"..."میشۆ" پیاێک کورتەباڵا و قەق، "خدۆ" بەژن‌ناوین و زەریفە. عومر "میشۆ" دەور پێنجا، و "خدۆ" دەور سی‌وپێنجە.

ئەڕای ئێمە "مەمێ ئالان" چڕین، "خدۆ" بی "مەم" و "میشۆ" بی "زین".

"خدۆ": "مەم" لە سەر ئەسپەگەی خوەێ، لە سەرکانی وساس. خوەێ خەێدە سەر "زینێ":

ئەز مەمم تۆ زینی

ئەز کوڕێ میرێ مەغربیانم،

تۆ کەچا (دۆەت) میر "زەنگین" ئی

ئەز خوەدانێ ١٥٠٠ خۆرتن کوردانم،

تۆ خوەدیا ٤٠ جارییێ کەمبەر زێرین، بە خەلخالن زێڤینی

...

"میشۆ" چەن بەیتیش دەربارەی شارەگەی خوەێ وت:

ئەم بچووک (بۆچگ) بوون (بۆمن)، پڕ نەزان بوون

کۆ مەزن بوون، جان‌گران بوون،

لە پێش چاون مە دوومان بوون

ئەڤ سووچن (گوناح) باڤ (باوگ) و کالان (پیران) بوون

ئەم نەدانە بەر خوەندنێ،

دا (تا) ببینن ڕەنگێ دنێ

ئیرۆ ژی هات ڕۆژا مرنێ

..."

لە کەلام دەنگبێژەیل، داستانەیل "مەمێ ئالان"، "سیابەند و خەجێ"، "زەمبیل‌فرووش" و "دەروێش ئەڤدی" لە گشت مەشهوورترن و ڕوایەتەیل جوور وە جوور وە لیان لەوەردەسە.

هەتا دەهەی تازەچۆی، زوورم دو واریانت یا ڕوایەت خاس‌ناسریای وەی چیرۆک "مەمێ ئالان" لەوەردەس بۆن: واریانت موکریانی کە "ئۆسکار مان" ئەلمانی وە ساڵ ١٩٠٥ ز وە شار "بەرلین" وەشانیە (ڕوایەت (مان))، و واریانت کورمانجی کە "ڕۆژە لسکۆ"ی فرانسەوەی وە هاوکاری "جەلادەت عالی بەدرخان" وە ساڵ ١٩٤٢ ز وە شار "بەیرووت" چاپێ کردیە (ڕوایەت (ل‌ب))، کە ڕوایەت پێشڕۆ هەڵگەرانن ئی دووەمیەگەس. وە هەر ڕەوش، وەی دەساڵەی ڕابردی واریانت ترێکیش وە بەش کوردی کتاوخانەی گشتی "بەرلین" وەر چاو هاتیە کە وە باوەڕ پەێجوورەیل هن سەدەی نووزدەی زایینیە، و مەسنەوی‌ئێک وە شێوەزار گوورانی/هەورامی، کوڵتر لە ڕوایەتەگەی (خانی) و وە وەزن کلاسیک دە هیجایی گوورانیە (ڕوایەت (هەورامی)). هەروەها واریانتێک تر وە کورمانجی، وە خەبات دو براکان "جەلیل" لای کوردەیل "ئەرمەنستان" زەفت کریاس کە تاریخێ ١٩٥٩ ز ئە (ڕوایەت (ج‌ج)). ڕوایەتێک کەمتر ناسریاگیش وە فرانسە لەوەردەسە کە "جەلادەت عالی بەردخان"، وەک بەشێک لە خەبات خوەێ ئەڕای پاراستن فۆلکلۆر کوردی، ناو چەن ژمارەی کۆڤار "هاوار" وە شار "دەمێشق" ("شام") دەس وە وەشاننەوەێ کردیە، کە وە داخەو نیمەتەواو مەنیە (ڕوایەت (هاوار)). گەرەک وە وتنە کە یانە تەنیا واریانتەیل مەوجوود چیرۆک نین، و لاوەلای کتاو و ڕووژنامەکان ئێشارە وە تاهەێ واریانتەیل غەیر کوردی "مەمێ ئالان" ئیش کریاس.

ناو چیرۆک "مەمێ ئالان"، چەن کەسایەتی ناو داستان ڕۆڵ سەرەکی وە خوەیان دۆنن، لەوانە: "مەم" و "زین" دو پرۆتاگونیست دراما، "میر ئەزین" یا "میر زەنگین" یا "میر زەیندین" میر "بۆتان" و ئابرای "زین"، "ستی" خوەێشک "زین"، "حەسەن" یا "تاجین" یا "قەرەتاجدین" هاوژین "ستی" و سەردار باژار "بۆتان" کە دۆاتر یاوەر و پشتێوان "مەمی" بوود، "بەگلی" یا "بەنگین" دەسەبرای "مەمی" و سەردار شار "یەمەن" یا "مەغربیان"، و ئەڵبەت "بەکۆ" یا "بەکر"، ناسریای وەک "بەکۆی شەێتان" یا "ئاوان"، وەزیر میر "بۆتان" و ئانتاگونیست سەرەکی دراما. ناو دو ڕوایەت (هاوار) و (ل‌ب)، ئەسپ "مەمی" وە نام "بۆز ڕەوان" ئیش خوەێ یەکێ لە کەسایەتیەکان دراما وە ژمار تێەێ و بۆنێ فرە گرنگە.

هەرسەیٚ ڕوایەتەکان جوداجودای "مەمیٚ ئالان" وردەکاریەیل جیاواز فرە دیٚرن، ئەمانی لە جەنبەی مۆتیڤ هاووێنەی یەکن و فەرقیٚان هەندەکە. وە برێگ ڕوایەتەیل، وەک (ل‌ب)، (هاوار) و (مان)، داستان وە بیٚ‌منالٚی مالٚ میرەیل "ئالان" و لە دالٚگ بۆن "مەمی" دەسپێکەیٚ، ئەمانی ڕوایەتەیل تر ڕاسەڕاس چنە سەر دیدار "مەم" و "زین". بیٚژگە لە ڕوایەت (خانی)، کە "مەم" و "زین" وە دلٚنگ موبەددەل سات جەژن نەورووز ڕاس یەکتری تیٚەن، دیدار ئەوانە سات خەون شەوان و وە دەس جن و پەری‌کانە. "مەم" و "زین" هەر وەو دیدارە دلٚیٚان ئەڕای یەک کەفیٚ و کلوانک یەکتری وە نیشانەی ئەوین و دلٚسافی ئالٚشت کەن. ئەمانی وەر جە خوەرهەلاٚت، وە ئەمر تەقدیر لە یەک جودا بوون و "زین" کەفیٚدەوە ولاٚت خوەیٚ "باژار جزیرا بۆتان" و "مەم" میٚنیٚ سەر قەسرەگەی خوەیٚ وە "شار یەمەن" یا "شار مەغربیان". لەورە کە دلٚدای بیٚ دلٚدار قەراریٚ نیە، "مەم" تەرک تاج و تەخت "ئالان" کەیٚ و کەفیٚدە سەفەرێک بیٚ‌گەرینەوە وە مەبەس دۆزینەوەی دلٚدار خوەیٚ.

وە هەر ڕەوش، "مەم" وە سووار "بۆز ڕەوان" خوەیٚ وە "جزیرا بۆتان" ڕسیٚنیٚ و وە دەسمیٚەت "حەسەن" چاویٚ وە "زین" کەفیٚ، ئەمانی نەخشەکان خراوخوازانەی "بەکۆ" هۆکار بوون کە "میر ئەزین" گومان بەد دەرحەق "مەم" و "حەسەن" ("تاجین") بکەیٚ و وە دۆای ئەوە بڕیار دەس‌وەسەر کردن "مەم" دەربکەیٚ. "مەم" تاقەت ئەشکەنجەکان زیٚندان نیەتیٚەریٚدن و گیان خوەیٚ تەسلیم کەیٚ و "زین" ئیش لە پەژاری و دلٚتەنگیٚ وە دومای سەر ئەوە چوود. "بەکۆی ئاوان" ئیش وە تاوان کردەکان خوەیٚ کوشریەیٚ، ئەمانی دۆای مردنیش دەس لە دوژمنایەتی خوەیٚ وەرد "مەم" و "زین" ڕانیەگریٚ و وەک بنەدڕک ناوبەیٚن قەور ئەو دو ئەویندار سەونز بوود تا جودایی ناویٚان بخەیٚدەوە. ئیە کولٚور چیرۆکەگە بۆ کە کەم و بیٚش ناو گشت ڕوایەتەکان یەکسانە.

بنچینەی داستان "مەمیٚ ئالان" وە دروسی دیار نیە. "شەرەفنامەی بەدلیسی" ئیٚشارە وە مالٚبات "ئازیزان" وەک حاکمەیل "بۆتان" کردیە، و لە "میر عزالدّین" ("میر ئەزدین" یا "میر ئەزین") کوڕ میر "ئەبدال" نام بردیە کە وە سالٚەیل ح ١٤٠٠ ز "میر بۆتان" بۆە. هەرووەها دو نەخش‌وێنە ناو مەجموعەی تابلۆکان "شەرەفخان بەدلیسی" (ح ١٥٦٦-١٥٩٩ ز) لەوەردەسە

کە ئێشارە وە "مەجلس میر بۆتان" و "نەچیرگەی میر بۆتان وەرد "مەمی" و هاوڕیٚکانیٚ" دێرن و وێنەکانیان ناو بڕێگ چاپ "شەرەفنامە" هاتنە (بنۆڕن *Şerefname*, Avci Z.). یە تەنیا ئێشارەی تاریخی وە داستان "مەمیٚ ئالان" ئە. هەروەها زانیم کە چڕین ئی چیرۆک لە لایەن میرەیل "بۆتان" قەدەخە کریاق (ڕل)، کە گەواهێک تر وە ڕاس‌بۆن کەسایەتی "میر ئەزین" ئە. وە پایەی ئی زانیاریەکان، قدمەت داستان لانی‌کەم وە سەدەی پانزەی زایینی ڕسیٚ، ئەمانی ناو مەتن چیرۆک مۆتیف و ئلمانەیلیٚ وەر چاو تێەن کە ڕێبەری ئێمە وە دورینەئێک فرە دورتر کەن.

شار حوکمرانی ماڵ "ئالان"، ناو بێشتر ڕوایەتەیل، وەک (مان)، (جج) و (هەورامی)، وڵات "یەمەن" ئە. وەی ئەساس وە نەزەر ڕسیٚ کە شار "مەغربیان" (یا تاهەیٚ "موغور زەمین" ناو بڕێگ واریانتەیل) مەبەس وە لیٚ هەر شار "یەمەن" بوود. لە لایێک تر "مەم" ناو داستان وەک "پادشای کوردان" نام بریەیٚ، و تەنیا دەورەی مێژوویی کە "یەمەن" وە ژێر دەس فەرماندارەیل کورد کەفتیە، سەردەم "ئێمپێراتووری ساسانی" ئە. دەسەڵات "ساسانی" لە ساڵ ٢٢٤ ز هەیانی ٦٥١ ز بەرقەرار بۆ، و نیشانەکان تریش ناو واریانتەیل جیاواز داستان هەن کە ئی گومانەی سەرچاوەی "ساسانی" پتەوتر کەن و من باسیان ناو پانۆسەکان کردمە.

هەروەها وەسەرهاتی دیدار "مەم" و "زین" وە خەون شەوان، جودایی ئەوان، پەژارە بۆن "زین" وە دۆای ئی دیدار و دەرکەفتن "مەم" لە وڵات وە مینەی دڵدارەگەی خوەیٚ، هاوشێوەیی فرەئێک وەڵ داستان "زاریادریس و ئۆداتیس" دێریٚ، کە چیرۆکیٚ کۆن لە سەردەم "ماد" و "هەخامەنشی" نزیکەی شەش‌سەد ساڵ وەر جە میلادە و لە لایەن "خارێس میتیلینێوس (Χάρης □ Μυτιληνα□ος)"، مونشی "ئێسکەندەر کەبیر" (٣٥٦-٣٢٣ و.ز) نەقل کریاس (بنۆڕن Jacoby F. et al., F Gr Hist, 1999). بێشتر لە داستان "زاریادریس و ئۆداتیس"، چیرۆک ئاشنایی "مەم" و "زین" شباهەت فرەئێک وە حێکایەت "مەلەک شارەمان و قەمەرزەمان" ("ملک شهرمان و قمرالزمان") ناو کتاب پڕ نام و دەنگ "هەزار شەو و شەوێک" دێریٚ کە زانیم بنچگ ئەفسانەکانیٚ زۆر دورینە و کۆنە (بنۆڕن طسوجی، هزار و یکشب، ١٣٢٥ ه).

هەر حاڵ، یانە گشت گومانە و باسن و ئەوەیٚ کە وە دەس ئێمەس، چەن ڕوایەت نۆسریاگ داستانن کە گۆەرانکاری فرەئێک وە درێژای مێژوو وە سەریان هاتیە. ڕوایەتەیلیٚ کە ئێرە ئێشارە پیان کریا، و وە تایبەت ڕوایەت (ل‌ب)، خوەیان پڕ لە سەێرێتی و ڕەمزن و شایان پەێجوورین. وە درێژەی ئی دەسپێک، من دی باس چەن بابەت سرنج ڕاکێش چیرۆک "مەمیٚ ئالان" بکەم.

یەکەم خاڵ تایبەت چیرۆک "مەمیٚ ئالان"، زوورم ناو ڕوایەت (ل‌ب)، ڕەنگ شارسانی چیرۆکە. داستان نە ناو چووڵ و چیا و خوەزا، نە ناو دیەکە، کە وە ناو شار وە ڕێوە چوود. هەر لە سەرەتای ڕوایەت پێشڕۆ، وە بەن (١٢) داستان، وردەکاری‌ئێک ڕووشن لە ڕەوش کوومەڵایەتی شار "بۆتان" بەیان کریەیٚ، کە دواتریش ناو ئێپیزۆدەیل ترەک دوبارە کریەیٚ. وەی ئەساس خەڵک "جزیرا بۆتان" وە سیٚ دەسە دابەش بوون: ١) دەسەی تاجر و بازرگانەیل، ٢) دەسەی ئازا و ملهوڕەیل کە وەرگری لە شارەگە کەن و هەروەها باج لە مەردم سێنن، و ٣) خەڵک هەژار و فەقیر کە جارێک خراون و جارێک خاسن، ئەمانی هەر حاڵ بندەسن. ناو وەسەرهاتی-کان داستان، "مەم" لە هەر سیٚ دەسە تەقیەیٚ.

"تاجر پیر" و "میر شەم" هەر دو نوێنەر دەسەی یەکەمن، کە تا تۆەنن خوەیان لە دەسەی دووەم و هەروەها لە دیوان "میر" وە دوور گرن. هەرحاڵ نیازپاکن و هەوڵ دەن یارمەتی "مەمی" بێەن ("تاجر پیر") یا دوای مردنیٚ حەقیٚ لە زاڵمەیل بسێنن ("میر شەم").

"حەسەن" و سیٚ براکان "جەلاڵیان" نوێنەر دەسەی دووەمن، کە هەرچەن پەروایێک لە زوورداری و باج گرتن و تاهەیٚ پیاکوژی نەیرن، وە قەوڵ و دووسایەتی خوەیان پابەنن و تەنانەت ماڵ و مناڵ خوەیان فەدای قەوڵ و ئاوڕۆ کەن. هەروەها ئازا و جەنگاوەرن و وەخت شەڕ وە فەداکاری وەرگری لە شار و مەردمیٚ کەن.

"پیای ئەڵخوز"، "دەسەی عەبابۆزەکان" و خوڵام و کەنیژەیل، نوێنەرەیل دەسەی سێیەمن، کە ڕەوشیان هەر دەم خراوە و ژیانیان بەسریای وە کەرەم دو دەسەی ترە. ئەوانە خوەیان لە دو دەسەی تر و کار و باریان بێگانە دۆنن و هەر وەخت بتۆەنن ئەو تەبعیزە کە پیان کریەیٚ هەڵگەرێنن. ئەو واتەی "پیای ئەڵخوز"، کە هەنایٚ "مەم" داوەتەگەیٚ ڕەت کەیٚ ئۆشیٚ: "تۆ

مینەی ماڵ گەوراکان گەری و قۆناخ و قەسرەکانە، ئەمانی وەخت تەنگی، یارمەتی و ڕاسی فەقیرەیل فرەتر لە بەگ و ئاخاکانە"، خوەێ نیشاندەر هەمەچشتە. هەروەها پیلاندان و ناخاسی کردن "بەکۆ" ئیش، کە وە بنەڕەت سەر وە دەسەی سێیەمە، جووری ئێنتقام سەنن وە ناحەقی و ستەم میرانە.

خاڵ تایبەت تر، کەسایەتی "مەم" و "زین" وەک دو پرۆتاگونیست قارەمان داستانە. وە چەواشەی قارەمانەیل حێماسە، "مەم" جووانێک سەنگدڵ، کەمتەرخەم و خوەپەرسە. ناو ڕوایەت (مان)، "میر زێندین" خوەێ ئەوەڵ تووایێ "زین" پێشکەش "مەمی" بکەێ، ئەمانی "بەکۆ" ژنەیل ڕوسپی "جزیرە" مەئموور کەێ کە قسە ناو شار بوەشێنن: ""یایەزین" گول (پیس و جوزامی) بوو، دەریان کرد لە شاری جزیرێ". "مەم" وە شنەفتن یە، وە چەواشەی سوێند خوەێ و قەولێک کە شەو ئاشنایی وە "زین" داس لە خواستن ئەوە پەشیمان بوود. تاهەێ دۆاتریش کە "زین" سەبەب پەشیمانیەگەێ وە لێ پرسێ، "مەم" ڕاسەگەێ نیۆشێ و وەڵام دەێ: ""کاکەمەم" نەهاتووە فینجانی قاوەی بە سەدەقەسەر وەرگرێ، خوڵا (خودا) غەزەبی حەوتەبەقەی ئاسمانێ ببارێنێ لە شانی "کابەکری"". هەروەها ناو ڕوایەتەکان (مان) و (هەورامی)، هەنایێ "مەم" خەڵوەت وەرد "زینێ" کردیە و "بەنگین" خەوەر تێەرێ کە "میر" خەریکە تێەێدەوە، "مەم" وە کەمتەرخەمی پرسێ: "میر هات؟" و دوارە خاو خوەێ کەێ. ناو ڕوایەتەیل (مان) و (ج ج)، "مەم" هەروەها دڵ باوگ و داڵگ خوەێ شکانیە و یە بوودن ئەسباو ناکامیەگەێ.

ناو ڕوایەت (ل ب)، "مەم" لە خوەێ جووامێری و ڕاسی ئیش نیشان دەێ و وە تایبەت ناو زێندان "میر" وە خوەێ ئۆشێ: "یەێ ڕووژگارێ، منیش گەر وە سەر کەسێ قین بکردیام، خستیامێ بنچڕ زێندانە وە هۆرم نیەڕەسیاد کە بان سەرم خودا هەس، پادشای پادشاکانە کی زانێ، بەشکەم هاتمەسە تووش ئاخ و نیزەی دەرمەنە و بیچارەکانە". ئالێوا، "مەم" هەست وە خودای خوەێ کەێ و تەسلیم چارەنوس خوەێ بوودن. یە وە ئاشکرا تەسیر "مەموزین" (خانی) وە دەنگبێژەیل ئی واریانتە، کە پەێجوورەیلێ جوور "نورالدین زازا" ئیش جەخت لە سەرێ کردنە.

وە چەواشەی "مەم"، "بەنگین" یا "بەگلی" کەسایەتی تەواو خەێر داستانە، کە ناو واریانت (ج ج) وە دۆای مردن "مەمی" گیان خوەێ لە خوەێ سێنێ و ناو ڕوایەتەیل تر، خەوەر لەدەس-چۆن "مەمی" بەێدە شار "یەمەن" و دۆاتر داوای خۆن "مەمی" وە "میر ئەزین" کەێ. ناو ڕوایەت (ل ب)، "بەگلی" شوونگۆم و کەمڕەنگە، چمانی ڕەنگ خوەێ داسە "مەمی". ناو ڕوایەت (خانی) ئیش، کە "مەم" ناوێ وەک عارف و میرخاسانە، "بەنگین" یا "بەگلی" هەر بۆنێ نیە.

لە لاێک تر "زین"، دڵدار شەرمۆک و جووان "مەمی"، هەرچەن وە ئەوین خوەێ دڵسافە ئەمانی وە ناو واقێع بوودە سەبەب سەر "مەمی". ئی مۆتیڤە، کە عەشق ژنێک بوودە سەبەب داکەفتن و وێرانی پیا، فرە کۆنە و ناو ئەدەبیات لاتین وەک مۆتیڤ "فەم فەتەل Femme Fatale" یا "ژن ئاژاوەگر" ناسریەێدن. زۆر سەێرە کە ناو ڕوایەت (ل ب)، کەنیشک "بەکۆی ئاوان" ئیش هاونام "زین" ئە. هەر ئەوجوورە کە کەسایەتی "بەگلی" دووانەی کەسایتی "مەمی" ئە، دۆەت "بەکۆ" ئیش دووانەی کەسایەتی "زین" ئە (ناو ڕوایەت (ج ج) ئیش ئی هاونامی هەس، ئەمانی ئی دووانیەتی نیۆنریەێ). ناو داستانەیلێ کە ڕۆڵ "فەم فەتەل" وجوود دێرێ، مەعموولەن ژنێکیش هەس کە نوێنەر خاسی و عەشق سازەندەس، ئەمانی پیای قارەمان ئەوە نیۆنێ. ئی نەخش و ڕۆڵ ناو چڕچیرۆک "مەمێ ئالان" نیە، ئەمان نە وە تەواوی. وە ڕاسی، ئی ڕۆڵ تا ڕادەێک ها وە شانگ "ستی"، خوەێشک "زین" و هاوژین "حەسەن". هەنای "ستی" نێگەران "مەمی" ئە و مینەێ گەرێ، "زین" وەخت تیەریکی وە دزی چووەدە سەر چاڵ زێندان "مەمی" و هەنار ژەهراوی دەێدە دەس ئەوە. دۆاجاریش، وەک زوورینەی داستانەیلێ کە "فەم فەتەل" ناوێان هەس، "زین" خوەێ وەک ئاژاوەگر چیرۆک وە هاوڕێ پیای قارەمان داکەفێ و تاوان دەێ.

ناو ڕوایەتەیل داستان "مەم" و "زین"، "مەموزین" (خانی) ئیش تایبەتمەندیەکان خوەێ دێرێ کە لە گشت ڕوایەتەیل داستان جیاوازە. ناو ڕوایەت (خانی)، خەێر و شەڕ، خراوی و خاسی وە یەک جودا نین و تەواو بەیان ئێرادەی موتلەق خوداوەندن. هەروەها وەخت دیدار یەکەم، "مەم" و "تاجدین" وە دڵنگ موبەددەل ژنانە و "زین" و "ستی" وە کراس پیاکان یەکتری

دونن و بێئەوە کە بزانن ڕاسیەگەی حاڵ چەس دڵیان ئەڕای یەکەو کەفێ. وە کەلامێک تر، تەنانەت ژنانی و مێرانی ئیش سەوای یەک نین و ئەسڵ ڕووح ئێنسانە کە جلۆەگای قەدیمە. یەسە کە "مەم" دوای وە زێندان کەفتن، ئی نەهامەتی وەک کەرەم حەق دونێ و وەک چلەنشینەیل ڕۆ لە "سوڵتان مەجازی" هەڵگرێ و تاسەی پەیوەند وە ئێرادەی موتلەق سوڵتان حەقیقی کەێ. هەروەها وە دوای کووچ دوایی "مەمی" و کوشریان "بەکۆ"، "زین" لە "میر" تەمەننا کەێ کە بێلێ "بەکۆ" وە ڕێز دەفن بکریەێ، چونکە ستەم "بەکۆ" وەسیلەی لوتف حەقیقی بۆە و کردەکان ئەوە نە وە خواستەی خوەێ، بەڵکە بەسریای وەو ئێرادەی موتلەق بۆنە:

گەر ئەو نەبووا د نێڤ مە حایل	عەشقا مە دبوو بەتال و زایل
وی گەرچە ژ بۆ خوە را خەراب کر	دەرحەققێ مە وی قەوی سەواب کر
ئەو بوو سەبەبێ حەقیقەتا مە	داخلگەریا تەریقەتا مە
ئەو ژی د ڕیا مە دا شەهیدە	تەحقیق بکەن کو ئەو سەعیدە

هەر حاڵ، یانە باسەیل فەلسەفی و عارفانەس و من زیادە قسیە لە سەریان نیەکەم.

ئاخر چشتێ کە تووام ئێشارە پێ بکەم، و وە لای خوەم لە گشت خاڵەکان گرنگترە، نە باس ناوەڕووک و مانای داستان کە باس فورم و شێوەی ڕوایەتە. ئێرەدا من تەنیا باس ڕوایەت (ل‌ب) و تا ڕادەێک ڕوایەت (هاوار) بکەم، کە دەنگبێژەیل موشتەرک دێرن و وە یەک نزیکن.

بەیتەکان ڕوایەت (ل‌ب) جەماوەری بەیتەیل خوەنریای چەن دەنگبێژن، کە ناویان نامەیل "میشۆ"، "خدۆ" و "سەبری" زانریاس. هەر ئەوجوور کە ژوورتر ئێشارە پێ کریا، بڕێگ وەی دەنگبێژەیل بەیتەیل خوەیان وێنەی شانۆ چڕیان و ناو ئی شانۆ هەرکەس ڕۆڵ کەسایەتی‌ئێک وەرگرتیاد. یە هۆکار ئەوە بیە کە چڕچیرۆک زینگ بوود و ڕەنگ کومێدی-موزیکاڵ وە خوەێ بگرێ. داستان نە وە وێنەکێشان و تەوسیف، کە وە دیالۆگ و ئێجرا پێش چوود. بڕێگ سەحنەکان ئەوچەنە ڕێک و پێک داڕشیانە کە هەر وە خوەنستن وەر چاو تێەن، وەک سەحنەگەی مەعرووف بازی شەترەنج و زێندان کەفتن "مەم"، یاخود سەحنەگەی دیدار "مەم" و "زین" وە سەرەتای داستان. تۆ ئۆشی دەنگبێژ دراماتوورژە.

هەروەها تەنز و تەوزەی ناو داستان هاوشێوەی درامای نوو و مودێرنە. ئی تەوزە نە وە قسە و تیتاڵی و نە وە ئێجرای وە هەنەکی، بەڵکە وە ڕەوش و دووخ سەحنە وە دی تیەێ. پۆچی دووخەگە و ناسازی ئی پۆچی وەرد بار دراماتیک سەحنە، چارەئێک بێژگە لە زەردەخەنە ئەڕای خوەنەر یا ئژنەوەر وە جێ نەێلێ. سەحنەگەی نام کردن "مەمی"، سەحنەگەی سەردان "بەگلی" و هاوڕێکانێ وە "مەمی" وە شەو دیدار "زین"، دیالۆگەیل "بەکۆ" و "میر"، مشتومڕی ساختەکاریەگەی "چەکۆ" و "قەرەتاجین"، و ئەڵبەت بازی شەترەنج و وە بەن کێشان "مەمی" وە دەس "بەکۆ"، بێترین نموونەکان ئی تەوزەی نایابن، کە وە ئێستلاح پێ ئۆشن کومێدی "ئەبسوورد Absurd".

وە ئاخر، کەس نیەتۆەنێ ئی داستان بخوەنێ و تەحسین خەیاڵ و جادووی ناوەڕووکێ نەکەێ. ناو چیرۆک "مەمێ ئالان"، سوورئالیسم تێکەڵ وە تان و پووی داستان بۆە، جوورێک کە جارجار جیاوازی خەون و وریایی دیار نیە. من یەکەم جار کە بەیتەکان خەوەردان "خزر" وە "مەم" دەربارەی دۆەتەگەی "بەکۆ" خوەنسم، سەرم سڕمەن، هۆرم فڕی و گڵاڵ "دجلە" هاتە وەر چاوم (هەڵگەریای ئی بەیتەکان وە بەن (٢٨) داستان هاتیە):

کالۆ گۆت:"گاڤا داری بەر شەتێ جزیرا بوتانە،
شەتی پەهن و مەزنە، لە سەر نینن کەلەک و دارێ گەمێیانە
ژ ئالی دن ڕادبە دوومانە،
کەلیشۆ دانیە قیزا بەکۆیێ شەیتانە،
دخوازە کۆ تە بخاپینە بە ناڤێ زینا زێدانە
لێ تو باوەر مەکە؛ ئەو قیزا بەکۆ ئاوانە
باڤێ وێ زانیە کۆ تۆیێ هەری باژارێ جزیرێ، ب کتێبا رەملانە
قیزا خوە شاندە پێش تە، دکە تە بقەلبینە لە گۆلا خوێنانە
ببە سەبەبا سەرێ تە و بوزێ ڕەوانە."

...

سەحنەکان وە بەن خستن "مەمی" و خەونەگەی "مەمی" وە بنچڕ زێندان ئیش وە تاریف کردنەوەی من بێنیازن. پڕ وە داخەوە، بڕێگ وەی سەحنەکان سوورئال، کە فرەیش گرنگن، تەنیا هەڵگەریای وە فرانسە ناو ڕوایەت (هاوار) هاتنە و ئەسڵ بەیتەکان ئەڕای هەمیشە لە دەس چیە. لە بەێن ئەوانە، سەحنەی پەیٚ بردن "بەکۆ" وە هاتن "مەم" وەرەو "جزیرە" وە ڕێگای جادوو، و سەحنەی دەرباس بۆن "مەم" لە شەت "دجلە" و وە قسە هاتن "بۆز ڕەوان"، کە ناو پانتۆسەکان هاوردمەسەیان، کەم لە سەحنەکان جادووی "هەزار شەو و شەوێک" نەێرن. یەیش بۆشم کە کۆڤار "هاوار" خوەیٚ وە ڕاسی کتاب جادووە، کە وە داخەو نیوودن ئێردا بێشتر باسیٚ بکەیم.

قسەی دۆایین یە کە چڕچیرۆک "مەمیٚ ئالان" وەک گڵاڵە، بیٚ سەر و بنە، وە هەر دەر ڕەوانە. جێگای داخە کە ئێمە وە کەنارەی ئی گڵاڵە تینی بمێنیم. بان تا جامێک وەی ئاو زوڵاڵ وەربگریم، بەشکەم شوون ئی گڵاڵە بگریم تا بزانیم "مەم" و "زین" ئیرەنگە هانە کوو و ڕەوش ئەویندارەیل چۆنە.

| مەمێ ئاڵاّن |

۱

شار''مەغرب''[۱] شارێ عەزیمە، گەورا و ئەڵاجەۆە،
وە سەر هەفت کۆە
سێسەد و شەس و شەش، ژمارەی دەروازەیل ناو ئی شارە،
هەرکامیاّن دەروازەی سێسەد و شەس و شەش پارێزگا،
هەر پارێزگا خاوەن سێسەد و شەس و شەش هەریم،
گشت وە دەس ''عەلی بەگ''، ''ئەمەر بەگ'' و ''ئەڵماس بەگ''، سێ براکانە
ئەوان ساحێو تەۆلەی مەڕ، ڕیەن بزن، رەوک وشترن
چل و پێنج بارکێش، پێوێست ئەڕای بردن سنووقەیل زەڕیاّنە
هەرکام وەی سێ برا، خاوەن دەفینە، خەزینە و بازار،
ماڵ و مکنەت و دارایی فرەوانە

۲

ڕووژێک لە ڕووژەیل خودا، جەژن قوربانە
خوارزا چووده ماڵ خاڵوو،

برازا چووده ماڵ مام
''عەلی بەگ''، ''ئەمەر بەگ'' و ''ئەڵماس بەگ''، چێنەسە سەربان،
وە حاڵ گریان سەێل یەکترەک کەن
وتیان: '' گەل براکان! ئێمە سێ برایم،
عومرمان ڕەسیەسە شەس ساڵ، وەی زوانە ڕسێدە شەس و پێنج[٢]
خودای ڕەب عاڵەم ماڵ گران داسە پێمان،
[ئەمانی] ئێمە مەنیمنەسە وەجاخ کوور و بێ پشت
ڕووژێک وە ڕووژەیل خودا، ئێمە دی سەرمان بنەیمە دیار ڕەحمەت، خاک گووڕسان
ڕەب عاڵەم مردن بەش بەنەی گوناحکار کردیە،
ماڵمان فرەس، دی بمێنێ ئەڕای میراتخوەرەکان

٣

بەیانی ڕووژ جەژن، ''عەلی بەگ'' و ''ئەڵماس بەگ'' دەف و دێوڵ گرتنە دەس،
جل دەوریشەیل وەرێان کردن،
لە شار دەرکەفتن، وەرکردنە چووڵی و بەربیاوان
ئەڕای خوەێان هەر دانێشتن و گیرستن،
چاوێان کەفتە ئاسمان، ئرمێسک خلیا وە بان گوونائێان
گەر گەور ''ڕومیلی''[٣] لێان بتەقیاد، وەک موسڵمان بەزەییێ هاتیادە پێان
''عەلی بەگ'' بانگ ''ئەمەر بەگ'' و ''ئەڵماس بەگ'' کردیاد، وتیاد: ''براکان،
ئەوەێ کە سەر ئێمە هاتیە، نایێدە سەر هۆچ موسڵمان
ئێمە لە کووشک ڕەێن و گەورا مەزەڵەکان دەس وەردایم،
کەفتیمەسە ناو چووڵی و بیاوان.''
هەر سێ برا دڵێان ئەڕا خوەێان سزیا، دانێشتن وە گیرە و ناڵەناڵ

ڕەب عاڵەم ''خۆجەی خزر'' عەیان کردە پێان[٤]،
هات و دی ''عەلی بەگ''، ''ئەمەر بەگ'' و ''ئەڵماس بەگ'' گریانن و داڕزیانە
دڵێ ئەڕای سێ برا برژیا، سێفێک وە سینگ خوەێ درئاورد، دا دەس ''عەلی بەگ''، گەوراگەی براکانە
وتیاد: ''گەل براکان، مەگیرن! ڕەب عاڵەم هاوڕێ وڵبۆگەکانە
ئەمڕوو ڕووژ جەژن قوربانە، ئێوە وە جێ هێشتنەسە خانە و کەسانە
گەرەکە پیاێک جوور ئێوە وابکەێ دەر خەزینە و دەفینەی گران
ئەوسا پارە بڕشنێ، گەل براکان، وە سەر کوچە و کۆلان
خەێرات کەێدە ڕای ژار و فەقیران
کەسێک کە بڕسیە، گەرەکە ئێوە تێرێ بکەن
ئەوەێک کە ڕۆتەڵە، با دڵنگ و کراس پێ بێەن
ئەمانی ئێوە هاتنەسە ناو ئی کەربەلا و بیاوانە،
جل دەوریشەیل وە خوەتان کردنە
دی هەڵسن، بچن سەر وار خوەتان، شار ''مەغرب''،
قوربانی بکەن و نەواڵە بێەن وە غەریبە و کەسان،
خەێرات کەن ئەڕای پەژارە و بێچارەکان
ڕۆ بکەن وەرەو گەڕەک ''قوڕەیشیان''[٥]،
بۆ ''عەلی بەگ'' کەنیشک ''میر قوڕەیشیان'' بخوازن، وە قەوڵ ئەسحابان[٦]
دوانزە قرووش و نێو مارەی ئەوە بووڕن
ئیشەڵا دومای نۆ مانگ و نۆ ڕووژ و نۆ ساعەت و نۆ دێقە وەختێ تەواوە،
خودای تەعالا ئێگل زەو وشکیاگ سەوز کەێ
چشتێک پێتان ئۆشم، نام وە پێ مەنەن، هەتا دوبارە ئاشکرا بوومە لێتان.''

٤

ئەو سێ برا هەڵسان و کەفتنە ڕێ
وەر کردنە کووشک و دەزگای مەزن و گران خوەیان
دەر خەزینە و دەفینە واکردن،
پارە ڕشاننە سەر شەقام و ناو گەڕەکەکان
خستن ژێر پای هەژار و بێماڵەیل
ئەڕای سەدەقەی هێتیم و زگ بڕسی، قوربانی و سەرگەرد سەربڕین
وە یەکەو چێن وەرەو تاخ ''قوڕەیشیان''
وە سننەت پەیغەمبەر، کەنیشک ''میر قوڕەیشی'' بۆ ''عەلی بەگ'' خواستن
دوانزە قرووش و نیو مارەبڕانەێ دان
لیوا، نۆ مانگ و نۆ ڕووژ و نۆ ساعەت و نۆ دیقە ویەرد
ڕەب عالەم کوڕێک پێ دا، کە سێ چروسکەی نور وە دیمەنێ دیار بۆ
شار ''مەغرب'' مەحشەر گەورا بۆ، ملەت گشت سەریان هەڵدان
بانگدەرەیل چێنە سەر منار و گوڵدەسەکان
ناو مزگەوتەکان پڕ کریا وە شەم و شەمووتەر ئەڕای شۆکرانە
مەلاکان تەکبیر خوەنستیان و سەڵوات دیان
دەنگیان مینستی نەوای بلبل و شالوول

٥

ڕووژێک لە ڕووژەیل خودا، ''عەلی بەگ'' مەجلسێ گرتۆ
[خەڵک] وتن: ''ئێتر گەرەکمانە نامێک بان کوڕەگەت بنەیم.''

[''عەلی بەگ''] وت: ''باوکەگەم، یە خۆ وە دەس من نییە. ئی کوڕە یەێ باوەگەورایێ دێرێ،
من تا ئەوە نۆنم نیەتوەنم نام وەی منالە بکەم.''
مەجلس وە درێژە کێشا، بڕێگ وتیان: ''ئێمە نامەگەێ بنەیم ''عارف''.''
بڕێگ ترەک وتیان: ''نە وڵا، بنەیمێ ''ئەمەر''.''
دەسەی تر وتیان: ''وڵا ''فەڵەمەز'' خاسترە''
کەسێگ تر وتیاد ''ویسف''، وەو لای مەجلس وتیان ''براهیم''
یەکجارە دین پیرەپیایێک هات، وت: ''ئەسسەڵام وعەڵەێکوم، یا جمات مەزن!''
وتن: ''عەڵەێکوم ئەسسەڵام یا قۆخای هەنین!''
وت: ''ئۆە دە ئی کوورپە چەتان گەرەکە؟ نامێ نەیمن ''مەمێ ئالان''، خوارزای شەێخ ''قوڕەیشیان''
برازای ''ئەمەر بەگ'' و ''ئەڵماس بەگ''، سڵتان کوردان!''
یەکجار نوڕستن چمانی قۆخا شوونگۆم بیە،
نام ئەو کوڕە مەن ''مەمێ ئالان''
باوکەگەی ''مەمۆ'' چە کرد؟ کەفتە ناوەڕاس شار ''مەغرب''، هەزار و پێنجسەد جووانمێر کوو کرد
دەرەجە دیاری کرد ئەڕای هەر یەکێان
وتە پێان: ''ئێوە لە سەر سوو هەتا ئێوارە، لە زەردەپەڕ هەتا لێڵە بۆن
با تفنەگ بلکنن سەر سینگتان و لە دەور کووشک ''مەمۆ'' وە نەوبە کێشک بۆنن.''
هەروەها ناو ئەو شار مەلائێک بۆ، ساحێو دوانزە علم بۆ
''عەلی بەگ'' مەلاگە هاورد، وەێ وت: ''مەلا، ئێتر تۆ با ''مەمۆ'' فێر علم و زانایی بکەیدن.''

٦

ڕووژێک، وە جەم مناڵەیل قسیەی گیانەوەرەیل ئەڵاجەو ناو دەریا هاتە پێش
بڕێگ باس ماسیەیل کردیان،
بڕێگ وە مارەیل قسە کردیان،
بڕێگیش وتیان: ''وە ناو دەریا، وێنەی هەر جوور حێوان کە ناو وشکی پەیدا بوود هەس.''
بڕێگ وتیان: ''وە ژێر دەریا، چارەوائێک وە چوزمان ئەسپ هەس.''
پیرەمێرێک وت: ''گەر بەخت دەرگەی ماڵ کەسێ بیەێ،
ئی چارەوا کەفێدە دەسێ، هەر ئەوە کە جوور ئەسپەکانە
پیاگ سوواریێ بوودن، وە چەن ساعەت دەرباس کەێ ڕێ چەن رووژانە
نە ئاو هەڵقوڕێنێ، نە لەوەڕ ئاژەڵ خوەێدن
وە رووژ و وە شەو سوواریێ بوو و وە پڕتاف بچوو
بێ ئەوەێ کە پا بنەیدە بان زەو، شەش مانگ ڕێ کەی وە چووارناڵە.''
بڕێگ وتیان: ''وڵا ڕێ کەێ هەتا ساڵێکیش یا دو ساڵانە!''
زاڕووەیل بوچگ گووش وەو پیرەکان دێان
پیتەپیت خەنستیان و وە دەس ئێشارە کردیان
وتیان: ''بان بنوڕن ئی درووکانە!''
ئاخر نیەپووڕێ، ئەسپ چە کەێدن وە بن دەریاکانە؟
داخوم یە چە هێز و هازە، نە ئاو هەڵقوڕێنێ، نە چشتێ خوەێدن، هەر ڕێ کەێ ئەڕای ساڵێک تا دو ساڵانە؟
ئێ درووە ئەقورە گەوراس، هوچ جار نیەکەفێدە سەر ئایم!''
پشت یە جەم زاڕووکان ڕەویا

٧

سەرت دەرد نارم و قسە درێژ نەکەم
تەمەن و ساڵ ''مەمی'' ئێتر ڕەسۆد پانزەهانە،
وە بڕیار باوگ پیرێ و مام ڕیش‌چەرمی‌کانە
ئێگل ''مەم'' کردن پادشای شار ''مەغرب''
یەێ ڕوو ''مەم'' نیێشتۆدە سەر تەخت چووارلنگ، وەک خوەرێک کە لە سەر چیاکان هەڵاێ
وە دەورێ هەزار و پێنج‌سەد جاێڵ جووان کورد دانیێشتۆن، گشت شێرباوی و کوڕ گەوراکان
وە ناوبەێن ئەو کوڕەیل یەکێان کوڕ خوێەدای ''مەمی'' بی، ''مەمی'' کردۆدێ سەرداڵ ئەو جاێڵەکان
نامێ ''بەگلی'' بۆ، گورگێک بۆ، ئەمانێ مێر بۆ وە چۆزمان
''مەمی'' کردۆدێ دەسەبرای ئاخرەت خوەێ، هاودەم دڵ و گیان
ئەو ڕووژە، ''بەگلی'' دی وە ناو باژار ''مەغرب'' بڵخە و باخ وە ڕێ کەفتیە، هاوار و بانگ گرانە
گشت خەریکن وە تاف و تووف ڕێ کەن وەرەو زەریا، قیژ و هووڕ ئەوانە
''بەگلی'' سووارێک وەرەو زەریا کل کرد، پێ وت: ''کوڕەگە، بچوو وە چاو خوەت بۆن دەف و تەوەی مەردم سەر خاتر چەس.''
سووارەگە پشت چەن دێقە هاتەوە لای ''بەگلی''، ئەڕاێ خەوەر و زانیاری هاورد
''بەگلی'' ئیش یەکڕاس چێ لای ''مەمی''، پێ وتی: ''ئابرا، چمانی ئەنگەمە هاتیەسە سەر تووڕڤانەکان.''
''مەمی'' وت: ''چۆەس؟ چە ئەنگەمە و بڵا پێش هاتیە؟''
''بەگلی'' وت: 'ئەمڕوو تووڕڤانەکان داو خوەێان وە چەن جێ خستنەسە ناو دەریا

دێودرنجێک کەفتیەسە توورِ ئەوانە
مەردم شار گشت خەریکن کێشن ڕەسەن داوەکانە،
ئمانی خوولەگە نە دەر تیەێ و نە جێوەجێ کریەێ وە کێشان پیر و جووانە."
"مەم" زۆ هەڵسا، کەوشەکانێ کردە پا
داکەفتە ناو هەسار و نەفەر فرەئێک هاوڕێ خوەێ کرد، وەڵ یەکەو چێن وەرەو لۆ دەریا
دی کە وە تەنێشت توورڤانەکان، گەلێک دەس خستنەسە قەێ ڕەسەن توورەکان
دەس گشتیان خۆنالی کریاس وە زوور کێشان
هەر یە کە چاو توورڤانەکان کەفتە "مەمێ ئالان"
وتن: "پادشاگەم، ئێمە چۆ بکەیمن، ئی پیاکانە بێ هاز بینە
نە سەیدەگە تیەێدە دەرەو،
نەێش تەناف داو و توورەکان بڕیەن کە ئمێد ئێمەیش بووڕیەێ
یارمەتیمان بێە بەڵکە وە دەسمیەت تۆ، ئێمە وە دەر خەیمن ئی هەۆلا وە دەریاکان."
"مەمی" وە دەس "بەگلی" خەوەر نارد ئەڕای مام خوەێ "ئەمەر بەگ"، ئەوەیش هات گەرد گشت پیر و زاناکان
"بەگلی" و هەزار پێنجسەد کوڕ کورد، چۆن گژ توورەکان،
تەنافەکان کێشان، قونڕەی ئاو و خشەخش ڕەسەنەکان شنەفریاد
جا وە دەر هات توورِ توورڤانەکان،
خەڵک چاویان کەفت گیانەوەر قەۆئێک، وە ڕوومان ئەسپ،
ڕێک جوور قسیەگەی ڕیشچەرمی و پیرەکانە
ئەوسا "مەمی" وت: "قسیەی پیرەکان تەمام گەوهەرن، نەبا بخەریەێدن ژێر پا
هەنایێ پیرەکان وە ئێمە وتن، گیانەوەرێک وەک ئەسپ ها ناو دەریا
وتیم "ناڕاسە!" قسیەی ئەوانە باوەڕمان نەۆ."

٨

وەکەناراو دەریاگە دوانزدە ئوتاخ سازریاو وەکەمر مەرمەر ''کاشان''
''مەم'' حوکم دا ''بەگلی''، سەردار کورەکان
وت: ''ئی حیێوان بوەن، بخەنێ ناو ئوتاخەکان
پشتێ گشت دەر و پەنجەرەکان کلیت کەنەوە''
وەی شێوە ئەسپەگە مەن مدەت شەش مانگ
پاشان، ''مەم'' شار ''مەغرب'' پڕ کرد وەی قسە:
''هەر کە ئی حیێوان دەسەڵێن بکەێ، تیێر بکەم چاوێ وە پارەی فرە.''
وە ناو شارەگە ژار و کەمدەس پڕ بی
وە بێدەسڵاتی نان نەیاشتن بنەن نووای ژن و مناڵ
تیواستیان یا بمرن یا چارەئێک بۆنن ئەڕای هەوەجەی خێزانیان
گەلێک هاتن، وە ڕزار وسان نووای کووشک ''مەمی''
''مەم'' کلیت دوانزدە دەرەکان دا وە دەس ئەوان
کە بچن پێ وا بکەن ئەو ئوتاخەکان
بچن لای کورگ دەریا، ''بۆز ڕەوان''
خەڵک و عاڵەم گشت هاتن تەواشایان
وە ناویان ئەسیر و گیرووەدەئێک بی، دەرگەی شەش گلە وەو ئوتاخەکان وا کرد
هەنای جیرەی دەرگەگەی شەش و یەک هات،
ئەسپکورگ بەحری سەر و مل ئەو پیاگە گرتە دنان خوەێ، فڕانێ قەێ دیوارەکان
ئەو ئەسیر کوشریا، ئێتر هەڵنیەگەریادە سەر ماڵ و خێزان
وە پشت ئەوە فرە ئایم چێن، خوەیان تاقی کردن، ئەوانەیش مردن، دی هەرگز نەچێنەوە ماڵ خوەیان

ئاخرجار ''مەم'' هەڵسا چێ لای ''ئەمەر بەگ''، پێ وتی: ''خاڵوو، باو، مەگەر تۆ ئەڕای ئی حیێوان چارە و دەرمان بۆنی.''

''ئەمەر بەگ'' هات ئەورەدا، دەرگەی ئوتاخ هەفتم وا کرد

چێە ناو، دەس خوەێ خستە بژ حیێوان

گیانەوەر دەس‌وەجێ ماڵی کریا، جوور مییەکان

''ئەمەر بەگ'' بانگ ''مەمی'' کرد، وت: ''خوارزا، باو سووار بوو، وە ئزن خودا.''[٧]

''مەم'' چێ، سووار بی لە پشت ''بۆز رەوان''

داکەفتە ناو مەیدان، خڕ خوارد یەک و دو دەورێ

حیێوان ئیێتر فەرمانبەر و سەرخوار بی، جوور ئەسپەکان

''مەم'' فەرمان دا بیس و پیێنج زین‌دۆر

هاتن وە ڕز وسان ئەو نووا

''مەمی'' وەیان وت: ''وە لیێتان توەام گەرد یەک زین و هەوسارێک ئەڕای ''بۆز ڕەوان'' بدۆرنن

ئەگەر کە بۆنم، کەمی و کورتی وە ناو کارتان

گشتتان وە دار کەم، وە سیێدارەکان!''

زین‌دۆرەکان وتن: ''پادشاگەم، فەرمان تۆ بان سەر ئیێمە و هەر دو چاومانە!''

ئەڕای زین و هیلنگ ''بۆز''، هەر چە گەوهەر و زەڕ و زیڤ گران‌بەها بۆ کوو کردن لە خەزینەکان

ماوەی شەش مانگ خەبات کردن

پاش ئی شەش مانگە ''بەگلی'' ەر ''مەمی'' وت: ''د ڕابووە، تەواو کریا زین و هەوسار ''بۆز ڕەوان''.''

مەم هات خوار، زین نا پشت ''بۆز'' و بەسا دەس هەر بیس و پیێنج زین‌دۆرەکان ئەوانە ڕەنگیان زەردەو بۆ،

لە ترسان جوور مناڵ لە وەر سەرما لەرزیان
''مەمی'' زین و هیلنگ پەسەن کرد، خەڵات خاس و گەورائیٚک وەخشی وە زین‌دۆرەکان
زین و ڕکاوەگە ئاراستە کریاۊ وە زینەتەکان،
کوچگ گەوهەر لە سەریٚ ناۊن
ڕکاو لە ئاڵتوون، ڕەسەنیٚ گوڵدروون، وەک بڵیٚسەی خوەر تروسکە دیٚاد
ناو ڕکاوەکان، ڕزگ مرواری نریاۊ جوور دانەیل تەزبی
هەوسار لە پووڵا بی، وە کانزای بریقەدار، بەسریاد وە دەم و دنان

٩

ئەڕای ''پادشای پەریان'' سیٚ دۆەت بۊن،
نام خوەیٚشک گەوراگە ''تاڤ‌بانۆ''، نام خوەیٚشک ناوەڕاس ''هەیڤ‌بانۆ''،
و نام بووچگڵەگەیٚان ''ستیٚربانۆ'' بۊ[٨]
ڕووژیٚک چیٚنە دەیشت، سەر کانی ''گوڵان''
پووس کەوک کیٚشان وەر خوەیٚان
کەفتن ناو برکەی ''گوڵان''
''ستیٚربانۆ'' نۆڕست جەماڵیٚ کە خودا داسە دو خوەیٚشکەگەیٚ، وە هۆچ کەس نەیٚاس
پووسەگەی خوەیٚ کرد وەر خوەیٚ و هنەکان خویٚەکانیٚ هەڵگرت،
وە هەڵوولکی هەڵفڕیادە بان سەر ئەو دووان
هەر دو خوەیٚشکەکان دەس کردن وە بانگ و ئەمان،
وتن: ''ئیٚتر ئەڕا هەڵگرتیدن پووس ئیٚمە هەر دووگمان؟''
ئەوە هەڵگەران: ''من هیٚما نەیٚیمە ویٚنەی جەماڵ ئیٚوەی دووانە!
تووام خوەش بنۆڕم جووانیەگەی ئیٚوە هەر دو خویٚەکانە.''
وتن: ''ئەی خوڵەکووی دنیا بواریٚ سەر ئیٚمە هەر سیٚیانە!

دو کەس هەن، یەک کەنیشکە، یەک کوڕە، وە جووانێ ئەحەدێک نیەڕسێدە پێان
یەکێان کوڕ ''میر مەغربە''،
ئەو میرە پادشای کوردانە
ئەوەێ تر، باوگێ والی شار ''جزیرە بۆتانە''،
کەنیشک ''میر زەنگین''، ''زینا زێدانە''.''
''ستێربانۆ'' وت: ''سوێند وە کتاب باوگمان[9]، تا نەوەنم لای ''مەمێ ئالان'' و ''زینا زێدان''،
کە بۆنم جەماڵ ئەو کەنیشک زەریف و کوڕ جووان،
من هەڵنیەگەرێنم پووس ئێوە هەر دووان.''
ئمجا هەر دو خوەێشکەکان گەردێ قەرار نان، وە پەیمان تەواو و وە دڵ سادقانە
وتن: ''تۆ هەڵگەرن، بێل ئێمە وەر خوەمان بکەیمن پووسەکانمان
ئەمشەو وەڵ یەک بچیم شار ''جزیرا بۆتان''
بچیم ''زینێ'' بخەفنیمن ناو تابووت شای پەریان
بەیمنێ لە شار، وە سەر پەڵ و باسک جن و پەریانە
وەخت نمێژ عشا، ئێتر هەڵکەفتەگە قسەی دەم ژنەیلە
ئێمە ''زینێ'' ئەڕای خاترت هیلیم ناو کووشک ''مەمێ ئالان''، لە پایتەخت شار ''مەغرب''
بچیم سەێل جەماڵ ئەو کچ ناسک و کوڕ ئاماڵ بکەیم
لە کولاوەنجەی بانین لە سەرەو، وە وێنەی ژەرەژەکان.''
لە سەر ئی قسەکان، ''ستێربانۆ'' هەڵگەران پەڵ و پووس هەر دو خوێەکان
هەر سێێان وەڵ یەک پەڵ و پووس کێشان بان خوەێان، کەفتن شکڵ ژەرەژ[10]،
باڵ گرتن وەرەو کانی ''گوڵان''،
هاتن شار ''جزیرا بۆتان''

١٠

هەر سێ کەنیشک خوەیان ڕەسانن شار ''جزیرا بۆتان''
لە سەر ماڵ ''زینێ'' کەفتنە لای پەنجەرە و کولەکەیل
نوڕستن کە ''زین'' ناو پێخەف درێژ کەفتیە،
لە ژێر پایێ و بان سەرێ داگرسن مەشخەڵ و چراکان
هەر سێ خوەێشکەکان خوەنستن نام پەریانە
وەخم مردگ پف کردنە سەر ''زینێ''، خاتوون پشت پەردەکانە
تەختەگەی ''زینێ'' هێز دان، نان وە سەر مل جن و پەریان
هەر گەرد ئەو شەموتەر و چراکان هاوردنێ شار ''مەغرب''،
هێشتنێ ناو ژوورەگەی ''مەمێ ئالان''
''مەمۆ'' کەفتیەسە خەوانی شەوانە
هەر سێ خوەێشکەکان خوەیان لای کولەک و دەروەچەیل ئاوێژتن،
نوڕستن کە هۆچ کام لەو دووان چاو ڤەنەکردنە لە خەوانی شەوانە
سێ خوەێشکەکان قسەی جادوو سرکانن وە سەر ئەوانە،
پف کردنە سەر ''زینا زێدان'' و ''مەمێ ئالان''
''مەم'' لە خەو خوەێ هشیار کریا،
دی وە ناو ئوتاخ، کە هەر شەو تەنیا یەک تەخت بۆ ئەوەیش هنەگەی خوەێ،
ئەمشەو ژمارەی تەخت بیەسە دووانە
''مەم'' هەڵسا، وە جێخەف خوەێ دانیشت،
کەفتە وێر و خەیاڵ
وتیاد: ''یا ڕەب، یە چە چشت سەێر و ئەڵاجەۆە؟
یەقین یە کار جن و پەریانە

یا نە درووە، خەون شەوانە.''
وە پەیٚ ئی وێرەیل، وە جیٚ هەڵسا لە ناو پرتاڵەکان
وە هەڵەپڵە خوەیٚ ڕەسانە دەم دەر و پەنجەرەکان
دی کە جوور هەمیشە بەسریانە وە قڵف و کلیلەکان
هاتەوە دانیٚشت سەر تەختەگەی خوەیٚ، وە ناو جیٚخەف و پرتاڵەکان
ئسم ئەعزەم خوەنست، پف کردە تەخت ''زینیٚ''، شاژن دیمەندارەکان
ئەڵاژیا ناو جیٚخەفیٚ، و بانەوان ئەنازەی یەیٚ بنگس و چووار کلگ کیٚشا بان سەریٚ
یەک دو ساعەت لەیٚوا ویەرد
هەر پل خواردیاد وە سەر تەنشت و پالۆکان
هەر چە کردیاد، خەو وە چاوەیلیٚ نیەکەفتیاد
وە دۆا، سەر خوەیٚ هەڵدا لە ژێر بانەوان و لە ناو پرتاڵەکان،
سەیٚل ئەو تەختە کرد کە یەکیٚ ویٚنەی ژنەیل وە بانیٚ خەفتۆ
چمانی ڕاستە، یە نە خەونە و نە گومانە
''مەم'' پەیٚا بی لە سەر تەخت پادشانە
هات وە تەنشت تەخت ''زینا زێدان''
ئارام لحیٚف لە سەر چاوەیلیٚ لادا
نۆڕست کە نە جنە، نە پەریە، وە ئەسڵ خوەیٚ بنیادەم و ئیٚنسانە
چاویٚ ڕەش و بازباز، برۆ و بژانگ خوەیٚ وەرداسە سەر گوپەیلیٚ
هەنیەیٚ چەرمگ، کانگای زێوە
بسک و ئەگریجەی پڕیٚ وەرداۆ وە سەر هنارک گووناکانە
وە پرچگەیٚ گڵەسەر و میەرگ بەساۆ،
قژیٚ ڕەسیادە پشتیٚ و پالۆکانە
ملڤانیٚک هیٚشتۆن بان سینگیٚ، نەخشیٚ میٚنست ڕوخسار سوور و زڵف جووانە

سەر ئەگریجەی سووریێ جوور کولەمارە [١١]، ئەقورە ڕەقە چمان لە پوولاس
گەر وەردیێ بێەیدە زەنگووی ئەسپ، کونایێ کەیێ و داکەفێدە ناو دەنەی بەسەزووانە
دیسا ''مەم'' لحێف [''زین''] ئاوێژتە بان چاوەکان
هەڵگەری، هاتە سەر تەختەگەی خوەیێ، کەفتە ناو جێ‌خەف، وە فکر و پەرێشانە
وتی: ''یا ڕەب، ساڵ من سیانزەیە، ڕسێدنە چووارده وەی زۆانە
هێشتا تاهەیێ مەگەز نێر و مێ نەچۆنە گژ یەکەو وە سەر داوێن ''مەمێ ئالانە''
تۆ ئی تەختەگە هەرچۆ کە هاوردیدەسەیێ، دیسان هەڵێگەرن لای ساحێوەکانە!''
جارێک تر ئەلاژیا و بانەوان بان سەر خوەیێ کێشا، چەن یەیێ بنگس و چووار کلگانە

١١

هەر سێ خوەێشکەکان نوٚڕستن کە ''زین'' نە جۆلیەیێ و نەیش چاوەیل خوەیێ ڤەکەیێ لە خەوانی شەوانە
جا خوەنستن ئسمێک لە ئسمەیل پەریانە،
پف کردن ناو تەخت ''زینا زێدانە''
ئیجار، ''زینیێ'' چاوەکانیێ واکرد لە خەو شەوانە
نوٚڕست کە ئەمشەو، نە وەک هەر جارە
جاران، وە ناو ئوتاخێ یەک تەخت بۆ، ئەمشەو بینەسە دووانە،
چراکان پێشتر دو گلە بۆن، ئیرەنگە بینەسە چووارانە
''زین'' لە سەر ئی باوەت کەفتە وێر و گومان گرانە
خوەیێ وە خوەیێ وتیاد: ''ئی ئەلاجەۆ نە کار کەسانە
دۆەتە، نەخوە کەفتیەسە سەرت وای جن و پەریانە؟''
ئمجا رۆ کرد وەرەو دەر و پەنجەرەکان،
نوٚڕس کە گشت وە کلیت و قلف گرێدریانە،

دەرباس بۆنەوە لە ناوێان کار کەس نیە
جارێک تر، لە نوو کەفتە وێر و خەیاڵان
هاتە هۆریٚ کە دو ڕووژ پێش چۆ سەر کانی ''قەستەل''، ئاوەگەیٚ لە گوڵ گریاگ
وت: ''گاهەس [ئەورە] جەماڵم چاو ئی کوڕە گرتیە،
ئەوەیش لێوە بیە و کەفتیەسە شوونم هەتا ئێرەدا.''
ئێگل کەفتە فکر دەسەی پاسەوانەکان:
''ئێتر چۆ؟ دیارە کە گشتێان وە پارە و خەڵات سەنریانە
کە بێڵن ئی کوڕە تەختەگەی خوەیٚ بارێدە لای تەختەگەم ناو ئی قەڵای کۆسانە
ترسەگەم لە خاوە، خاو دوژمن مرۆڤە و شەو کوڵگەی پیایلە
ئەو وەختە کە من کەفتۆم خەو شەوانە، نەخوە ناو جیٚخەفەگەم دەس خستنە!''

١٢

''زینیٚ'' وە وردی چاو خوەیٚ چەرخان دە ناو جیٚخەفەکان
دی ئی کارە نە کار ساهڵ و پەریانە،
ئەوەیٚ کە ها ناو تەخت ئێنسانە
جا وە دەنگ بەرز دەس کرد وە قیڕە و قیژانن
وتی: ''ئەمشەو فرە هوولمە، سەد جار دڵم شکیاس!
تەمەنم بێشتر لە سیانزە ساڵە، ئێتر بووم چوواردە ساڵان
لەو ڕووژە کە لە داڵگ بیمە تا ئەمڕوو هەر نەێمەسە ڕۆی کوڕ و زەلام
چشتێک کە شەو ئەمشەو وە سەرم هاتیە بێڵا نایٚدە سەر هۆچ موسڵمان
من دەردەگەم دژوار و ئەڵاجەۆ و گرانە،
نیەزانم ئی هەڵکەفت جادوو بیە یا کار سەردار ساهڵ و جنەکانە
کڵفەت و خوڵامەیلم لە ئێوارە هەیانی سوو، وەر دەرگا وە نەوبە کێشک دۆنن

من نیەزانم، یانە ئەمشەو لە کوورە مەننە؟
ئێتر ئی کوڕە چۆ و لە کام ڕێ هاتیەسە جێگاگەم، ناو ئوتاخەگەی ڕەێن و جووانە
باژار ''جزیرە'' لە سەر سێ مەحەڵە،
مەحەڵێک لە ژێڕ دەس شەێخ تاجرەکانە،
مەحەڵێک وە دەس عەبابۆزەکانە[١٢]،
مەحەڵێکیش وە دەس ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' ئاموزاکانمە، مێننە وەچکە شێرانە
تۆ مێرێک خەریوی، ئەمانی یەقین نیەزانم، ترسم خەڵک ''جزیرە'' بووی
من عادەت ئێوە جاێڵەیل ناسم، شەو نێوە شەوی گەرن ناو جێەیل خراو و مەێخانەیل
من نیەزانم ئەمشەوە شەو تۆ هادەێ عەرەق خواردیدە و هایدە مەسی و سکران،
هاوڕێەکانتیش هەروسا، ناو سەرا و مەێخانەکان وە جێت هێشتنە
تۆنیش هەڵسای، کەفتی ناو ڕێگە و کۆڵانە،
شوون ماڵەکان گۆم کردی،
خوەت ڕەسانی وە گەڕەک گەورای من، جێگەی هەڵهۆتەکانە
ئەڕای خاتر شەرەف و ناموس تۆنیش بوودن، من ئەو کەنیژ و خوڵامەکان چڕم،
بەڵکە بان وە دەس تۆ بگرن، ڕادەس ماڵەگەی باوگت بکەن
تۆ کوڕێک فەقیری، فەلەک و دەوران سەر مەردم گەرێ،
وە سەر مرۆڤ هەر دەم تەم و دوومانە.''

١٣

''مەمۆ'' دەنگ بەرز کردیاد، وتیاد: ''دڵەگەم تەزیە
تۆ خۆ سەێل کووشک ڕەێنم و وارگەی فرەوانم بکە

وەو وەختەی کە ئێرەدا فکر کارەگەی ڕەب عاڵەم کەم، مەنمەسە پەشێو کە یە لە علْم سحرە یا کار سەردار ساهڵ و جنەکانە[١٣]؟

ئەو شار کە تۆ ئۆشی باژار ''جزیرا بۆتانە''،

من وە عومر خوەم وە چاو نەیمەسەیْ،

نەیش وە گووش ئژنەفتمە

یەقین کووڕایی وە چاوت هاتیە. تۆ سەر خوەت دەرخە، دەور خوەت بنۆڕە بەحر و قۆنرەی شەپووڵەکانە

بنۆڕە فەریای گەمیەوان و فیکەی کەشتیکانە

وە من ئۆشن ''مەمیْ ئالان'' چەڵەنگ،

خوارزای شەیْخ ''قوڕەیشیەکان''،

برازای ''ئەمەر بەگ'' و ''ئەلماس بەگ''، سلْتان کوردان

ئێرەدا شار ''مەغربیانە''،

شار ''مەغرب'' شارێک عەزیم و مەزن و گرانە

لە سەر هەفت چیا نریاس،

چووار دەوریْ سیْسەد و شەس و شەش دەروازەکانە،

هەر دەروازە دەرگەی سیْسەد و شەس و شەش گەڕەک و مەحەڵەکانە،

هەر مەحەڵە خاوەن سیْسەد و شەس و شەش مزگەوت جامعە،

هەر مزگەوت سیْ منارەیْ هەس، باریک و زراڤ وێنەی قەیتانە،

لە سەر هەر منارە تروسکەی شەم و مەشخەڵەکانە

وەر جە شەوەکی، مەلا هەڵچوودن سەر بان ئەو منارەکانە،

بانگ نمێژ کەن،

دەنگیان مینانی دەنگ بلبل و شالوولە

قەسرەگەی ڕەش و سپی من لە سەر هەفت تەبەقەس،

پایەگەێ وە سەر چل و چووار ستۆن قورس کریاس،

بیس و دو ستۆنێ وە ناو دەریا دانەسە کوتان

وە ناو زگ ئی شارە، من نە بەنا هێشتمە نە ئوسا،

ئی ساڵەیل گشتیان کوو کردمەسە سەر ئی دەزگا

لە بن دەریا دوانزدە ئوتاخ دامەسە سازین،

گشت لە مەرمەر سوور خاڵخاڵ، فەرشکریای وە تەوەن سییە

یە ئەڕای حەبس کردن قاتل و مێرکوژ و مەحکوومەیلە

وەێ ڕوو، سەد جار ڕوو، کە کەس نافەرمانی قسیەم بکەێ! ئەوە عومر خوەێ تەواو کەێ ناو ئەو بەندیخانەکان

من ئەوانە گرم و دەس و پایان ئاسن و زەنجیر کەم،

حوکم سەد و یەک ساڵ پیان دەم

ئەمر کەم وە چاودێر و پاسەوان،

سینگیان بخەن سەر [لۆلەی] تفەنگەکان،

قۆناخ تفەنگ بێلنە بان زەق، وە پێش لنگیان

ئەو دوانزدە ئوتاخ هەر ئەڕای ئەو جوورە مەردمانە

تەبەقەی ناوەڕاس جێ گەورا و مەزن کوردانە

ناو تەبەقەی سێیەم کوڕەیل هاوساڵ من دانیشن، ساڵیان سیانزە تەواوە، دەس پێ کردنەسە ساڵ چووارەدهانە،

گشتیان خەریک خواندنن وە لای مامۆستا و فێرکارەکان

کەمەریان وە ئێش و ئازارە، بان کورسی و تەختەکان،

بەلەمرکیان زام و کەو بیە، ئەقورە کە تەک دەن وە بان تەختەکان

لە ژێر کلکیان تێەێ چرپ و چرپ تک قەلەمەکان،

لە ترس من نیەوێرن سەرەیلیان ڕابکەن لە سەر کتابەکان

هەر چە کوڕ مەزنە مژووڵ ژەنگەژەنگ و باسە،
وە درێژی ڕووژ کار ئەوان تەنیا هەڵگرتن و دانانەوەی ئەوراقە
ناو تەبەقەی بانین، تەختێک لە زەڕ نامە، وە سەر چووار ستۆن وساس،
وە چارچمکێ سەنگ ئەڵماس و گرانبەها نامە
هەزار و پێنج‌سەد جاێڵ جووان کوڕەمازێ، تەواویان ئەڕام ڕەفیق گیانفەدان
لە وەرئێواران هەیانی سوو، لۆلەی تفەنگەیل وەر سینگ گرن،
لە دەور قەسرەگەی ڕەش و سپیم تەقەی چاودێر و پاسەوانەکانە
شەو ئەمشەو، من نیەزانم هەزار و پێنج‌سەد کوڕ زاتدار چمانی خەو کەفتیەسە چاوێان و ڕمیانە
یە عادەت ئێوە دۆەتەیلە، کە وە شوون کوڕەیل کەفن،
ڕۆ کەن وەرەو دەێشت،
جا شەڵتەکوڕ و نووهاڵەیل بردنەسەت ناو بستانەکان
شەوتان لە لای یەک وە سەر چێە و ئەوانە هەڵتگەراندنەسە دەرگای شاران و وە جێت هێشتنە،
تۆ ڕێ ماڵ باوگ و داڵگت گۆم کردیدە،
هاتیدەسە وەر دەر کووشکەگەی سیبە و چەرمگم، مەنزڵەگەی گەورام
چاوت کەفتیەسە هەزار و پێنج‌سەد جووانمێر پاسەوان کە سەرئێواران خەو پیان کەفتیە و ڕمیانە،
تۆ لە ناوەڕاسیان ڕێ کردیدە وەرەو جێگەی من، مەکان دێو و نەهەنگەکانە
وە خودا تۆ دۆەتێک فەقیری، ئێسە هەڵسم، بانگ کەم هەزار و پێنج‌سەد جووانمێر و براخاسەکانە،
بێلا دەستت بگرن، تەسلیمت کەن وە ماڵ و باوانە.''

١٤

''زینێ'' وت: ''چەتۆنی تۆ فرەس، هاوشێوەی ''ڕوومیانە''!
ئی قسەیلە کە تۆ کەیدن دەرنیەتێەی لە دەم زاڕووکانە

تۆ تووایدن قسەگەی خوەت بێەیدە سەرم، وە زوور و درووکانە.''
''مەمی'' دی کە ''زین'' بێترس و پەروا کەفتیەسە وەو قسەکانە
ئەوەیش سەر لە لێ شێویاو، نەزانستی لەوان دووان قسەی ڕاس کامە
وت: ''هەڵس، ئی ئێوارە، من و تۆ دەس یەک بگریمن، وەک خوەێشک و برا،
گەرد یەک بگەریم ناو ئی قەسر و قۆناخەکان
مەشخەڵ و چرا بگریمە دەس خوەمان،
بەڵکە بنوڕیمە دەر و دیوار، بناسیم قسەی درووکامە،
جا درووزن وە ڕۆی ڕەش وەی قەسر و دەزگا بچوودە دەر.''
''زینێ'' وت: ''تۆ توواى کە من ڕابووم، دەس خوەم بێەمە پێت، جوور خویێەدا
من نیەتۆەنم ڕابووم، دەس خوەم بێەمە دەس پیاێک و ناو کووشک و هەسار بگەرم،
هەر کردەی ژنەیل، کەفێدە سەر زووان مەردمانە.''
''مەمی'' وت: ''بێ چێن و نوڕستن، بۆ ئێمە نیە دەرمان
من ئۆشم یە مەنزڵ منە، تۆ باوەڕ نیەکەی ئی قسەکان.''
''زینێ'' وت: ''دۆنم کە هەر چە گەرەکتە ئۆشی!
من چەنی پێت وتم، تۆ قسەی ئایم فەهم نیەکەی
پێت نەوتم کە هەڵس، بچوو، هەتا هەر سێ کوڕمام هەست پێت نەکردنە!''
''مەمی'' وت: ''من دۆنم تۆ قسەی خەڵک نیەشنەفید،
قەبوول نیەکەید وەردم باید، دابکەفیم ناو حەوش و هەسار و باخچەکان
مەگەر نەوەتی، من چل و یەک کەنیژ دێرم کە خزمەت کەن ئەڕام،
منیش خۆ وتوم، هەزار و پێنجسەد کوڕ چاوەڕێن ئەمر بکەمە پێان
باو خۆ، تۆ دو جار هاوار چل و یەک کەنیژەکانت بکە،
منیش بانگ هەزار و پێنجسەد کوڕ کوردان بکەم
کە هەگ مەنزڵ تۆنە، بێشک ئەو کەنیژەکان وە هاوارت تێەن

هەگ قۆناخ من بوود، ئەو کوڕەیل کوردان تێەنە لای ئێمەی دووان.''
هەر ئەو وەخت ''زین'' لە جێ هەڵسا، وت: ''یە کە وتی سەر سەرم و هەر دو چاوانە!''
لە سەر تەختەگەێ پەیا بی، چێ ڕۆوەڕۆی پەنجەرەکان
پەنجەرە واز کرد، کرد قیڕە وە چل و یەک کڵفەت و کەنیژەکان،
کەس لێ هەڵنەگەران، ''زین'' لە کردەگەێ خوەێ پەشیمانە
ئی نەوبە، دەور هاتە سەر ''مەمێ ئالان''
وە دەنگ وە هێز، کرد بانگ هەزار و پێنج‌سەد کوڕ کوردان
وت: ''هۆ ''بەگلی''،
تۆ قەوڵ و قەرار نەهێشتوی کە نەێلی مەلۆچگەیل ئاسمان بان داکەفن سەر ئوتاخ و تەختم؟
داخوم ئەقڵ لە سەر ئێوە نەمەنیە؟
کە گەوج و گیل ڕەوانەی من کەن
یەکێ وێڵا هاتیە، هەر گووش نیەگرێدە قسیەکانە.''

١٥

دەنگ ''مەمێ ئالان'' وە گووش ''بەگلی'' کەفت،
فەرمان دا وە هەزار و پێنج‌سەد کوڕ کوردان
وت: ''ڕابوون، بکەفن دەر لە ژوورەکان،
دەنگ پادشای ئێمە ''مەمێ ئالان'' تێەێدن وە توورەیی گران
نیەزانم ئەمشەو چە خراوی وە ناو قەسر پێش‌هاتیە
خودا زانێ ئەگەر ئەوە گرژەو بوودن، ئەڕای گشتتان دەر کەێ حوکم وە سێدارە دان!''
پاڵەوانەیل کورد هەڵسان، وە دەر کەفتن لە ئوتاخ و وەرەێوان
جووتێک دەمانچەی ''یاقوبی'' وە لاێ خەنجەر ڕاس و درێژ وە کەمەرە بەسان

شان خوەیان خستنە ناو قەڵخان،

باڵای خوەیان ڕازانن وە چەک و سلاحەکان

''بەگلی'' کەفتە نووای ئەو کوڕەکان

ڕزار یەکەم گشت نووهاڵن، هاوساڵ ''مەمێ ئالان''،

لە گووشیان گووارەی زەڕە[١٤]، کڵاو ''تەیمووری'' بان سەر نانە

لە پشت ئەوانە تیەن پیرەیل پاڵەوان،

قەڵخان ''داودی'' وەریانە[١٥]، جووت دەمانچەی ''یاقوبی'' پەڕێ بەسانە،

ڕەسەن کالان گریدانە

وەختێ کە شمشیرەکان وە پاژنەی چەکمەکان خوەن، لەقەلەق توک شمشیر تیەێ

وە ڕز چووان وەرەو دیوانێ کە ناوێ ئەو دو تەختە

''بەگلی'' برار ''مەمی'' وە ڕووح و وە گیانە،

ئەوەیە کە سەردار هەزار و پێنجسەد کوڕ کوردانە

هاتە دەرگەی ''مەمی''، وتی: ''شای من، بۆش، من کام مەحەڵە ئەڕات بڕمنم وە ناو شار ''مەغربیان''؟

''زینێ'' فەهمست کە خەیاڵگەێ هەڵەئێک گرانە

دەسوەجێ هەڵسا، خوەێ وە پەڵە خست وە دەس و پای ''مەمێ ئالان''

پێ وت: ''من نەزانستم، هەڵگەم بوەخشە، وەخشین ڕەوش میرانە

تۆ کردەگەم لە وێر کە، بوەس چاوەکانە.''

ئەوسا، ''مەمی'' فەرمان وە ''بەگلی'' دا، سەردار هەزار و پێنجسەد کوڕ کوردان،

پێ وتی: ''چشتێ نیە، هەوەجە نیە کە بجوورن کووشک و ئوتاخەکان!''

۱۶

''مەمی'' وە ''زینێ'' وتیاد: ''حکمەت خودا ها ئی چشت کە وە ئێمە ڕەسیە،
ئێمە نیەزانیم کام خەێر و خوەشی وە پەیێ چاوەڕێمانە
باو، وە کەرەم خودا تەختەیل خوەمان بکێشیمە لای یەک، هەتا گوڵ سوو.''
تەختەیل خوەیان کێشان لای یەک، دەسپێکردن وە قسە
بەیْن خوە پەیمان گران بەسان،
سوێند خواردن وە پەیخەمبەر و ئەولیا
''مەم'' حەمایل دوعا لە ملێ وا کرد و شمشێر نەرگس لە کالان دەرئاورد، ئمجا هەر دو نا ناوبەیْن تەختەکان
وت: ''ئێمە ئەمشەو لە تەنێشت یەک خەفیم، مینانی خوەێشک و برا
خوەر کە هەڵاێ، خوڵک شەیخ و زانای شار ''مەغربیان'' کەیمن
وە ئەمر خودا و قسەی پەیخەمبەر، بێلا بکەن مارەی ئێمە دووان.''
جا کلوانک یەکتری ئاڵشت کردن[16]
لە سەر قاژ کلوانک ''مەمی'' نوسریاو ''مەمێ ئالان''،
لە سەر هنەگەی ''زینێ''، نوسریاو ''کەنیشک والی ''جزیرا بۆتان''، ''زینا زێدان''''[17]
خەریک قسیە و خەوەر دان، کەم کەم کەفتنە خەوانی شەوان

۱۷

ئیرەنگە بچیمە سەر سێ کەنیشک پادشای پەریان
هێما سەر کولاوەنجە دانێشتنە
''تاڤبانۆ'' وت: ''گوناح ئەو دووانە وە مل ئێمە هەر سێیانە!
کە تەنیا ئەو قەوڵەگە کە لە سەر کیەنی ''گوڵان'' وە ''ستێربانۆ'' داۆمن وە جێ هاوردیم

ئێدی حەق تۆ نەمەنیە لە سەر ئێمە دو خوەێشکەکان!''
ئسمێک خوەنستن هن ساهڵەیل، پف کردن ناخ هەر دو تەخت و جێخەفەکان
هەر سێ خوەێشکەکان بانگ وە جن و پەری هەڵدان
تەخت ''زینێ'' هەڵگرتن و هەروەها هەر دو چراکان،
هێز گرتن هەتا ڕەسین تاق هەفتم ئاسمان
هاتن خوار لە سەر شار ''جزیرە بۆتان''
تەختەگەی ''زینێ'' نانە جێگەی خوەێ لەیەوەر، ناو ماڵ داڵگ و باوگ
شەوەکی بی، ڕووژ هەڵات و وە شەو دا
''زین'' چاو خوەێ ڤەکرد، دی مێوانەگەی شەو چۆیی، دووس دڵپاکێ، ئێتر نیەسەێ
قیژاند و هەر بان پرتاڵەگەێ وە دەمڕۆی خوەێ خست
وت: ''ئەێچەمەر! یە چە عەلامەت و عەجایب گرانە؟
باوەڕم بۆ کە ڕاسە، نەۆش خەون شەوانە.''
ئمجا ئەقڵ خوەێ دا وە پێشهاتیەکان
وت: ''دڵنیام کە ئێمە گەرد یەکتری ئاڵشت کردیم کلوانکەیل کلکمانە.''
دەس خست کلوانکەگەێ، نوڕس کە لە سەر قاژێ نوسریاس: ''مەمێ ئالان، پادشای کوردانە.''
ئێتر زانس کە پێشهاتی ئەو شەو دروو نیە، ڕاسە و ڤیان پاکە
جارێک تر قیڕە کرد، لە خوەێ چێ و کەفتە ناو جێخەفەکان

١٨

هەر چل و یەک کەنیژەکان سەر ''زینێ'' جەمەو بینە
بڕێگ دەس و پەلێ گرتنە،
بڕێگ یەخەێ شل کردیان و بڕێگ ئاو ڕشاندیانە چەوەیلێ

نەرمەنەرم هووش هاتەوە وە سەرێ، سەێل کەنیژەیلێ کرد و وتی:
''یا خودا خەێرە؟ کی بانگ ئێوە کرد، کە گشتتتان جوور داڵ[18] بان سەرم گەل بەسانە؟''
پێ وتن: ''خاتوون، دەنگ قیژانن تۆ هات، ئێمە گشت ڕەویایم
وتیمن نەخوای چشتێک هەڵکەفتیە، هاتیم دیمن تۆ کەفتیدەسە ناو جیوان.''
''زینێ'' کەنیژەکان هەڵگەرانە جێ خوەیان
وەختێ تەنیا مەن، لە وەر خوەێ هەڵکەن جل و بەرگ خاتوونانە،
کراسێک ڕەش وە خوەێ کرد، جل عەرەبانە[19]
کە دو قرووش و نیم نیەهێژیاد
وە جارێک خوەێ کرد وێنەی کەنیژەکانە
ئێتر قسیە نیەکەێدە گەرد کەسانە
کلفەتەیلێ خەوەر دانە ''میر ئەزین''، میر باژار ''جزیرا بۆتانە''،
کە ''زین'' کەفتیەسە ناخوەشێ گرانە
''میر ئەزین'' هات، نوڕست کەنیژەکان قسەی ڕاست کردنە
هەیف ئەو چەوەیل ڕەش و بەلەک، خراو بۆن جوور چەوەیل شەل و شێتەکانە
''میر ئەزین'' ئەمر دا، ناو شار شەێخ و حەکیم و مەلا نەهێشتن
گشتێان لە سەر ''زینێ'' کوو بینە، خەریک دەمەقاڵی و دروون
دەسەێک ئۆشن: ''یە وای مڵاێکەت و جنە[20].''
بڕێگ تر ئۆشن: ''یە کار ژەهر و دەرمانە[21].''
بڕێگ خوەنستیان و فوو کردیان سەر تەخت ''زینێ'' و جیوانێ،
''زین'' لە دەور خوەێ دەر کرد گشتێانە
وت: ''د بچن، من ناخوەش نیم کە ئێوە ڕام بکەن دەوەرە و دەرمانە،
نەیش کەفتیەسە پێم وای پەریکانە

کە ئەڕام بنۆسن دوعا و بن‌ملی و نسخەکانە.''
''زینێ'' گەرین و تەماشای شار ''جزیرا بۆتان'' حەرام وە خوەێ کرد
لە شەوەکی هەتا ئێواران، و لە ئێواران هەتا شەوەکیان،
کارێ هەر بۆ وێر هاوردن ئەو شەو کە ''مەم'' دی، و [وە پەیێ] گیرستن و کێشان ئاخ
و کەسەر
ئێتر ڕۆێ نیەخەنستی وە کەسان،
هەتا شەش مانگ کەفتە حزن قۆڵ و گران
کەس نەزانستۆ کە هاتیەسە سەرێ چە چشت ئەڵاجەو و گران[٢٢]

١٩

ئێجار بچیمە سەر وەخت ''مەمێ ئالان''
شەوەکی چاو خوەێ لە خەو شەوانە ڤەکرد
دی مێوانەگەی ئاخرشەوی نیەسەێ، ئەوەێک کە گەردێ خەریک قسە و هەنەک بۆ
وە خوەێ وتی: ''ئێتر چۆن؟ یە کار پەری و جن نیە؟''
ئمجا، هاتە وێرێ، وت: ''کوڕە، ئێمە مەگەر شەو چۆیی ئاڵشت نەکردیمن کلوانکەیل
ئەنگۆستمانە؟''
سەێل دەس خوەێ کرد، دی دروو نیە و ڕاسە
''بەگلی''، دەسەبرای خەێرخواز ''مەمی''،
سەردار هەزار و پێنج‌سەد پاڵەوان کوردان،
نۆڕس کە ڕووژ هاتیە و وەخت چاشتە
پاش هەڵاتن ڕووژ، ساعەت هاتیەسە دو،
''مەم'' هێما دەر نەکەفتیە لە جیوانە
نەیش وە خاتر نمێژ داکەفتیەسە مزگەوت،

نەیش لە لایٚ هاتیە هۆچ ئەمر و فەرمانە

هەڵسا و هەڵچیٚ ئوتاخ ''مەمی''، گووش خوەیٚ لکاند وە دەر

شنەفت کە لە ناخ ئوتاخەگە تیەیٚدە دەر نک و ناڵ ناخوەشانە

دەس‌وەجیٚ هەڵگەری، چیە جەم هاوڕیٚ‌کانە

لەوانە چەن کەس زانا و ئاقڵمەن هەڵوژارد،

وە هاوڕیٚ یەک هاتن وەر دەر ئوتاخ ''مەمیٚ ئالان''، پادشای کوردانە

یەخەی عەبایلیٚان بەسان و دەرپای شواڵیٚان هەڵکیٚشان،

وە ئەدەب فرەوان دەر لە ''مەمی'' کوتان

دەنگیٚک زاف لە ناخ هاتیادەوە، وەک دەنگ ناخوەشەیل

وتیاد: ''کیە؟ بۆش دەرباس بوود، پیٚ دریاس دەستوور و ئەمانە.''

''بەگلی'' دەرباس دەرەگە بی، گەرد گشت هاوڕیٚ‌کانە،

دین ڕەنگ ''مەمی'' هەڵگەریە، جوور ڕەنگ مردی‌کانە

ئرمیٚسکەکان گورمن لە چاوەیلیٚ،

وە سەر دەمڕوی ''مەمی'' ویٚنەی چووڕ واران ''نیسان''[٢٣] ڕشیانە

سەر خاتر یە دڵ ''بەگلی'' تەپیا، جووریٚ کە [تەپیان دڵیٚ] دا وە پەراسۆ و دەنیٚ‌کانە

وت: ''برا، ئامان، یە کە تووشت هاتیە چە دەرد گرانە؟

ئیٚمە دۆەکە چۆمن نەچیر کەڵ،

ئەر چاوت کەفتیەسە دۆەتیٚ لە کەنیشکەیل بەگ و ئاخای کوردان٢٤،

تۆ بەس وە برای خوەت بکە فەرمانە

ئەگەر نە، بتووا لە خودای کەریم، پادشای پادشاکانە

لە ماوەی بیس و چووار ساعەت ئەڕات بارمیٚ ناو باژار ''مەغربیان''

هەگ چشتیٚک ترەک گەرەکتە،

بۆشە، من هەر ئێسە ئەنجامێ دەم و وەخت نیەکوشم، یەک ساعەت نیەکەم دو و دووانە.''

٢٠

نەوبەی پرسین وە ''مەمێ ئالان'' هات. وت: ''بەگلی، برارم، تۆ دێوانەید!
من هەر چە بۆشم، تۆ ئەڵاجەتۆەگەی دیەشەو نیۆنی
ئێسە ئەو کارە بکە کە پێت ئەمر کەم
نەێل داڵگ پاوەسن و باوگ وەساڵاچۆی من بفەهمن،
نەێل دو مام ڕیشچەرمی من بزانن
ئەگەر تۆەنیدن کارەگەی کە دەم وە دەست خاس ئەنجام بێەی،
زۆ کە بچوو خوەت بڕسن تەۆلەی ئەسپەیل ''نەجدی''[٢٥]،
ئەسپەگەی بۆز لە یەێدەسی و پاوەن خەلاس کە،
زین و زەنگوو بنە پشتێ، وەرملێ تەنگ کە
وڵات خەریو دژوارە، خوەت بڕسن دەر ژوور خەزینە
هەگبەی من لە زەڕ و گەوهەر پڕ کە، لە تەرکەی ''بۆز'' باوێژە
ڕووژ لە وەخت چاشت، ئەسپەگەم نزیک سان سووار بوون بووسن[٢٦]
دەس برای خوەت بگر، بنەرێ سەر پشت ''بۆز''
گەرد من بکەفە ڕێ، من لە شار دەر خە
بوەرم سەر ڕێگای ''جزیرە'' و هەر ئەورەدا وڵم کە.''

٢١

ئی وتن ئەقڵ لەر سەر ''بەگلی'' پەڕان، وەک دێوانەی بیاوان
دەوی وەرەو دەرماڵ خانە، خوەێ ڕەسان وە داڵگ پاوەسن و باوگ وەساڵاچۆ،

خەوەر نارد ئەڕای دو مامەی ڕیش‌چەرمی و بەخت‌ڕەش
پیاێن وت: ''ئێوە چۆ ئەڕای خوەتان ئێره نیشتنه؟
ماڵمان خراو بی، هیوامان وه زەمین نەمەن
نیەزانم چه وه سەر ''مەمی'' هاتیه، بیەسه جوور سائەقلەیل
تووایێ بار هەڵبگرێ وەرەو شار ''جزیرا بۆتان''
کەس له ئێمه ئی ڕێگا وه چاو نەیێیه،
نەیش وه گووش شنەفتیه
''مەم'' تووایێ بێ‌ئاگای ئێوه گشتتان بچووده ئی ڕێ
چێن وه قسه ئاسانه، ئەمانی هەڵگەرین وه دەس ئایێم نیه.''
هەرچووار کەس گەرد یەکەو چێنه ژوور ''مەمی''، شیرینەگەی داڵگ و باوانه،
هیواگەی هەر دو مامەکانه

۲۲

دۆای یه که ''بەگلی'' چێ، ''مەمی'' چاوەیل خوەێ بەسا، کەفته وێر و خەیاڵ
هەم چاوەیل خوەێ وازکرد و سەیل دەر و دەورکرد
دی له سەر سەرینەگەێ، داڵگ پاوەسن نیشتیه
له بن لنگەیلێ باوگ پیرێ وساس
له هەر تەنیشتێ یەکێ له مامەکان ڕیش‌چەرمیێ وساس
وه پەهنەی ڕۆیان واڕێنن ئەسر چاوەکان
وتن: ''ئامان، مەمۆ، چه کەیدن؟ بێ تۆ دی شەوق نیەمێنێ ئەڕای ئێمه هەر چوواران
باو، گووش وه ئێمه بگر، نەکەفه فەن خەونەگەی شەوان،
ئەوەێک که شەو چۆیی وه لات بیەسه مێوان،
ئەوه شەیتانه، کەفێده شکڵ دۆەتەکان،

خەنێ وە پیر و جووان
سەر خاتر خەونێک، ئێمە گشت مەخە شین و ڕووڵەڕوو
دڵ دووس و خەێرووم‌ەن مەئێشن،
مەخەنن دەم نەیار و دوژمنان.''
''مەمی'' وت: ''باوگە، گوناح ئەڕا خوەت مەسێنە،
ئێوە وە لای من وسن، وە خاتوونەیل ئۆشن: ''وەێ شەێتانە!''
لە ناخم ئێش مەزن وەدی کریاس و ژان گرانە،
تان و پووی وجوودم سست بینە لە قوت سەر تا قاپ لنگەکان
لە ناودڵم ئاگر دارەکان واز کریاس،
بڵاچە و بڵووزە کێشێ تا تاق هەفتم ئاسمان
دەرمان من پەێدا نیوود ناو شار ''مەغربیان''،
دەوەرەکەرم فرە دۆرە، لە شار ''جزیرا بۆتانە''
کۆزەئێک ئاو لە کانی ''قەستەل''، وە سەر دەس ''زینا زێدان''،
ئەو ئەڕام بوودن حەکیم و دەرمانە
لە من حەڵاڵ کەن شیر وەر و زەحمەت گیانە
من لنگ خوەم خەم وە ڕکاو ئەسپ‌کوڕگ بەحری، ''بۆز ڕەوان'' چاڵاک،
ناوبەێن شار ''مەغرب'' و باژار ''جزیرە'' دۆرە، ڕێگای سالێک و شەش مانگە
ڕەب عاڵەم مردن داسە من، عەبد تاوانبار،
ترسەگەم ئەوەس، سەر خوەم بنەم دیار ڕەحمەت، خاک گووڕسان
ئەزرەت خەونەگەی ئەو شەو سەرەمڕە، ها دوما سەرم هەتا دیار ڕەحمەت، خاک گووڕسان.''

٢٣

باوگ وەساڵاچۆ نۆڕس کە هۆچ نیەتونێ ئەڕای دەرد ''مەمی'' هۆچ چارە بۆنێ

وت :''بەشکەم بتوەنیم ئەڕا خواستەگەیٚ ڕێبەر و شارەزایێک پەیدا بکەیم.''
فەرمان دا وە خوڵامەیل، وت: ''بانگ وە جارکێشەکان کەن،
بێلا بگەرن ناو شار ''مەغربیان''،
کە هەر کەس ڕێگای ''جزیرا بۆتان'' بزانیٚ،
من چاویٚ تێر کەم لە زەڕ و پارە.''
هەتا سیٚ ڕووژ و سیٚ شەو، قیڕەی جارکێشەیل بۆ،
ناو شار ''مەغربیان'' گەریان
ڕووژ سێیەم، وە دەس چووڵ هاتنەوە لای باوگ ''مەمی''،
وتن: ''شاگەم! دەنگ ئێمە بڕیاس و دەممان وڵەکەتە
ئێمە ناو شارەگە نەهێشتیم جیٚ و مەحەڵەی وە گومانە،
ئەمانی کەسیٚ نەیێمن کە نام باژار ''جزیرە'' وە گووش شنەفتۆ،
یا کە ڕێگایٚ دۆ وە چاوەکانە
وە دەس چووڵ و ڕۊی ڕەش، ئێمە وە تۆ هەڵگەریمنە.''
هەنایٚ باوگ وەساڵاچۆ ئمێد خوەیٚ لە دۆزینەوەی ڕێبەر بڕی،
ئەمر دا وە گشت وەزیر و بەگ و کوخای شار ''مەغربیان''
وت: ''بێلا گشت دۆەتەیل نازار و شووخ و شەنگ بان، دەس یەک بگرن و هەڵپەرکە بکەن،
بەشکەم ''مەم'' یەکیٚ هەڵوژێنیٚ و لە وێر بکەیٚ تەمای ''زینا زێدانە''.''
لە سەر ئەمرەگەی باوگ ''مەمی''، وە شار''مەغربیان'' سیٚ ڕووژ شادمانی کریا
نەمەن دۆەت وەزیر و بەگ و ئاخا،
هەر کام خوەیٚ جوورێک ڕازان و لە وەر کرد کراس جووان
هەنایٚ دەسەی کەنیشکەکان دەرباس بوواد لە ناو کۆچە و کۆڵان،
لە پەیێان ئاگر کەفتیادە دڵ کوڕەکان
گشت دۆەتەکان هاتن نووای ماڵ ''مەمی''، دەس وە دەس یەک دان، گرتن دیلانە

دەنگ دەف و زڕنا و هللی خوەیان دیان تا تاق ئاسمان
ئەمان دڵ ''مەمی'' نەتوواست سەر خوەێ دەر بخەێ لە دەروەچەکان

٢٤

وەختێ باوکەگەی ''مەمی'' دی کە وە یەیش دەرد ''مەمی'' دەرمان نەڤ،
ئێگل، خەوەر دا شەێخ و مەشایێخ و مەلا و حەکیم
مەلا زوزی دەس ئاویژتن وە قەلەم و دەوات و کیسەێ کتابەکانە،
هەر یەکە جوورێک دەسپێکرد وە نۆسان دەخیل و دوعا
بڕێگیان خوەنستیان نام جن و پەریکانە،
بڕێگیان دەس درێژ کردیان وەرەو دیوان خودا، ئەڕای دوعاکانە
شەێخەکان ئالای سەوز هەڵدیان لە سەر پەنجەرە و دەروەچەکان،
شنەفریاد گورمین دەف ئەوانە
دەنگ سنج گووش مەردم کەڕ کردیاد و قیڕەقیڕ مریدەیل چوواد تا ئاسمانە
خاڵووی ''مەمی''، ''ئەمەر بەگی''، لاوەی خوارزای خوەێ کردیاد و پەند پێ دیاد
هۆچگە ئاگر دڵ ''مەمی'' سەرد نەکرد، وە هۆچ ئەنازە،
هێما بێشتر کرد سەبەب خەمباری

٢٥

''مەمی'' وت: ''خاڵوو، دڵ من چزیاس،
دڵم ئەمڕوو بیەسە هەوارگەی دەرد و زام
ئێوە نیەتۆەنن ئەڕام بۆنن چارەسەر و دەرمانە،
ئێتر سەرم مەئێشنن وەی چشتەکانە
من نەێیمە کە کەس برین نەیزە وە گوڵئاو بسزنێ،

من لە دڵ زامدارەو بیمە، ئێوە شەێخ و مەلا سەرم تێەرن
من چاوەیلم بەسم، کە بۆنم خەیاڵ ''زینا زێدانە''،
ئۆە دەسەی بەزمگرەیل ئەڕام هاوردنە،
چمانی قیڕەقیڕ مرید و دەورێشەیل کەمە
لای خوەم وتم: بێل من وەرپرس نەوم ئەڕای سەر ئەو سەرسووکەکانە
وە نام خودا، کە ئەگەر ڕابووم، هۆچ خەێر وە لێم نیەڕسێدە ئەوانە!
سەرێان فرێ وە زەربەت شمشێر جەلادەکانە!
بێل بچن ماڵ خوەێان، ئێردا کەس نیە دێوانە!''
خاڵووی ''مەمی''، ''ئەمەر بەگی''، دی کە ئی چشتەیل تەسیرێان نیە
هەر کەس چێەسە ڕێ خوەێ، هەڵگەرینە وە ماڵ و کەسانە

٢٦

باوکەگەی ''مەمی'' فەهمس کە مەنن ئەوە لە شار ''مەغربیان''،
دەردێ گران کەێ و بان یەک تەڵەمڕ کەێ ئەزرەت و ژان هجرانە
ڕووژ وە ڕووژ تاقەتێ چوودن، وە چڕچاو نەێرێ ڕەنگ خوەشانە،
کە یە دەوام بکەێ، ''مەمی'' چوودە دیار گووڕسانە
بێ چێن وە باژار ''جزیرە''، ئەڕاێ نە چارە هەس و نەیش دەرمانە
پشت یە کە ئی وێرەیل هاتە سەر پیرەمێرد،
هەڵسا خەوەر دا وە دالگ پیر و مامەکان ڕیشچەرمی،
کە ''ئەگەر ئێمە نەێلیمن ''مەم'' بچوودە باژار ''جزیرا بۆتان''،
ئێدی خەێر ئەوە نیەمێنێ ئەڕای ئێمە چووار وەساڵاچۆکان
ئەوە ڕووژ وە ڕووژ تاوێ، جوور بەنیشت چلکیای سەر تووکڵ دارەکان،
کە پاشێ بۆشیم ئێمە سەبەب بۆمن

قەدەر خودا، هۆچ کەس نیەزانێدن
ئێمە دەس داگریم، بێل بچوود ئەڕا خوەێ بۆنێ حەکیم و دەرمانە
وەرنە، وەختێ ئێمە نەێلیم، یەقین گوناحێ وە گەردەن ئێمە هەر چووارانە
ئەو وەختە ئۆشیم، ئێمە بۆمن مدوو و دایمنێ کوشت لە ژان هجرانە.''
وە دەرد و کزەی دڵ، هەر چوواران وە هاوڕێ یەکتری چێنە لای ''مەمی''
وتن: ''ئانا، ڕازیمن، گەر تووای بچوو باژار ''جزیرا بۆتان''.''
ئەوسا ڕەنگ و ڕۆی ''مەمی'' جوور ویەردە واز بی، وێنەی بەڵگ گوڵ
دەس‌وەجێ هەڵسا سەر پا، دەرکەفت لە جیوانە
زۆزی هاوار ''بەگلی'' کرد، سەردار پاڵەوانەیلە،
پێ وت: ''ئەڕام هەگبەئێک پڕ کە لە پارە،
ناوێ بخە دو مشت بەرد گەوهەر،
باوێژێ وە تەرکەی ئەسپ‌کوڕگ بەحری، ''بۆز ڕەوان''،
بارێ، بووسیە نزیک سان سووار بۆن، لنگ من بخە ناو ڕکاوەکان
''بەگلی'' هەگبەگەی ''مەمی'' گرت، چێە خەزینەخانە،
چەن کەس لە کوڕەیل ناردە تەۆلەی ئەسپەکان،
تا کە وە دەر خەن ''بۆز ڕەوانە''.

٢٧

باس چێن ''مەمی'' ناو شار ''مەغربیان'' بڵاو کریا
مەردم وە سینگ خوەیان کوتیان،
وەک بەرخ سەر دانگە، دەور ''مەمێ ئالان'' کووڕ بەسان
بڕێگ چووان ئەڕای دەسێ، و بڕێگ چووان ئەڕای ڕکاو و لنگەکان،
چمانی مردگ دەرکەفێ، بۆ ڕووڕووی ئەوانە

''مەمی'' دی کە پسا وە درێژە کێشیاد، شین و گریوە چوواد تا ئاسمانە،
دو جار وە زەنگوو کوتا وە پالوکان ''بۆز ڕەوان''، هەڤاڵ ڕووژەیل تەنگە[٢٧]
هەوسار ''بۆز ڕەوان'' شل گرت،
حێوان چوواد مینانی چەخماخەێک کە داتیەێ لە ئاسمانە،
لە شوونێ هۆچگە دیار نەواد، بێجە لە تەپ و tووز و گەردەگۆچانە
کەس نیەزانستی قەێر ئی حێوان لە سەر ڕێەیل چەنی فرەس
وەی ڕەوشە چووان، هەیانی شەو بی و وەخت نمێژ مەغرب ڕەسی
''مەمی'' دی کە نووای شارێک گەپ و گەوراس
چرایل ئەو شار وێنەی ئاسارەیل ئاسمانە
''مەمی'' دی کە لە مەنزڵ گەورایێک ''پرسەی عەرەبی'' گرتنە[٢٨]،
لە ناوێ دەنگ باوکەگەی پیرێ و ''بەگلی'' تێەێ، براگەێ وە دڵ و گیانە
ئێدی پەێ برد کە ڕێگەی خوەێ هەڵە کردیە و هەڵگەریەسە شار ''مەغربیان''
نەرمەنەرم دۆر کەفت لە مەنزڵ باوگ و سەرای پادشای کوردان[٢٩]
ئەو ڕووژە وە ڕێ، ''مەم'' و ''بۆز ڕەوان'' هەناسەێان بڕیاق،
چێن نزیک شارەگە، لە یەکێ بین مێوانە
وتی: ''من ڕێ هەڵە کردم و هەڵگەریمەوە وەی دەورەیل
ئەر لە دەمت درئاێ، یا خەوەر بێەیدە باوکەگەی پیرم،
بزان من ڕەوانەی تەناف دارت کەم و سێدارە
بایە تۆ من وەر لە بەیانی هشیار کەی، وەخت نمێژ شافعیکانە.''
خاوەنماڵەگە وت: ''لە سەر سەران و هەر دو چاوانە،
ئەمشەو مێوان بیەسە لام ''مەمێ ئالان''، پادشای کوردانە.''
هەتا بەیانی، خاوەنماڵەگە نێشتو، خەو نیەکەفتیادە چەوەیلێ
سوو، وەر جە ئەزان، ''مەم'' هەڵسان لە خەوانی شەوانە،

ئەڕاێ گورجەو کرد ''بۆز ڕەوانە''

٢٨

''مەم'' سووار بی، جار ترەک لە شار ''مەغربیان'' دەر کەفت،
خارا نا وەرەو ''جزیرا بۆتان''، کە شەش مانگ دۆرە
کوتیاد وە زەنگووکان هەسپەگەی خوەێ
لە ژێر ''مەمی''، ''بۆز ڕەوان'' وەک خەزال چووڵی پەڕیاد
دیسان وەخت دڵمازان بی،
''مەمی'' دی لە نزیکێ شڵپەشڵپ ئاو و دەس[٣٠] تێەێ
سەر هەسپەگەێ چەرخان، دی پیرەمێردێکە، تەمەنێ ڕەسیەسە هەفتا و پێنج
سەر و چاوێ گرشەدارن، جوور گوڵە
ئەسپ بۆزێ دێرێ، جوور هنەگەێ ''مەمی''، گرێدریای وە قەێد و یەێدەسیە
پسا دەس‌نمێژ کەێ ئەڕای سێ روکعەتەکانە
''مەم'' سڵام وە پێ کرد، پیرەمێرد سڵامەگەێ هەڵگەران و هەڵسا سەر لنگەکان
وت: ''باو، داوەزە، لە سەر سەرم و هەر دو چاوانە
باو گەرد یەک بکەیمن نمێژ سێ روکعەتانە،
بەشکەمیش یەک دو مەنزڵ هاوڕێ بوومن ئێمە دووانە.''
ئەو پیرەمێرد ''خزر''، میر بیاوانە[٣١]
''مەم'' داوەزیا، گەرد پیرەمێرد لە سەر کانیەگە کردن سیانزە روکعەت نمێژ شەوانە
وە دۆایش هەر دو سووار بینە پشت هەسپەکانە
دڵ ''مەمی'' وە ئاگر بۆ، دا لە پالۆی هەسپ خوەێ وە زەنگووکانە
پەراسۆی حێوان قاچ قاچ کرد، وەک گووشت قاورمە

''مەم'' نوۆڕس کە پیرەمێر وە زەنگووی هەسپ خوەیٚ نیەکوتیاد، ئەمانی سەد قادم وە لیٚ نوواتر چوواد یا سەد و دووانە
''مەمی'' وە دڵ خوەیٚ وتیاد: ''هەسپەگەی من ئەسپکوڕگ دەریا، ''بۆز ڕەوانە''،
وە هاوڕێیٚ چێن نە کار هەسپەیل دنیایە
نیەزانم یە چە عەجایب گرانە،
ئەسپ ئی ڕیسپی چمان کار دەس جن و پەریانە.''
وەی [شێوە] چێن، ڕیٚ شەش مانگە بڕین وە پانزە ڕووژ و پانزە شەوانە
هەنایٚ نزیک بین وە شەت ''جزیرا بۆتان''،
ڕیسپی وت: ''مەمۆ، کوڕەگەم، تۆ چیدن ''جزیرە'' وە خاتر ''زینا زێدان''،
ناوبەێن ئێوە عەشق دڵانە
من با چەن گلە پەند بێەمە پێتەو.''
''مەمی'' وتی: ''بۆشە، لە سەر سەرم و هەر دو چاوانە.''
پیرەمێرد وت: ''هەنایٚ ڕەسیدە کەنار گڵاڵ ''جزیرا بۆتان''،
گڵاڵەگە پان و قەۆە، لە سەریٚ نە کەڵەک خەن و نە گەمیەی دارینە
لەو لای گڵاڵەگە دوومان ڕابوودن،
کچێک دڵنگەیل چرکنیٚ داناس، دۆەت ''بەکۆییٚ شەێتانە''
خوازیٚ تۆ بخاپنیٚ وە نام ''زینا زێدانە''[٣٢]،
ئەمانی تۆ باوەڕ مەکە، ئەوە دۆەت ''بەکۆی ئاوانە''
باوکەگەیٚ لە کتاب ڕەمڵ و جادووکان زانستیە کە تۆ چیدنە باژار ''جزیرە''،
دۆتەگەی خوەیٚ ناردیە، تووایٚ نوقمت بکەیٚ وە چەم خوٚن،
بوودن سەبەب سەر[٣٣] تۆ و ''بۆز ڕەوانە''.''
دەس خوەیٚ لە پشت ''مەمی'' خست، ئەڕایٚ کرد دوعای فرەوانە
پاشیٚ، لە پێش چاوەکان نادیار بی
''مەمی'' سەێل ئەور و ئاسمان کرد،
کە سیٚ کەوک باڵباز لە پەیٚ ئەسپەگەیٚ هەڵفڕن،

شاهێن پیرێک، باسک و پەڕ ڕشیای، داسە نووایان[٣٤]
''مەمی'' هەڵەپڵە کرد، کوتا وە زەنگووی حێوان، دا پەیێ ئەوان

٢٩

دەمێ کە سم ''بۆز ڕەوان'' ڕەسیە ئاو شەت[٣٥]،
نوڕست کە قسیەی پیرەمێرد ڕاستە، نە کەڵەک ها ئەورەدا نەێش گەمیەی دارینە،
تەنیا لە ئەو یەکی کەنار شەت بەرز بوود دوومانە
یەکێ دانێشتیەسە لای دڵنگەیل چرکنێ
دنیا وەهارە، دەرفەت درەوین جۆیە و وەخت چۆزەرە دان هەنارانە
گڵاڵ سوور بیەسە جوور خۆن ئایم،
لەف خارا نەێدە سەر قەڵوەزە،
قەڵوەزەکان هێرش بەنە سەر شەپووڵ،
دەن وە دەروەن چیاکانە
وەختێ چاو ''مەمۆ'' کەفتە باژار ''جزیرە''، دەنگ خوەێ بەرز کرد:
''دڵەگەم تووریاس، سێ جار خەمبارە!
ئەقڵ و دین لە سەرم نەمەنیە،
تووام کوڕگ دەریا بگەرێنم ناو گڵاڵ باژار ''جزیرە''ی وێران،
ناوەڕاس گورمین قەڵوەزەکان
وە خودا، ترسم لە گوڵەم خۆنە،
ناوێ کیفەی مار، چڵپەی ماسیکانە
چەم ''جزیرە'' وە لام بیەسە سڵتان،
سڵتانێک بێ دەخیل و ئامانە
ترسەگەم یەسە، من بخنکنێ ناو گوڵەم خۆن،

گوڵەمێک قوڵە، لە ناوێ تێەێ خشەی ماران و چڵپەی ماسیکانە
ئەوسا گووشتم بوود ڕزق ماسی و ماران
ماڵ من فرەوانە، ئێتر بمێنێ ئەڕای میراتخوەرەکان
وای ڕووژئاوا، لە ژێرەو هەڵکەێ، چەپاڵە لە ئاو خەێ، قەڵوەزە سەر قەڵوەزە گەرێنێ
وای ڕووژئاوایش خۆ سڵتانە،
سڵتانێک بێ دەخیل و ئامانە
کوڕگ بەحری سڵتان دەریاکانە،
''مەمێ ئالان'' ئیش سڵتان کوردانە
ئێمە چووار سڵتان وە لای یەکەو جەمەو بیمنە،
ئەمن لە سڵتان وا و سڵتان ئاو بخوازم ئامانە
ئەمن سووار کوڕگ بەحری بچم ناو ڕۆبار ''جزیرە''ی وێرانە.''

٣٠

''مەمی'' بانگ ''زینێ'' کرد، دۆەت ''بەکۆی ئاوان''، پێ وت:
''لێ، لێ، خوەێشکێ، دڵم پڕ ڕەنجە و سێ جار خەمبارە!
خەریوم، شوون و ڕێ نیەزانم
وە ڕەحم خودا، وێار ڕۆبار ''جزیرە'' ها کوورە؟
ڕووژ لە ماڵ خودا هەڵاتیەسە وەرەو ژێر،
تیشک خوەێ داسە دنیا و دەورانە
نیەزانم چە وەختە، شەوەکیە یا ئێوارانە،
ئەمانی وەختت وە خەێر بوود.''
''زینێ''، دۆەت ''بەکۆی ئاوان''، دەنگ خوەێ بەرز کرد، پێ هەڵگەراند:
''خەریوۆ، من وە قوربانۆ، ڕووژ هەڵاتیە، لە ماڵ خودایش دۆرە

لیسک خوەیٚ داسە دنیا و دەورانە
بنۆڕە، لە ژێرت نووزە و کورکەی کوڕگ بەحری، ''بۆز ڕەوانە''
زەنجیر ساعەت و بەن شمشێر ''لاهوور''[٣٦]، ملت چەمانیە
تۆ لە باژار ''جزیرە'' ئەویندار کریایدە، عاشق چاو ڕەش و بازەی من و قاپ هۆرد زلّفانە
تۆ وەێرەدا ساکن بمێنە، جوور کەمر دێر ئەرمەنیکانە[٣٧]،
من دەرباس بووم لە ڕۆبار ''جزیرە''ی وێرانە،
بێلا ''جزیرە'' لە دەس خاوەنیٚ بایٚدە دەرەو، بخوەیٚ سەر خاوەنەکانە!''
''مەمۆ'' وت: ''ئەریٚ خوەێشکیٚ، دلّم چزیاس،
هۆچگە فەهم نیەکەم وەی باوەتەکان
وە من ئۆشن تاجر هەسپ،
خوەم نوواتر هاتمە، بڕکەی هەسپەیلم دوما مەنیە
وە خاتر خودا، وێار ''جزیرە'' ئەڕام بکە بەیان
من بچم داکەفم مێوانخانەی خەریوەکان.''
''زینیٚ'' دەنگ خوەیٚ بەرز کرد، وتیاد: ''داخوم باوەڕ نیەکەی، کە منم ئەو مێوانەگەی شەوانە؟
لە کووشکەگەی گەورای تۆ، ئێمە کلوانکەیلمان وەلّ یەکەو ئالّشت کردیم،
کلوانکەگەی تۆ یەسە کە لە کلک بەسامە، نە وە درووکانە![٣٨]
وەختیٚ کە تۆ بانگ ''بەگلی'' کردی، سەردار هەزار و پێنجسەد کوڕ کوردانە،
ئەوە هاتە لای ئێمە، وەلّ هاوڕیٚکانە
هەر ئەو وەخت تۆ ئەمر داید، بی شەقەی شمشێرەکانە
ئێتر پێت بێەم کام نیشانە؟
من خڕ چاوەیلت بووم، ''مەمۆ''،

باڵاگەت زەریفە، وەک نەمام بێدڕگە،
تۆنی ئەڕای دڵەگەی من ڕێوار خودا، حەکیمی و شەفا و مەڵهەم!
تۆ ئێرە بووسیە، بێتەکان مینانی شوورەی دێر ئەرمەنیکانە،
من دەرباس بووم ڕۆبار ''جزیرە''ی وێرانە،
تۆ دەسم بگر و من باوێژە تەرکەی کوڕگ بەحری، ''بۆز ڕەوان'' ئازا،
کاروان بازرگان لێمان تەقێ وە ڕێگا دا،
ئەوان ئۆشن: خوەش وە دڵ ''مەمۆ''! دووسێ کە گرتیە، چەنی گیانە!''

٣١

''مەمی'' تەواشا کرد کە ئەڕای ئەو ئافرەت نیە هۆچ چارە و هۆچ دەرمانە
پێ وت: ''خانم، من زانم تۆ دۆەت ''بەکۆ''یی، باوکەگەت مفسد و شەیتانە.''
هەنای کەنیشک ''بەکۆ'' دی ''مەمی'' ناسیەسەێ و نیەخاپێنریەێ وە قسە و واتەیل،
وە لای خوەێ وت: ''من یەێ جێ پڕخەتەر نیشانێ دەم، بەشکەم بخنکێ گەرد ''بۆز ڕەوانە''.''
بانگ کرد، وت: ''مەمۆ، وێار ها نووات، ئەورە ئاو تەنکە، نیەڕسێدە کەمەر پیاکانە.''
''مەمی'' لە ناچاری، هەسپ خوەێ کوتا وە زەنگووکانە،
نۆڕست کە ئاوەگە بێبنە، وە بلێنی نەیزەکانە[39]
وەر ئەسپەگەێ خوەێ هەڵگەران، خوەێ ڕزگار کرد وە هەفتا و دو بەڵانە[40]
وە دڵ خوەێ وت: ''شوون ئی ئاوە بگرم، بەڵکم کەسێک ڕێوار بۆنم یا شووانە.''
وەر ''بۆز ڕەوان'' وەرەو ژێر گەراند، ماوەی چەن دێقە چێ،
دی شووانێک دانێشتیەسە لای ڕیەن خوەێ
''مەمی'' وە لێ سڵام دا، شووان وە لێ هەڵگەران، ڕابی سەر لنگەکان
پێ وت: ''مێوانۆ، وە خەێر و سڵامەت هاتی، لە سەر چەمانە

بۆش ئیرەنگە وە لای تۆ چە ئەمر و چە فەرمانە.''
''مەمی'' وت: ''وە کەرەم خوەت، ڕێبەری من بکە وەرەو وێار ''جزیرا بۆتانە''.''
شووان ڕێ کردە گەردێ، وێار نیشانێ دا وە کلگەکانە
وت: ''مەترسە برا، من تا ئی دەمە، وەێرە دەرباس بیمە دە جارانە.''
''مەمی'' دەس خوەێ کردە ناو گیفان، پڕ لە زەڕ و پارە هاوردێ دەرانە[٤١]،
خستە دەس شووان و وت: ''مەنوڕە وە کەمی و قسووران،
ئەر خودا بتووایێ، ئێمە جارێک تر چەممان کەفێدە یەکترانە،
ئەوسا من بپرسم حاڵ جووانمێر و مێرخاسانە.''
حێوان دەوانە ناو شەت، دی کە ڕاسی تەنکە، ئاو نیەڕسێ تا زانووکانە
لە ئاو دەرباس بی، وە تاف و تووف کەفتە ڕێ وەرەو باژار، ئەسپ وە ڕکاو کوتیاد

٣٢

دۆەتەگەی ''بەکۆ'' دی ''مەم'' دەرباس ئاوەگە بیە، چوودن وەرەو باژار
خوەێ ڕۆتەو کرد و جل لە وەر خوەێ کەنی،
ئەڕای قرِم و قاڵ هاتە سەر ڕێگەی ''مەمی'' وسا
هێشتا ''مەم'' نزیکێ نەو، پێ چڕی: ''ئابرای حەشاش و شەرابخوەر، تۆ دێوانەید!
من وە جێ خوەم نێشتمە، تۆ تێەید ناموسم خراو کەید، سووکایەتی کەید،
ئی پێسی سەرم تێەرید!
داخوم نیەزانی، ئەر من هاوار خەڵک ''جزیرە'' بکەم تۆ وە خوەشی ناو دنیا نیەمێنی؟
ئەر ئیجوور چشتێکیش نەکەم، نەێلم تۆ خوەت وە ''زینێ'' بڕسنی.''
''مەمی'' دی ژنەگە کە نەتۆەنستیە ئەوە بخاپێنێ، ئێسە سەرقاڵ فێڵ و خراوە،
وە مەبەستە ''مەمی'' بخەێدە گیچەڵێک گرانە،
''مەم'' وە تایبەت لە زووان ئەوە ترسیاد، کە ئی قسەکان بخەێدە ناوبەێن مەردمانە،

وە پەیێ نام ''زینێ'' خراو بکەێ و''مەم'' نەتوەنێ خوەێ بڕسنێدە پێ
سەر خاتر ئەیە، ''مەم'' ئیش پشت وە فیڵ و فەن بەسا
وە ژنەگە وت: ''خوەێشکەگەم، هۆچ کارێ سەر نیەگرێ وە درووکانە
بەزەییت پێم بایێ،
من پێم ئۆشن سڵتان شار ''مەغربیان''، پادشای کوردانە،
هێما چاو خوەم وە خراوی نەخستمەسە هۆچ کچ و ژنێک
تۆ ئەڕا من کەیدن تووش ئی بختانە؟''

۳۳

کەنیشکەگەی ''بەکۆ'' وت: ''تۆ بایە بێەیدە پێم شەرت و قەرار مێرانە،
ئەگەر خودا تاسەگەت هاوردە جێ و دەست ڕەسی وە ''زینا زێدان''،
بایە بای دەس منیش بگری، بوەیدم شار ''مەغربیان''
ئەگەر ''زین'' دڵدار تۆنە، وە گەرد من بوومن دووانە،
''بۆز ڕەوان'' وە هێزە، توەنێ ئێمە هەر سێیان بوەێ هەتا شار ''مەغربیان''
[گەر پەیمان بوەسی] ئەو وەخت من ڕێبەریت بکەم دەور و وەرانە،
کە ئەڕای دەردەگەت بۆنیم چارە و دەرمانە.''
''مەمی'' دی وە ڕەحەتی دەر نیەچوود لە دەس کەنیشک ''بەکۆی شەێتانە''،
ئەڕای دڵخوەشی ئەوە وت: ''گورگەیل خۆ نیەمرن وە دو وەرەک!
یانێ ئەڕای پیا زەواج دو ژن ئاسانە
دەمێ کە خودا تاسەگەی من و ''زینێ'' هاوردە جێ، ئێمە هەر دووانە،
من دەس تۆنێش بگرم، باوێژم سەر تەرکەی ''بۆز ڕەوان''
''بۆز'' وە هێزە، توەنێ ئێمە هەر سێیان بڕسنێدە شار ''مەغربیان''.''

٣٤

دۆەت ''بەکۆ'' وت: ''ئێسە کە دایدەسە پێم قەول مێرانە،
گڕێک باو خوار، من ئەڕات بۆشم ڕێ و عادەت ''جزیرا بۆتانە''.''
''مەمی'' قاچ خوەێ دەرخست لە ڕکاو ''بۆز ڕەوان''،
پەیا بی وە لای دۆەتەگەی ''بەکۆی شەیتان''،
پێ وت: ''د بۆش، بزانم قسەگەت چەس. ڕووژم ئاوا بی وە درووکانە.''
ئەوە وت: ''پیاگ خەریو کوورە، هۆچ نیەزانێ
باژار ئێمە ئەمڕوو بیەسە سێ بەش:
بەشێک گەڕەک ''میر تاجین''، بەش تاجر و بازرگانە
بەشێک دەس کوڕەیل میر''جەلاڵ''، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، جێگای دز و یاخیکانە
بەش سێیەم، هن کوڕەگەی ''میر زەنگین''، میر ''جزیرا بۆتانە''،
ناو ئی بەش جەمەو بینە گشت گەورا و فرەزان و بەگ و خان
سەرەکەیل هەر سێ بەش بران و باوگیان یەکە، هەرگز ڕێ نەیانەسە بێگانە
''میر تاجین'' دو کوڕ دێرێ، بۆچکڵەگە وە پێ ئۆشن ''میر شەم''، ''میر سێڤدین'' گەورای ئەو دووانە
کوڕ ''میر زەنگین'' یەکە، نامێ ''میر ئەزینە''، ئێسە لە شوون باوگ خوەێ میر ''جزیرا بۆتانە''
''میر شەم'' و ''میر سێڤدین'' ماڵ تاجرەیل گەرێنن وە دنیا و مەملەکەتەیل
''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' لە سوو هەیانی ئێوارە دەس گرتنەسە چەک و سلاحەیل،
کار ئەوانە هەر لۆیەتەو کردن و تاڵانە،
خۆن ڕشێنن، کوشن مەردمانە.''

٣٥

ئێسە، ئەوەی کە تۆ وە خاترێ دایدەسە ڕێ، ''زینێ''،
دۆەت مام ''حەسەن''، تەمیار و دەزۆران ''چەکۆ''، عەزیز ''قەرەتاجینە''
خودا زانێدن، ''چەکۆ'' ئی ڕووژەیل ئامادەی ژن سەننە، تووایێ ''زینێ'' بارێدە ماڵ،
بەڵام ''میر شەم'' و ''میر سێڤدین'' ڕێێ گرتنە
پەیغام دانەسە ''حەسەن''، کە ''ئێمە گشت ماموزای یەکن، بیانی نیمن
تۆ لە ماڵ ''میر زەنگین''، ''ستی'' خانم چاو بەلەک سەندی، خوەێشک ''میر ئەزینە''
''زینێ'' ئیش بەش ئێمەس، ئەوەێک کە داوای ''زینێ'' بکەێ، بێل خوەێ وە زۆ ئەڕای
مردن حازر کەێ، ئاگایێ لە خوەێ بوودن.''

٣٦

وەڵام ''حەسەن'' ئیش یە بیە:
''ئیرەنگە سێ ساڵە، ئێمە هۆچگە نەهێشتیمە ئەڕای کاروان و بازرگان،
ئێمە ئەو هەمکە ماڵ جەمەو کردیم، کردیم زگ ''زینێ'' و ''میر ئەزین''، میر ''بۆتان''
کاتێک کە توواییم وەۆەگە بوەیم، ئێوە تازە هاتنە، بینەسە ئاموزای ئەوان
تۆ زانی کە من جەڕ و شێتم،
شمشێر پووڵای تێژ بکێشم لە کالان
من وتیام کە ''زینێ'' دۆای چەن ڕووژ لە ماڵێ دەر خەم،
ئێسە کە کارمان ڕەسیەسە ئێرە، حەلال خودا وە لێم حەرامە،
ئەگەر هەر ئی دەم، وەر جە ئێواران، من دەرێ نەخەم.''
بچیمە سەر وەخت ''میر ئەزین''، ئاموزای ئەوان
ئەوە فرە تووریاس، لەی قسەگیریان ناوبەێن دو لایەنان

وتیە: ''کار کە وە خراوی ڕەسی،
بێلا نکاح ''زین'' وە دەس خوەم بوود، کە نیەمێ وە هۆچ کامتان
کە ئەگەر ئێسە تاجرێک خەریو بایێ، من خوەێشک خوەم پێ دەم، و هەڵگەرێنم مارەی هەر سێ براکان.''
''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' وتنە: ''ئێمەماڵمان نەیایمن پێت ئەڕای سەندن کاوڕ،
ئێمە دەسگیران برای خوەمان هەر ئەمڕوو دەر خەیم، وەخت نیمەڕوو.''
وەی ڕەوش، هەر سێ دەسەی ئاموزا وە یەک پلیانە،
مینەی یەکتری گەرن، ئەڕای جەنگانە
گشتێان چەک و زرە وە خوەێان پێچانە،
وە خراوی سەیل یەکتر کەن، وێنەی خۆنی و نەیار باوگ و باوانە.''

٣٧

[دۆەتەگەی ''بەکۆ'' درێژە وە قسەی خوەێ دەێ] ''تۆ کە وە لام بچیدن، پیرەپیایێک ڕیشچەرمگ، وە دەسێ کتاب ڕەماڵان،
وە حوکم ڕەمڵ زانێ کە تۆ تیەیدە باژار ''جزیرا بۆتان''،
لە ڕێگاگەت کێشک دۆنێ، نزیک باژار، لە سەر کەل و کۆچەکان
ئەو دەم کە چاوێ کەفێدە پێت، تیەێدە لات و ئۆشێ: ''کەرەم بکە گرێک مێوان بوو وە ماڵانە.''
تۆ گووش وە لێ مەگر، ئەوە باوگ من، ''بەکۆی شەێتانە''[٤٢]
وەختێ هات نزیک، گووش مەیە و بکوتە ڕکاو هەسپەگەت،
وە هەڵگووشان ئەسپ بنە خارا وە چووارناڵە،
ئەو وەخت کەس نیەتۆەنێ پێش بکەفێ لە ''بۆز ڕەوان''

ئەو دەمە کە بڕسی وە باژار، خەڵک فرە چڕنت، ئۆشن:
''لای ئێمە مێوان بوو چەن ڕووژان''
تۆ گووش وە کەس مەگر، گشت دروو دەن، خۆڵک کردنێان لە دووسایەتی نیە،
تەنیا ئەڕای گەوهەرەکانە
لای هۆچ کەس نەمێنە، بەس بپرسە و بۆش: ''ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' کامە؟''،
هەگ تۆ لای ئەوان بمێنی، ئەوانە قەڵای پووڵان، ئەڕای دەردەگەت بوون وە دەرمانە
بێلا تۆ بزانستۆی، بەڵکە نەخاپی وە دەس باوگم، ''بەکۆی شەێتانە''،
ماڵەکین ئەوە چاتووڵێک بۆچکە، جوور لانەی واڕگەیلە،
گەر ناوێ کەفی، تاسیەی، ئێتر هەرگز داڵگ پیر و باوگ وەساڵاچۆی خوەت نیۆنی.''
''مەمی'' وت: ''جلشوور! هەزار جار رەحمەت وە تۆ و کەست
هەگ من ''زینێ'' بۆنم، تۆ مەترسە، من تۆنیش ئاویژم تەرکەی ''بۆز ڕەوان''،
حێوان هەسپ دەلیایە، بەێدمان هەر سێیانە.''
جا ماڵئاوایی کرد لە دۆەت ''بەکۆی شەێتانە''،
هەسپ خوەێ دەواند، خارا نا وە چووارناڵە
بێ هچان وە نووا و دەور خوەێ، سەێل مەنزڵەیل کردیاد،
وە دڵ خوەێ وتیاد: ''عەجەبە، مەنزڵێ کە ''زینێ'' ناوێ نێشێ کامێانە؟''

٣٨

''مەم'' ڕەسی وە دەروازەی ''جزیرا بۆتان''،
لە وێر کردۆ پەندەیل کەنیشک ''بەکۆی شەێتان''
لە دەم دەروازەگە، ''مەمی'' نۆڕس کە پیرێک ڕیشچەرمگ، تەمەنێ بێشتر لە هەفتا و پێنج ساڵ،

لە سەر خاک هەڵسا، دەس خوەێ خستە ڕەژمەی ''بۆز ڕەوان''،
بەن لقاو پتەو هەڵبەسا دەور دەس خوەێ، یەک دو جارانە،
پێ وت: ''مێوانۆ، تۆ خەریوی، باو کەرەم کە، لە ماڵ مام خوەت پەیا بوو، بووە مێوانە.''
''مەمی'' وت: ''مامە، ماڵەگە ئاوا بوودن وە سەر خێزان و کوڕەکانە
ئێکرام تۆ لە سەر سەرم و چاوانە
مەنزڵەگەی من ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێ 'نە''.''
پیرەمێرد دی کە ''مەمی'' دانیەوەزیەێ وەی قسەکانە،
دەس خوەێ ناو گیرفان کرد، درئاورد نامەی باوگ پیر و هەر دو مامەکانە
[''مەمی'' دی کە] لە پەڕەی قاقەز [ئەڕایێ] نۆسانە: ''وەختێ ڕەسیدن ''جزیرە''، بچوو لای ئی پیرەپیا بوو مێوانە،
ئەوەیش [وەک] برای ئێمەس، ئەڕای تۆ جوور مامەکانە.''
ئەڕای پیرەمێردیش ئی چەن پرس نۆساون:
''''مەم'' خەریوە، کەس نیەناسێ، نیەزانێ هۆچ دەر و جیانە
حەواست جەم کە، نەێل لە لات بچوودەوە وە هۆچ دەرانە،
ئەوە با نەودن مێوان هۆچ کەسانە.''
''مەمی'' سەێل قاقەزەگە کرد، باوگ پیر و دو مامەکان پایێ شەقڵ کردۆن
وە وێر ''مەمی'' ڕەسی کە ئی کارە نیەچوودە ناو سەر ئایێم،
لای خوەێ وت: ''وەختێ کەفتمە ئی کار دڵداری،
باوگم جارکێش وەردا ناو شار ''مەغربیان''،
ئەوان کەس نەدۆزین کە ڕێ ''جزیرە'' بزانێ،
بێجە لە یە، من لە سەر پشت ''بۆز ڕەوان'' هاتمە پانزە ڕووژانە،
گەردێ بڕیمە ڕێ شەش مانگانە،
داخوم کی ئی قاقەزە هاوردیە لە لای باوانە؟

نەخوە یە فەن و فێڵ و تەڤدیر ''بەکۆی شەێتانە''؟
ئەر من وەڵێ بچم، ئەڕای خاتر نامەگەی باوگ پیر و دو مامەکان،
گەر بۆنم خانەگەێ جوور کولانەی مامرەیلە،
ئێدی دڵەدڵی نیەمێنێد ئەڕام کە یە باوگ ئەو کەنیشکە، ''بەکۆی ئاوانە''
ئمجا هەسپەگەم خارا نەم وە چووارناڵە،
بچم وەرەو ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ''، ''قەرەتاجین''، سێ براکانە.''
''بەکۆ'' کەفتە نووای ''مەمێ ئالان''
هەنایێ ڕەسین نزیک ماڵ ''بەکۆ''، ''مەم'' دی لە ماڵەگە ڕابوود تەپەور و دۆکەڵانە،
ماڵەگە کووڵاێک پێس، وێنەی کولانەی مامرەیلە
''بەکۆ'' لقاو هەسپ وەردا، چێە ناو، کە ئەڕای ''مەمی'' هەڵخەێ ژێرەخەر و فەرشانە
''مەمی'' کوتا وە ڕکاو ''بۆز ڕەوان''،
هەسپ چووارناڵە وە ڕێ کەفت، ''مەم'' هەێوای لە دەس ''بەکۆی'' مفسد و شەێتانە

٣٩

پڕۆشەئێک چێ، ''مەم'' نوڕست کە یەکێ ئەڵخوز پشت خوەێ داس وە دەر دکانێک
''مەم'' وە دڵ خوەێ وت: ''ناو ئی شارە قەسر و قۆناخ فرەس،
بچم وەی پیای یەخسیر بپرسم مەنزڵ ئەو سێ برا کامە.''
سەر ''بۆز ڕەوان'' وەرەو ئەڵخوزەگە گەران،
پێ سڵام دا، یەخسیر سڵامێ هەڵگەران وە دەس و چاوانە[٤٣]
نووای ''مەمی'' هەڵسا، وسا سەر پا،
دەس خوەێ خستە هەوسار ''بۆز ڕەوانە''
گورمین ئرمێسک بۆ لە چاوەیلێ وەک وارانە

وتیاد: ''وەیٚ ئاخ، من چە بکەم! پیای هەژار هۆچ نیەتۆەنیٚ بکەیٚ
گەر هەژار نەۆام، ئەمشەو بوِردیامت ماڵەگەی خوەم، بکردیامت مێوانە،
هەر بنێشتیام سەیٚل بەژن و باڵاگەت بکردیام کە مینانی حووری و لەوەندانە.''

٤٠

''مەمی'' وت: ''دۆنم کە تۆ پیایێک لێوەیی
تۆ ئابرایێک فەقیری، ئەڕای چە دڵ خوەت لە ئاخ و نیز پڕ کەی؟
خۆ جیٚ نەیٚری و نیەتۆەنی مێوانداری بکەی
ئەر تووای خاسی وە پێم بکەی،
ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' نیشان من بێە، ڕێبەریم کە و من بڕسنە ئەورە.''

٤١

پیای ئەڵخوز پیٚ هەڵگەراند: ''من دڵم وە ڕەنجە،
خوەزیا تۆ هەر ئی دەمە چەقووئێک بیٚای وە ملم، سەرم بووڕیای ژێر قچ ''بۆز ڕەوان''،
ئەمانی نەکردۆی ئەو قسەکانە
لە شار ئیٚمە، ماڵ کەسیٚ ترەک نیشان مێوان دان عەیب گرانە
پووڕیٚ هەر ئەمشەو وە ماڵ من بووی مێوانە[٤٤]،
ئەڕای یەکترەک دابچەقیم قوتووی دڵمانە.''
''مەمی'' وت: ''برا، وە دڵ مەگر، ئی شار ئیٚوە بازار سەرخوەشانە
ئائیٚمیٚ کە هاتیەسە دەیشت، هەڵبەت مەنزڵیٚ هەس کە وە لیٚ بوود مێوانە.''
هەنایٚ ئەو یەخسیر دی کە ''مەمی'' گووش نیەگریٚ و دانیەوەزیەیٚ وەی قسەکانە،
پیٚ وت: ''برا، تۆ تووای پەیٚا نەوی و نایدە ماڵ فەقیر و هەژارانە،

تۆ مینەی ماڵ گەوراکان گەری و قۆناخ و قەسرەکانە،
ئەمانی وەخت تەنگی، یارمەتی و ڕاسی فەقیرەیل فرەتر لە بەگ و ئاخاکانە
هەرسەیٚ خوەم جیٚ فرەوان نەیرم، تۆەنم نیشانت بیٚەم خەیلیٚ جیٚانە
باو دەردەگەی خوەت وە من بۆش، بەشکەم منیش وە کارت بام ئەنازەی دو قرووش و نیمانە!''[١٤٥]

''مەم'' دی کە فەقیر نیوود چارە و دەرمانە،
دڵیٚ ئەڕای ''مەمی'' برژیاس، جوور دڵ براێک لە داڵگ و باوگانە
''مەم'' خوەیٚ وە قسەیل ئەوە وەرنەیٚا، پەیٚا نەو، ئەمانی نەتوواست دڵ فەقیر بشکیەیٚ لە سەر ئی پرسەکانە
واتش: ''برا، من پیاێک خەریوم، چشتێک توام بۆشم، ئاشکرا نەکەی وە هۆچ کەسانە:
من لە وڵات خوەم پادشا بیم، هاتنەگەم وە ئێرە ئەڕای ''زینا زێدانە''،
کچ میر ''زەنگین''، خوەێشک میر ''ئەزین'' میر ''جزیرا بۆتانە''.''

٤٢

پیای یەخسیر وات: ''برا، دڵم سزانی،
کچ میر ئێمە، ''زین''، ماوەی نزیک شەش مانگە نەخوەش کەفتیە
بڕێگ ئۆشن لون نیە، بڕێگ تر ئۆشن گیانیٚ گیروودەی جن و پەریکانە،
بڕێگ، ڕای ئەوان یەسە کە سەرشێتەو بیٚە، دی ئەڕایٚ نیە دەوەرە و دەرمانە
هەر چل و یەک کەنیژ خوەیٚ دەر کردیە، جل خوەیٚ فڕە داس، وەر خوەیٚ کردیە کراس عەرەبانە
ئاموزاکانیٚ سەر خاتر ئی کەنیشکە وە یەک پلیانە، نەیاری گران ناوبەێنیان پێش هاتیە
برارەگەی ''زینیٚ'' وە خاتر ئی یەکە قین کردیە وە ئەوانە،
ئۆشێدن: ''ئەگەر تاجرێک خەریو بایٚدن، پێم بیٚەیٚ مارەی ئاموزاکانە،

من ''زینێ'' دەمە پێ و دەمەوە مارەی ئاموزاکان تا بوەسم دەمیانە.''
''مەمی'' وت: ''برا، ئەگەر ئی کار وە زەنگینی و دان پارەی زەڕ بکریەێ،
براگەی ''زینێ'' دەوڵەمەنتر وە لیم نیۆنێ هۆچ کەسانە.''
یەخسیر وت: ''داخوم تۆ چە دێری؟ حاڵەگەت نە حاڵ زەنگینەکانە
تۆ سووارێک تەنیاید، وە پەێ تۆ ها کوو کاروانێک گەورا و گران
نەیش دەست ڕسێدە خەزینە و گەنج و دەفینە
ئەگەر وە چووار قرووشەگەی ناو گیفانت خاپی، یە بزان کە وە پارەی گیفان کەس نیەچوودە دەرگای ماڵ جووامیرەکان.''
''مەمی'' وت: ''برا، دەوڵەت مەردم ئێمە نە جوور هنەگەی ئێوە، خەڵک ''جزیرە''، وە پارە و ئەشرەفیکانە
ئانا، تەرکیبەن من گشت وە گەوهەرە، وەردیان تۆەنم باژار ''جزیرا بۆتان'' بکڕم، گەرد تاجرەکانە!''
پیاگە وت: ''گەوهەر لە وڵات ئێمە نیەکەێ قیمەت گرانە،
ئەگەر تۆ ئی ئەسپ خوەت بفرووشی، قیمەتێ بێشتر لە گەنج و دەفینەکانە.''
''مەم'' وت: ''دڵم وە ئاگرە، هەر وە ژانە
من پیایێک خەریوم، ئێتر چە بکەم بێ ئی ئەسپ ڕەوانە،
هەر ئیرەنگە دەس خوەت بخە هەوسار ''بۆز ڕەوان''،
وەردێ بکەفە نووام و وەر خوەت بیە وەرەو مەزات ئەسپەکان.''

٤٣

یەخسیر کەفتە نووای ''مەمێ ئالان''،
بردێ مەزات ئەسپەیل،
نزیک قاوەخانگێ، ''مەم'' لنگ خوەێ لە زەنگوویل ''بۆز ڕەوان'' دەر خست،

پەیا بی و چێە ناو بسات قاوەخانە
ئەسکەملێک ئەڕای ''مەمی'' دانان، بی زرنگەی فنجانەکانە
قاوەچی بانگ دەڵاڵێک کرد و ''بۆز ڕەوان'' سپاردە پێ،
کوڕگ دەلیا هێشتن مەزات ئەسپەکان
حێوان سەر خوەێ هەڵدا و دم خوەێ دا پالۆکان،
لە ژێر دەڵاڵەگە ڕابی سەر لنگەکان دومایین، هیلانیاد جوور گورمین شێرانە
کەس ناو بازار نەمەن، تاجرەیل گشت جەم بین دەور ئەوانە
هەر کامێان تواست هەسپەگە ئەڕای خوەێ بسێنێ، وە دڵ خوەێ وتیاد: ''بەشکەم پێ خوەش بکەم خاتر میرانە.''،
چونکە تا ئەو ڕووژ، ئەسپێک وێنەی ''بۆز'' کەس وە هۆچ تەوڵەئێک نۆ
زین، ڕەخت و بەرگ کوڕگ بەحری، ''بۆز ڕەوان''،
لە ئاوریشم و گوڵاوەتون سازریاو و وە تەوق و ئەڵقەی زەڕینێ نیشاندون کوچگەیل گەوەر گرانە
هەر کوچگێک لەوانە وە دەس ناتیاد تەنانەت وە قیمەت خەزینەکانە
تاجرەکان هەر چە ماڵ داشتن، کردن هیلکەئێک، بان زەق شکانن نووای قێەم ''بۆز ڕەوانە''،
گەرد ئی هەمکە، کەس لەوانە نەتۆەنستو بیاد نرخ زین و ڕەختەکانە
وە باژار ''جزیرە'' لە پەێجوورەیل هەسپ کەس نەمەن،
گشت هاتن، جەمەو بین دەور ئەو حێوانە
بەشێک لەوانە تواستیان هەسپەگە بکڕن، و برێگ تر تەواشا کردیان
برێگیش گەل بەساون دەور ''مەمێ ئالان''،
نۆڕستیان خاڵخاسی بەژن و چاوەکانە،
خەریک باس هەسپ و سووار بۆن، هەر دووانە

هەر کەس ئەڕای خوەێ قسەئێک کردیاد،
یەکێ وتیاد: ''ئی کوڕە مینانی مڵاێکەتە.''
یەکێ وتیاد: ''وە هەر حاڵ، وەچەی پادشاکانە!''
بڕێگ وتیان: ''وەخشین خودا فرەس، ئەوەیش پیاێک جوور ئێمەیە و ئێنسانە،
ئەقورە جووانە کە دیمەنێ مات کەێ چاو مەردمانە.''

٤٤

خوازێارەیل ئەقورە گەرینەسە دەور هەسپەگە، لە پا کەفتنە، ئێتر وسانە
هۊچ کامێان لای خوەێ پارەی پێویست نیۊنێ ئەڕای سەنن ئی حێوانە
تاجر گەورای ترێکیش ناو ''جزیرە'' هەس، کە کەمتر جار داکەفێدە بازاڕەکانە
تەمەن و ساڵێ ڕەسیەسە تەوەرەی هەفتا و پێنجانە
جارجار کە ئەڵپووقیەێدە تاجرەیل ''جزیرە''، وە سەرێان گورمێ قسەیل گرانە،
ئۊشێ: ''من دی ئێوە گشتتان بکڕم، گەرد ماڵ و خانگ و مڵکتانە!''
[ئەو ڕووژ] هەمەی تاجرەیل گەل بەسانە دەور ئەوە،
وتن: ''ئەمڕوو چشتێک ئەڵاجەۊ و گران هاتیەسە سەرمان،
هەسپێک ئەمڕوو کەفتیەسە دەس دەڵاڵەکان،
ئێمە گشت نەتۊەنستیمن تاهەێ زین و ڕەختێ بکڕیم وە پارەکان
قەێ زین و ڕەخت ئەوە، کوچگەیل گەوەر هەن، کە هەر یەکێ پێکەفێ وە گەنجینەکان
ئی پێشهاتە وە لای ئێمەی تاجر فرە عەیبە، قورس و گرانە
مڵک و ماڵ دنیا وە گەرەک [وەخت] تەنگی و ئاوڕۊ تێەێ،
د هەڵس، کە تۆ سەرەمڕ وە سەر ئێمە گورمی و هەرەشە و گوڕەشە و گڤەگڤ کەیدە پێمانە
تۆ ئۊشی: ''من ئێوە گشت کڕم، گەرد ماڵ و خانە و مڵکتانە.''
ئێسە باێەت تۆ ئێمە پاک بکەی لەی شەرم گرانە

ئانا، جارێک بچوو مەزات ئەسپ،
ئەقورە بسات کوو بینەسە ئەورەدا، کە مەزات بیەسە جوور مەیدان شار وە وەخت عەیدانە.''
تاجر گەوراگە وات: ''ئەی کوڕە، هەنایٚ من کوور وجاخم و ئەولادم نیە، تۆەنم پیٚ چە بکەم وەی هەمکە پارەکانە؟
وەختیٚ کە بمرم، ماڵم بمێنیٚ ئەڕای میراتخوەرەکانە،
بچم ئی ئەسپە بسێنم و هێوەت بکەم شوون ئەولادانە،
بنۆڕمیٚ هەتا سەر بێمە دیار ڕەحمەت، خاک گووڕسانە.''

٤٥

وەرەو مەزات ئەسپ وە دەر کەفت،
ڕەسی وە مەزات، چاویٚ کەفت وە ''بۆز ڕەوان''،
نۆڕس کە وێنەی ئی هەسپە نەێیە وە عومر خوەیٚ
تاجر گەوراگە خوەیٚ وە دەڵاڵ هەسپەکان ڕەسان،
دەس خوەیٚ خستە هەوسار ''بۆز ڕەوان''،
وت : ''کاکە دەڵاڵ، داخوم تۆ نیەترسی لە خودا و لە چاو کریان،
کە ئی حێوان هێشتیدەسە مەزات؟
من نەێلم یە مەزات کەی، بەس نیشانم بێە خاوەنەگەیٚ کامە.''
دەڵاڵ زۆزۆ دەس خستە شان تاجر مەزن، گەرد یەکەو چێنە لای سووار هەسپەگە، ''مەمیٚ ئالانە''
هەنایٚ نزیک بۆن، دەڵاڵ سووارەگەی ''بۆز'' ناوبەێن دەسەی ماملەکەرەیل نیشان تاجر دا،
تاجر پاوەسن دی کوڕێک خاڵخاسە، وەک مانگ شەو چوواردەی وەهارانە

تەخت تێوڵێ چەرمگە، چاوەیلێ بازبازن، برۆ و بژانگێ وەردریاس سەرگووناکانە
ڕابۆن و دانیێشتن ئەوە جوور ڕابۆن و دانیێشتن شاهانە
هات لە تەنیێشت ''مەمی'' دانیێشت، بن گووشێ وت: ''شای من، سەرت بچەرخن ئی لا تا ئەڕات بۆشم دو کەلامانە.''
''مەم'' ڕۆ وە پیرەمێرد کرد، وتی: ''قسەی خوەت بکە، لە سەر سەری و هەر دو چاوانە.''
پیرەمێرد وت: ''کەسەگەم، داخوم نیەترسی لە خودا و لە چاو کریانە؟
هەسپێک لیێوا، ئاێم نەێدێ وە مەزات؟
گەر گیروودەی کارێکێ کە وە پارە سەر گرێ،
دەس‌وەجێ هەر دو زەنگووێ هەڵکەن، گەرد قاۆشەکانە
یانە لە زەڕ سازریانە، کوچگ گەوهەر تیێیان دانانە،
ئەڕات پۆڵ فرەوان کەن، قیمەت گەنج و دەفینەکانە
هەسپەگەت هەیفە، ماوێژەێ ناو مەزاتانە.''
''مەمی'' وت: ''باوگە، پیرەگەم، چشتێک کە خودا سەر من هاوردیە، ناوردیە سەر هۆچ بسەڵمانە
مدووی فرووتن ئەسپەگەم نە نەۆن پۆڵە.''
دەم خوەێ بردە بن گووش پیرەگە، واتش: ''ناڵەت وەی هەسپە، فرە بێ‌خەێرە، بێل بچوودن تەۆلەئێک تر و شوونێ بووڕێ لە وەر چاوانە!''
تاجر وە ''مەمی'' هەڵگەران و وت: ''کوڕەگەم، ماڵ ئێمە ناسریای وە ئەوەیە کە کار مەردم وە ڕێ‌خەێ،
تۆ وەک پیاێک برینداری، قەێر ماڵ دیار نیە وە چاوت،
برین جاێل جووانەیل ناو جەرگیانە، واتە هەز کردن دڵێانە
دۆر نیەزانم کە دەرد تۆنیش ئی دەردە بوودن،

ئەر ئیجوور چشتێک ئەڕات پێش‌هاتیە، ئەمشەو لای مامەی خوەت بوو وە مێوانە
من ئەڕات واز کەم دەرگەی دکان و کووگەکانە،
کارەگەت ڕێ نەکەفت، دەر تێەرم گەنجینە و دەفینەکانە،
وە لێ هەر چەنی پارە تنواستی هەڵگر
تۆ تەنیا جێ دڵدارەگەت وە سەر کلگەیل وە مامەگەی خوەت بێە نیشانە،
من ئەو جێ پڕاوپڕ کەم وە ماڵ و زەڕانە،
تاسەگەی دڵت وە جێ تێەرم
هەتا ئی دەمە، کار ئێمە یە بیە: پارە وە ڕز کەیمن، پاشێ دەیمن وە ڕێ دڵ جووانمێرانە.''
''مەم'' وت: ''مامە گیان، ئەڕای خاتر ماڵ و پارە، خوەت مەیە گورمین، فچانن و قسیەی گرانە!
هەێنە دەس کەم ناو هەگبەی ''بۆز''، دو گەوهەر دەر خەم،
کە بزانستۆی چۆنە سروەت میرانە.''
پیرەپیا وتی: ''برازا، باو، ئەمشەو لای مام خوەت بووە مێوان
ئەر تەمای دڵت فرووتن ''بۆز ڕەوانە''،
من سوو وە گرانی ئی حێوانە پێت بێەم زەڕ و سکەی ''مەجیدیان''[٤٦]
عومر چۆیی هەڵنیەگەرێدە خاوەن خوەێ،
داخوم من چە بکەم وە ئەسپ پادشاکانە؟
هەزار جار بمارگەو بوودن وە خاوەنەکانە!''
''مەمی'' وت: ''مامە، قسەی تۆ لە سەر سەرانە،
دی هەڵس، وەڵ یەکەو بچیم، من لای تۆ بووم وە مێوانە!''

٤٦

''مەم'' هەڵسا، سووار بی وە پشت ''بۆز ڕەوان''،

دا پەیٚ تاجر مەزن، دەرباس بین یەک دو کۆلان

''مەم'' سەیٚل تاجرەگە کرد، دی ئەوە وساس نووای مەنزلٚێک،

وت: ''پیرەمێر! ئێسە شەش مانگە،

کە من لە دەیٚشت و شارەیل خر فرەئێک خواردمە،

هۆچ جار ماڵێک جوور ئی ماڵە نەێیمە، بێجە لە یەک ماڵ کە ناو شار ''مەغربیانە''،

ئەوەیش کووشک پادشای کوردانە.''

هەنایٚ چاو ''مەمی'' وەو کووشک و مەنزلٚ کەفت،

دی وێنەی کووشکەگەی داڵگ و باوانە

داڵگ پیریٚ و باوگ وەساڵاچۆیٚ کەفتنە وێریٚ، هەروەها هەر دو مام ڕیشچەرمیکانە،

کە بیٚئمێد چەمەڕێیٚ مەنۆن

هەر ئەو دەمە هاتە خوار، تەک دا وە زین ''بۆز ڕەوان''،

ئرمێسک ڕیٚ لە چاوەیلیٚ داگرت،

ڕشیادە بان مەرمەر ئەیٚوانە

تاجر پیر وە ''مەمی'' دڵخوەشی دا و ئارامە،

پیٚ وات: ''کوڕە گیان، خاسی؟ گیرە خۆ کار پیرەژنانە،

من نیەزانم، تۆ [ئەڕا] کەفتیدەسە غوربەت و لە مێبەت باوگ و داڵگ بڕیایدە

من نیەزانم، ساڵ و تەمەنت کەمە، ئەڕات نە وەخت ئی ماجەراکانە

کوڕەگەم، سەر ئایٚم چیایٚک بڵێنە، وە تەم و دوومانە،

پەیٚا بوو لە ماڵ مامەگەی خوەت، دڵ خراو مەکە،

کە دەردت چەنی گەورا بوود، من بکەمیٚ چارە و دەرمانە،

کە بارت چەنی گران بوود، مەخوە خەمانە،

مامەگەت هەیٚنە جووتێک قاتر بۆز ئەو ڕیٚ کەیٚ، ئاڵێوا بارەگەت بریەیٚ.''

٤٧

''مەم'' وت: ''باوە، من دڵم لە مەینەتی وەکەسەرە، هەر دەم وە ئێش و ژانە
دەردەگەم دەرمان نیوود وە پارە،
تاڵەی خوەم، [دەردەگەم] ئارام بوود وەکوشتن مێرانە.''
وەی قسەی ''مەمی''، لە چاو تاجر پیر ئەسرین ڕشیاد وە سەر ڕیش،
وەک تاو خوەر لە سەر وەفر مانگ گولانە
وات: ''ئاخ کوڕە، زۆنە مەینەتم یەک بی، وەی قسەی تۆ کریا دووانە!
من وتیام بەشکەم داواگەت تەواو بوود وە پارە،
هەر ناتیادە وێرم کە کارەگەت بڕسێدە کوشتن مێرانە
ئێدی چۆ تۆەنم درووو بکەم:
من هۆچ کەسم نیە، خوەمیش پیرێکم، تەمەنم ڕسێدە هەفتا و پێنجانە،
ماڵەگەم وە سەر چووار لق دار دانریاس![٤٧]
د زۆ کە، پەیا بوو، ئێمە ئەمشەو خەریک بوومن وە قسە و وتن،
وەر جە شەوەکی، وەخت نمێژ ئێمە شافعیکانە،
ئەوسا ئەڕات کۆلە و سەرەوان و خزمەتکارەیل خەوەر کەم
ئێسە کە ئاخر کار تۆ وە کوشتن مێرانە،
بێلا بوەنت مەنزڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، ئەو سێ براکانە
هەنایێ یەکێ پەیا بوود لە ماڵ ئەوانە،
گیان خوەیان تەلەف کەن وە ڕێ مێوانە،
وە هەر ڕەوش دەرمان کەن مەینەت دڵ ئێنسانە.''
''مەم'' نۆڕست کە هەر کەس ئۆشێ: ''ئەڕای دەردەگەی تۆ بێجە لە ماڵ هەر سێ برا،
نیە دەرمانە.''
هەر ئەو دەمە چنگ دا وە هەوسار، گەراند سەر ''بۆز ڕەوانە''

٤٨

لە ماڵ تاجرەگە دۊر کەفت، چێ هەتا ڕەسی دەم چووارسوو و مەزات ''جزیرا بۆتانە''
نۊڕست وە تەنێشت قاوەخانەئێک دەسەی وەرەلاکان وسانە،
وەر هەسپەگەی خوەێ دا وەرەو ئەوانە،
لای خوەێ وت: ''نەخوە دەرباس بووم لە قەسرەگەی ''حەسەن''، ''چەکۆ''، ''قەرەتاجین'' و نەزانم کامە،
خاستر ئەوەیە کە پرس کەم وەی وەرەلاکانە، بەشکەم من ڕانەن وە قەسر ئەوانە.''
هەنا ئەوان دین سووارێک هاتە سەرێان وێنەی پادشاکانە،
گشت ڕابینە سەر پا، گەرد یەکەو کەن ڕاوێژ و قسەکانە
وتیان: '' ئێمە وەی پیا بگریم حرمەت گرانە،
بەڵکە مەرحەمەت بکەفێدە دڵێ، پێمان بێەێ خەرجی و پارە!''
گشتێان وە ئەدەب، جوور لەشکەر دەوڵەت وە ڕز وسانە
یەکێ بی، ئەقڵێ بێشتر بۊ لە هاوڕێکانە،
خودا زانستی، وتیان زۆنە بنەچەکێ ناسریای بۊ، کوڕەزای میرانە
چێ وەرەو ''مەمی''، دەس ڕاسێ ماڵی وە زەۊ، نادە سەر سەر خوەێ و چاوانە،
وە دەس تر، هەوسار ''بۆز ڕەوان'' گرت،
وتی: ''پەیا بوو، کاکە، وە سەر سەر ئێمە گشتمانە.''
''مەمی'' لە سەر پشت ''بۆز'' سڵام دا وە کووم ئەو عەبابۆزەکانە،
سڵامەگەێ هەڵگەراندن وە ئەدەبێک قورس و گرانە
''مەم'' وت: ''من ڕابنەن، قەسر ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' کامە.''
گەل عەباسوورەکان وەی قسیەی ''مەمی'' گشت گیرستن،
وتن: ''تەیسا تۆ ئێمە گشت بکوشتیاید و خۆنمان بڕشانیایدە وەر لنگ ئەسپەگەی خوەت، ''بۆز ڕەوانە''،

بەس تەنیا نەوتوید: ''من ڕابنەن وە قەسر ئی سێ براکانە.''

''مەمی'' وەو عەبابۆزەکان وت:

''تا ئەورەکە بزانم، هۆچ قسەی خراوێک نەکردم دەرحەق ئێوە هاوڕێکان،

چما گورمین ئەسرین بی وە چاوتان؟''

ئەوان گەل هاوڕێەیل وتن: ''کاکە، گریوەمان سەر خاتر ئەوە کە وە عادەت ئێمە ڕێ مەنزڵ نیشان کەس دان شوورەی گرانە،

ئەگەریش ماڵ ئێمە چەتون بوود، تۆ کەرەم بکە، تەنیا ئەمشەو وە جەممان بووە مێوانە

لە دەرد هەژاری و بێسامانی، دڵمان وە زووخ و نووزە و ژانە

ئێمە ئەمشەو سنووق دڵ واز کەیم،

سوو زۆ ڕاتبنەیم وە دەزگای ئەو سێ براکانە

گەر تۆ لە جەم ئێمە پەیا نەوید، ئێمە دی نیەتوەنیم هەڵگەریمە لای دووسەیل و نەیش بچیمە قاوەخانە

مەردم دی بۆشن: ''ماڵخراوەکان! ئێوە ئی مێوان قەبوول نەکردن کە وێنەی پادشاکانە،

ئی دەر و ئەو دەر ڕەوانەێ کردن، دەرباسێ کردن لە سەر خوەتان!''

هەروەها بۆشن: ''داخوم هۆچ شەرەف، ناماوس و وجدان نەێ وە لاتان؟''''

''مەمی'' وت: ''نازارەیل برا، قسەئێک تووام بکەم، بێل چشتێک نەگرن وە دڵتانە،

چمانی شارەگەی ئێوە، شار بێئاوەز و دێوانەکانە،

داخوم ڕێوارێک کە وە جێئێک ڕسێ، یانی عادەت مەردم ئێوە یەسە کە ڕاس هەرکەس هات، بچووده ماڵ ئەوانە؟

دەرد من فرە گرانە، تەنیایش لە ماڵ ئەو سێ برا بوود دەرمانە

تەمەنا دێرم کەمێ زۆ بکەن،

ئەگەر کە تووان پێم خاسی بکەن،

یەکێ دەس بخەێدە لقاو هەسپەگەم، من بڕسنێدە ماڵ سێ ''جەلالیانە''.''

٤٩

عەبابۆزەکان دین کە ئەڕای پەیٚا بوون ''مەمی'' ڕێگە و چارەسەری نیە
ئەوەێ ناویٚان کە ماقووڵ و شارەزا بی،
وە ڕەفیقەیل خوەێ وت: ''هەنا ئی کوڕە پەیٚا نیوود و وە شوون کار گرانە، خوڵک کردنەوەی ئێمە ئاوکوتانە،
ئێوە ئێردا بووسن، من وە هاوڕێ ئەوە بچم هەتا نزیک قۆناخ سێ براکانە،
وە کلگ لە دۆرەو نیشانێ بێەم.''
دەس خوەێ خستە لقاو ''بۆز ڕەوان''،
کەفتە نووای ''مەم''، دەرباس بین لە گەڕەک و چووارسوو و کۆچەیل،
هاتن نووای کووشک ''میر ئەزین''، میر ''جزیرا بۆتان''
عەبابۆز وات: ''ئیە قەسر میر ئێمە و مامەزای هەر سێ براکانە
ناو ئی قەسرە خوەێشک ''میر ئەزین'' نێشتەجێە، ''زینا زێدانە''
ئەگەر هەز کەیدن، بنۆڕە پەنجەرە و دەروەچەکانە،
کەمڵانە دۆرتر مەنزڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، مەقام شێرانە
مەنزڵەگەی سێ برا، نە جوور یە کووشکێک مەزن و گرانە
ئەڕای یە کە فکر ئەو پیایل هەر دەم پیاکوژی و قەتڵ مەردانە،
لایٚان گرنگ نیە سازین قەسر و دەزگاکانە
چەواشەی ئەوانە مەنزڵ ''میر ئەزین''،
''میر'' هەز کەێ ساعەتەیل درێژ سەیٚلێ بکەێ، وێنەی قەڵاکانە.''
''مەمی'' دی کە لفانەی کووشک خوەێ لە شار ''مەغربیانە''
کەفتە هۆرێ کە وەختێ لە شار ''مەغربیان'' کەفتیادە دەر،
ئەڕای خاترێ گیرستۆن داڵگ پیر، باوگ وە تەمەن و دو مام گەوراگەێ
وە سەر دەمڕۆێ ئرمێسکەکان ڕێ داگرتن،

ئەو وەرەلا پێ وت: ''برا، ئەڕا گیری و لە چاوت ئرمێسک تیەن وەک وارانە؟
منیش پیایێک جوور خوەت دەردەدارم و دەردەگەم گرانە
هەتا دەرد خوەت پێم نەوشی، من تۆ وەرنیەم وەی دەرانە
باو ئەڕای یەکتر وازەو بکەیم دەرگەی دڵمانە.''
''مەمی'' وت: ''گیانەگەم، سەر ''بۆز ڕەوان'' وەردە،
دەردەگەی من دەردێکە پڕ گرانە،
هەرگز نیەکریەێ چارە و دەرمانە،
نیەوتریەێ ئەڕای هەر کەسانە
ئێسە کە هاتیمە نووای ئی قەسرەکان،
من جاران قەسرێک داشتم، لە یانە خاستر بۆ هەفت جارانە
تەرک ئەو مەنزڵ و دەزگا کردم، یەێ گڕ هاتەوە وێرم، وەی خاترە ئرمێسک وەک واران لە چاوم ڕشیانە
سەر هەسپ وەردە، من بچم هەسار دوایین، ماڵ ئەو سێ براکانە،
بەڵکە ئەڕای خوسەگەی خوەم بۆنم عیلاج و دەرمانە.''
عەبابۆز سەر هەسپ وڵ کرد، وت: ''بچوو، کاکە، خوەش هاتی بان سەر و دو چاوانە.''
''مەمی'' دەس تێنا گیرفان خوەێ،
سێ بەرد گەوهەر خستە دەر، دا پێ، وت: ''برا، یە ئەڕای تۆ و ڕەفیقەکانە،
ئەڕای خوەتان بکەن مەسرەف بازار و قاوەخانە
مەنۆڕن قسوور برای خوەتان، بخەنەوەێ ژێر پاتان
هەگ من فرە مەنم لە ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێ شێرانە،

وەڵ گەل هاوڕێکان بانە لام، من خەرجی بێەم پێتان مینانی ئەوەی کە لەشکەر حکوومەت سێنن ئەڕای گوزەرانە.''
ئەو کابرا دەس خوەێ ماڵی وە زەق، دا سەر سەر خوەێ و چاوانە،
وت: ''وە خەێر بچوو، خودا ئەڕای دەردەگەت بێەێ چارە و دەرمانە!''

٥٠

''مەمی'' هەسپ خوەێ خارا نا وە چووارناڵە،
کەفت ناو کەل و کوچەکان شار ''جزیرا بۆتان''
خەڵک، ژن و پیا، گەورا و بوچک، کەفتن دەر وە تەواشا و سەیران،
وە قەێرێک کەفتونە دەرەو ناو کوڵان، کە بوچگ و پیر ژێر پا خریان
دوەتەیل بەگ و ئاخاکانیش هەڵکێشاون سەر دیوار و ماڵەکان،
وە جووانی و شووخ و شەنگی ''مەمی'' تەواشا کردیان
وە یەکەو وتیان: ''صَلَاتَک یَا مُحَمَّد[٤٨]، ئی کوڕە چەنی پاک و جووانە!''
''مەم'' وە ناو خەڵک خارا نا، ڕەسی لای دەر ''جەلاڵیانە''،
دی هەر سێیانیش حازرن، لە پا تا سەر سلاح وەرێانە
''مەم'' پەیا بی، سڵام دا وە هەر سێ براکانە
هەر سێ برا گەرد یەکەو وە پیری مێوان خەریو هاتن، لە خزمەت وسانە
نوڕستن وە ڕەوش و جولجال ئی مێوانە، کە نە جوور هوچ کەسانە
هەر کار ئەوە مینانی پادشاکانە،
ئایم سەێلێ کەێ، زانێ کە لە باوگ و باپیر لە ماڵ گەوراکانە
وە پاکی دەمرق، ساروو کەێ گشت مەردمانە
چە بوشی لە ئەسپەگەێ، پادشای گشت هەسپەکانە
ئایم شەرمەزار بوود کە پێ بنوڕێ، نەخوە پێ بکەێ نەزەر و چاوانە

''حەسەن'' دەوی پێشوازی مێوان، باوش خوەیٚ واز کرد و دەس گەران دەور سینگ و پالۆکانە،

هێزیٚ دا، نەهێشت پایٚ بڕسێدە زەمین، لە سەر شان بردیٚ تەبەقەی بان، جیٚ پیاکانە

''چەکۆ'' دەویاد، فەرش و جیوان ''بورسا''[٤٩] وڵا کردیاد، گەرد باڵنجەکانە

''قەرەتاجین'' قیژاندیادە سەر سەرەوانەیل و خزمەتکارەیل،

هاتیان، ''بۆز ڕەوان'' کێشاندیانە ئاخوڕ، تەۆلەی ئەسپانە

ئەمڕوو، چەن ڕووژە ئی بەسەزووان لە هەناسە کەفتیە و وەڵەکەتە

لە شار ''مەغربیان'' هاتیە هەتا ''جزیرا بۆتانە''

وە پانزە ڕووژ بڕیەسە ڕیٚ شەش مانگانە

٥١

''مەمیٚ ئالان'' وە سەر جووتێک موتەکا و جیوان دانیٚشت

باس هاتنیٚ بڵاو بۊ وە ناو مەردم ''جزیرا بۆتان''،

وتیان: ''بان تا بچیمە ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، ئۆشن هاتیەسە ئەورە پادشای کوردان،

هەڵسن، بچیم بنۆڕیم ئی مێوان نامگران

ئۆشن پیایٚک فرە جووانە، مینانی فریشتەکانە

ئەقورە ئازا و شیرینە، کە وێنەی ئەوە بان زەۆ نیە.''

خەڵک فرەئێک وسانە لای دەرانەی خانەکان و دەم دەروەچەکان،

تووان لە دۆرەو تەواشای ''مەمی'' کەن

بێلا ''مەم'' بمێنێدە ئێرە، ئێمە بچیمە سەر وەخت ''زینیٚ''، خاتوون چل و یەک کەنیژەکانە

٥٢

ئەڕای ''زینێ'' شەش مانگ بینە تەواو،
هۆچ خەوەر دەر نەکەفتیە لە لایەن ''مەم'' و شار ''مەغربیان''
وەختێک درێژ ''زین'' مەنۆ وە واتەوێرەی خەونەگەی ئەو شەو
[وە خوەێ] وت: ''ماڵم بڕمێ، ئەڕای خەونێک خوەم شەیدا و شێت کردمە
من دڵنگ خوەم لە وەر خستم و وەر خوەم کردم کراس عەرەبانە،
خوەم حەپس کردمەسە بەێن چووار دیوار
گشت ئەڕای خاتر ''مەمێ ئالان''، پادشای شار ''مەغربیانە''
داخوم من ئێسە هەر وە وێرێ کەفم؟
بەشکەم ئیرەنگە ڕای خوەێ کچێک پەسەن کردیە لە ماڵ گەوراکان شار ''مەغربیان''،
بەشکەم وێرم نیەکەێ، تەنانەت لە خەون شەوانە
ئێتر چە هاتیەسە سەرم، دەزگیرانەگەی من ''چەکۆ''، قەساو مەردانە،
من تەنیا خوەم خستمەسە وەهم و گومانە
من ''مەم'' بێشتر لە ساعەتێک نەێیمە، پادشای کوردانە
بەشکەم وە قسە و کردار خوەێ جووامیر نەودن، جووانیێ هەر وە سەر و چاوانە
گەر ئالێوا نەۆ، هەڵبەت، هەیانی ئی دەمە، ئەوە دەر کەفتیاد زۆتر لە [دەرکەفتن] خەوەرەکان
داخوم مەگەر نیەزانێ، کە من ژنێکم، ژن هەرگز مینەی پیا نیەگەرێ وە وڵاتان٥٠،
عادەت دنیا ئەوە کە پیا گەرێ لە پەێ ژنان
ئەوە گەر وەردم دڵساف بۆ، هەتا ئێسە بەریدێ هاتۆ وەی دەران
ڕێک دیارە کە وە دڵ ئەوە نیە هۆچ خەم ئی چشتەکان،
ئێدی ئەڕای خاتر ئەو کەس سەر خوە ئێشانن نە کار وریاکانە.''

٥٣

وەی خەیاڵان، ''زینێ'' زەنجیر خەمباری شکاند،
ئەگەریش دڵەگەێ پڕ بۆ، وە زوور تۆواستی چووڵێ بکەیدەوە لە هەز کردن ''مەمێ ئالانە''
هەڵسا، وە زوورەملی چێە نووای جامەک وە سەر و شکڵ خوەێ نۆڕست
لە ناو چل و یەک کەنیژ، یەکێ بۆ، نامێ ''ڕیحانە''[٥١]،
کار ئەوە، ''زین'' جارجار هەناردیادێ سەرکانی ''قەستەل''، ئاو گوڵانە
''زینێ'' بانگ کرد، وت: ''لێ لێ، ''ڕیحانە''،
یە بیەسە شەش مانگ کە ئێوە نیەتێەن ئی دەرانە،
زۆ کە باو، ئەڕام بکە دو خزمەتانە.''
''ڕیحانە'' دی دەنگ ''زینێ'' وە گووشێ ڕسێ، کە وە کول بڕیاق ماوەی شەش مانگانە،
ئەقورە دەوی، کە لە لێ دەرچوواد ڕووح و گیانە
وسا وە تەنشت خاتوون خوەێ، ''زینا زێدان''،
وت: ''شۆکر لە کەرەم خودا کە یە بۆ نزیک شەش مانگ،
ئەمڕوو تۆ بانگ کردی، گەردم قسە کەی!
د بۆش، خاتوونەگەم، تۆ چە ئەمرە، چە فەرمانە.''
''زینێ'' وت: ''یە شەش مانگە کە من ئاو کانی ''قەستەل'' نەنووشامە، ئاو گوڵانە
زۆکە بچوو، لە لێ بار ئەڕام یەک دو دووڵ.''
''ڕیحانە'' دەریدەم هەڵگرت جووت دووڵەکانە،
هەڵگووشا، ڕەسیە کانیەگە، دووڵ خوەێ پڕ کرد لە ئاو گوڵاو،
وە هەڵگەرینەوە، ڕاگەێ کەفت وە ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، سێ براکانە
نۆڕس مەردم ''جزیرە'' دەور قەسرەگەیان جەمن، گەل بەسانە

بڕێگ هەڵکێشانە سەر بان خانەکان،
کچ و ژن هاتنەسە لای دەروەچەکان
چون کەنیژەگە ئاگا بی لە عادەت ئەو سێ برا، لای خوەێ وتی:
''یەقین، چەن کەس ئایم کوشتنە و خوەیان خستنەسە ماڵ ئەوانە،
یا نە، مەسەڵە ڕفاندن ژنەیلە
ئەو سێ برا، وێنەی قەڵایک لە پووڵان،
لە ماڵ ئەوانە باس کەن خۆن پیاکان و مارەی ئافرانە.''
زانستن ئی مەسەڵە بۆ خەیاڵ هۆر ''ڕیحانە''
وت: ''گەر بێئاگا بچمەوە لای ''زینێ''، پێ بۆشم [چە پێش هاتیە]، ئەوە بۆشێ:
''بێ بنەچەک! داخوم تۆ نیەتۆەنستیای لە کەسێ بپرسی؟''
نە وڵا، هەر ئێسە لە چەن نەفەرێ پرسم،
کە زانیاری تەواو بوەم ئەڕای ''زینێ''، بەڵکە هەمباز من ڕەوانەی ئی دەرانە نەکەێ.''
نۆڕس خوڵامێک تێەێدەو لە قەسر ئەوانە،
''ڕیحانە'' وت: ''کاکە، سەر خاتر چە ئی مەردمە دەور ماڵ ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' گەل بەسانە؟
داخوم کەسێک ئایم کوشتیە یا داوای ڕفاندن ژنانە؟''
خوڵام وەڵام دا: ''نە باس کوشتن مەردان و نە ڕفاندن ئافرەتانە،
مێوانێک هاتیەسە ماڵ ئەو سێ ''جەلاڵیان''،
پێ ئۆشن ''مەمێ ئالان''، پادشای کوردانە
من تا ئەو مێوانە نۆم، هەر نەزانستۆم کە خودا ئەو پایە جەماڵ دەێ وە مێرانە
خەڕگ وە سەرت بوودن! تۆنیش ئۆشی: ''خاتوون من پاک و ڕێکە''، ئەمانی دو قرووش نیەتێەرزێ نووای ئی کوڕە
لە وەر کردیەسە جل پادشاکانە،

گەرد خوەیٚ هەگبەئێک کوچگ گەوهەر هاوردیە، توەنێدن پیٚ بسێنیٚ باژار ''جزیرا بۆتانە''.''

کەنیژەگە وت: ''وەیٚ کە ئاگر بواریٚ وە ماڵ باوگت لە هەفت ئاسمانە!

ئاێم چۆ کەێدن ئەو هەمکە فێڵ و درووکانە!

تۆ لە کوورە هاوردی ئی درووی پادشای کوردانە،

[کە] نامەگەیٚ کردی ''مەمیٚ ئالانە''؟

چشتیٚ کە تۆ ئۆشی من وە گووش خوەم نەشنەفتمە،

تەنانەت گەر پادشاێک بایٚ، با بچوودن ماڵ ''میر ئەزین'' بوود وە مێوانە

ئەوان چە کارێان هەس لە ماڵ زوورئۆش و زاڵمانە؟

ئەڕا درووو وە پێم کەی؟

بۆشە دوارە باس کوشتن چەن کەسە،

داخوم کەم مردنە مەرد و ئازای ئێمە لە ''بۆتان''؟

کەس نیەوێریٚ بسێنیٚ خۆنیەری و حەق ئەوانە.''

خوڵام وت: ''وەختێک تۆ باوەڕم نیەکەی وە قسەکانە،

من وەک برارت و تۆ وەک خوەێشکانە،

باو خۆ، وەڵ یەکەو بچیمە پشت دیوان مەزن، دەم ئەو دەروەچ و پەنجەرەکانە،

من بچەمم، تۆ هەڵبکێشی سەر شانگانە.''

کەنیژ ئەقورە پرسا بۆ، وەرد خوڵامەگە چێە پشت دیواخانە، ژێر پەنجەرە،

خوڵام چەما، کەنیژ هەڵکێشا سەر شانیٚ،

دەس خوەیٚ ئاوێژت زێوارەی پەنجەرە، خوەیٚ پیٚ گیر دا جوور شەمشەمەکوورە

وێر خوەیٚ دا وە جمات کە یەکیٚ ناویٚ دانێشتیەسە بان پڕپووشەن،

قسەی خوڵام زێادی نیە، بەشکەم کەم لە خەیلیٚ جیٚکانە

٥٤

جەماڵ پیا وە سەر ژنەیل کەێ تەسیر عەجیب و گرانە،
هەنایێ چاو ئەوە کەفت وە ''مەمێ ئالان''،
ئەقڵێ لە دەس چێ، لنگ خوەێ لە سەر شان خوڵام هەڵدا
خوڵام سەرێک چێ ماڵ خوەێ، ئەڕای ساعەتێک یا دووانە
پاشان، هەڵگەری و نوڕست کە کەنیژەگە هێما لکیای مەنیە وە زێوارەی پەنجەرە
هات بن نەردەکان، دەس خوەێ خست لنگەیل کەنیژ
وت: ''دی وەێرە پەیا بوو، خوەێشکەگەم، شەرم ڕشاندی وە ڕۆمان جوور چووڕەکان وارانە!''
کەنیژ پەیا بی، دی کە جووت کەوشەکانێ وە پایێ نەمەنیە
سەێل دەور خوەێ کرد کە جووت دووڵەکانێ [ئیش] ئاشاریانە
پاپەتی وەرەو ماڵ خوەێ و لای ''زینێ'' هەڵگەری، بەتاڵ و پەشیمانە

٥٥

وەختێ ''زینێ'' دی کە کەنیژەگە هات، و وە پایێ نیە جووت کەوشەکان،
پرس دووڵەکان وە لێ کرد، وت: ''بێ بنەچەک! کوو ئاو ''قەستەل''، ئاو کانی گوڵان؟
تۆی سووزمانی، جوور چلفل و شێتەیل دەسپەتی هاتیدەوە
شەش مانگە نەچێدەسە ئەورە،
ئەمڕوو کە [دەرفەت] کەفتە دەس، ئەڕای خوەت چێدە لای دووس و یارانە!''
کەنیژ وت:''ئامان، بانوو! تۆ ئیجازە بێە، من دو گلە قسە ڕات بکەم،
هەگ تۆ خەتاگەم نەوەخشای هەر چە تواستی بکە، لە سەر چاوانە!''
زینێ وت: ''دی بۆش، دروو بێە،

دروو هەتاسەر شمشێر و قەڵخان کەنیژەیلە،

ڕەوانە کریەن تا خراو بکەن کارەکانە،

وە دۋایش تێەنەوە وە خاتوون خوەیان بکەن فێڵ و درووکانە.''

هەر چە سەرێ هاتۆ، کەنیژ وە ''زینێ'' وت، جوور تەزبی دانە وە دانە

ئاخر قسەگەێ وت: ''ئەگەر مەردم بهێشتیان، من هەر وەو دەر بمردیام.''

لە قسەیل کەنیژێ، ''زینێ'' پەێ برد وە هاتن ''مەمێ ئالان''

ئەوەی کە کەنیژەگەێ ئۆشێ ڕاسە و ساختە نیە

وەی دەمە، دڵێ ڕشیا وەک وارانە،

لەفەیل [خەیاڵ] خوەیان ئاویژتیان سەرێ هەتا پاێ

دوارە دەرد و مەینەت سەرهەڵدانە،

ئەمانی نە جوور زۆنە، بێ هیوای هاتنەوەی ''مەمی'' پادشای کوردانە

ئێدی ''مەم'' هاتیەسەوە، ڕەسیەسە شار ئەوانە

تۋاستیاد وە بیانگێ وە دەر کەفێ، بچوودە سەر کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵانە

٥٦

''زینێ'' وت: ''د ڕابووە، بارە لام چل و یەک کەنیژەکانە،

بێل بەرگ ئازیەتی لە خوەیان هەڵکەنن،

بکەنە وەر جل جەژن و شادی،

لە مل خوەیان باوێژن زەنجیر و گوڵنگەی دەخیل و دوعا،

وە پشت کەمەرە بوەسن ئەڵقە و سنجاخ زەڕینە

زۆ کەن، نەوسن، وەر جە نیم ساعەت، تۋامتان وە ئێرە.''

''ڕیحان'' هەێوا گرت، ڕەقسیاد سەر لنگان

وە خەنە و خوەشی، چێە لای کەنیژەکان

وە پیاٚن وتی: ''گەل کەنیژەیل، مزگانی من وە ئیوٚە گشتتانە!
بانوو وە دەر کەفت لە قین و وەهم،
ئۆشێ: ''بیلاٚ وەرتان کەن جل عەیدانە.''
خەیلێ چشتەیل تریش وت، ئەمانی من لە ویرێاٚن کردم لە کەیفانە
دی هەڵسن، بان بچیمە لای، بزانیم چە ئەمرە و چە فەرمانە.''

٥٧

چل و یەک کەنیژ هەڵسان، چێنەوە مەنزڵ ''زینێ''، ئامادە وسان
وتن: ''بانوو، پیمٚان بۆش، چە ئەمرە، چە فەرمانە.''
''زینێ'' وت: ''کەنیژ ''ڕیحانە'' ئەمڕوو درووئیکٚ دا، نیەکەفیدٚە سەر ئایمٚ،
من تووام خوەم داکەفم کانی ''قەستەل''، بکەفم پەێ ئی درووکانە
هەگ برێگ تریش وتن کە پادشای شار ''مەغربیان'' هاتیە، من ''ڕیحانە'' وەخشم
ئەرنە گەر دروو داق، زانم وە سەرێ بارم چە کەتکەلەمە و مەرگەسامانە
بچن، ئەڕام جەمەو کەن کچەیل بەگ و کۆخا و گەوراکانە،
بیلاٚ نەمێنن، بانە ئیرٚەدا، ئەمڕوو شەش مانگە کە نەچیمٚەسە گەرین و سەیرانە،
مەیل دیرٚم بچم سەر کانی ''قەستەل'' و لە ئاوەگەی وەک گوڵاو ڤەخوەم،
تووزیکٚ بگەرم لە سەر مەرەنگ و چیمەن.''
چل و یەک کەنیژ بڵاو بین وە شوون ماڵ بەگ و ئاخا و گەوراکانە،
ئەڕای دەرکەفتن ''زینێ'' کەن تەڤدیرانە

٥٨

ئیمٚە هەڵگەریم سەر میۆانەگەی ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێ برانە
خەڵک ''جەزیرە'' دەور ''مەمی'' کووم بینە و گەل بەسانە،

ئێدی ئارام ئەڕای ''مەمی'' نەمەنۆ لە دەس ئەوانە
''حەسەن'' و دو براگەیْ دەرفەت نەیْن کە گەرد مێوان خوەیان قسە کەن دو کەلامە،
دڵ ''مەمی'' ئیش فرە تەنگ بوواد لە چێن و هاتنەوەی ئەوانە
ژمارەی مێوان لە ماڵ ''حەسەن'' هەر کەم نەۆاد،
وە ڕووژ، دیواخان لەرزیاد [ژێر پای] تاجرەکانە
وە شەو، دەور هاتیاد وە گەورا و ئاخاکانە
نیمەڕوو، سەر کێشیان کوڕەمازیْ و میرزاکانە
''مەم'' وە دڵ خوەیْ وتیاد: ''خوەزگە دەس وە لێم وەردیان ئی مەردمە،
هەر کەس بچوواده ماڵ خوەیْ، هەر من بمێنستیام و ئی سیْ براکانە،
لانیکەم ''حەسەن'' بهاتیادە تەنێشتم و من ئەڕایْ واز بکردیام دەرانەی دڵا
ئاخر ''زین'' کەنیشک مام هەر سێیانە،
دەزۆران و مارەبڕیای چەن ساڵەی ''چەکۆە''
ئمجا یا من بکوشن، یا ئەڕای دەرد و ژانم بۆنن چارە و دەرمانە
ئایم تا حوکم خوەیْ نەزانیْ، دەم وە دەم کەفێدە فکر و خولیا.''

٥٩

''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، وەڵ یەکەو [دۆر] لە مێوانەیل خەڵوەت کردن
وتن: ''سیْ ڕووژە مێوانمان هاتیە، ئەمڕوو بوودن ڕووژ چووارانە،
ئێمە دەرفەت نەیێمن کە وە لیْ بپرسیم سەبەب هاتنەگەیْ وەی دەرانە
ئێمە با بانگیْ بکەیم، واز کەیم وە گەردیْ قسە و کەلامە،
لە هەڵسان و دانێشتنیْ دیارە کە پیایێک گەورا و بنچینەدارە،
هەتا ئێمە لە دنیا بوومن، جارێک تر، یەکیْ وێنەی ئەوە نیوود مێوانمانە
ئایم لە زێد خوەیْ نیەکەفێدە دەرەو، مەگەر ئەڕای کار گرانە،

میوانەگەمان شوون هەر چشتێ هاتو، گەرەکە [کارەگە] ئەڕاێ تەواو بکەیم، بان چاومانە
خۆ دنیا ئەڕای کەس نیەمێنێ،
ئاێمەیل مرن، کردەێان مێنێ و نامێان.''
هەر سێ برا یەک کەفتن وە سەر یە و قەرار دانە
دووانێان هاتنەوە ناو جەم، لای مێوان خوەێان ''مەمێ ئالان''،
''حەسەن'' دەرباس بی، چێ وە ئەندەروون، لای ژنەگەێ خوەێ ''ستی''، پێ وتی:
''ناو کووشک خوەت یەێ ئوتاخ لە چشت چووڵ کە،
ناوێ قالی عەجەم وڵا بکە و تەخت دابنە،
یەک دو شیشە عەتر خوەش، بڕشن سەر فەرش و باڵشتەکانە
مێوانەگەی من، دیارە، پیاێک مەزن و مێوانێک بنچینەدارە، پایەبەرزە
وە ئوتاخ هۆچ کەس نیە، تۆەنیم گەردێ بۆشیم چەن کەلامە،
من چم تیەرمێ ئێرەدا، وە لێ بپرسم دەردەگەێ چەس، کوڕە ئەڕاێ چە دەرمانە.''
''حەسەن'' هەڵگەری وە دیواخان، ''ستی'' ناو ژوورێک داخست فەرشەکانە

٦٠

''حەسەن'' هاتە دیواخان، دانێشت وە تەنێشت مێوان خوەێ، ''مەمێ ئالان''
پێ وت: ''کاکە، تۆ ئوتاخەگەی برای خوەت دیدە، من تووام ماوەێک بوەمت ژوورەگەی
خوەێشک خوەت ''ستی''، وە ئەندەروونی ئافرەتەیل.''
''مەم'' ڕابی سەر پا، کەفتە نووای ''حەسەن''، چێنە شوون حەرەم، وەک دو گلە برا
پشت یە کە دانێشتن و توززێک کردن سەێل چەک و سلاحەکان،
''حەسەن'' ڕۆ کرد وە ''مەمی'' و واز کرد سەر شەور و قسەکان
وت: ''برا، حەق مێمانی سێ ڕووژە، لای ئێمە کوردان
دۆای سێ ڕووژ، مێمانەگەیش بوودن ساحێو ماڵانە

سێ ڕووژەگەی تۆ چێەسە سەر، ئەمڕوو ڕووژ چووارانە
هەتا ئی دەم، ئێمە وە دەس مەردم نەتۆەنستیمە خوەمان پێت بڕسنیم، بزانیم دەردەگەت چەس، یا ڕەوشێ چۆنە
ئێسە، ئێمە سەر نایمنەسە شان یەک، وەک براکانە
قسەگەت هەر چە هەس، پێم بوشە، ئێمە ڕۊی خوەمان هەرگز نەگەراندیمە لە داوای جووامیرانە
ئمێد وە خودا دێریم کە نووای تۆ ڕۆزەرد نەکەێ ئێمە سێ براکانە.''

٦١

تا ئی وەخت، ''مەمی'' هەر وتیاد: ''خوەزەو ''حەسەن'' دو دێقە بهاتیادە لام!''
ئێسە کە ئەوە و ''حەسەن'' وژنی وە وژنی وە تەنێشت یەکەو دانێشتۆن،
سەر خوەێ ڕاکرد کە ئەڕای ''حەسەن'' ڤەکەێ دەر دەرد و ژانە
زووانێ نیەگەریاد و ئەرەق لە تێوڵێ داچکیاد، لە خەجاڵەتی و شەرمانە
چەن جاران قسە هات سەر زووانێ، ئەمانی نەتۆەنست وە دەرێان بخەێ لە بەێن لێوەکانە
[چمانی] کەڕ بی، دەنگ وە لێ ناتیاد، مینانی سەنگێ کە بکەفتۆدن ناو چاڵاو
''حەسەن'' دی کە ''مەم'' لە خەجاڵەتی نیەتۆەنێ دەرد خوەێ بۆشێ،
پێ وت: ''پادشاگەم، ئیرەنگە کە تۆ جێئێک تر نەۆیدە مێوان،
ڕەوش ئێمە قەبوول کردی و هاتی ماڵ ئێمە سێ براکان،
ئێمە تا ئی دەم سێیان بیمن، لە ئەمڕوو وە دۊا بوومن چوواران
من ''حەسەنم''، سەرم داخە[٥٢]،
ئەڕای مێوان خوەم قەڵاێک لە پووڵام، مێنم دەرانەی ئاسنین
هەگ کەسێ جوور تۆ ڕۊ پێم بکەێ، من قفڵ دەمێ واز کەم،

که هەر چه ها ناو دڵێ بخەمەوە دەرەو،
مادام تۆ لام بیدەسە مێوان، من سەر خوەم و هەر دو براکانم دانەم وە ڕێ تۆ،
داوای هەر چشت بکەی، سوو وەر جه نیمەڕوو، نووای چاو حکوومەت ''جزیره''، وەر
جه ساعەتێک داواگەت جێوەجێ کەم.''

٦٢

''مەمی'' وت: ''برا، دڵەگەم پڕ له مەینەتی و کەسەره، هەر دەم وە ژانه
وە لێ تیەێدە دەرەو ئار هەفت تەنوورانه،
له سەرم چوودن دۆکەڵ و دوومانه
وەختێ تووام کوڵان دڵ خوەم بۆشم، زووانم بەسریەێ له شەرمانه
سەێل نووای خوەم کەم، هەیبەت تۆ هەیبەت شیرانه،
سەر خاتر یه نیەتۆەنم ڕاسه ڕاس زام دڵم بتەقنم و بۆشم دو کەلامه
ترسەگەم ئەوە، که بۆشم و ئەڕای دەردەگەم نەود چاره و دەرمانه،
هەنایێ قسه بەکفێدە ناو دەم مەردم ''جزیرا بۆتان''، له گەورا و بۆچگ،
ئەوسا مردن چشتێک فره خوەشه، بەڵام نیەکەفێدە دەس ئایم
''حەسەن'' وت: ''براڵە، ئەگەر دڵنیاید که کارت ڕێ کەفێ وە پاره،
ترسم که خەڵک ئێمەی ''جزیره'' وەی باوەتیش دەرحەق ئێمه دوژمنایەتی کردۆن
بەڵکه پێت وتون: ''ئەوانه دزن، تاهەێ ڕەنگ پۆڵیش وە لایان نیۆنریەێ.''
وەی باوەته گووش وە قسەی کەس مەیه
من ئابرای خوەت ''حەسەنم''، سەرم داخه،
ئەگەر داواگەت پۆڵه، هەر ئێسه ڕابووم، خوەم ڕسێنم وە ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''،
قەڵخان له وەر کەم و چەک هەڵگرم،
بکەفم ناو باژار ''جزیره''، تاجر پڕه، لنگم بخەمه ناو دەر خەزینەی ئەوانه،

دەرانەی خەزینەکان یەک وە یەک بشکێنم،
ئەقورەی کە ''بۆز ڕەوان'' بتۆەنێ هەڵبێەێ زەڕ ئەڕات تێەرم،
بکەمە ناو کیسەی براگەی خوەم، تۆ وە سەر پشت ئەسپ ڕەوانە کەم،
وەی ڕەوشە کوڵان دڵ براڵەی خوەم ئارام کەم
وەرنە گەر چشتێک ترە، هەمباز بۆش، نەێلم دەردەگەت تا سوو بکێشێ.''

٦٣

''مەمی'' وت: ''ئابرا، من دڵم برژیاس
ئەر داواگەم پارە بوواد، من تەرک وڵات دۆر خوەم نیەکردیام، شار ''مەغربیانە''
من وە جێ نیەهێشتیام داڵگ پیر و باوگ وەساڵاچۆ و دو ڕیش‌چەرمی مامەکانە،
من پشت ئەوانە نیێام تاشەی دیواران
خوەش نیە کە ئایێم لە جەم ڕەفیقەیل، سەر خاتر پارە خوەێ هەڵکێشێ،
من گەرەکم نیە ئەڕای براگەی خوەم قسەی پارە و دەوڵەمەنی بکەم
ئەمان ڕاس بۆن ئی قسە هەوەجەێ وە شاهد نیە
لە کەرەم خوەت، جارێک سنووق واز کەوە، بنۆڕە وە هەگبەی ''بۆز ڕەوانە''،
من وەرجە هاتن، لە کوچگەیل گەوهەر هەڵگرتم ئەوانەێ کە وێنەیان نیە لە هۆچ خەزینە.''
هەر ئەو دەم دەس ئاوێژتە ناو هەر دو گیرفانە،
تێ دو ئەڵماس وە دەر خست مینانی هیلکەی غاز
وت: ''ئیرەنگە وەی دو گەوەر تۆەنم ''جزیرە'' بکڕم
برا، ئمێدوارم تۆ نەنۆڕی وە قسوورم،
من یانە نیشانت دام کە یانی ئی هاتنەگەم وە تەمای پارە نیە.''

٦٤

''حەسەن'' وت: ''من ''حەسەنم''، شێتووکە خۆ نیم،
من عومرم ناو مەکتبەیل سەر کردمە، قەڵەمم سەرەمڕ وە دەسە
وە لای من مێوان فرە وە ڕوومەتە، درەنگ لە هەوەجەیٚ نیەکەم
قسەیل من گشت دو کەلام بۆن، یە کە وتم دووەمیەگە بۆ، ئەمانی ئاخر نەتۆەنستم بارمت قسە
من ئەڕات سوێند خواردم کە داواگەی تۆ زۆ و کوڵبر وە شمشێر زوور جیٚوەجیٚ بکەم،
گەر باوەڕ نیەکەیدن، تا دەخیل و دوعایێک کە بەسامەسە شانم درئارم،
هەر ئی نووای چاوت هەزار جار دەس بانیٚان بنەم
گەر هێمایش باوەڕ نیەکەید، بێلا خەفتنەوە لە جیوان ''ستی'' لیٚم حەرام بوود،
ئەگەر کە قسەی پادشای خوەم وە جیٚ نارم!''

٦٥

''مەمی'' وت: ''برا، دڵ من پڕ لە کەسەر و ژانە،
دەردەگەم مەزنە و خوسەم گرانە،
ئەوەیٚ کە هاتیەسە سەرم، ئیشەڵا نایێدە سەر هۆچ کەسانە
ئێسە ئەر بتووام چیرۆک خوەم وە قسە پێت بناسێنم، تەواو نیوودن وە دو ڕووژانە،
یە کار پێنۆس و [وە دەس] زاناکانە
ڕێگەی چەتن ڕیٚ مێرخاس و ئازاکانە
وەختیٚ برای تۆ وەی گرفت گران کەفت،
تەمام شار ''مەغربیان'' دەسمێەت من دان ئەمانی ئەڕام نەێین چارە و دەرمانە
من سووار بیمە وە پشت ''بۆز ڕەوان''، تەرک کردم ماڵ و باوانە

دەفتەرێک ها ناو گیرفانم، لەو ڕووژەی کە ڕێ کەفتم هەتا کە لای تۆ بیمە مێوان،
وە حساوم هاتمەسە ڕێ شەش مانگ
نە ئەسپەگەم سەر کانیئێک وساندم، نە ئاو نووشا، نەیش کەس ژێر دەمێ شەواک کا و جۆیە و وێنجە گرت
وەخت تیەنگی، قەناعەت خوەێ کرد وە جاوین لقاو و لسینەوەی کەف دەور لێوێ،
ئیرەنگە کە ناو مەنزڵ ئێوە بەسریاس، ئارامێ نیەگرێ لە سەر لنگەکان
ئەر هەمە چشت پێت بۆشمەوە، چیرۆکێک دۆر و درێژ بوودن
کوڵ و کوڵبر، تەنیا قسەی ئی دەم حازر کەم، تا دۆر نەکەفیم لە ئەسڵ باسمان،
من هاتمە، خوەم ئاوێژتمەسە بەزەیی تۆ و هەر دو براکان.''

۶۶

''حەسەن'' وت: ''براڵە، مێوانۆ! من نیەزانم ئەقڵدارم یا سائەقڵم،
ئێتر بیەسە دو ساعەت کە پسا قسە کەی، من لە قسەگەت هۆچگە نیەفامم
ئەگەر زانی ترسەگەت لە حکوومەت ''جزیرە''یە، من ئی گڕ ڕابووم وەرەو بارەگا و بنکەیان خارا بنەم،
هەر چە بەڵگەی مەحکوومەیلە جەمەو کەم،
خەلاسی تۆ وە دەس زوور و حوکم شمشێر تیەرمە دەس
گەر تووایدن، دەردەم بانگ دو برارەیل خوەم کەم،
قەڵخان گرێدەم و چەک وە قەێ بەسم،
تێکەفم ناو بیس و پێنج مەحەڵەی شار ''جزیرە''، گەرێنمیان
نە، خاستر پێت بۆشم، وە کەیف خوەت بوو کە من بنەوای شار ''جزیرە'' هەژێنم،
دەردەگەی تۆ چارە کەم، تیەمەوە.''

٦٧

[''حەسەن'' درێژە دەێ:] ''ئەی برا، دڵم وە خەم و ژانە
چە پێت وتوم؟ لە وێر خوەت مەکە ئەو قسەکانە
ئێمە تا ئی دەم سێ برا بۆمن، ئەمڕوو گەرد تۆ بیمن چووارانە
ئەڕای دەرد خوەت هۆچ خەم مەخوە،
برایەتی من نە برایەتی شووانە٥٣،
وتن من نە وتن زاڕووکانە
من نیەتووام کەس بخاپنم وە قسەکانە،
نەیش عادەتمە کە لاف و گف گاڵ کەم
برایەتیەگەی من قورسە، جوور یەێدەسیە
تۆ دەرد خوەت پێم بۆشە و بەس، هەر ئی دەمە دوایی پێ تێەرم،
یەک ساعەت نیەکەم دو و دووانە.''

٦٨

''مەمی'' وت: ''برا من ئەقڵدار نیم و دێوانەم!
[کە] ئیقەرە لە کووشک و بنکەی خوەم دوورەو بیمە،
شەش مانگە بێهچان سم هەسپەگەی خوەم وە کوچگ و چەخماخەیل کوتامە،
خوەم وە تەپ ڕیپ وە مەنزڵ هەر سێ برا و ''جزیرا بۆتان'' ڕەسانمە،
ترسم کوڵانەگەی ناخم بۆشم و بتەقنم،
چەن چکە خوێن بڕشنم،
پێ داوان دووسەیل لەکەدار بکەم، پیس بکەم
ئەوسا، ئەرگشت جلشوورەیل ''جزیرا بۆتان'' جەمەو کەم،

نیەتۆەنم ئی لەکە پاک بکەمەوە، بووم ڕۆزەرد ئێوە
مانای ئیە یەسەکە ئی برای تۆ سەریٚ [لە شەرم] خوارە، نیەتۆنم قسەکانم وە دەم بارم
من داوای لێبواردن لە تۆ و براکانت کەم، دەسم ها وە داوان ئێوە.''

٦٩

''حەسەن'' وت: ''براڵە، گیانەملم کردی،
تۆ بارێک نایدەسە پشتم کە خودا نەناسە پشت هۆچ کەسانە
من مەدیوونتم، برا، زۆ کە ئەڕام بۆشە، تۆ باوەڕ دێری وە کام سوێند و قەسەمەکانە؟
من قەسەم ئەڕات خوەم، وە سوێند دنیای مەزن، وە هەر چووار کتابەکانە،
ئەگەر وە یەیش باوەڕت نەود، من سوێند خوەم وە تەڵاق ژنانە
دەردت هەر چە هەس، زۆ تەواو کریەیٚ، نیەکێشیٚ وە دو ڕووژانە

٧٠

''مەمی'' وت: ''حەسەن، ئی برای تۆ دێوانە نیە،
یەکیٚ کە تووایٚ بار من هەڵگریٚ، با بکەیٚ و زۆیش بکەیٚ،
با ئایٚمەیل خوەیٚ، لە هەر دەریٚ بوون، زۆ جەم بکەیٚدەوە
نووای چاو من قەڵخان ''داودی'' بکەیٚدە وەر ٧٤
خوەیٚ و سپەڕ بوەسێدە سینگ
گەڕەکیٚ ناو ئی شارە هەس، من وە کلک ڕێبەریێ کەم، ئەوە خوەیٚ مەبەستم بزانیٚ...''
قسەی ''مەم'' هەتا ئێرە هات، وە ناکامەو وتن وە دەم خوەیٚ ڕاگرت و قسەگەیٚ گۆەران:
''ئەمانی ئەقڵم ئۆشیٚ کە ناکریەیٚ بارەگەم وە مەنزڵ بڕسیٚ
ئەیٚ بارەگەم بسزیەیٚ! گرانییٚ جوور چگای ''جبوول''[٥٤] ئە، کەس نیەتۆەنیٚ لە زەو هەڵیٚبێەیٚدەوە،

بارەگەی پیاێک جوور من خەریو، مەگەر تەنیا خودا وە بەزەیی و کەرەم خوەێ هەڵێبێەێ.''

٧١

''حەسەن'' وت: ''هەنایێ بار ئاێم بان زەڤ مەنیە، ئاێم چووده لای شتروانەیل،
تۆ ڕاس هاتیدەسە جێگەی لۆکەکانە
خۆ زانی کە ئێمە سێ برایمن،
هەر سێ ئیش لۆک ''مووسڵ''
من ئابرا گەوراگەم، وەختێ کە بار کەسێ کەفێدەو، وە تەقە دەو خوەم خەمەو ژێر چگاکانە
ئەمڕوویش، هەڵگرتنەوەی بار تۆ وە شان ئێمە هەر سێ براکانە
تا ئێسە نەڤە ئێمە بار خوەمان وە قەپان ترازۆ بکێشیم و نەوەەیمێ سەر چیای ''جبوول''[٥٥١]
بارەگەت هەر چەنەیش گران بوود، هەڵس هەڵێبێەیم کە هێما وەر جە نیمەڕووە
باو وەختەگە نەکوشیم، یەک ساعەت نەود دو و دووانە.''
''مەم'' هەر ئەو دەمە بێئاگایی لە خوەێ لە زەمین ڕابی، هەم گیرستی، هەمیش دەس ''حەسەن'' ماچ کرد
پێ وت: ''من کەفتمەسە ڕەحم تۆ و براکانە
من پیاێک خەریوم، هەر چشتێ نیوود بوتریەێ، پیای زانا خوەێ فەهمێ ئاخر چشتەکانە
کاسەئێک ئاو لە کانی ''قەستەل'' ئەڕای دەرد و ئێش من شەفا و دەرمانە.''

٧٢

''حەسەن'' وت: ''وە من ئۆشن ''حەسەن''، مەردەیل شەکێنم،
کە هەر چە وە ناخێان بوود، خاس یا گەن، گشت وە دەر خەم

دی ولّم کە، تا خوەم وە ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' بڕسنم،
ئێمە هەر سێیان گیان ئەڕات دەیمن و خۆن خوەمان ڕشێنیم
گەر ئایم تووزێک بووسێ، ئێمە دۆایی وە داوای مێوان خوەمان تێەریم، جێوەجێێ کەیمن.''

٧٣

''حەسەن'' کەفتە دەر، چێە لای براکانە
''مەم'' وە جێ خوەێ دانێشت، کەفتە وێر و خەیاڵانە
لای خوەێ وتیاد: ''نیەزانم، ''حەسەن'' خاسەو فام کرد مەینەت دڵانە؟
من نووایێ نام نەوردم، ترسم بکەفێدە تەشویشانە
خوەزگەو ئەڕاێ وە ئاشکرا بکردیام قسەی دڵانە،
بوتیام: ''یە کە من وە خاترێ دامەسە بیاوان، مامەزای ئێوە ''زینا زێدانە''''
گەر دەردەگەم دەرمان نەکردیان، هەر بکوشتیانم، من بهەێوایام وەی دەرد و خەمانە.''

٧٤

وەختێ کە ''حەسەن'' لە لای ''مەمی'' دەرکەفت، ڕاسە ڕاس هاتە لای هەر دو براکانە،
وت: ''برانۆ! من دەرد مێوانەگەمان فام کردم، وە خاتر دڵداری وڵات خوەێ وەرداس، هاتیەسە ئی دەرانە
کێشەی ئەوە ماڵ دنیا و پۆڵ نیە،
تەنیا هەز کردن و ئەوین دڵانە
بانەو، بچیم ئەڕای دەردێ بۆنیم چارە و دەرمانە
برانۆ! من وە لاێ سوێند خواردمە وە هەر چووار کتاب و تەڵاق ژنانە،
کە دەردەگەێ هەر چەیش بوودن، ئەڕاێ بۆنم دەوەرە و دەرمانە،

[ئمجا] قەوڵ دریەیٚ لە دەم مەردانە
بانەو، شان بیٚەنە شانم، جوور کەڵگای جفت و هاوڕیٚیٚ وە گاواسن،
فەرزە وە ئیٚمە کە وە ڕوٚی سپی وە ڕیٚەو کەیم پادشای کوردانە
بیٚلن قەوڵەگەی براگەتان ژیٚر پا نەکەفیٚدن،
دڵ دوژمنەیل وە لیٚم خوەش نەودن
پادشای کوردان هەمیشە نیەتیٚەیٚدە ماڵ ئیٚمە، نیوود وە میٚوان
لەو دەمە کە ''مەمیٚ ئالان'' هاتیەسە ماڵمان،
من هەر وەخت ڕیٚ کەمە ناو چووارسوو و بازارەکان،
ئژنەوم کە هەر دەریٚ کریەیٚ قسەی ئیٚمە هەر سیٚ براکان
وە چاو سەر خوەم دوٚنم و وەی هەر دو گووش ئژنەوم،
ئەو کەسەیل کە دو شاهی و نیم نیەتیٚەرزن،
خەریکن ئوٚشن: ''بیٚل ئەو کوڕخاسە بوٚشیٚ: ''من ئی ماڵە پەسەن کردمە، ئەورەدا بووم وە میٚوانە.''
ئەوە خوٚ خەریوە، ڕیٚ خوەیٚ نیەزانیٚ، پیای خەریو چاویٚ جوور چاو کووڕانە،
پەردەی نەزانی وەر چاویٚ کیٚشریاس،
ئیٚسە کار پادشای کوردان کەفتیەسە دەس ئەو سیٚ براکانە.''

٧٥

[''حەسەن'' دریٚژە دا:] ''ڕق ئەوانە بزانن، زوٚ بکەن،
من برا گەوراگەتانم، جیٚ باوگتانم، قسەم نەخەنە زەوٚ
بیس و پیٚنج مەحەڵەی ئی شارە بەیٚن خوەمان بەش کەن،
ئەو مەحەڵەیل کە سلاحیٚان قورسە و پیاکانیٚان ئازان، بوودن بەش من تەنیا

ئەگر حساو حکوومەت ''جزیرە'' کەن، ئەوەیش یەک وەقیە٥٦، بنەنێ سەر بار براگەی خوەتان
وە کەلام تر، ئێمە خەڵک باژار، سووار و پەیا، گشت دەرباس شمشێر خوەمان کەیم، پەردەی دڵێان هەڵتلیشێنیم
دۆەت و وەۆ گشت وە جیٚئێک کووم کەن، ئەوانە کە فەرمانتان نەسەنن، قژێان وە دەسەو بگرن،
وە پەیٚ خوەتان بخەنە خاکەو، بان زەۆ بکێشنن،
گشتێان بارنە لای حەرەم، دەسە وە دەسە دەرباس کووشک ''ستی'' بکەن، نیشانێان بێەن وە ''مەمی''
بێلا مێوانەگەی ئێمە دڵدارەگەی دڵ خوەیٚ لە ناوێان بناسیٚ تا ئێمە ئەڕایٚ باریمەوە
ئەمڕوو، ئێمە یا مراد دڵ مێوان خوەمان وە جووامیری تێەریمە جێەو،
یا کە با نام خوەمان وەی دنیا پاک بکەیمن.''

٧۶

پشت ئی قسەکان، ''حەسەن'' دەنگ خوەیٚ بڕی، کەفتە وێر و فکران
وتی: ''براکانم، ئایم هەوەجەی خوەیٚ بەیٚدن ماڵ مەردان
ئەلئانە ''مەم'' گەرد ئێمە نیە، ئەمانی فریشتەیٚ بان سەرمانە
سەر خاتر ڕق دوژمنەیل، ئێسە توام شمشێر و حەمایل لە کەمەر بکێشم تا ئێمە پیٚ سوێند بخوەیمن،
جووریٚ کە ئەڕای ئەو سەوەن عەلاج و دەرمان نەودن
برانۆ، مێوانەگەمان ڕیٚ وە کلک دەس نیشانمان دا،
دەس خوەیٚ درێژ کرد وەرەو کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵان،
وت: ''کاسەئێک ئاو وەی کانی ئەڕای من شەفاس، هەمیش دەرمانە.''

ئاێم خۆ نان خوەێدن، جوور چارەوا نیە،
ئاێم تەنیا وە قسە بەسریەیٚ،
بەسریانەوەیٚ چەواشەی حێوان نە وە پاێەخ و هەوسارە
من فەهمستمە کە ئەوە پیاێک عاشقە، دڵدارەگەیٚ ئیش نێشتەجێ مەحەڵەی ئێمە، لە مەردم ''جزیرە''س، لە بنەماڵ ئێمە ''جەلاڵیانە''
وتمەسە پیٚ: ''من داواگەیٚ تۆ تێەرمە جیٚ، [قەسەم] وەی شمشێر و حەمایل کە ئێش و دەرد تۆ، ئێش و دەرد ئێمە ''جەلاڵیانە''،
ئێسە هەر کەس ئاوەخت دڵیٚ بوود، با بوەمە لایٚ، مفت و بیٚ مزد و منەتانە.''
وەی دەمە، ''چەکۆ'' دەس خوەیٚ لێخستە شمشێر و حەمایلیٚ،
وت: ''لە لای منیش، مەبەست هاتن ئی مێوانمان هەر چە بوود، من وە جیٚ تێەرم، هەنایٚ وە دڵ و وە ڕای هەر دو برای منە
دەس وە هەر کچیٚ ئیش بنەیٚ، گەریش لە ماڵ ئێمە ''جەلاڵیان'' بوود،
داخوم من تۆەنم قەوڵ ''حەسەن'' بشکێنم؟ من دڵبەرەگەیٚ بەمە لایٚ، وەر جە نیمەڕوو.''
ئیجار، نەوبەی ''قەرەتاجین'' هاتەو، بۆچکڵەگەی هەر سیٚ براکان
دەس خوەیٚ دا سەر شمشێر و حەمایلیٚ،
وات: ''برای بۆچگ هەمیشە نەوکەر و خوڵام گشت براکانە
هەزار جار [قەسەم] وەی شمشێر و وەی حەمایل، کە داوای مێوان ئێمە وە باژار ''جزیرە'' هەر چە بوودن،
من [داواگە] تەواویٚ کەم وە دڵ و چاوانە،
وڵا من فرە وە لیٚ هەز کەم، تۆ ئۆشی ئی مێوانە ئەڕام وەک براکانە.''

٧٧

''حەسەن'' جارێ تر هەڵگەران، وتی: ''قەوڵ مەردان سێنریاس و سوێند خواردنە سێ جارانە،
وەی شمشێر و حەمایل کە وە شار ''جزیرە'' بان سەر گشت مەردمانە،
من هەر چە بۆشم ئەوە کریەێ، یەک [ساعەت] نیوودن دو و دووانە
ئەر داوای ماڵم بکەێ، یا دڵدارەگەی ئەوە ژنەگەم ''ستی'' بوود، کە داڵگ زاڕووکانە،
تا ئێسە حەلال من بۆ، لە ئەمڕوو وە دوما ئەڕام جوور خوەێشکەکانە
ئێوە هەر دو برا دانیشتنە، شاهد بوون، من وە ڕزای دڵ خوەم دامە میر ''مەغربیانە''.''
ئیجار، نەوبە هاتە ''چەکۆ''، وسا سەر پا،
وت: ''وەی شمشێر، وەی حەمایل، لە لایەن منیش، تاهەێ ئەگەر هاتن ئی کوڕە سەر خاتر چووار گووشەی ئی باژارە بوود، [قەوڵم] تەمامە
ئێسە کە ها وە ماڵ ئێمە، وە پەنای ئێمە سێ براکانە
ئەگەریش بهاتو ئەڕای ''زینێ''، کە مارەبڕیاگەی من ماوەی سێ ساڵانە،
خاوەن قژێک وە نم و ئاونگ [پەڕەی] گوڵانە،
تا هەر ئی دەمە، خواستی من بۆ، لەیەودوما خوەێشکم لە داڵگ و باوانە
ئی قسەم، وە شەهادەت ئێوە هەر دو براکانە،
منیش پێشکەش کردم و دامە میر ''مەغربیانە''.''
نەوبەی ''قەرەتاجین'' هات، بۆچکڵەگەی براکانە،
وت: ''وەی شمشێر، وەی حەمایل، ئەگەر سەر خاتر ژن و دەزۆران ئێوە نەود، هەر چە هەس بسپرنە پێم، سەر سەرم،
وە شەهادەت ئێوە هەر دو براکانە.''

٧٨

ئێدی، قسەی ئەوان یەکەو بۆ، ئەڕای وە ڕێ خستن کار مێوانیان قەرار دانە
''حەسەن'' وت: ''براکانم، یە نیوود کە مێوانەگەمان دەر وە دەر بگەرێنیم وە ماڵانە
ئەوە ئێسە شەرمووکە، ڕاسە ڕاس پێمان نیۆشێ کە [ئی دۆەتە] کامە
یە دیار کریەێ وە ڕووژ عەید و جەژنانە،
کە کەنیشکەیل ''جزیرە'' گشت خوەیان ڕازێنن، تێەنە دەرەو لە مەنزڵەکانە،
کووم بوون لە یەک دو جیانە
ئەوسا ئێمە تۆەنیم دەس مێوان خوەمان بگریم، بوەیمێ تەواشا،
تا کە دڵدارەگەی خوەێ نیشانمان بیەێدەو، ئێمە بنۆڕیم کە کامیانە
لازمە کە ئەمڕوو بچڕیم قەرەچیکانە[٥٧]،
بێلا دەف بژەنن نووای دەرانەی ئێمە، هەر جوور ڕووژەیل جەژن و داوەتانە.''
''تاجین'' وتی: ''برا، هەوەجە وەی هەمکە چشتە نیە،
من ئژنەفتمە کە ''زین'' ڕەحەت بیە وەو ناخوەشی گرانە
ئەمڕوو خەوەر هەناردیەسە ئەڕای دۆەتەیل بەگ و کۆخاکانە،
تواێدن بکەفێدە دەرەو سەر کیەنی ''قەستەل''، ئاو گوڵان، بکەێ تەواشا و سەیرانە،
هەوەجە نیە وە دەفژەنین قەرەچیکانە
ڕاگەی ئەوانە لە وەر دەر ماڵ ئێمە دەرباسەو بوود و چووده سەر ئاو گوڵانە
''مەم'' ئیش ها وە کووشک ''ستی''، یەکێتان بچوودن جوور دز بووسێدە پشتێ،
جووریٚ کە ئەوە نۆنێدتان، وەرنە سەێل دەیشت نیەکەێدن وە دەروەچ، لە شەرمانە.''
''حەسەن'' جەواو دا: ''چەکۆ، تۆ بچووە بان
''مەم'' وەر پەنجەرە دانیشتیە، تۆ دانیشە پشتێ، وە حاڵێ بکە تەواشانە
هەنای دەرباس بوون دۆەتەیل بەگ و ئاخاکان،

ئەوسا بنۆڕە دڵدارەگەی مێوانەگەمان کامێانە
نیشان من بێە تا دەس بخەمە تیتگێ،
بارمێ، بکێشمێ ناو هەسارەگەمان
ئەوسا خەوەر بێەمە ساحێو ئەو کچە،
پێان بۆشم کە کچەگەتان هاوردمەسە ڕای ''مەمێ ئالان''،
بانەو مارەێ دو وەراوەر بسێنن، بەشکەم سێ وەراوەر، ئەگەر وە ڕزاتانە،
یا کە ڕازێ نەون، بچن سەرتان بکوتن وە کوچگ و کەمر و شاخانە
ئەو وەختە ئێمە ئاستین هەڵپێچیم و خۆن ئایم ڕشێنیم،
[کچ] وە لێان سێنیم وە زوور شمشێرانە.''

٧٩

''چەکۆ'' چێە ژوورەگەی ''ستی''، نۆڕست کە ''مەم'' وەر پەنجەرە دانیشتیە،
مەنزڵەگەی ''زینێ'' سەێل و تەواشا کەێ،
وەر دەرگاگەێ کووم کچەیل گەل بەسانە
''مەم'' نیەزانێ کە ''چەکۆ'' دومای سەرێ وساس، قەساب مەردانە
''حەسەن'' هاتەو لای ''ستی''، وت: ''تۆ چەنی پاک و ڕێکی، خاس و خۆنشیرینی!
هەر چە کراس دێری، گشت بکە وەر خوەت، خوەت بڕازێنە،
بچوو خوەت وە جەم خوەێشکەیل خوەت بڕسێنە
من وەڵ مێوانەگەی خوەم کردمەسە قەرار مەردانە
ئەوە هاتیەسەماڵمان ئەڕای ئێش دڵانە،
ئێمە هۆچوەخت مێوان خوەمان وە ڕێ نەکردیمە، مەگەر کە کار بوود وە دڵ ئەوانە
تۆنیش بچوو تێ‌بکەفە کووم کەنیشکانە
ئەر مراد دڵ ئەوە لە سەر تۆ بوودن، لە ئەمڕوو وە دۆا نیەنۆڕمت وە چاو ژنانە،

ئێدی، تۆ ئەڕام بووی مینانی خوەێشکەکانە
''ستی'' ڕەفتار و خووی ''حەسەن'' خاس ناسیاد،
لە ترسا دەمێ بەسریاق لە وتن قسەکانە
هەێوایە وەرەو مەنزڵ ''میر ئەزین'' و تێکەفتە جەم کچەکانە
''حەسەن'' قەڵخان ''داودی'' گرێدا،
بەن شمشێر قورس سەر شان خوەێ ئاوێژت،
چێە وەر ماڵ وسا، وە سەر ڕێ گشت کەنیشکەکانە
ئژنەوێ کە ''چەکۆ'' ئۆشێ: ''برا ''حەسەن''، ''مەمی'' ئی کچە پەسەن کرد!''
[حەسەن] کەفتە ڕێ کە بخەێدێ شانگ، بارێدێ ناو هەسار و ئەوسا خەوەر بنێرێدە خاوەنەکانە
یا ڕازی بکەێ باوگ و داڵگ ئەو دۆەتە، و چاوێان تێر کەێ لە زەڕ و پارە،
یایش دەس بخەێدە دەسەی شمشێر و بڕشنێ خۆن مەردانە

٨٠

دۆەتەکان وەر خوەێان کردنە جل عەید و داوەتانە
لە سەر تا ژێر پا، تەواو جوور زەڕینە و سیمینە ڕازاننە
چووارە چووار و پێنچە پێنج دەس یەکتری گرتنە، وە لەنجە داکەفن دەم بازار و چووارسووکانە
دەسە وە دەسە هاتن، لە وەر پەنجەرەی ''مەمی'' دەرباس بین، ڕێ کردیان
ئمجا، هاتیانە لاێک کە ''حەسەن'' ئەوردا وساس، وەرد چەک و سلاحانە
''حەسەن'' پیاێک نامدارە، جەلاد مەردانە،
سلاح نیەکەێدە وەر مەگەر وە ڕووژ جەنگانە
هەنا قەڵخان ''داودی'' کردە وەر خوەێ و ئاوێژتە شانگ بەن شمشێر گرانە،

ئێدی دیارە کە وەی ڕووژە تووایٚ بڕشنیٚ خوٚن ئازاکان و کوڕ باوانە
وەختیٚ دوٚەتەکان ''حەسەن'' گەرد سلاحەکان دین،
ڕپەی دڵیان بی، دوٚر و درێژ وە گووش یەکتری ویتەویت کردیان
وتیان: ''گەلوٚ، دیسا لە باژار ''جزیرە'' دا، خەریکە ڕابوودن چە تووفانە؟
نیەزانم تووایٚ ئایٚم بکوشیٚ،
یا کە بڕفێنیٚ کەنیشکانە.''
ڕزگ کچەیٚل دەرباس بوٚ، هات نەوبەی ژنانە
''حەسەن'' هەر وە جیٚ خوەیٚ بیٚجمیان وساق، جوور کەمر ناو دیوارانە
هوٚچ دەنگ هەناسەئێک وە لیٚ ناتیاد، نەیش وە جیٚ خوەیٚ جمیا
وە دومای هەمەیٚان ''ستی'' ئیش هات و دەرباس بی[٥٨]،
بێجگە لە ''زینیٚ''، کەس نەمەنیە

٨١

وەختیٚ کە ''زینیٚ'' هاتە جێگای جەژن،
دی کە کەس وەراوەر مەنزڵەکان نیە،
یەیٚ گڕ چوواریەک پووشیەگەیٚ لە سەر چاوەیلیٚ لادا، وەر خوەیٚ کردە دەروەچەکان،
چە دوٚنیٚ، کە لای پەنجەرە یار شەوان دانێشتیە، ''مەمیٚ ئالانە''
شەش مانگ تەواو بوٚ کە نالٚیاد وەی ئەزرەت دڵانە
هەرگز وە خەیاڵیٚ ناتیاد کە ''مەمی'' بوٚنیٚ ناو باژار ''جزیرا بوٚتانە''
ئەریٚ، هەر چەنیش کەنیژەگەیٚ وتوٚ، باوەڕ نیەکردیاد وە قسە و کەلامە
وەختیٚ نووای چاو خوەیٚ ''مەم'' دی لای پەنجەرەکان،
ئێدی خوەیٚ لە وێر کرد وەر کەنیشک و ژنەکان

چمک پووشییێ له دەسێ هەیْوای، هەر وه جێ خوەێ وسا، ڕۆ وه ''مەمێ ئالانه''
ئێتر نەتوەنستی پایێ دالەقنێ، چمانی کوچ و ئفلیجه چەن ساڵانه[٨٢]

٨٢

''مەم'' ئیش سەیْل گەل کەنیشک و ئافرەتەیل کەێ
وه دومای هەمەیْان، یەکێ هاتیه، وساسه وەر دەروەچەکان
پیْچه له سەر چاوەکان لادا،
سەر خوەێ هێز دا، وەر کرده پەنجەرەکان
''مەم'' چه دۆنیْدن؟ که ''زین'' وەراوەرێ وساس، خانمەگەی خەون شەوانه
یەکجاره ئەقڵ له سەرێ نەمەن، وەک شەیداکانه
چشتێ نەمەنۆ که خوەێ له دەروەچەگه وەردەیْده سەر ''زینێ''،
جوور شاهێنێ که له سەر دەس [ڕّاوچی] خوەێ وەردەیْده ناو کووم کەوک و کەڤۆکانه
''زینێ'' ئیش دەم خوەێ واکرد که وەرد ''مەمی'' قسیه کەێ چەن کەلامانه

٨٣

''چەکۆ'' هەمەی ئی چشتەیْل له دومای سەر ''مەمی'' دی وه چاوەکانه،
ئێتر خیرەتێ نەهیْشت که خوەێ ڕاگرێ، که هێما زیْاتر بۆنێ لەو هەر دووانه
وه حوکم خیرەت، له وێرەو کرد که ئەڕای ''حەسەن'' سوێند خواردیه وه حەمایلەکانه،
هەر ئەو گڕ زرانی خوەێ دا پشت ''مەمی''، داگرت، یانی که پیا هەس وەو دەرانه
''مەمی'' هەر یه که دومای خوەێ نۆڕس، دی که ''چەکۆ'' پشتێ وساس، مێنیْده شیْرانه
دەمڕۆێ له شەرم و ڕۆڕەگا سوور بۆ،

ئمجا خوەیٚ لە لای پەنجەرە و دەروەچەکان کێشادەوە
ئەوسا، کار ئەڕای ''زینیٚ'' ئیش ئاشکرا کریا

٨٤

''زینیٚ'' دەردەم فام کرد کە ئاموزاگەیٚ هەمەی جم و جۆل ئەوانە دییە
هەر دو دەس خوەیٚ هێشتە دەمڕۆی خوەیٚ، وتی: ''وەیٚ ماڵم بڕمیٚ، بیمەسە سەبەب خەیلیٚ چشتەیل!
خاتر ئی کارم، ڕشیەیٚ خۆن مەردەیل
ئیە دەزۆران سیٚ ساڵەی منە
هەر چشت وە چاو خوەیٚ دی، هەوەجەیٚ وە قسەی شاهد نیە
''چەکۆ'' پیاێک نیە کە جسارەت و بیٚناموسی بوەخشیٚ
هەر ئەمڕوو ئاسارەی من داڕزیا لە ئاسمانە
بیمە سەبەب سەر ''مەمی'' و ئێدی لە دڵم بمێنیٚ هەزرەت گرانە.''
گوڵوەنی خوەیٚ گرتە سەر، تنتن کەفتە ڕیٚ، ئەمانی وە قێەم قورس
لە نووای ''حەسەن'' دەرباسەو بی و دۆاجار خوەیٚ ڕەسانە کچەکانە

٨٥

''زین'' هاتودەوە، دەرباس بۆ و چۆ لای هاوڕیٚکانە
دیسا دەنگ لە ''چەکۆ'' نات، نەوت: ''برا، ئەوەی کە مێوانەگەمان پەسەن کرد ئی یەکە.''
ئەمان لە سەر قەوڵەگەیٚ کە وە ''حەسەن'' کردۆ، لازم بۆ کە بوەتیاد: ''[ئانا] ئی یەکە.''
چونکە دەنگ وە لیٚ نات، ''حەسەن'' ئیش کەفتە فکر و خەیاڵ،

وات: ''لابد ''مەم'' خوازیار ''ستی'' بۆ٥٩، ئەڕای یەسە کە ''چەکۆ'' نەچڕی، نەوت:
''برا، دڵدارەگەی مێوانمان ئی یەکە!''
من برا گەوراگەم و ''ستی'' حەلال منە، دەم ''چەکۆ'' نیەگەرێ کە ئی قسە پێم بۆشێدن
باتە من خوەم بچم بپرسم کە [دڵدارەگە] کامیانە.''
''حەسەن'' هێما وەی وێرەیل بی، دی کە دەنگ ''چەکۆ'' لە باڵاخانە هات
وتیاد: ''یاڵڵا باو ئێرە، ''حەسەن''، پیێت بۆشمەو چەن کەلامە.''
''حەسەن'' دەوی لای ''چەکۆ''، هات و وت: ''برا زو بکە، کی دڵدارەگەی ''مەمێ
ئالانە''.''
''چەکۆ'' وت: ''بێڵ وەرەما بوود گوور هەمەی کەسان و باوگ و داڵگ کەنیشکەکانە[٦٠]
دڵ مێوانەگەی ئێمە کەفتیەسە ''زینێ''، دەسگرتی و مارەبڕیاگ سێ ساڵەی منە
ئێمە وە دەس خوەمان خەریایمەسە دەلیای خۆن، ئێتر نیەتێەیمەوە دەرەو، ئێسە کە ناوێ
چقیایمە
هەنا ''زین'' دەرباس بی من دومای سەرێ حازر بۆم، ئەقڵێ لە دەس چێ مینانی شەیداکانە
''زین'' چەن دێقە وە جێ وشکیا،
ئەر من زرانی خوەم نەیاۆمە ناوقەێ ''مەمی''، وریا نەۆاد لە خولیانە
جوور باز چنگ وە شەراو و باڵ زەڕینە و گەوگەوە تڵا، وە زنارێک بڵێن، وە هێلانە،
[کە] سێ ڕووژ و سێ شەو نیەخوەێدن گووشت سەید بیاوانە،
''مەمی'' تیوواستی خوەێ وەردەێدە سەر ''زینێ''، بچوودن تێکەفێ ناو ڕێ و کۆچەکانە.''

٨٦

''حەسەن'' وە دڵ خوەێ وتیاد: ''خوەزەو دڵ ''مەمی'' بکەفتیادە ''ستی'' و نە وەی حاڵە!
''چەکۆ'' هێشتا جاێڵە، هێمان نەۆە بیس ساڵە

هەزرەت ''زینێ'' ها دڵێ، ئەڕاێ ژن و کەوانوو نەۆ وە حەلالی
ترسەگەم لە ئی یەکە کە ''زینێ'' لە منالی هەز لە ''چەکۆ'' کردیاس و نیەتوواێ بوودە هاوسەر کەسێ.''

٨٧

[''حەسەن'' درێژە وە هۆر خوەێ دا]
''من نووای ئی هەر دو دڵ عاشق گرتمە،
بەڵکە ''چەکۆ'' و ''زینێ'' هەز لە یەکەو کەن، وێنەی ''لەیل'' و ''مەجنوون'' کە بینە ئاسارە، چێنە ئاسمانە
منیش یەێ گڕ وە مێوان خوەم وتمە ئەرێ، پیا لازمە وە جێ بارێ قەوڵ مەردانە.''
وەر کردە ''چەکۆ''، وت: ''برا، دڵ خوەت مەئێشن و مەخوە هۆچ خەمانە،
قەوڵێک بۆ کە جارێک دەرکەفتیە لە دەم ئێمە هەر سێ براکانە
هەیا ئەمڕوو، کەس دروو لە ئێمە نەژنەفتیە،
ئێمە سەرەمڕ کار مێوانەیلمان وە جێ هاوردیمە
ئێمە ''زینێ'' بێەیمە ''مەمی''، نەێلیم ئاوڕۆمان پاماڵ بوود
بێلا خەڵک نەۆشن کە یانە گورگ دۆەت مەردمن،
ئەمانی هەنایێ دڵ ''مەم'' کەفتە ئاموزاگەیان درو دان
وە دۆای یە کە ''مەم'' وە ڕێ کردیم و ''میر مەغربیان'' وە مراد دڵ خوەێ ڕەسی،
تۆ دەس خوەت بنە سەر هەر کام لە کچەیل بەگ و کۆخا و میر
ئەوسا من ''حەسەن'' نیم گەر ئەمڕوو بکەم بەیانی و دوبەیانی،
نارمێ ئەڕات، نەخەمێ پشت پەردەکانە.''

٨٨

''چەکۆ'' وت: ''برا، ''حەسەن''، دڵم برژیاگە
من وتیام لابد مراد دڵ ''مەمی'' یەکێ لە دۆەتەیل بەگ و ئاخاکانە،
ئێمە وە دەس زوور کارەگە تەواو کەیم و وە دڵ خوەش هەڵێگەرێنیم وە وڵات ''مەغربیانە''
من نەزانستوم کە ئەوە چاو خوەێ داسە سەر دەزۆران و مارەبڕیاگەی سێ ساڵەی خوەم
من کەفتمەسە بەزەیی تۆ، وە لێم مەتووا تەواو کردن ئی کارە
پشت یە کە ''زین'' بچوودن، مەحاڵە بتۆەنم چاو خوەم بچەرخنم و سەێل مەردم بکەم
ئەمانی گەر من پێ نیەمێ، ئێدی بشکیەێ ئەو سوێندەکانە
چارە ئەوەسە کە ئێمە خاس هۆر بکەیم و ئەڕاێ چارەئێک بۆنیم.''

٨٩

''چەکۆ'' جوور پیای کەڕ و لال کەفتۆدە خەیاڵان
پەسا مینەی ڕێگە گەریاد، چمانی خەریکە لە کونای دەرزی دەرباس کەێ دار سەوڵ و سۆن،
نەۆاد کە بۆنێ چارە و دەرمان
لە لاێک، ئەر ''زینێ'' بیەێدەوە، مارەبڕیای سێ ساڵەی خوەێە،
ئێدی چۆ سەر خوەێ ڕاکەێد و بنۆڕێدە کەسانە
ئەگەریش بۆشێ ''من نیەم''، تەکلیف سوێندەگە چە بوود، کە نووای ''حەسەن'' خواردیە وە شمشێر و حەمایلەکانە
[هەم] ئاورۆ ئەڕاێ نیەمێنێدە لای براکانە،
هەم لە ''حەسەن'' ترسێ، [ئەوە] دوژمن درووو دانە،
ئاخرجار، ڕازی نەۆ وە دانەوەی ''زینێ''، پشت خوەێ بەسا وە پەڵپ و شەڕانە

[لای خوەیٚ] وتی: ''خاستر وایە، کە وە ڕۆی ''حەسەن'' شمشێر بکێشمەو
ئەر ئەوە من کوشت، بێلا ''زین'' بیەێدە ''مەمیٚ ئالان''، میر ''مەغربیانە''،
دی چاوەیلم نۆنن هۆچ چشتانە
ئەر نە، گەر من ''حەسەن'' کوشتم، ئێدی ''مەم'' نیەتۆەنیٚ بمێنێدە ئمێد سوێندەکانە،
با هەڵسیٚ سووار بوود، بچوودە وڵاتەگەی خوەیٚ، شار ''مەغربیانە''
منیش، ئەوسا تۆەنم بۆشم کە ''مەمیٚ ئالان'' خوەیٚ نەمەن، شای کوردانە،
ئەگەر نەچۆ، من دەزۆرانگەی خوەم پیٚ بیاٚمەوە، دۆەت میر ''جزیرا بۆتانە''.''

٩٠

''حەسەن'' چاوەڕیٚ [جەواو] ''چەکۆ'' وساۆ و کەفتۆدە فکر و خەیاڵانە
[لای خوەیٚ] وتیاد: ''جاێڵە، دڵیٚ برژیەێدن لە هەزرەتانە.''
دی کە ''چەکۆ'' هەمباز سەر پا وسا و چڕی،
وتی: ''حەسەن، باو بزانیم چە کەیم
ساڵیٚ یەک جارە، ئێمە لە وڵات ''جزیرە'' خەرج و باج ساڵانە سێنیم
ئێمە ئەو پارە وە سیٚ جیٚ شاریم،
ئمجا کەسێک بانگ کەیم و دەیمە دەسیٚ سیٚ کوچک قورعە و پشکانە
ئەوە هەر کوچک بخەێدە وەر یەکیٚ، ئێمە هەر کاممان هەڵگریم و ڕازی بوویم وە بەش خوەمانە
ئەمانی ئەمساڵ، من هەر سیٚ بەشە گرم، نەێلم چاو ئێوە بکەفێدە هۆچ چشتانە
ئەر دەنگتان باێد ئیش، من لە سەر یەک شاهی کوشم هەر جووتتانە.''

٩١

''حەسەن'' وت: ''چەکۆ، گەر وە منی، مەکەرم ئەسواو خەنەی دووس و دوژمنانە
خوەت زانی خۆ، باژار ئێمە باژار فاسدانە

ئێرەدا نیۆنی پیای نامووسدار و کوڕ شیرپاکانە
تێەن و چەپاڵە کوتن، بکەن تەواشای شەڕانە
هێما تا ئەمڕوو، وە ئێمە شاد نەۆنە،
باو، وە قسەی من کە، ئی دەرفەت مەیە پیان
هەروەها دەنگ بلێن مەکە، نەخوە بڕسیدە مێوانەگەم ''مەمێ ئالان''
داخوم من پۆڵ ئەڕای چەمە، کەس وەرد خوەێ پۆڵ نیەوەێ ناو قەورانە
ئێتر دەنگ خوەت بووڕە، تا ئەڕای دەرد مێوانمان بۆنیم چارە و دەرمانە.''
''چەکۆ'' جەواو دا: ''من باس پۆڵ گەردت کەم، تۆ هەر قسەی مێوان تێەریدە ناو ئێمە براکانە
لە بان ئەوە کە برا گەوراگەید، گووش و هووشت وە قسەی ئائێم نیە
من هەر ساڵ جارێک لە هچان هەڵسم،
تۆ تووای کە دەس بخەمە شمشێر ''لاهوور''، بکێشمێ،
سەرت وە گرێک بفرێنم،
هەتا کە ڕووح لە گیانت بکێشێنم.''

٩٢

''حەسەن'' نوڕس کە هەر چە بکەێ نیوودن، مەردم خەننە پیان، کەن تەواشایان
وت: ''کوڕە، ''چەکۆ''، ئەقڵت گۆم کردیدە، مینانی شێت و شەیداکانە
نیەزانم بەڵکە ئەمڕوو سەرخوەشەو بیدە، وەک پاپەتی و ئەرەقخوەرانە
ئێدی ئەقڵ خوەت هەڵگەرێنە سەر خوەت، وەرنە ئی دەمە سەرت کەفێدە ناو چاڵاوەکانە!''
''حەسەن'' دی کە تەسیر نەیاشت ئی قسەکانە،
''چەکۆ'' وە سەر قسەی خوەێ مەنیە، جوور لاسارەکانە
چڕی وە ''قەرەتاجین''، بۆچانەگەی براکانە

٩٣

وت: ''کوڕە، ''تاجینۆ''، ''تاجین'' پاڵەوان،
خاوەن شمشێر نێریز و باریک و چەمای[٦١]
پایە بەرزی تۆ، وڵات گشت وە ئەمانە لە زوور شمشێر تۆ
زۆ کە باو، ئی قەڵخان بگرە،
بکەرێ وەر خوەت، سپەڕ بوەسە سینگت، خاس گریەێ بێە
ئەمرێ کە دەمە پێت بارە جێ، بچوو خوەت وە ''چەکۆ'' بڕسێنە،
شمشێر وە سەرێ بوەشێنە،
سەرێ هەڵکەن، پرچگ و میەرگێ وە خۆنێ بڕازێنە،
بخەرێ وەرم
من ''حەسەنم''، من جوور ئەوە درووزن نیم
من ئی دەس چەپ خوەم ناو مۆ و پرچگ ئەوە بگەرێنم،
وە دەس ڕاسەگەم خەنجەر بکێشم،
یەک و دو لێخەم وە دڵ درووکانیێ
وەی شێوە ئی نەنگ لە سەر خوەمەو هەڵگرمەوە،
بێل گشت بزانن، من قەوڵ خوەم وەجێ تێەرمەو.''

٩٤

''تاجین'' قسەی ''حەسەن'' نەکردە دو دانە
قەڵخان ''داودی'' ڕاکردە سەر شانە،
سپەڕ خستە نووای سینگ خوەێ،
شمشێر قەیتانی ''لاهوور'' ئاوێژتە ملێ و هات، سەر پا وسا

وتی: ''برا، ''حەسەن''، سەرم وە قوربانە،
پێم بۆشە کە ئەمر و فەرمان تۆ کامە.''
''حەسەن'' کاسەیل چاوێ سوور بۆن وێنەی چاوەیل شامارانە
سینگێ ڕابوواد و تەپیا، جوور شەپووڵ دەریاکانە
مۆێ بژبژ بۆ، وێنەی دڕگەکانە

٩٥

''مەمی'' دی کە کار خراو کریاس، قەرارە بڕشیەێ خوێن مەردانە
''چەکۆ'' ئەقڵ وە سەرێ نەمەنیە، جوور شێتەیل گڤەگڤ کەێدن وە قسەکانە
ئاێم کە لە ماڵێک وە ئمێدە، نیەتوواێ کە زەحمەت بیەێدە ئەوانە
''مەم'' ڕابی، یەێ دەس خوەێ خستە دەس ''حەسەن''،
وەو یەکە دەس، سینگ ''چەکۆ'' گرت، بۆچگترەگەی ئەو دو براکانە
وت: ''برانۆ، من بەنەی ڕەحم ئێوە هەر سێیانم
ئێوە مرافە نەکەن سەر خاتر من،
بێل مەردم تەواشاتان نەکەن
گلەی گازر کەم، ئی قسەم وە جێ بارن،
نەێلن خەڵک و عاڵەم چشتێ بزانن
ئێسە، یەکێتان بچوودن خوەێ وە تەوڵە بڕسنێدن،
''بۆز ڕەوان'' لە یەێدەسی وەردەێ، ئازاد کەێدن
باێ دەسم بگرێ، پام وە ڕکاو ئی حێوان بخەێدن،
وەرم بکەێدە وڵاتەگەم و ئەوسا وە شار ''مەغربیان'' هەڵمگەرێنێدن
تەنیا بێل ئێوە خوێن یەکتری نەڕشێنن.''

٩٦

''چەکۆ'' وت: ''مەمۆ، برا، من دڵم برژیاسەو،
تێ دڵم ئاگرە، لە سەرم دۆکەڵ چوودن
تۆ زۆ کە بارە سەرم ئی هەر دو براکانە
تا بۆنیم کی وە ئێمە وەرکە، کی وەرانە[٦٢]
ئەوانە لای خوەیان ئۆشن: ''چەکۆ تەنیا و تاکە، دەرەقەت ئێمە هەر دووان نیەتیەیدەو.''
من ''چەکۆ''م! من دێوانە نیم!
مینانی گورگ چلەنشین زگ وڕسگ و دەم وە خۆنم
هەگ ئێسە سەد مێر بانە سەرم، من یەک وە دۆای یەک وە حساوێان ڕسم
گەر بازار ''جزیرە'' گشت پشت ئەوانە بوود، دیسا من خەمم لە هۆچ کەس نیە.''

٩٧

''مەمی'' وت: ''چەکۆ، برا، ئی قسەیلە فرە خراوە، مەکە،
''حەسەن'' برا گەوراگەتانە، وە شوون باوگتانە
ئەڕای چشتەیل بەتاڵ، خەریکی دەیدە دڵ ئی هەر دو براکانە
نەکە، پێت وتم، تاوانبارەگە منم
ئیرەنگەیش تووام سووار بووم، بچمە دەیشتەوە وەی دەور و گەرانە.''
''چەکۆ'' وەڵام دا: ''مەمۆ، من کەڕم، گووشەگەم نەژنەفتیە هۆچ وەی قسەکانە
ئەر وە دڵتە، تۆنیش بچوو ناو دەسەی ئەوانە،
بێلا زوور تۆنیش جەمەو بوودە گەرد ئازایەتی ئەوانە
ئێسە کە کار ڕەسیەسە ئێرە،
لە قین ''حەسەن''، هۆچ جوور لە قسەگەم نیەتێەمە خوارەو

٩٨

''حەسەن'' دی کە کیەرد هات و ڕەسی وە سقان[٦٣]
وت: ''چەکۆ، من وتیام بەڵکە ئەڕای [ئارام] دڵم ڕێگەئێک بۆنم،
برای خوەم ''مەمێ ئالان'' وە ڕەسم دین ژن بێەم،
نەیار و دوژمن خوەم نەخەنێنم
ئێسە کە ئی قسە کردیدە، من شوورەئی گران تێەرمە سەرت
من تۆواستیام ''قەرەتاجین'' ڕەوانەی کیەنی ''قەستەل'' بکەم، بنێرمێ،
خوەم هەر ئێرە بمێنمەو
ئیرەنگە من خوەم چم، تیتگ گیس ''زینێ'' گرمەو، بان زەق کرێنمێ،
تێەرمێ ئێرە، نووای چاوت وە ''مەمی'' مارینە کەم، قسەی خوەم تێەرمە جێەو
سەر خاتر ئیە، ئەر خەڵک لۆمەم کەن من ئەوەیش هەڵکەم
داخوم نیەناسیدم؟ من ''حەسەنم''، هەر ساڵ جارێک چمە گژ شای ''عەجەم''
شای گەورائێکە، یا من تووزێنێ، یا هەڵێشکێنم
من سەر هەسپەگەی خوەم وەراوەر قورسی هێز و فێڵبازی ئەوە نیەگەرێنم،
کەسب و تاڵان خوەم لە شای ''عەجەم'' سێنم
داخوم تۆی کەوڕخ کیید کە وە خاترت قسەم بخەمە زەق، وە جێ نارمێ؟''

٩٩

وەر قسەی ''حەسەن''، ''چەکۆ'' وە جێ خوەێ وساق، نیەجمیا، جوور دیوارەکانە
دەسێ مەنۆدە قەێ دەسگ شمشێر و نۆڕستیادە چاو هەر دو براکانە
چاوەیل سەرێ سوور بۆن، جوور پڵسکانە
لە توورەیی، کونەلۆتەیلێ واز بووان و بەسریان،

ڕەنگ دەمرۆێ هەڵگەریاو، وێنەی خۆنیکانە
نە دەنگ وە لێ تێەێ، نەیش هۆچ جمیانەوە وە لێ دیارە
''حەسەن'' نۆڕس کە ''چەکۆ'' نیەکریەێدن عەلاج و دەرمانە
برای گەورا هەرچەن بتووریێ، ئەڕای بۆچان جوور باوگانە
گەر قار بکەێدن، هەمباز تۆەنێ بوودن ئارام دڵانە
وت: ''چەکۆ، باو نەکەیمن کار وەحشیەیل بیاوانە،
وە ئێمە ئۆشن مەردم ''بۆتانە''
هات و لامان مێوان بی ''مەمێ ئالان''، پادشای کوردانە
ئێمە هەر سێ براکان دەس دایمنە دەس یەکەو، سوێند خواردیم وە شمشێر و حەمایلەکانە،
کە مراد دڵێ هەر چە بوودن ئێمە باریمە جێ، وە دەس زوور و حوکم شمشێرەکانە
وەختێ دیار کریا کە دڵدارەگەێ ''زین''، مارەبڕیاگەی سێ ساڵەی تۆنە،
تۆ هەڵسای، دەسپێکردی وە ڕەزیلی گرانە
سوێند خوەت شکانی، و نام خوەت [توومار] کردیدە تێ دەفتەر درووکەرەیل
نە شەرم و حەیا هێشتی ئەڕامان، نەیش ئاوڕۆ وە ناو مەردمانە
تۆ هەم خراو کردی نام مەردانە،
هەمیش خراو کردی نام کوردانە
ئێدی تەواوە، سەرمان هەرگز ڕانیووده نووای کەسانە
وەێ سەد خوەزگ وە مردن ئێمە هەر سێ براکان، و نە وەی کردەکانە.''

١٠٠

قسەیل ''حەسەن'' وە ''چەکۆ'' پڕ کارگەر بین، لە کردەگەی خوەێ بی پەشیمانە
سەرێ کەفتە خوار، مینانی سەر زاڕووکانە

شمشێر لە دەسێ کەفتە زەۆ، چاوەیلێ پڕئەسر بی، جوور وارانە
وت: ''حەسەن، برا، تۆ قسوورەگەم بخە ژێر پات،
ئێتر مەنوڕەێ وە چاوانە
برای گەورای ئاێم لە شوون داڵگ و باوگە،
من نووای تۆ خراوی گەنێ کردم، وەی کەلام و قسەکانە
ئێنسانە، من ئەقڵم لە سەرم نەۆ، سەرشێت بۆم
هەروەها مێوان گەپمان ڕەنجانم، ''مەمێ ئالان'' پادشای کوردانە
تاکە ئیجارە لێم ببورە، ئێدی دوارە نیەکەم ئیجوور چشتانە.''

١٠١

''حەسەن'' وت: ''گیانەگەم، هەر حاڵ منیش ئاێمم
مەردم گشت زانن کە من گەورای هەر دو براکانم،
نیەزانن کە ئێوە هەر یەک وە سەر خوەتانن
من دێرەدار هۆچ چشتێ نیم،
تەنیا جاروبار کە مێوان ئەڕامان تیەێدەو، چارەڕوانی خزمەتیان دێرم
بچن، لەیەودوما کار خوەتان بکەن، من لەو باوگ و برایل نیم کە هانە ناو دەس و پای ئاێم.''

١٠٢

''چەکۆ'' دی کە ''حەسەن'' وە تیەڵی تووریاس، جوورێ کە نیوودن عەلاج و دەرمان
هەر ئەو دەمە هەڵسا، خوەێ خستە دەس و پاێ
وت: ''حەسەن، ئابرا، من بۆچگتم، وە قەسەم و ئایە و هەر چووار کتابەکان،
من لە کردە و قسەی خوەم بیمەسە پەشیمان

تۆ باو چاو وە جسارەتەگەم بوەس

زۆنە چۆ تەڤدیر کار ''مەمی'' کردۆی، بێل دیسا ئەوە بوودن،

منیش جوور تۆ و ''قەرەتاجین'' هامە پشتێ، بان چاوانە.''

''حەسەن'' وت: ''چەکۆ، یە شەور و وێر من ئەڕای کار''مەمێ ئالانە''

من تو‌واستیام ''مەم'' سووار پشت ''بۆز ڕەوان'' کەم، بنێرمێ سەر کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵانە،

بچوودن تەواشا کەێدن کچەیل ''جزیرا بۆتانە''

دەس خوەێ ئەڕای هەر کامیان درێژ کرد، ئێمە ڕایێکێشیم وە زوور شمشێرانە

بوەیمێ پێگەی خوەمان و بێەیمێ ''مەمێ ئالانە''

ئەێ، ماڵڕمیای، داخوم نەێریدن دڵ و وجدانە؟

مێوانەگەمان هێما بۆچگە، جوور زاڕووکانە،

لە وڵات خوەێ کەفتیەسە دەیشت، لە شوون خەیاڵ شەوانە

تەخت و تاج خوەێ گشت وەێ ڕیا وەرداس،

ئەمڕوو هاتیەسە لای ئێمە، هەر سێ برا، بیەسە مێوانە

وە خاتر یە، ئەگەر داواگەێ ناریمە جێ، ئێمە وە چە ڕۆئێک بکەفیمە دەر نووای کەسانە؟

دی هەرگز نیەتوەنیم بچیمە ناو جماتانە.''

١٠٣

''چەکۆ'' وت: ''برا، بەسە، ئەگەر من هەزار گونا و خۆن مەردم بکردۆم،

دی لە کردەی خوەم پەشیمانم

کەمی وە بۆچگەیلە، گوزەشت تێەێ وە گەوراکانە

شەور و وێر ئێمە زۆنە چە بۆ، ئێسەیش هەر ئەوە، وە شەرت و پەیمان مەردانە.''

هەنای ''حەسەن'' دڵنیا بی کە ''چەکۆ'' لە کردەی خوەێ پەشیمانەو بیە، وە دڵ و گیانە،

لە جێ خوەێ ڕابی، چێ دانیێشتە تەنیێشت ''مەمێ ئالانە''
پێ وت: ''میێوانۆ، سەرم وە قوربانۆ، ئیێمە وەرد یەکەو برایمن
گەر کەمیئیێک دیێرم ئیش، تۆ بخەرێ ژیێر پات و مەنوڕێ وە چاوانە.''
وە دەس خوەێ جامانە نادە سەر ''مەمی'' و چۆورەک کەسرەوانە[٦٤]
وەر ''مەمی'' کرد جل و پرتاڵ پادشاکانە
''مەمی'' وت: ''برا، حەسەن، خوەت مەخە زەحمەت، ئەڕا ئی جلەکان کەیدە وەرم؟''
''حەسەن'' وت: ''وە هەر حاڵ، ئیێسە خوڵقت تەنگەو بیە وەی قسەکانە،
هەمیش ئەمڕوو بیەسە چەن ڕووژ کە ئەسپەگەت بەن کریاس، ''بۆز ڕەوانە''
کەس نەویێرستیە بچوودە دەورێ، دەنگ گرمە و گوڕەێ تیێەێ جوور شیێر ناو زیێندانە
بیێژگە لە تۆ، کەس نیەتوەنێ نزیکێ بوود، لە ئایێم دەێ جوور گامیێش و دەیێدامە
یانە وە لا، تۆ ناتیدەسە ماڵ ئیێمە کە حەبست کەیمە ناو چووار دیوارانە
ڕابوو، ئەڕای ئاودانەوە سووار بوو وە ''بۆز ڕەوانە''
بوەرێ دەرەو، سەر چەم ''قەستەل''، ئاو گوڵانە.''
''مەمی'' هەڵگەران: ''کابرا، ''حەسەن''، من پیایێک خەریوم، سەرم مەکە گیروودەێ هەر کارانە،
ئیێدی من نیەتونم بچمە ناو مەردم لە شەرمانە
سەیێل کانی ''قەستەل'' کەم، دۆنم بیەسە جێ هەوار هۆل و ئەسمەران
کەنیشکەیل باژار ''جزیرە'' گشتیێان جەمەو بینە سەر ئاو گوڵان
منیش بچمە ئەورە ئەڕای ئاودان کوڕگ بەحر، ''بۆز ڕەوان''،
گەر یەکێ پیێم بۆشێ: ''کوڕەگە، تۆ ئەڕا هاتیدەسە ئی دەرانە؟''
من بێحس کەفمە زەۆ لە ڕۆزەردی و شەرمانە.''
''حەسەن'' وت: ''نە، بیێل ئی چشتەیل نانە خاترت، شەرم کار ژنەیلە
تۆ وە دڵ خوەش بچوو، سووار بوو وە سەر پشت ''بۆز ڕەوان''،

هەم ئاو کانی ''قەستەل'' بێە پیٚ، ئاو گوڵان،
هەمیش یەیٚ جار ئەڕای خوەت بچووە سەیٚل کچەیل ''جزیرا بۆتان''
ئەوسا بنۆڕیم [داخوم] تۆ پەسەن کەیدن ڕەوش و باڵای ئەوانە.''

١٠٤

''حەسەن'' سەیٚل ''مەمی'' کرد، لچ خوەیٚ گەزت و دا ناو دنان،
چاو خوەیٚ داگرت و لە ژێر سمیٚڵ وە ئیٚشارە پیٚ خەنست
وت: ''مەمۆ، گەر هەز لە بڕێگیٚان کردی، دەستوور وە دەس خوەتە، شەرم نە کار مەردانە
ئێمە هەر سیٚ برا وە پیٚشتت وسایمە.''
''مەمی'' وت: ''براکانم، من زانم، ئەمڕوو باژار ئیٚوە بیەسە سیٚ مەڵوەن
یەیٚ مەڵوەن هن بنەماڵەی ''میر شەم''، کە تاجرەیل ''جزیرە'' گشت ژێر دەس ئەوانەن؛
مەڵوەنیٚ تر هن ''میر ئەزین''، کە حاکم باژار ''جزیرا بۆتانە''؛
مەڵوەن سیٚیەم، هنەگەی ئیٚوە، گەورەماڵ ''سیٚڤدین''، سیٚ براکانە
من نیەتووام وە چیٚن خوەم وەرەو کانی ''قەستەل'' بووم مدووی هۆچ فتنە
بیٚلا سەر خاتر من تیخ نەکیٚشن و نەود قیژوڵنگ مەردانە.''
''حەسەن'' وت: ''برا، دۆنم کە وە حساوت خەڵک ئیٚمە وەک وەحشیانە
وەمان ئۆشن خەڵک ''جزیرا بۆتانە''
داخوم باوەڕت بی کە ئیٚمە کلت کەیمە لای ئەو کەنیشکەکانە؟
نە، یە لیٚوا نیە، مەکە ئی فکرانە.''
''مەمی'' وت: ''ئەنۆ چە وتی و چۆنە؟
من قسەگەت نەفەهمستم، نەزانیەگەم بخە ژێر لنگانە.''
''حەسەن'' وت: ''وە داتەک خەڵک ''جزیرا بۆتان''،
ئەگەر گا و پەز و یا ئیٚنسان بچوودە ناو زەۆ مەردم،

ئاێم تۆەنێ ئەو ئاژەڵ یا ئێنسان ئەڕای خوەێ بوەێ، و کەس حەقێ نیە لە مەردمانە
خاوەن ئەو چشت، لای حکوومەت نیەتوەنێ داوائ بکەێ لە کەسانە
ئێسە، ئێمە توواێمن کە تاپوو و بنچاخ کیەنی ''قەستەل'' بێەیمە پێتەو، کە مڵک ئێمە هەر سێ براکانە
بچوو بۆش: ''من پیاێک تاجرم، کانی ''قەسەتل'' کڕیمە لە هەر سێ براکانە.''
نە کچەکان دەنگ کەن، نەیش پەیوەندیێ وە کەس و کارێانە.''
''مەمی'' وت: ''بێڵا بوودن، وتن تۆ لە سەر چاوانە.''

١٠٥

''حەسەن'' دەس‌وەجێ چێ، سنووق واکرد، تاپووی کانی ''قەستەل'' خستە دەر، دا وە ''مەمی''
هەر سێ برا وەڵ ''مەمی'' داکەفتن، ناو هەسار وسان
''قەرەتاجین''، بۆچگڵەگەی براکان،
زۆزۆ پا لە زەو هەڵگرت، دەویە تەوڵەی ئەسپەکان
''بۆز ڕەوان'' لە قەید و پاوەن دەر کرد،
زین و ڕکاو کردە لێ، پتەو بەساێان
هەوسار کردە سەرێ، لقاو کردە دەمێ و ناو دنانە
ئێمڕوو سێ ڕووژە، سێ شەوە کە کوڕگ بەحر لە تەوڵە دەرنەکەفتیە، ''بۆز ڕەوانە''،
ئەڵبووقیاس، جوور لۆک گەرماژوو، ڕابوودن سەر لنگەیل دومایی، نوڕدە ئاسمانە
هەر دو برا دەوینە سەر هەسپەگە، یەکێ لقاوێ گرتیاد و ئەو یەکێ ڕکاوەکان
''مەم'' سووار کردن، جوور پادشاکان
''مەم'' هەڵگەری سەر ئەو سێ براکان،

وت: ''برانۆ، نان خوەتان حەلالم کەن، خودا پێشتتان هەر سێیانە!
هادەیٚ هەڵگەرینەوە جارێک تر بەشم نەود، دی نامە ئی دەرانە
مەۆشن: ''مەمی بیٚ نان و خوا بۆ، ماڵئاوایی نەکرد لە مێواندارانە.''
ئمجا حیٚوان پڕتافان وە چووارناڵە
دەرکەفتە ناو کۆچەیل ''جزیرە''، کەفتە پەیٚ شوون کەنیشکەکان، جوور نەچیروانە،
جوور مەل ڕاوچی کە خوەیٚ وەردەیٚ سەر گەل کەمووتەرانە
لە بەیٚن هەزار و دوسەد دۆەت بەگ و کۆخا، دۆنیٚدن ''زینا زیٚدانە''
دەس‌وەجیٚ، وە ناو کووم کچەیل، ناسی میٚوانەگەی خوەیٚ شەوانە

١٠٦

''مەمی'' وە دەنگ بڵێن چڕی، وت: ''لیٚلیٚ! ئاوی نەمێنە، ناو ئاوەگە پڕ لە ئاوە[٦٥]
تۆ هێز و وەرگەی من و ''بۆز ڕەوانی''،
تۆ ڕووژنای هەر دو چاوانی
وە بەژن و باڵای زەریف و ناوقەیٚ قەشەنگ، بیدەسە نوواکێش کووم کچەیل،
چیدنە سەرکانی ''قەستەل''، سەر لێوئاو مەرمەرینیٚ.''

١٠٧

هەمباز، ''مەمی'' وت: ''مەچوو، هۆل‌ئەسمەر مەچوو!
باو جارێک چەمگ دەسرەی خوەت ڕاکە، لە ژێرەو ئەگریجەت واز کە، مرواری ملت نەخت کە
ستەمکار، تەنیا دو کەلام پێم بۆشە، ئەوسا بچووەوە!''

١٠٨

کچەیل دین لە پەیێان دەنگ حەزین تیەیدن و قیڕەی گرانە،
دین میوانەگەی ''حەسەن'' تیەیدەوە، ئەوەێ کە دنیا و عالەم مەدحی کردنە
دەربارەی ئەوە چشتەیلێ وتیان جوور چیرۆک و مەتەلانە،
وتیان: ''جل و دڵنگ ئەوە جل و دڵنگ پادشاکانە،
گەر ئایم بتوایێ لفیان بسینێ، نیوودن وە خەزینەکانە
خوەێ هۆردە منالە، ئەمان جەمالێ فرەوانە.''
ئەو ڕووژەی کە ''مەمی'' هاتە ''جزیرە''، ماڵ ''جەلالیان''،
باسێ کەفتۆدە ناو هۆل و ئەسمەران
کە پادشای کوردان لە وڵات ''مەغربیان'' هاتیە، ئەڕای ئاوات دڵان
لە بان یە، هەر کچ ئەڕای خوەێ کەفتۆدە گومانە
وتیان: ''یا ڕەبی، شۆکر کە ئەوە خوەێ تیەیدە لا ئیمە ئەسمەر و هۆلانە.''
لە ژیر قەترە خوەیان ئامادە کردیان، مینانی خوڵک کریایەیل داوەتەکانە
بسک و پرچگ خوەیان لەخت و لار کردیان،
گوڵ زلفیان وە دەرزی نکمرواری بەسیانە کەمەرەکانە

١٠٩

گشت هاتن، وە ڕز وسانە
جوور لەشگەڕێ کە وە ڕەسم ڕانان وسن نووای فەرماندەرانە،
کیژەیل ''جزیرە'' ئیش پیش پای ''میر مەغربیان'' گەل بەسانە
''مەمی'' دا وە زەنگووی ئەسپ خوەێ،
حیوان پڕتافان وە چووارنالە،
هاتە سەر لوئاو چەم ''قەستەل''، ناوەڕاس کووم کچەکانە

١١٠

''مەمی'' وت: ''ئەسمەر و زەڕینۆ، دڵم وە دەردە،
ڕووژ هەڵاتیە لە ماڵ خودا، ڕووژنای خوەیٚ داسە دنیای بێبنیات، چووار دەور و دەیٚشتانە
من نیەزانم ئیرەنگە چە وەختە، هەر حاڵ سووتان خوەش و شادمانە.''

١١١

''مەمی'' دەی لەناکاوە شەکان کەفتە کەمەر سیمینەی کچەکانە
بۆ جرنگەی دەزۆنگ و خرنگەی پاموورەکانە
گشتیٚان وە هاوڕێ یەکتری پشت دەس خوەیٚان خستنە زەۆ، جا هەڵێگرتن و بان دڵ نانە
وتن: ''سڵام وە پێتەو، لە سەر سەر ئێمە و هەر دو چاوانە.''
وەر ئازایی و جووانی ''مەمی''، لە سەر خوەیٚان ڕزانن چادر و قەترەکانە
گشتیٚان چادر ئاویٚژتن لای کانیەگە، نزیک لیٚوئاو،
لیٚوئاو کانی ''قەستەل'' کریاۆ بەندەر قەترەکانە
چمان ئایٚم بچوودن بازار قوماش،
سەر کانی ''قەستەل'' کریاۆ [قوماش] کورمانجی سپی، بسک کچەیل دیار بۆن ناو ڕۆیٚانە
هەمەگی نووای ''مەمی'' وسان، پێ وتن: ''بۆش ئەمرت چەس و چە فەرمانە.''
''مەمی'' ویٚر خوەیٚ دا وە یەک یەکیٚان،
دی وە تەنیا ''زینێ'' قەترە لە سەر نەخستیە و دەرکەفتیە لە جەم کچەکان،
پشت وە ''مەمی'' کردیە و وەر کردیەسە بیاوان
''مەمی'' وت: ''هەیٚواخ! گەر ''زین'' سڵامم هەڵنەگەریٚنێ، پۆچە تەواو زەحمەتەکانە
لە زۆنە ها ویٚرم ئی قسەی باوگ و پیرانە،

ئۆشن: ''هەرگز ئمێد نیە وە ژنانە
دڵێان جوور کەنگڵاشکە،
وای رووژگار هەر کوورە کە تووایدن فرێنێدێ
بێل بچم بچڕمێ، بۆنم وەردم ئۆشێ هۆچ کەلامە؟''

١١٢

''مەمی'' بانگ کرد و وت: ''لێلێ! وە چاو من، من ''مەمم'' و تۆنیش ''زینی''!
من کوڕ ''میر مەغربیانم''، تۆنیش دۆەت ''میر زەنگینی''
من سەردار هەزار و پێنج‌سەد پاڵەوان کوردم، تۆنیش خانم چل و یەک کەنیژ ناوقەێ زەڕینی
من خاوەن شمشێر ''لاهوورم''، تۆ خاوەن حەمایل زەڕین لاوەلا
یە بیەسە شەش مانگ کە تۆ سەر لە من و ئی گیانەوەر شێوێنی
باوگ و داڵگ پیر و مامەکان ڕیسپی وە دێرەداری تەک دانەسە دیوار، تۆ لە هەزرەت دینم داغانێان کەی
ئەو چشتەکان کە ناوبەێن ئەو دو تەختخاو پێم وتی لە هۆرت چێە،
تۆ ئەڕا سڵامەگەم وە گووشەی چاو جەواو دەی؟
نیەزانم لەو وەختە کە هەڵگەریدەسە وڵات خوەت دڵت سەردەو بیە،
یا کە تووایدن من لە دزەیل ''جزیرا بۆتان'' و [هووز] ''جەلاڵیان'' بترسنی،
قەێرێ کەرەم کە، ڕۆی خوەشت بکە پێمەو، داخوم تۆ من و ئی گیانەوەرە هەر نیۆنی؟
خۆ چەمگ چارشەو خوەت لە سەر چاوەیل بازبازت کەمێ لا دە،
سەر و دەمڕۆی وێنەی شوڵەی شەم کافوورت ئاشکرا کە
ساعەتێک سەرچێ، قسەکانم یەک وە یەک پێم هەڵگەرێنە
گەر ئەو چەنە نیەکەی، هەر وە دو قسە گڕەی دڵم بخەفێنە

وەک حەکیمەیل زانا، تۆ با زامەیلم وە نوٚڕسن چاوەیلت بشووری و وە قسەیلت سارێژ کەی،
وە حەق هەزرەت ئەو شەوە، تۆ با ئێدی هەزرەتان وە دڵ من نەێلی.''

١١٣

''زینیٚ'' وت: ''لوٚلوٚ، ''مەموٚ''،
من حەیران ئەو بەژن و باڵاتم، کە وێنەی لاچک ڕیحانە کە تێدا هەر گریٚ و تەڵ نیە
ئەڕای دەردەگەم شەفا و خوەشی و مەڵهەمە
دڵ تیەریکم هەر دەم یەخسیر ئێش و خەمە،
ئەڕای گفت و لفت وەرد توٚ، چو لێو وا نیەکەم؟
ئەمانی مزنە گر، سەێل باژار ئێمە ''جزیرە'' کە، کە چەنی مەردم هەن، وەمان کەن تەواشانە
عەبابوٚزەیل باژار ئێمە، کارێان فتەفت و تاوانە،
لە شەوەکیان تا ئێوارەدەم، گەرن و ئوٚشن: ''هەیٚ خودا، ئەڕامان کل بکەی شەڕ و مرافە!''
ئوٚشن: ''خودا، خوەزەو ئی کوڕ خەریو گەرد کچەیلمان لە ''جزیرە'' قسەئێک بکردیاد، یا پەێا بوودن لە جەم ئەوانە!''
وەرجە ئەوە، گشتێان خوە ئامادە کردنە، دەسێان وە سەر شمشێر و سلاحانە
ئانا، بنوٚڕە شمشێرێان، گشت یەیٚ وەژە کێشریاس لە کالانە
داخوم چاوەیل من ڕزیانە[٦٦]، کە من ئی چارشەوە لە سەر چاوم هەڵگرمەوە لای ئی کەنیشکەکانە؟
ولا، ولا، گەر چارشەو لە چاوەیلم بێەمە لا، شارەگە گشت هەڵشێویەیٚ ئی دەور و وەر، مەردم هەردوگمان خەن وەر تیخ شمشێرانە

داخوم نیەزانی لە زۆنە خەڵک ''جزیرە'' وە سێ مەڵوەن بەش کریانە؟
ئەوانە لە سەر ئێمە بوون یەک، مینانی گورگەیلێ کە وەڵ یەکەو هێرش تێەرن سەر تەرم ئێنسانە
خۆن مەردم بان زەو ڕێ گرێدن، جوور چەمانە
ئێرە لە سەر کانی ''قەستەل'' بوود جرنگ‌هڕ شمشێر و سپەڕ و قەڵخانە
من ترس گیان خوەم و ئی مەردم نەێرم،
ئەمانی خەڵک ئۆشن: ''ئاخ لە پادشای کوردان، ''مەمێ ئالانە''
کە ئەڕای یەێ ژن گەنەکار، بێ‌پشت چێەسە وڵات ''جزیرە''!''
تۆ گووش وە قسەی من گر، ئاسوودە سەر ئی حێوانە هەڵگەرن،
''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' خۆ ناسی، بچوو وەر دەر ئەوانە
بێژگە لە خودا، بەس ئەوانە تۆەنن ئەڕای دەرد من و تۆ بۆنن دەرمانە.''

١١٤

''مەمی'' وت: ''لێلێ، ''زینێ''، من نیەزانم کە تۆ ڕاس کەیدن یا دروو
وێنەی کهێلەیل تەۆلەی سوور و زەنگوو زەڕینی٦٧
ئار گەورایێک تێ ناخم داگرساس و دۆکەڵ لە دەمم دەرچوودن، داخوم نیۆنی؟
نیۆشی یەێ کەڕەت ڕۆ کەمە ''مەمی'' و پێ بۆشم: ''تۆنی دڵبەرینی.''
ئەگەر بتووای، تۆەنی ئی ئار قۆڕن دڵ و جەرگم بخەفنی
ئی چارشەو لە سەر چاو ڕەش و بەلەک و تێوڵ چەرمگت هەڵبێە
ئاخر کوورە چی، تۆ دەزۆرانەگەمی، هەر حاڵ، نیەتۆەنی ئی کلکەوانە لە کلک خوەت درئاری
گەر یە نەکەیدن، تۆەنی من وەرچاو هەزار و دوسەد کچ ''جزیرا بۆتان'' هەڵگەرێنی،
دنیا و عاڵەم وە مێمان شەوانەی خوەت، ''مەمێ ئالان'' سووار ''بۆز ڕەوان''، بخەنێنی

باو، گووش وە لێم بگر، یەیٚ گرِ چەمگ چارشەو بشەکن،
چاوەیل ڕەش و بەلەک و تێوڵ چەرمگ لە بنیٚ دەرخە، وە خاتر من
باو سەرکانی، تاس زیڤین لە پەڕ کەمەرەگەت درئار،
لە ئاو گوڵان پڕیٚ کە، باریٚ، بگریٚ وەر سینگ ''بۆز ڕەوان''
چاو خوەت ڕاکە، بنۆڕە ناو چاوم و تاسەگە بگرە دەس ڕاسەگەت،
وە دەس خوەت ئاو بپڕژنە سەرم و تاسەی دڵم بارە جیٚ
بەڵکە ئی ئار ناخم دەمیٚ بکوشی.''

١١٥

''زینیٚ'' وت: ''لۆلۆ، ''مەمۆ''، دڵم وە کوڵان و وە ژانە،
چونکە تۆ گووش نیەگری وە قسەکانە
لە زۆنە مەردم هەر چە لۆمە کەن وە ئێمە ژنانە
ئۆشن: ''ژن یەیٚ دەنەیٚ [لە پیا] کەمە، شێت ئایٚم کەیٚدن و بوودن [سەبەب] ڕۆڕەشی دالٚگ و باوانە.''
باو، دەس خوەت باوێژە دەسم، بنەرم تەرک ''بۆز ڕەوان''،
وەر بکە وڵات خوەت، شار ''مەغربیانە''
بێل حێوان هەردوگمان بوەیٚ، وە مەقسەد بڕسێنیٚ، خەلاس بوومن و بهەڵایمن لە فتەفت و قسەکانە
نە ترس مەردم بمێنێدە دڵمان،
نەیش سەر خاترمان بڕشیەیٚ خۆن هۆچ کەسانە
گەر بڕسیمە شارەگەی خوەمان، ''مەغربیان''،
جا شەور و قسە و دەنگ مەردم وڵات ئێوە بڵێن بوود،
قسەمان کەفێدە دەم گەورا و بۆچگانە

بۆشن: ''گەر دروو نەکەم، ''مەمێ ئالان'' هاتیەسەوە،
گەرد خوەێ تحفەی پاک هاوردیە و هەدیەی لایق بارگای پادشاکانە
کەنیشکێک هاوردیە لە وڵات ''جزیرا بۆتان''،
ئۆشن نام ئی کەنیشکە ''زینا زێدانە''.''
ئمجا ''بەگلی'' تیەێدەو، دەسەبرای دڵ و گیانە
گشت کەنیشک و دۆتەیل شار ''مەغربیان'' دەورمان جەمەو کەێ،
وە هاوڕێ یەکەو ئۆشن: ''هەێ زەماوەندێانە!''، ئەڕامان کەن دوعای فرەوانە
ئۆشن: ''ئەگەر قسمەتە، بێلا ئەوە بوود، وەڵ و زاوا بمارگ یەکەو بوون!''

١١٦

''مەمی'' وت: ''زاڵم، تف وە بنیاتنەر ئی شار ڕمیاگتان و کۆچە و کۆلانە!
وەێ وە دەێشت و دەروەن دەورێ، وەی بیاوان لار و چەمیاگ و مێشەڵانە!
کەسێ کە ڕەفیق ژنەیل بوود، هەر دەم وە ڕەنجە و نەهامەت دۆنێ وە چاوانە
من چشت بۆچگێ لە لێت تۆواسم، تۆ ئیرەنگە هەتا ئاخرەگەی کار چێدە
نیەزانم، گاهەس تووای ئمتحانم بکەی وە درووکانە
پێت وتیام: ''باو چەمگ چارشەو و پووشیە هەڵدە لە سەر تێوڵ چەرمی و هەر دو چاوانە،
هەڵس، تاسێک ئاو بێە دەسمەو، بەڵکە ئاورەگەی جەرگ و ناخم پێ بکوشریەێ.''
وەختێ خودا موقەددەر کرد، ئەوسا بچیم، تۆ بووی وەڵ و من زاما.''

١١٧

''زینێ'' وت: ''مەمۆ، دڵم کوڵیەێدن و وە کەسەر و تفتە، پڕ لە زووخاوە
ئەوەی کە ئەمڕوو وە دەس تۆ هاتە سەرم، بێلا نایێدن سەر هۆچ گاور و بسەڵمانە!

نەوتم: ''ئێمەی ئافرەت لە دەنەی خوار [پیا] سازریایمن، هەمیشە سەربار بوومن وە سەر پیاکانە، سەر کەس و کار خوەمان وەرژێر کەیمنە ناو خەڵکانە.''
ئێسە کە شەور و بڕیار من قەبوول نیەکەی،
کە خەریکی بووی سەبەب سەر هەردوگمان،
خۆ باو، من گەردت دانێشمە لێو کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵان
تۆنیش داوەزیە لە پشت ئی بەسەزووان، وڵێ کە ناو مێرگ و چیمەن
باو، من و تۆ چۆک وە چۆک یەک بنێشیم، تێر سەیل یەکتری بکەیم، بێل هەزرەت نەمێنێ وە دڵمان
گەر وە لێم پرسی، یە بەشکەم بێترە لە ڤەخواردن تاسێک ئاو لە قەپ دەسەکان.''

١١٨

''مەمی'' وت: ''جوانەمەرگ، من دڵم وە هەواتە،
یەێ ساعەتە یەێ بەن خەریکی قسە کەی، سەبر و ئەقڵ و قەرار نەهێشتیدەسە سەرم
یە کە تۆ ئۆشی ئێمە ئەژنوو وە ئەژنوو لای یەکەو دانێشیم،
ئیجوور چشتێ هۆچ جێئێک نە لایق میر و پادشاکانە!''

١١٩

''زینێ'' وتی: ''چە وتومە پێت؟ ئێسە جارێک سەیل دومای سەرت کە، بنۆڕە باژار ''جزیرا بۆتانە''!
وە ناو شارەگە گەورا و ئاخا نەمەنیە،
گشتێان چێنەسە سەربان قەسر و خانەکان، وە ئەسکەمل دانێشتنە
خەیاڵ کەیدن کانی ''قەستەل'' لە شارەگە فرە دورە، کەسێک ئاێم نیۆنێ،
ئەمانی ئیرەنگە دۆربین گرتنەسە وەر چاوێان،

تەواشای چووار دەور چەم ''قەستەل'' کەن و ئی خێڵ کەنیشکەکانە
ئەگەر ئەوانە ئێمە ئێرەدا وەی حاڵە بۆنن،
ئەڕای هەردوگمان شەرم گرانە.''

١٢٠

''مەمی'' وت: ''من مەمم،ساروو و شەیدام،
شەش مانگە بێهچان کەفتمەسە پەێ ئی کارە، تەخت و تاجەگەی خوەم وەردامە،
زانم کە ئی گیان خوەم جارێک تر وە وڵات هەڵێنیەگەرێنمەوە
''زینێ''!، بیڵا بزانستۆی کە ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' بینەسە براکانم
ئێدی من خەفەت لە کەسێ نیەکێشمەوە
تووای یەکجارە شمشێر خوەم لە قڵێف بکێشم؟
من هوولم لە کەڵێن و گەپەیل ''جزیرە'' نیە، ترسم پێ خۆن بێئەوڵەت و بێچارەکان بێتاوان بڕشنم
ئێسە کە دڵم فرە شکێنی، تێەمەو وە دەس خوەم ئی پووشیە لە چاوەیلت لادەم
کاسەئێک ئاو دەمە دەست و پاشێ وە سەر دەست هەڵێگرم،
داواکاری خوەم وە زوور وە لێت سێنم!''
''زینێ'' وتی: ''مەمۆ، دڵم برژیاس
وە هۆرم نیەڕەسیاد کە ئی قسەکان لە دەم تۆ بژنەوم
داخوم تووای وە شمشێر بترسنیدم؟
گەر تۆ ئێسە دەس بخەیدە قەتارەی زڵفان،
جەسەم بێەیدە وەردەم ''لاهوور'' گران،
کوت کوتم بکەی، بخەیدە وەر لنگ ''بۆز ڕەوان''،
ئەوسایش نیەتۆنی پووشیەگەم ڕابکەی لە سەر و چاوان،

چما کە ئی یەکە نیە وە قانوون وڵات ئێمە ''جزیرا بۆتانە''.''

١٢١

''مەمی'' وات: ''تۆ من نیەناسی ''زینیٚ''! من ''مەمم''، سەرم پڕواس
وێنەی مەل سەردەس چنگ وە شەراو و گەوگەوە تلّا و پەڵ زەڕینم!
من نە ترکم و نە تاجیکم، من کورد گیانپووڵا و سەرسەخت و دڵبرینم!
من ناتمەسە سەر کانی ''قەستەل'' ناو جەم دۆەتەیل، خەڵک وە خوەمەو بخەنیێنم
هاوقەیٚریٚ پۆڵ دەم، مڵک کانی ''قەستەل'' لە هەر سیٚ براکان کڕم
یە بیەسە سیٚ ڕووژ کە خەبات کەم تاپوویٚ وە حوکم پارە بارمە دەس
وە قانوون باژار ''جزیرا بۆتان''، ئێوە دۆەتەکان کە هانە ئێرە،
لە وەر ئەوەیٚ کە بیٚئزن من هاتنەسە ناو ئی مڵک، تۆەنم جەزای قورس لە گشتتان بسێنم.''

١٢٢

وە دۆا، ''مەمی'' وەر کردە دەسەی کچەیل ''جزیری''،
وت: ''کیژەکان، مەترسن، من لە کەس وە لیٚتان هۆچ جەزا نیەتووام
وەختیٚ گەلیٚک وەرد ئاخای خوەیٚ چوودە شار و دانیٚشیٚدە قاوەخانە،
قاوە نووشان کار گەلەگەس، پۆڵدان ئیش بەش ئاخای ئەوانە
ئێوەیش ئەمڕوو وەرد ''زینیٚ'' هاتنەسە سەر کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵانە،
لە جیٚ ئێوە گشتتان، ئەوە بێمە جەزاکانە.''
''مەم'' دیسا هەڵگەری سەر ''زینیٚ'' و وت: ''زینیٚ، من بەرزەملم، گەوج خۆ نیم!
ئێسە تووام دەس بوەمە دەسگ شمشیٚر ''لاهوور''، بکیٚشمیٚ،

ئەمانی نیەتووام شمشێرەگەم وە خۆن ژنەیل ناپاکەو کەم
داخوم تۆ نیەزانی ئیرەنگە وە زوور تاسێک ئاو لە دەست سێنم؟''
''زینێ'' دی کە حاڵ ''مەمی'' حاڵ خراوە، سەودای تونە،
نیەتۆەنێ ئەڕاێ بۆنێ چارە و دەرمانە
ئەوسا کە ''مەم'' تازە ڕەسۆ، وتۆ: ''سووتان وە خەێر!''
''زینێ'' تازە سڵامێ هەڵگەران، وە سەر و چاوانە
لە سەر خوەێ کەت و گوڵوەنی ڕاکرد، [کە] شێوەی شارانە،
بی جوور خانم عەشیر کوردانە
تاسێک ئاو هەڵگرت، نایێ وە لەپ خوەێ،
دایێ وە دەس ''مەمی''، ''مەمی'' گرتە دەس و نووشا ئەو ئاو گوڵانە٦٨

١٢٣

''زینێ'' وت: ''مەمۆ، قرتگ قرتگ!
تۆ ئەمڕوو شەوەکیان مینانی مەل ڕاوچی [بۆی]، ئاونگ گرتگ، سەر باسک و پەڕ
تۆ لە وڵات خوەت، لە شار ''مەغربیان'' کەفتیدە دەر،
هەیا باژار ''جزیرە'' هاتی وە سەر چاو ئەوین و خاتوون خوەت.''
ئمجا ''مەمی'' پای خوەێ لە ڕکاو درئاورد، لە سەر چەم ''قەستەل'' داوەزیا
جوور شاهێنێ کە خوەێ وەردەێدە سەر گەل کەوکەیل،
کەوک گشت بفڕن، یەک وە لیان تەنیا بمێنێدە شوون ئەوانە،
''مەم'' ئیش ''زین'' گرت و دانێشتە سەر کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵانە
ئەسمەر و هۆل ''جزیرە'' قیژانن، گشت هەێوانینە
لە باژار ''جزیرە'' ڕێبڕ و عەبابۆز نەمەننە،
دەس ئاوێژتنەسە دەسگ شمشێرانە،

وەر کردنەسە ''مەم'' و ''زینێ'' ئەڕای کوشتن ئەوانە
وە هاوڕێ یەکتری وەرەو کانی ''قەستەل'' و ئاو گوڵان بینەسە ڕەوانە

١٢٤

ئێمە بچیمە فێر ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێ براکان
''حەسەن'' ڕۆ کردە دووانەی تر، وت:
''برانۆ! ئێمە مێوان خوەمان کل کردیمە کانی ''قەستەل''، سەر ئاو گوڵان،
هەتا کە بچوودە ناو کووم کەنیشکەیل
دۆاجار، چە بوود، چە نەود، سەرێ کەفێدە تەنگانە
یە خۆ خوەسەر نەچێ، بەڵکە وە دڵخوەشی ئێمە هەر سێیانە
گەر ئارۆ وە ''مەمی'' قسەی خراوێ بکریەێدن، با گیان بێەیم ئەڕای گشتمان
ڕابوون هەر دووان، بکەنە وەرتان قەڵخان،
و باوێژنە شانگ قەیتان شمشێر گرانە
سووار بوونە سەر پشت ئەسپەکان،
وەر بکەنە سەرەڕێ چەم ''قەستەل''، ئاو گوڵان
مەردم فاسد و خراو ناو باژار ''جزیرا بۆتان'' پڕن،
گەر یەکێ بێکەس بوود، پێ نادرسی و ئفترا کەن
ئێمەیش ''مەم'' نەناردیمەسە ڕای کەیف و سەیران،
چێەسە ڕای ''زینێ''، خاتوون چل و یەک کەنیژانە
دی نیەپووڕێ کە ئەمڕوو ناو شارمان قسەی نەودە گەمەی مناڵانە[٦٩]
کوڕە، گەر چشتێ باێدە سەر مێمانەگەمان، وەرپرسێ ئێوە دووانە
گەر بڕێگ کلکێان درێژ ''مەمی'' کردن، ئێوەیش دەسەیلێان بووڕن

با کەس نەوێرێ چشتێ بۆشێ
''زین'' خەزن منە، مارەبڕیاگ ''چەکۆ'' و دۆەتمام ئێمە هەر سێ براکانە
[بچن] وە ''مەمی'' بۆشن: ''حەسەن پێت هەناردیە سڵام فرەوانە
کە گەر هەز کەیێ ماتەڵ ڕەسم و عادەت دنیا نەمێنێ، وەک پادشاکانە،
هەر بێڵ مل ''زینێ'' بگرێ و بخەیدێ تەرک ''بۆز ڕەوانە''
بانە مەنزڵەگەی من، ئێواران بچیم و بووڕیم نکاح ئێوە هەر دووانە
گەر هەز نیەکەیدن ئیش، ئەو جوور کە عادەتە بکەیمن،
''زینێ'' وەردە، وەرد ئێمە هەڵگەرە ماڵانە
دۆای سێ رووژ گریمن سۆر ئێوە هەر دووانە.''

١٢٥

''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''وەر کردنە سەرەڕێ کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵان
دین لە باژار کەفتیەسە دەر کوومەی عەبابۆزەکان
گشت کەفتنەسە ڕێ وەرەو ئاو گوڵانە،
دەس خوەیان پتەو خستنەسە دەسگ شمشێرەکانە
''چەکۆ'' فەهمست کە یانە دانەسە ڕێ ''مەمی'' بکوژن، لە سەر هاوار کچەکانە
یەک جار نە، دو جار بانگ وە سەریان کرد،
وت: ''کوڕە، گەل ڕێبڕ و عەبابۆزەکان! داخوم کارتان چەس وەی دەرانە؟
نەخوە ها وە مل ئێوە پاراستن نامووس ئێمە مەردانە؟
داخوم عەیب ئێمە نیەکەن، کە ئێوە خوەتان بنەنە جێ ئازا و ئەردەڵانە؟
کوڕە یە دۆەت مەمووی منە، سێ ساڵە وەردم دەزۆرانە
ئەوە یەکەیش مێوان ئێمە، پادشای کوردانە
ئێوە چۆ وێرن بێەنە ڕێ ئەڕای کوشتن ئەوانە؟

مەر لە وێر کردنە زیەڵگ ئێمە ''جەلالْیانە''؟
نیەزانن سەرئێش ''مەمی'' بوودە سەبەب مردن هەر چە دز و عەبابۆزەکانە؟
چما، هەنای وەخت شەڕ عەشیر و دەوڵەتان ڕسێ،
هۆچ کەس وە لێتان خوەێ دیار نیەکەێدە مەیدان مەردانە؟
گشتتان ڕەویەن، خوەتان شارنە ناو کەێان
ئەمڕوو گشتتان بینەسە پیا ئەڕای کوشتن یەێ مێوان
هەگ هەرکە وە لێتان کلک خوەێ درێژ ''مەمی'' بکەێ، من وە لێ بڕم هەر دو دەسەکانە.''
دز و عەبابۆز وە جێ خوەێان سڕ وسانە،
وە یەکەو ئۆشن: ''داخوم ئێمەیش ناموس میرەیل گەرەکمانە؟
هەنایێ خوەێان توان، کار ئێمە نیە وەی کار و کێشەکانە
بانەو، هەڵگەریمن، هێما کە ''حەسەن'' نەژنەفتیە، گەوراگەی براکانە
پیایێک زاڵمە، دڵێ نیەسزیەێدە ڕای هۆچ کەسانە
وەرنە، دۆاتر ئەوە سەر گشتمان دەێدە وەر تیخ شمشێرانە.''
گشت هەڵگەرینەوە ناو شار، ڕەویانە ناو قاوەخانەکانە

١٢٧

''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' هاتنە سەر کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵانە
دین ''مەمی'' ''زین'' خستیەسە بن چنگ،
جوور شاهێنێ کە سەید خوەێ گرێ و خەێدە ناو پەنجەکانە،
ئارام ئارام دەێ لە نک و دمێ،
ئەوەیش ''زین'' ناسە لادەس خوەێ و دانێشتیەسە سەر سەنگ مەرمەرانە
ڕەحەت ڕەحەت وەردێ خەریک قسەکانە،

هەر خەوەر نەیرێ لە هێرشەگەی حەرامی و عەبابۆزەکانە
تۆ ئۆشی دانیشتیەسە ناو کووشکەگەی خوەێ، لە شار ''مەغربیانە''،
نیەترسێ لە لۆمەی هۆچ کەسانە
''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' هاتن نزیک ئەوانە
ئەوانە هەر نەژنەفتن چقەچق لاق ئەسپانە
سەرەیل خوەیان داوْنە وەر یەکتری، پسا وەڵ یەکەو کردیان ناز و هەنەکانە

١٢٧

''چەکۆ'' بانگیان کرد، وتی: ''میوانۆ! دڵم برژیاگە،
تۆ چەنی درەنگ مەنی وەی دەرانە
''حەسەن'' وات: ''مەم هێما خەریوە، بەڵکە عاجز بوودن لە ئازار دڵتەنگیانە
بچنە لاێ، لە لایەن من پێ بڕسنن سڵام فرەوانە
ئۆشێ: ''ئەر هەز نیەکەێ لە ڕەسم و عادەتەکان،
بێل ''زینێ'' بگرێ، باوێژێدێ تەرک ''بۆز ڕەوان''،
بگرێدێ، بارێدێ مەنزڵەگەی من، تا هەر ئەمشەو بووڕم مارە و نکاحیان
وەرنە، گەر خوازێ من لە سەر شێوە و عادەت پادشاکان عەقدێ بکەم،
بێل ''زینێ'' وەردەێ، هەڵگەرێ، بایدەوە ماڵ
وە ئزن خودا، [کارەگە] نەیلم سێ ڕووژانە،
ئەر ئێمە نەتوەنستویمن ''میر ئەزین'' وە پوْڵ و ماڵ دنیا ڕازی بکەیم،
ئەوسا دەس بەیمنە دەسەی شمشێر
هەر حاڵ من ئی سۆرە گرم، و ئەڕای کوڵان دڵ میوان خوەم بوْنم چارە و دەرمانە.''
''مەمی'' و ''زینێ'' سەیل دومای خوەیان کردن، کە هەر دو برا وساوْن، مێنستیان دو شێرانە

له شەرمووکی تووواستیان که زەمین دەم ڤەکەیٚ، هەر دو تێکەفن بن هەفت تەبەقەکانه
هەر دویش هەڵسانەسه سەر پا، وه شوورەیی گرانه
''مەم'' ڕابی، سووار بی له سەر پشت ''بۆز ڕەوان''،
وەر کرده مەنزڵەگەی ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سیٚ براکانه

١٢٨

''حەسەن'' وه ماڵ بۆ، چاوەڕیٚ هاتنەوەی ''مەمیٚ ئالان'' و هەر دو براکانه
وەختیٚ دی که هەر سیٚ وه هاوڕیٚ یەکەو هەڵگەرینه،
ئێدی ئەڕایٚ دودڵی نەمەن که چاو ''مەمی'' وه مارەبڕیاگەی ''چەکۆ''، ''زینا زێدانه''
وت: ''ئەگەر نەچمه دەر وه پیری ''مەمی''، ئەوه ئۆشیٚ:
''یەقین یانه لیٚان گران هاتیه که دڵدارەگەی من دۆەت مەمووێانه،
سەر خاتر یه دڵ ''حەسەن'' وه لیٚم تووریاس، ناته دەر وه پیری من و براکانه.''
''حەسەن'' له جیٚ هەڵسا، کەفته دەرەو، هاته پێشواز''مەمی'' و هاوڕیٚکانه
''مەمی'' هەنایٚ دۆ که ئەو دو برا هاتۆنه سەریٚ،
شەرم فرەوان کردۆ له دانێشتن خوەیٚ لای ''زینیٚ''، دەزۆران ''چەکۆی'' سیٚ ساڵانه
ده جار وه لای خوەیٚ وتۆ: ''خوەزەو زەمین دەم وابکردیاد، من بکەفتیامه تیٚ تەبەقەی هەفتمانه.''
وێنەی مردگ ڕەنگیٚ پەڕۆ،
ئایٚم وتیاد: ''چمان هەر ئێسه هاوردنەسەیٚ دەر له سان قەورانه!''

١٢٩

''حەسەن'' چێه وەریٚ، وت: ''براگەم، ئەڕا ڕەنگەگەت جوور مردی پەڕیه؟
چۆ زانم، گاهەس نارەحەتی له چێن و هاتن ڕێبڕ و عەبابۆزەکانه

بەشکەم داماگ بیدە لە قسەی کەسانە،
چەن نەفەر بێباوگ وە دمژین و قسەی ناخاس دڵت شکاننە
وەرنە، نەخوە وە جەسەت زەبر شمشێرانە؟''
''مەمی'' فەهمست کە گشت زانن، نە هەوەجە وە ئاشاردنە و نە وە پاساوە
وە دڵ خوەێ وت: ''ڕاسی کار مەردانە!''
وت: ''برا ''حەسەن''، دڵم برژیاگە
هەڵگەرینەگەی ڕەنگم وەو چشتەیلە نیە
نە لە هاتن و وتن دزەیل و عەبابۆزەیلە،
نەیش وە خاتر زەبر شمشێر و پەیکانە
ئەمڕوو دەرفەت هاتە پێش، من لە دەسێ دام و بیمەسە پەشیمانە
وەی دنیا، بەخت دو جار هاوڕێ ئایم نیوود، سەید [دو جار] نیەکەفێدە داو
خودا وە هەر کەس یەێ جار مۆڵەت دەێ، گەر لایق نەون وە لیان سێنێ، دەێدە بێگانە
ئەمڕوو، من چۆمە سەر کیەنی ''قەستەل''، ئاو گوڵان، ئەڕای تەواشا و سەیرانە
مدەتێ وسامە لای گەل کەنیشکەکان،
چە کە دیم ''زینا زێدان'' ها ناویان، سەرداڵ جووانەیل،
ئەوەێ کە لە خەون خوەم دۆم، وە شار ''مەغربیان''
من تەخت و تاجەگەم وڵ کردم ئەڕای خاتر ئی مراد دڵان،
ئەمڕوو مێنستی کەوکێ کە تێکەفێدە ناو پەنجەی مەل نەچیروانەکان
من نەنێشانمێ تەرک کوڕگ دەلیا، ''بۆز ڕەوان''،
وەرێدام، چێ
من دەسپەتی هاتمەوە، لە ئیە بیمەسە پەشیمان
ترسم جارێ ترەک ئی دەرفەت نەکەفێدە دەسم و ''زینێ'' نونم وە چاوانە
بێ دین ئەوە، دنیا لیم حەرامە، وەک گووشت وەراز

وەی خاترە ڕەنگم پەڕیە، کردیەسەم جوور مردگانە.''

١٣٠

''حەسەن'' وت: ''مەمۆ، براگەم، دڵم سزانی
وەی باوەتە هۆچ خەم مەخوە،
نەیش لە کردەی خوەت بوو پەشیمان
یە چشتێک ئاسانە، هەوەجە نیە وە گرژی و تووریان
یە کە دڵت گرتیە لە بنەماڵ ئێمەس، بێگانە نیە
''زین'' دۆەتمام ئێمە هەر سێ براکانە
خەزن منە، واڵێ ''ستی'' لە داڵگ و باوگە
هەرڕوو تێەێدە ماڵ ئێمە، سەرکێشێدە خوەێشک خوەێ، دو سێ جارانە
هەر وەخت بتوایدن، دین ''زینێ'' ئەڕای تۆ مشکڵ نیە، پڕ ئاسانە.''
دەس خوەێ دا دەس ''مەمی''، پەیاێ کرد لە سەر پشت ''بۆز ڕەوان''،
وە هاوڕێ یەکەو چێنە باڵاخانە، ئەورەدا دۆشەک و موتەکا نانە
''مەم'' دانێشتە ڕۆوەڕۆی هەر سێ براکان،
ئەڕای خوەیان بکەن شەور و قسەکانە

١٣١

''زین'' ئیش هەڵگەری لە سەرکانی ''قەستەل''، ئاو گوڵان
ئەوەیش وە قەێر ''مەمی'' لەو کردەگەی خوەێ وەو ڕووژە بۆ پەشیمان
گەرد هەزار و دوسەد دۆەت گەپ و بەگ و ئاخا چۆ،
وەخت هەڵگەرین، کەس وە دەورێ نەۆ بێژگە لە چل و یەک کەنیژەکان
زانستۆ کە گشت ڕەویانە و هەڵگەرینەسە ماڵ و کەس و کاریان

پسا دەروارەی ئەوە و ''مەمی'' کردیان قسە و گالەگال فرەوان
وەی ڕەوشە، پڕ لە شەرم هاتەوە ماڵ، وە هاوڕێ چل و یەک کەنیژەکان
ئەوەیش گەرەکێ بۆ زەۆ بشکەفتیاد و وەڵ ئەو کەنیژەکان تێبکەفتیادە بن هەفت تەبەقە،
بەس نام خوەێ و ''مەمی'' وە خراوی نەکەفتیادە سەر زووان
هەڵگەری، هاتەوە ماڵ، ڕاس چێە کووشک خوەێ، سەر خوەێ نادە سەر باڵنج
ئێدی مەجاڵ نەیاشت کە وەرد کەسێ شەور کەێ،
کەنیژەیلێ مرەخەس کرد، گیان خوەێ سپاردە خەیاڵ
وتیاد: ''بەڵکە هەمباز خەونێک بۆنم و ئازاد بووم وەی زێندانە.''
دی نیەتوواستی بۆنێ ڕۆی هۆچ کەسانە

١٣٢

خودا خوەێ باس و قسەی ئایم نەخەێدە دەم فتن و سەڵیتەکانە
نە حەیا کەن، نە فکر کەنە ئاوڕۆ و شەرەف هۆچ کەسانە،
هەر گەرەکیانە ئفترا بکەن وە مەردمانە
یەێ چشتێ کە ئژنەون یا وە چاو دۆنن،
وە سەرێ زیا کەن وە سەدان و هەزارانە
دۆای ئەوە کە قیڕەی دۆەتەکان بەرز بۆ و گشت هەیاوۆن،
حەرامی و عەبابۆزەکان کە دەس ناوۆنە دەسگ شمشێر و داوۆنە سەرەڕێ کانی ''قەستەل''، ئاو گوڵان،
هەمەی ماجەرا ئژنەفتۆن لە دەم ئەو دۆەتەکانە
هەنایێ ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' هەڵیانگەرانن،
هاتنە ناو شار و قاوەخانە، قسە بان قسە هێشتن و زیایێ کردن یەک وە سەدانە
چشتەیلێک وتیان کە مەردم لە شەرمەو گووش خوەیان گرتیان

ساعەتێک وەی ڕەوشە نەچۆ،
زووڵە دزێ خەوەر ڕەسانە ''بەکۆی شەیتان''،
پێ خەوەر هەر چشت دیاد، جوور دانەکان تەزبی،
بەشکەم یەک زیا کردیاد وە دەیانە
''بەکۆ''، جوور شەیتان مەزن، دەم وە دەم تاڵ ڕیش کووسەی خوەێ پێچیاد
خوە لە جاران هەز لە هەر سێ براکان، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' نیەکردیاد،
ئێسە دەرگە ڕاێ واکریاۊ کە شەیتانی بکەێ
''مەم'' ئیش هاتۆ، بۆ مێوان ئەوانە
''بەکۆ'' پسا هۆر کردیاد مینانی شەیتانانە،
مینەی ڕاگەئێک گەریاد کە ئێتر نە ''مەمی'' بمێنی نە ''جەلالیان''
نەوێرستۆ ڕاسەڕاس وە ''میر ئەزین'' بۆشێ: ''مەم و زین هەز لە یەکتری کەن،
مەم پادشای ''مەغربیانە''.''
وتیاد: ''بەڵکە میر باوەڕ نەکەێ، پاش ئی قسە بۆشێ:
''تۆ وە خوەێشک من تۆمەت دەی و ئفترانە.''
ئەوە سەرم جودا کەێ، ئاویژێدە سەر کۆچەکانە.''
ماوەی درێژێ مەشخووڵ بی وە فکر ئی چشتانە
دۆاێ، هەڵسا وەر کردە دیوان میر ''بۆتانە''

١٣٣

''بەکۆی شەیتان'' چیە لای ''میر ئەزین''، وتیاد:
''میرۆ، دڵم گریانە!

خوەت بپارێزە لە کوڕەیل مامەگەت، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێ براکان،
وە دومای سەرت گەرێنن شەور و تەڤدیرانە
تۆ هەڵکێشایدەسە سەر دارێک و لە ژێرت خوازن تۆڵ دارەگە بووڕن،
مەردم دڵپیس و زگڕەشن
یەێ بەقاڵێ لە وڵات خوەێ هاتیە، لە ماڵ ئەوانە بیەسە مێوانە،
پێ ئۆشن ''مەمێ ئالان، پادشای کوردانە''
ئۆشن، یانی کوڕ میر ''مەغربیانە''
گەرەکێانە میرایەتی وە لێت بسێنن، ئەوە لە شوونت بکەن میر و حاکم ''جزیرا بۆتانە''
وە بنەماڵەی تۆ، وە وەفاداری، من سوێند خواردمە وە باوگ و پیرانە،
ئەو دەم کە ئی قسیە شنەفتم وە تاف دەو هاتمە لای تۆ بپرسم ئەمرت چەس و چە فەرمانە؟''
قسەیل ''بەکۆی شەێتان'' وە سەر ''میر ئەزین'' فرە کارگەر بین، کەفتە وێر یەک دو ساعەتانە
ئەرێ، جارجار سەرگرانی دۆنیاد لەو سێ ''جەلاڵیانە''
کار ئەوانە خۆکوشتن پیایل بۆ و فڕاندن کەنیشک و ژنانە
خەیلێ جارەیل، کەس ناتیادە لای ''میر'' و داوای مەردم بریادە ماڵ ئەو سێ براکانە
وەختێ قار کردیان، ''میر'' وە هۆچ حساو نیەکردیان،
''میر'' ئیش دڵتەنگ بوواد لە کردەی ئەوانە
دۆاتر دوارە ئەقڵێ وە سەرێ هاتیادەوە، وتیاد: ''ئەوانەیش کوڕمام منن، خۆ حەقیانە.''
بڕێگ جاریش ترسیاد کە ڕووژێ لە ڕووژان،

سەر هەر سێ براکان گەرمەو بوود،
بان ئەوە بکێشن خوار لە میرایەتی و حاکم بۆن وە ''جزیرا بۆتان''
وەختێ ''بەکۆ'' وت: ''مێوانێکیان هاتیە، نامێ مەمێ ئالان، پادشای کوردانە''،
شەوەی گەورای ''میر'' هاتە وەر چاوانە
دوای ساعەتێک سەر خوەێ هەڵدا، کەفتە دەر لە دەریای خەیاڵ
وت: ''بەکۆ، وە تۆ و ئی شەورەکان،
ئەگەر ئی وتنت ڕاس بوودن، من تۆ هەڵدەمە دەرەجەی گەورایی و ڕیسپیی[٧٠]
ئەمان، ئەر ساختەکاری بوود، من تۆ بێەم وەر تیخ شمشێر،
گیان و جەسەت لەت لەت بکەم و بخەمە وەر دەڵ و گەماڵ.''

١٣٤

''بەکۆ'' وت: ''میرەگەم، داخوم تۆ دیدە کە کەس وە میر خوەێ دروو بێەێ؟
یە وە لا، ساڵ من ڕەسیەسە دەورەی هەفتا و پێنج،
هێشتا ڕووژێکیش نەۆە کە تۆ وە لێم بۆی دروو بۆنی.''
ڕاسیش، هەیا ئەو دەمە، ''میر'' لە ''بەکۆی شەێتان'' نەکەفتۆدە شک
وتی: ''ئێسە چە بکەیم؟ دی ئەڕای بۆنە چارە و دەرمانە.''
''بەکۆ'' وت: ''گەر ''میر'' کار وە من بسپرێ، فرە ئاسانە
ئیە کار دەسەیل منە،
تۆ تەنیا گووش وە پێم بگر، ئەگەر نەکردم من بنێرە سێدارە.''
''میر'' وت: ''چجوور؟ ئیرەنگە، بۆشە تەڤدیرەگەت کامە
ئەر خاس بوود ئێمە ئەو جوور کەیم، وەک هەر جارە،
هەگ خاس نەود ئیش ئەڕاێ بۆنیم چارە و دەرمانە.''
''بەکۆ'' وت: ''ئەمڕوو گەلەک پەز سەر بووڕە،

خەوەر بێە خەڵک باژار ''جزیرا بۆتان''،
بۆش: ''ئەمڕوو سۆر گەوارایێک لەماڵەگەم وە ڕێە.''
خوڵک ''حەسەن'' کە، وەرد ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێ براکان،
بێل مێوان خوەیان وە هاوڕێیەتی بارنە داوەتەگە، ''مەمێ ئالان''
ئێمە پەیام بنێریمە ئەفسەر و لەشگەرانە،
وەختێ هاتن، دانیشتنە سەر [سفرەی] نانە،
من وە نام ''میر'' فەرمانێک نۆسم،
کە عەجەم سەر ڕاکردنە و تێەنە سەر باژار ئێمە ''جزیرا بۆتانە''[٧١]
هەرکە تۆەنێ چوو بگرێدە دەس، لە چواردە ساڵە تا وە پیر شەس و پێنجانە،
چە کوور و چە لەنگ، چە خەریو و چەیش میر، بێل گشت هەڵگرن سلاحانە
باژار وەردەن و بێلنە جێ ئەڕای ئافرەتانە
سووارەیل سووار بوون، لە ئەمڕوو هەتا سوو وەی وەختانە،
خوەیان بڕسنن سەر چیاکان
نووای دوژمن بۆسن، پشت وە خودا، نەکەفێ باژار ''جزیرا بۆتانە''،
ئات و ئەیاڵمان نەکەفێدە وەر لنگانە.''
ئی فەرمان بخوەن ئەڕای ئەوانە
تۆ بۆشە: ''وەخت وسان نیە، یەڵا، کەس نەوسێدە ئی دەرانە،
گشت دەر کەفن سەر چیا و هەڵکەنن هەشارگە و سەنگەرەکانە!''
ئێگل بکەرم وەرپرس ئازووخە و نان
من ژەهر ''سلێمانی'' کەمە نان ''مەمی''، تەورێ کە نەمێنێ دو ساعەتانە،
بمرێ و کەس سەبەب مردنەگەێ نەزانێ،
ئێمە وەی شێوە خەلاس بوومن لە شەڕ ئەوانە.''

١٣٥

پێشنیار ''بەکۆ'' نیٚشتە دڵ ''میر ئەزین''، ئەمر دا وە خوڵامان،
وت: ''زۆ کەن، بچن ڕیەنێک پەز بارن، وەک گورگان
نۆنم دڵتان بسزیەیٚ ئەڕاێان،
سەرێان بووڕن، ئەمڕوو لای من سۆر گرانە.''
هەڵسا قاقەزێک هەڵگرت ئەڕای ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سیٚ براکان،
تیٚ نۆسا: ''ئەمڕوو وە لای من داوەتە، بێل ئێوەیش بان، بخوەن پارەئێک نانە
وەڵ خوەتان بارن مێوان خوەتان ''مەمیٚ ئالانە''،
ئەمڕوو چەن ڕووژە ئۆشن هاتیەسە باژار ئێمە ''جزیرا بۆتانە''،
لای هەر سیٚ کوڕمام من بیەسە مێوانە
من هێشتا ئی مێوان خەریو نەێیمە، ''میر مەغربیانە''
خوازم کە باێدەو، لە ماڵ منیش بخوەیٚ خوا و نانە.''
قاقەزەگەی ''میر ئەزین'' ڕەسی دەس ''جەلاڵیان''
ئەڕای خاتر ''زینیٚ'' و مێوان عەزیز گرامییێان،
قاقەز ''میر'' ماچ کردن و نانە بان سەر و هەر دو چاوانە
چما کە گیردان و وەردان ''زینیٚ'' وە دەس ''میر ئەزین'' بۆ،
ئەوانەیش گەرەکێان بۆ وە دەسپیٚچگێک ''مەمی'' بوەنە ماڵ ''میر ئەزین''،
تا کە ئاشنایی سەر بگرێدە ناوبەێن ئەوانە
وە دڵ خوەێان فرە شاد بین، چە بزانستیان کە ئی داوەتە لە فەندانە؟
هەر سیٚ براکان کەفتنە ڕیٚ وەرەو ماڵ ''میر''، وە هاوڕێیەتی مێوان خوەێان
هەنایٚ ڕەسینە دەر دیوان ''میر''، ''بەکۆ'' وە کلک ''مەمیٚ ئالان'' نیشان ''میر'' دا وتیاد: ''میرۆ، بنۆڕە ئیە کە توواێدن لە شوونت بوود میر ''بۆتانە''.''

چاو ''میر ئەزین'' کە کەفتە ''مەمی''، دی کە وە ڕەوش و جەماڵ پادشاکانە
زەمین پسا دەورێ چەرخیاد، مینانی دەلەمەی زاڕووکانە٧٢
ئەقڵ هۆچ وە سەرێ نەمەن،
وتیاد: ''بەکۆ، هەر ئێسە باوەڕم بی، ئی کوڕە جوور پادشاکانە
گەرەکە ئێمە نەێلیم پا بنەێدە خاک ئێرە دو ڕووژانە
گەر خەڵک ''جزیرە'' بۆنێ، گشت عاشقێ بوون، هەم ژن و هەمیش مێرانە،
نامووس ئێمە کەفێدە وەر لنگانە
زۆ بچوو، هەر چە کەیدن بکە، وەی کارە یەک ڕووژ مەکە دو و دووانە.''
''بەکۆ'' لە لای ''میر'' ڕابی و وت: ''میرەگەم، قسەی تۆ بان سەرم و چاوانە.''

١٣٦

''بەکۆ'' هەڵسا، لە جەم ''میر'' چێە دەرەو، وەرکردە چووڵی، جێئێک دانێشتە ناوبەێن دو کوچگ
وەو تەرتیبە کە گەرد ''میر ئەزین'' قەرار ناو، قاقەزێک نۆسا وە فێڵ و درووکانە
شەقڵێک وە مووم قەێ لێخست، یانی فەرمانە،
و لە سەر ئەسپ خوەێ سووار بی، وەرکردە ماڵ ''میر ئەزین'' و کوتا وە ڕکاوەکانە
هێما ''میر'' و جماتێ، وە وەرێان ''مەمێ ئالان''،
لە سەر سفرە دانێشتنە، نان خواردنێان ناتەمامە
''بەکۆ'' هات لە دەرەو، وت: ''ئامان، میرەگەم، زۆ کە و ئەمر بێە لەشگەرانە
یەێ قرتگ بێشتر بمێنی، عەرز و ئەیاڵ ئێمە نزیکە بکوتریەێ ژێر سم ئەسپ عەجەمانە!''
''میر ئەزین'' وە پەلە زەرف ڤەکرد و لە ناوێ دەرخست فەرمانە
تووزێک نۆڕستە پێ، گرتێ نووای چاوەکانە
وە دۆا، سەر خوەێ ڕاکرد، وسا سەر پا

ڕۆ کردە جماتەگە، ناویان بەگ و کۆخاکانە،
وە دەنگ بڵێن پیان ئۆشێ قاڵ و باسەکانە
وتیاد: ''بیل دەنگم بڕسێدە هەر چە مێر و مێرخاس کوردانە!
هەرکە خیرەت مەردم دێرێ، با بزانێ کە حاڵ مەردم چۆنە
عەجەم سەرێ ڕاکردیە و تیەیدە سەر وڵات ئێمە، ''جزیرا بۆتان''
تیەێ وە شەڕ ئێمە وە لەشگەرێک گرانە
کوردان کوڵگە هەڵکەندنە،
ئەمانی کوردان نیەتۆەنن نوایان بووسن، لەشگەر''عەجەم'' فرەس، وە هەزارانە
تیەیدە سەر کوردان جوور شەپووڵ بەحرانە
کوردان هانا لە ئێمە تواستنە،
گەر ئەمڕوو نەچیم، ئی شەڕ سوو ڕسێدە وەر دەرگای ئێمە
من وە لێتان خوازم، لە چواردە ساڵە هەیا شەس و پێنجانە،
خاوەنەیل ئەسپەیل هەر ئێسە سووار بوون لە سەر پشت ئەسپەکان،
ئەسپ بدەوێنن وەرەو سنوورەکان،
هەنای ڕووژ هەڵای، نەوبەی فەوج پیادەکانە.''
ئێگل وە پەلە فەرمان دا نەوکەران،
وت: ''ئەسپەگەم ئامادە کەن، زین بنەنە پێشتێ و بوەسنە سەرێ لقاوەکانە.''

١٣٧

''حەسەن'' وت: ''میرۆ، دەسم وە داوێنت، ئی مێمانەگەی من ڕێ شەش مانگە هاتیە گەلەک وە ڕیا شەکەتەو بیە،
حەق نیە کە ئێوە وەڵ خوەتان بوەنێ وەر دوژمن، خەریوە و مێوانە
قانوونیش نەیلێ، سن و ساڵێ نەڕەسیەسە چواردە تەمامە.''

''بەکۆ'' وت: ''گیانەگەم، ''حەسەنۆ''، ئی یەکە نارە سەر ئێمە،
وەختێ کە مێوان ئێوە نات، هەر کەس خوەڕاگرێدن وە فەن و درووکانە
داخوم ئەڕا مێوان تۆ نام مەردان و پادشاکان نەێدە خوەێ؟
مەگەر کار مەردان نیە تەقانن سلاحانە؟
ئێمە ئژنەفتیمە کە بنەماڵەی ئەوانە بنەماڵەئێک پاکە، ''مەم'' خوەێ خوارزای شەێخانە
بەڵکە ئێمە وە خەێر ئاوڕۆی ئەوە بِوسێنێم ئی دوژمن مەزن و گرانە.''
دیار بۆ کە ''حەسەن'' ئێدی نیەتۆەنستی لە سەر باس ''زینێ'' داوا لە ''میر ئەزین'' بکەێ،
هەر کەس سووار بی، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' ئیش وەرد ''مەمی'' کەفتن نووای ئەوانە

١٣٨

هەنایێ سووار بین، ''میر ئەزین'' چاو خوەێ قرتان وە ''بەکۆی شەێتان''
کە ئەو چشت کە باسی کردی، ژەهرە، یا چە دەرمانە،
بکەفە نووای ئێمە، دروسێ کە ئەو دەرانە
''بەکۆ'' سووار بی، وەرد خوەێ شووڵێک [پڕ لە] ئارد گەنم هەڵگرت و شووشەئێک ژار مار
لە لای سووارەیل گشت دۆر کەفت، وەر خوەێ کردە بیاوانە
''مەمی'' ئیش وە دڵ خوەێ وتیاد: ''ئێسە هەمباز هەڵکەفت دەس داس ئەڕای دین ''زینا زێدان''
خەڵک گشت لە شار دەر کەفتنە، کەس نەمەنیە بێژگە لە ئافرەتانە
ئیرەنگە کەس وە ماڵ ''میر ئەزین'' نیە، هەروەها لە ماڵ هەر سێ براکان
ئەر من هاوڕێ ئی سووارەکان نەۊام، پسا ئی دەمە وەرد ''زینێ'' کەیف گران کردیام.''[٧٣]
لە جەم سووارەکان جودا بی،

ڕاس ''حەسەن'' هات، گەوراگەی براکان و قەساب مەردان
لە تەنێشت ''حەسەن'' ڕانیاد، تا ڕکاوەیل زینەکانێان ڕەسینە یەکەو
سەر خوەیْ چەمانە خوار، نزیک سەر ''حەسەن''، و دەم نادە وەر گووشێ
پێ وت: ''برا، ''حەسەن''، دڵم پڕ ئازارە!
تووام دو گلە قسە گەردت بکەم،
بێلا هۆر نەکەی کە قسەکانم لە ترسانە
گەورەماڵ ئێمە هەرگز ڕۆی خوەیْ هەڵنەگەرانیە نووای دوژمنانە
نام ترس وە بنەماڵ من حەرامە، جوور گووشت وەراز وە پیای موسڵمانە
ئەمڕوو دڵم شێویەیْ، ناخوەشیم گرانە
سەرم [سەنگین] بیە جوور سان ئاشخانە
پشتم کوتریای وە چەکوچ ئاسنگەرانە
موورەکان سۆن پشتم جوور تیرەیل سەربان ڕمیاگ کەفتنەسە بان یەک،
نووای چاوەیلم هەر ڕەشە، نیۆنم دەور و وەرانە
نیەتۆەنم خوەم گیر بێەمە پشت ''بۆز ڕەوان''
داخوم من وەی ڕەوشە چۆ بچم شەڕ دوژمن و عەجەمانە؟
خودا بکەیْ تۆ ئزن من بسێنی لە ''میر بۆتانە''.''

١٣٩

''حەسەن'' سرنج وە ڕەنگ ''مەمی'' گرت، دی ڕەنگ ناخوەش و دەردەدار نیە
زانس کە ''مەمی'' تەما کردیە هەڵگەرێدە ''جزیرە''، خەریک خاڵخاڵبازی و فەندانە
هەم فکر کردیاد، هەمیش لە بن سێوڵێ خەنیاد
پێ وت: ''مەمۆ، برا، نە کە وە لێت باوەڕ نەکەم ئی کەلام و قسەکانە،
ئەمانی عادەت ئێمە قەبوول نیەکەیْ کە پیای ناخوەش هەڵگەرێ لە سەفەر،

مەگەر یە کە هەڵاژیاو ناو داربەسەکانە
هەر حاڵ، شوکر، تۆ بێمزڕەتی و لە سەر پشت ''بۆز ڕەوان''
گەر من ئێسە بۆشمە ''میر''، ئەو بۆشێ کە وە داتەک ''بۆتان'' یە نیوود،
ئەو کەسەێ کە هەڵگەرێدە ماڵ باتە بریندار بوودن وە بڕین شمشێرەکان
بێ یە، ئەڕای هەڵگەرین تۆ نیە چارە و دەرمان.''

١٤٠

''مەمی'' دی کە قسەی ''حەسەن'' وە جێە،
لە جەم سووارەیل دەر کەفت، ''لاهوور'' گران لە قڵێف کێشا،
هەر وە ناو ڕکاو لێدا وە لنگ خوەێ،
لنگ خوەێ بڕی و خۆن سوور پژانیادە سەر برینەگە
چێەوە لای ''حەسەن''، پێ وت: ''ئابرا، ئیجارە قسەی تۆ چۆنە؟
''حەسەن'' وردبینی کرد، دی کە لاقێ بڕیاس، زامەگەیش کوورە
یەێڕاس وەر کردە لای ''میر ئەزین''، سەرلەشگەرێان، ''میر بۆتان''
وت: ''میرەگەم، من لاوە پێت کردۆم ئەڕای خاتر مێوانەگەی خوەم، ''مەمێ ئالان''
ئێسە خەریکە گەرێدن وە ڕێ پێچاوپێچ شەڕان،
هێژ یەێ هەفتە نەۆە کە هاتیەسە لە شار ''مەغربیان''
گیانێ ناسکە، نیەتۆەنێ وەراوەر شەکەتی خوەڕاگرێ،
یە لە قەسر گەورا بیە جوور پادشاکان
ماڵت ئاوا بوود، تۆ قەبوول نیەکەی لاوەی مەردمان،
تۆ گووش گریدە شەور ''بەکۆی شەێتان''
ئانا، بنۆڕە، ناو قاچێ وە زەبەرد شمشێر بڕیاس،
خۆن سوورێ پژێ لە ڕکاو و زەنگووکان

یەقین ئیجارەیش خەمت نیە وەی چشتەکان.''

١٤١

''میر ئەزین'' وە وردی سەیل ڕەنگ [ڕۆی] ''حەسەن'' کرد، مەزن هەر سێ براکانە
کە کەلام دەرتیەن لە دەمێ، مینانی [بڵۆزەی ئاگر] چیلگ مازگ[٧٤] ناو کوانی
گەر داواگەی ''حەسەن'' قەبوول نەکەێ، ئەوە هەمباز مێوان خوەێ هەڵگەرێنێدە ''جزیرا بۆتانە''،
ئەوسا سەردی قورسێ ناوبەێنیان هەڵکریەێ
[گەر] نە، گەر بۆشێ: ''بێلا بچوود''، ئێدی مانا نەیرێ هاتن ئی لەشگەرگرانە
[''میر''] دەمێک داما دە دەریای فکران
''جاری من دەستوور ''مەمی'' بیەم، تا کە خوەمان بڕسنێمە ''بەکۆی شەیتان''
بەڵکە ئەوە وە ڕاگەئێک ئی کارە بکەێ چارە و دەرمانە
بێتر لەوەسە لە بۆشم نە و ''حەسەن'' وە لێم بتووریێ، گەورای ''جەلاڵیانە''.''
''میر ئەزین'' سەر خوەێ هەڵدا، وت: ''حەسەن بێلا چشتێک نەمێنێدە دڵ تۆ و براکانە
مدووی ئەوە کە من زۆتر وتم نە، ئەڕای خاتر قانوون ''جزیرا بۆتانە''
پیای بریندار تۆەنێ هەڵگەرێدە ماڵانە
بچوو خەوەر بیە وە مێوانەگەی خوەت، ''مەمێ ئالانە''،
ئەڕای هەڵگەرینەوەێ دەستوور هەس و فەرمانە.''

١٤٢

''حەسەن'' هەڵگەری، هاتەوە وە لای ''مەمێ ئالان''
پێ وت: ''برا، ''میر'' دەستوور و فەرمان داسە پێت
تۆ تۆەنیدن هەڵگەریدن، بچیدنە ماڵان.''

''مەمی'' وەر ''بۆز ڕەوان'' گەران،
وەرکردە باژار ''جزیرە'' و کوتا وە پالوی حێوان
هات و داوەزیا لە ماڵەگەی هەر سێ براکان،
نۆڕست کە لە پیاکان کەس نەمەنێە ئەو دەرانە
وت: ''تا زینگم، ئیجوورفرسەتە دوارە نیوود،
با بچمە کووشک ''زینێ''، [ئەوە ئێسە] گیروودەی دەرد و هجرانە
خودا یەێ جار گیان داسەم، یەێ جاریش بەێدم، مردن نیوود دو جارانە
زۆ بکەم بچم بۆنم چە وە سەر ''زینێ'' هاتیە، خاتوون چل و یەک کەنیژانە
بزانم لەو وەختە کە لە سەر ئاو گوڵان هەڵگەریە،
''میر ئەزین'' وە چشتێ هەست کردیە؟''
زۆزۆ وە [پشت] ''بۆز ڕەوان'' پتەو لکیا،
وەرکردە ماڵ ''میر ئەزین''، کووشک ''زینێ''، ژوور ژنانە

١٤٣

''زین'' ئەو وەختە کە لە سەر ''کانی قەستەل'' هەڵگەرۆ،
کەفتۆدە مەنزڵ خوەێ و دەر وە ڕۆی گشت بەساۆ
ئێتر لە شەرم و حەیا تاو نەیاشت بنۆڕێدە نۆڕ هۆچ کەسانە،
تەنانەت کەنیژەیل وەردەسێ
وە خوەێ وتیاد: ''ئەر ''میر'' ئی چەپەڵی هەست کەێ،
ئێدی مەنن من وە دنیا ممکون نیە دو ساعەتانە.''
هەنایێ ئژنەفت ''میر ئەزین'' داسە ڕێ سەفەر گران،
دانێشتە وەر لێوەی دەروەچ و پەنجەرەکانە
حاڵەگەێ toozێg هاتە سەر جێ، و دەر واکردە سەر کەنیژەکان

دانیشتوده لیوەی دەروەچ و پەنجەرەکان،
ئەڕای چێن ''مەمی'' کەفتوده خەیاڵانە
وه خوەیٚ وتیاد: ''میر چێەسە شەڕ عەجەم، تا شەش مانگ تریش هەڵنیەگەرێدن
خوەزەو بوواد کە ''مەم'' وەرد خوەیٚ نەبردو، بهێشتودیٚ وەی دەرانە!
وه بۆنەوەی ''مەمی''، بهاتیادەوه سەبر وه دڵانە.''
دانیشتنەگەی دو ڕووژ زۆتر خوەیٚ و ''مەمی'' هاتیادە نووای چاوانە
''زینیٚ'' هێما وەی هۆرەیل بۆ، کە نوڕس لە دومایٚ خرتەخرت پا تێەیدن
وتی: ''بەڵکە قیەمنان کەنیژەکانە.''
وەر خوەیٚ گەران، کە بزانیٚ کامیانە
ئمجا دی کە کەفتە ناخەو ''مەمیٚ ئالان''، پادشای کوردانە
''زین'' وریا بی و سەر پا هەڵسا
ئێدی شەرم و ڕۆزەردی ئەو دو ڕووژە لە وێر کرد،
وت: ''وەیٚ، تو وه خەێر و ئازایەتی هاتی، بان سەرم و هەر دو چاوانە!''
''مەمی'' دەس ''زینیٚ'' گرتە دەس، وات: ''دی بنێش، خانمی، من حەیران ئی چاوانە
ئەڕای یە کە بڕسمە پیٚت، من دەس گرتمە ئەڵقەی دەرووکانە،
کراس کەوڕخی خستمە شانِگ،
لنگ خوەم دامە وەر تیخ شمشێرانە.''
''زین'' دەسوەجیٚ هەڵسا،
وەک حەکیمان، زۆ هاورد پیٚچان و دەرمانە
برین ''مەمی'' سزان، وه سماخ ترش دەرمان کرد و بەسایٚ وه پیٚچانە
وه یەکەو وتیان: ''میر هەڵنیەگەرێدن هەیا پیٚنج و شەش مانگ،
تا ئەو وەخت، کەرەم لە خودا، یە دەوەرەی ژان عاشقانە.''
وه تەنیٚشت یەکەو دانیٚشتن، خەریک قسە و هەنەک بین

چۆک خوەیّان لکاننه یەک، هۆرده هۆرده گلی و گازنج کردیان

١٤٤

ئێمه بچیمه سەر سەفەر ''میر ئەزین'' و ''بەکۆی شەیّتانه''
''بەکۆ'' پسا نان لەشگەر حازر و ئاماده کردیاد
ژەهر مار کرده ناو نان ''مەمی''
هەنایێ ''میر ئەزین'' وەڵ سووارەیل هات،
''بەکۆ'' سەیّل کرده گشتیّان
دی که ''مەمێ ئالان'' نیەسەیێ،
سەر له لێ شیّویای، مەنۆ که یه چه داستانه
دەوی، چێ، خوەێ ڕەسانه ''میر بۆتان''
پێ وتی: ''میرۆ، ها کووره ''مەمێ ئالانه؟''
''میر'' وت: ''بەکۆ، دەنگ مەکه!
چشتێک پێش‌هات، من تیەنگ مەنم ناوبەیّن دو چەم
دۆای ئەوه که تۆ وه لیّمان جودا بۆی و دەرکەفتۆی له دەسەی سوواران،
شمشێر له دەس ''مەمی'' هەڵسڕیا و تەقیا له بەلەماچگێ، پایێ بڕیا و زامدار کریا
''حەسەن'' هاته لام، گەوراگەی براکان،
وت: ''مێوانەگەم، ''مەمێ ئالان''، وڵکێ بڕیاس.''
له ڕەنگ [دەمڕۆی] ئەوه زانستم که هەر سێ براکان وه دڵڕەقی تووریانه
ئێدی له ترس ئەوانه هۆچ نیەتۆەنستیام بۆشم،
نیەتوواستیام شەڕ و دەمەقاڵی ساز بووده بەیّنمان
ئەوانه وتن: ''بێڵ ''مەم'' هەڵگەرێده شار و برین خوەێ بکەێ دەرمانه.''
ئەڕای یه که کەس شک پێمان نەکەێ،

وتم: ''باشە بچوودن، و داوای تۆ ''حەسەن''، بان سەرم و هەر دو چاوانە.''
ئێسە ''مەم'' چێەسەوە وەرەو شار، ناو مەنزڵ هەر سێ براکانە.''
''بەکۆ'' وت: ''میرەگەم، ئەنۆ قەوڵ و بڕیارەگەمان چە بی؟ داخوم وە ڕاسی ئێمە چیمە جەنگ؟
گەر ''مەم'' هەڵگەریە، ئێدی ئەڕای چە ئێمە وەر ئی سوواریل کردیمەسە بیاوان؟''
ئێگل درێژە دا: ''میرەگەم، ئێوە ئارام ئارام بان، من نوواتر لە ئێوە چم چەن ساعەتانە
فەرمان بنۆسمەوە و بارم، بۆشم: ''یە پەیام فەرماندەر هێز کوردانە،
کە شەڕ نەمەن، هەتا سێ مانگ ئاشتی بەردەوامە.''
کە گەر یە نەکەیم، وەختێ هەڵگەریم، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' گاڵتەجاڕ بکەنە پێمان.''

١٤٥

''میر'' پێشنیار ''بەکۆی شەیتان'' قەبوول کرد،
''بەکۆ'' ئەسپ خوەێ وە پڕتاف ڕاکرد،
چەن چگا و دەریە لە جەم سووارەیل دۆر کەفت
هەر لە سەر پشت ئەسپ، تن‌تن فەرمانێک نۆسا و بنێ شەقڵ فەرماندەران خست
کە شەڕ ''عەجەم'' وساس تا سێ مانگ،
هەرکە داسە ڕێ، بێلا هەڵگەرێ، بچووده ماڵانە
فەرمانەگە نادە سینگ خوەێ و وە هەڵەپڵە هەڵگەری، هاتەوە ناو سووارانە
نووای چاو گشت، نامەی فەرمان لە سینگ خوەێ درئاورد و دا وە دەس ''میر ئەزین''،
وت: ''مزگین من وە ئێوە، ئەڕاتان هاوردمە دەستوور ڕەحەتی سێ مانگانە
لە بن فەرمانەگە شەقڵ فەرماندەر ئوردووی کوردانە

بێل هەر کەس بچوودە ماڵ، هەڵگەرێدنە خزم و کەسانە.''

''میر ئەزین'' نامە واکرد و فەرمان دە ناو سوواران خوەنس

وت: ''قسیەی ''بەکۆ'' ڕاسە، شەڕ ڕاگریاس و ئەڕامان هاتیە [حوکم] ڕەحەتی ماوەی سێ مانگانە

لە ژێر فەرمانەگە شەقڵ فەرماندەر هێز کوردان نریاس

دی گشت بچنە ماڵ، لای کەس و کارتان.''

ئمجا هەر کەس وەر کردە باژار ''جزیرا بۆتان'' و دیەکەکانە

١٤٦

''بەکۆی شەێتان'' خوەێ ڕەسانە تەنێشت ''میر ئەزین''، نوواتر لە سووارانە

پسا هۆر کردیاد کە چە فەنێ بچەسبنن وە سەر ''مەمێ ئالانە''

''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرتاجین'' دومای سەر سووارەکان مەنۆن،

وە ویتەویت شەور کردیان و قسەکانە

شەورێان لە سەر مێوانەگەی خوەێان بۆ، ''مەمێ ئالانە''

وتیان: ''ئێمە چۆ دەرد ئی کوڕە دەرمان کەیم؟''

''حەسەن'' وت: ''گەل براکان، دڵم گریانە!

لە لایەن ''مەمێ ئالان'' خەیاڵم پەریشانە

من ئەخلاق ئەوە ناسم، وەک خوەمان سێ براکان کە هەر یەکمان دووانەی تر ناسێ

ئی پیا عاشقە، دڵێ بیەسە وێنەی دڵ زاڕووەیل

مەردە و دڵخاسە، وەی دنیا نیەکەفێدە دڵێ ترس هۆچ کەسانە

نیەزانێ حساو و چووخەت مەردم چۆنە

گەر هەڵگەریەسە ''جزیرە''، هەر حاڵ، نەچێەسە ماڵ ئێمە سێ براکانە

ئیرەنگە لای خوەێ ئۆشێ: ''ئەوانە چێنەسە سەفەر قۆڵ و درێژ و گرانە

لانیکەم، نیەتێەنەوە هەتا شەش مانگانە.''
هەر حاڵ، ئەوە ئێسە چێەسە ماڵ ''میر ئەزین''، کووشک ''زینێ''، سەرخوەش وە محەببەت دڵانە
''میر ئەزین'' و ''بەکۆ'' چنە سەروەختێ هەر دووانە
ئەوسا ناوبەێن ئێمە و ''میر ئەزین'' بەرز بوودن شەڕ گرانە
ئەقورە نفووس وەی شەڕە لە دەس بچوود، کە ئێدی کەس نەود بکێشێدە کەندڕ جنازەکانە
باژار ''جزیرە''، لە بن و ئەساس خاپوور کریەێد و وێرانە
ئەگەر یەک لە ئێمە ئێسە بکەفێدە نووا، ترسم ''بەکۆ'' چشتێ بۆشێ،
کە ''میر'' لەو قسە بکەفێدە گومانە
هەم دوارە وە لێ ڕابوودن بلخەی گرانە
بان، ئێوە هەر دو وەڵ یەکەو شێڕەشێڕ بکەن،
هەر یەک وە لێتان بۆشێ: ''ئەسپگەی من تیژڕەوانە.''
یەخەی یەکتری بگرن و وە یەک شمشێر بکێشن،
من تیەم خوەم بخەمە ناوبەێن ئێوە دووانە
ئەوسا، من یەک وە لێتان کل کەم [وەرەو شار]، وەی شێوە شک نیەکەن کەسانە.''[٧٥]
''حەسەن'' لەوانە جودا بی، و چێە لای ''میر ئەزین''، تیغایتیغ یەکتری درێژە وە ڕێ دانە

١٤٧

''چەکۆ'' وت: ''ئەسپەگەی من فرە تیژڕەوە، سوواری تۆەنێ بکەفێدە پەێ خەزالان
هەسپێک وێنەی ئەوە هەر نەکەفتیەسە دەس کەسان
تۆەنم بۆشم ئیجوور ئەسپەیل پەیدا نیوون لە تەوڵەی پادشاکان.''

''قەرەتاجین'' وت: ''ماڵ دروودەر بڕمێ!
هەسپەگەت چەن دو گوور نیەتێەرزێ!
من وەی بارگیرەیل فرە دیمە ناو مەزات باژار ''جزیرا بۆتان''.''
''چەکۆ'' تووریا، دەس خوەێ برد ئەڕای دەسگ شمشێر و لە ئەسپەگەێ داوەزیا
وت: ''پیای حساوی، ''تاجین''، تۆ پێم وتی کە دروو دەم، داخوم نیەزانی من سەر لە
لەش تۆمەتدەرەیل جودا کەم؟''
''قەرەتاجین'' نووای ''چەکۆ'' وسا، جوور وەچکە شێران
وت: ''کوڕە ''چەکۆ''، یانی تووایدن من لە ترس بێەیدە هەڵاتن؟
شمشێر کێشیدە سەرم؟
چمانی باوەڕت یەسە کە منیش جوور خۆڕی و عەبابۆزەکان ''جزیرا بۆتانم''!''
ئەوەیش دەس بردە دەسگ شمشێر گران
''حەسەن'' دی کە سووارەیل دو بەش بین، هەر بەش وە لاێک وسان
لە ناوەڕاسیان شریخەی ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' تێەێ، خوڕیەن لە یەکەو مینانی دو
شێران
زۆزۆ هەسپەگەێ خوەێ خستە ڕێ، چێ، کەفتە بەێنیان
وت: ''کوڕەکان، ئێسە کە جەنگتان لە سەر ئەسپانە،
یەکێ خارا بنەێ و ئەوەی تر لە پەێێ بپڕتافێ، تا خود باژار ''جزیرا بۆتان''
''میر ئەزین'' تەواشای ئی هامالی کەێ، هەروەها [تەواشا کەن] ئی سووارەکان
ئەوسا گشت دۆنیمن کە ئەسپ تێژڕەو کامە.''

١٤٨

''بەکۆ'' جوور شەێتانەیل هەمەی داستان فەهمستۆ،
وت: ''یەقین یە فێڵکردنەوەئێک لە لایەن ''جەلاڵیانە''

ئەوانە ''مەم'' وە فیتفەن لە دەسم ڕزگار کردن،
ناردنێ لای ''زینێ'' کە گەردێ بکەێ عەشق و کەیف ئەڤیندارانە
ئێسەیش، هەنایێ دین ئێمە وەرەو ماڵ چیم،
وەی ڕەوشە تووان خەوەر بێەنە ''مەمێ ئالان''.''
چێ فێر ''حەسەن''، مەزن براکان
وت: ''حەسەن، داخوم کێبەرکێ تەنیا ماف ئی هەر دو براکانە؟
شوکر ئاسمان، سێ مانگ ڕەحەتی هاتیەسە ڕای گشتمان
ئێمە هەمەگی وە سڵامەتی خەریکیم هەڵگەریمە زێد و ماڵمان
هەرکەس وە لێمان مەیل دێرێ زۆتر بڕسێدە ماڵ لای مناڵەیل خوەێ،
ئێسە، چاو خێزان ئێمە گشت وە ڕاگەکانە
بێل هەرکە ئەسپ خوەێ بپڕتافنێ و وەر خوەێ بکەێدە ''جزیرا بۆتانە''!''

١٤٩

''میر ئەزین'' ئاگادار بۆ کە ناو قسەیل ''بەکۆ'' یەێ چشتێ هەس، بێتەما نیە
ڕێ نەیا کە ''حەسەن'' بکەفێدە جەواودان،
وت: ''قسەی ''بەکۆ'' دروسە
گەل سووارخاس! زۆ بکوتنە پالۆی هەسپەکانتان، بچن چووارناڵە.''
خوەێیش هەر ئەو دەم ئەسپەگەی پڕتافان، تیغایێتیغ ''بەکۆی شەێتان''
هەنایێ سووارەکان دین کە ''میر'' چێ، گشتێان دومای سەرێ وە ڕز بین، جوور دەسەی قوڵنگەکان
''بەکۆ'' وتیاد: ''هەر ئی دەمە ئەسپەیل دەرچن، ئەوسا دیار کریەێ کە کهێل کامە.''
لە سەر پشت [ئەسپ] ''نەجدی'' و کهێلەکان قیڕەقیڕ سووارەکان بەرز بۆ
''میر ئەزین'' و ''بەکۆ'' کەفتۆنە نووای گشتێان،

خەرەکدارەیل لەشگەر مەننەسە دوما
پێش و پاش [جەم] سووارەکان وە چاو دیار نەۊ،
[تووز کردیان] هەتا دیار بی ''جزیرا بۆتان''

١٥٠

وەختێ ''بەکۆ'' ئی فێڵ وە هەر سێ براکان، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین'' کرد،
ئەوان ئێتر نیەتوەنستیان ئەڕای ''مەمی'' و ''زینێ'' هۊچ چارەئێک بۊنن
ئەوانەیش کەفتۊنە گیر سووارەکان
هەر چەنە زوور دانە ئەسپەیل بەسەزووان،
نەپووڕیا زۊتر لە ''میر ئەزین'' و ''بەکۆ'' خوەیان وە شار و مەنزڵ بڕسنن[٧٦]
وەر جە هەرکەس، ''میر ئەزین'' و ''بەکۆ'' هاتن، وەراوەر ''برج بەلەک''[٧٧] **داوەزیان،**
وەر دەرگەی ماڵ، ژوور ئافرەتان
''بەکۆ'' وە هەڵەپڵە [تەناف] ئەسپەکان گرێدا،
وە هاوڕێ ''میر ئەزین'' هەڵچێنە باڵاخانە
''بەکۆ'' وت: ''میر من، تۆ کەفتۊیدە سەفەرێک فرە دۊر و گران،
خوەێشکت ''زین''، بێشک هووڵت مەنیە
فەرزە کە تۆ سەرەتا بچیدە کووشک ئەوە و چەن دێقە بنێشی
ئەوە زۊنە ناخوەش بۊ، دڵتەنگی کەفتیەسە بان دڵگیران
ئەر بۊنێدن کە تۆ ئەڕای حاڵپرسین و وە خاتر دڵێ چێدەسە کووشکێ،
کەیفێ فرە خوەش بوودن، وە زۊ ڕەحەت بوود لە ناخوەشیەکان.''
دەس ''میر'' گرت، وەر خوەیان کردنە ژوور ''زینێ''، ژووان هەر دو ئەوینداران

١۵١

لەو دەمەی کە ''مەم'' ڕەسۆدە ''زینێ''، چۆک وە چۆکێ دانێشتو،
دەم خوەێ داو وەر گووشێ و وەڵ یەکتری کەفتۆنە وت و وێژ و چرپەی دڵدارانە
ئەگەر ژێر و ژوور باژار بەراوەژوو بوواد، دەنگ هۆچ چشتێ نیەڕەسیادە پیان
ئەمانی ''مەمی'' هەست کرد کە دەنگ پاکوتان لە وەر دەر ''زینێ'' تیەێ، ئمجا وەرچاوێ هات سای ئەو دو پیاکانە
زو ''زینێ'' خستە ژێر داوێن عەبای خوەێ و هەشاردێ
''مەمی'' دی کە ''میر ئەزین'' وەرد ''بەکۆ'' لە دەر هاتنە ئوتاخ ئەوانە،
وە دڵ خوەێ وتی: ''گەر وە جێ هەڵسم، هەر حاڵ، ''زینێ'' تیەێدە وەرچاوێان
گەر هەڵنەسم، پێش قێەم ''میر ئەزین''، ئیە بێئەدەبیئێک گرانە!''
لە لایەنێ تر، ''مەم'' بێئزن ''میر'' هاتۆدە حەرەم ماڵێ، سەرای شاژنانە
''زینێ'' خوەێ وە ژێر عەبای ''مەمی'' جەمەو کردو، وێنەی کەوکانە

١۵٢

''میر ئەزین'' و ''بەکۆ'' دانێشتن، ئەمانی سڵام وە ''مەمی'' نەیان
ڕەنگ ''میر ئەزین'' بیەسە جوور ڕەنگ میرخەزەو
''مەم'' وە دڵ خوەێ کەفتیەسە وێر و خەیاڵان
وتیاد: ''ئێسە، چە تیەێدە سەر رێ ئێمە هەر دووان؟''
''بەکۆ'' وت: ''بنۆڕە، میرۆ، من پێت نەوتوم بنکووی ''مەمی'' هنەگەی خاینانە؟
تۆ وتیای زامدار کریاو و هەڵێگەرانی کە بچوواد برینەگەی خوەێ بکردیاد دەرمانە
داخوم ئەوە وە حەرەمسەرا خەریکە چە کەێ، وە ناو ژنانە؟
ئی یەکە ئەڕات نەنگ گرانە

گەر خەڵک باژار ئی چشتەیلە بژنەون،
ئێدی ئمێد و جێباوەڕی ئەڕامان نیەمێنێدە لای خەڵک بیس و پێنج مەحەڵەکانە.''
''میر ئەزین''، ڕۆ کردە ''مەمێ ئالان''،
وت: ''مەمۆ، دڵم زووخاوە!
خوەزەو ئێتر لە دنیا کەس خاسی نەکەێ،
کەس باوەڕی وە خەریو و ڕێنەزانەیل نەکەێ!
تۆ خۆ پێم وتوی: ''برین شمشێر پێمە.''
منیش پێت وتم: ''بچووە ماڵ ''حەسەن'' و ئەڕای برینەگەت بجوور دەرمانە.''
تۆ هاتیدەسە باژار ''جزیرە''، لە هۆچ جێ و دەرێک نەوسایدە،
نەیش ئەڕای برین خوەت جوورسیدە دەرمانە
ڕاس وەر خوەت کردیدەسە ''برج بەلەک''، ژوورەگەی حەرەم، کووشک ژنانە
ئیە نە کار جووانمێر و مەردانە.''

١٥٣

''مەمی'' وت: ''میرۆ، منیش دڵم زووخاوە!
هۆر وە قسەیلت کەم، یە چۆ قسە و وتن حاکم و میرانە
ڕەوش حاکمەیل نە وەی شێوەکانە،
ئەوەڵ با بپرسن مدوو و سەبەب چشتەکان،
ئەوسا بچنە سەر باس خوەیان
وەر جە هەر چشت، برا بپرسە من چۆ هاتمەسە ئی جێ و دەرانە!
زۆتر، من هاتم داوەزیام لە ماڵ سێ براکان،
فێر کردم وە حەکیمانە

ئەیٚ خودا بڕمنیٚ ماڵ ناخاس و درووزنەیل ''جزیرا بۆتانە''!
پێمەو وتن: ''حەکیم پەیدا نیوود وە لای ''جەلاڵیانە''
ئەگەر فێر وە جیٚ حەکیمەیل کەیدن،
بچووە ''برج بەلەک''، ئەورەدا ڕای برین خوەت بۆنی دەرمانە.''
منیش خۆ خەریوم، ڕەسمەیل نیەزانم،
لە جاران وتنە پیای خەریو کۆرە، ئاگایٚ نیە وە هۆچ چشتانە
یەسە کە ڕابیم، وەر کردمە ''برج بەلەک''، جیٚ حەکیمانە
دی هاتمە ئی ژوورە، چۆ زانم لا مەردان یا لا ژنانە.''

١٥٤

''مەمی'' سەێل ڕەنگ ''میر ئەزین'' کرد بزانیٚ تەسیر قسەیلیٚ چۆنە
ئایٚم وتیاد ''میر ئەزین'' گاهەس کوچگە، هەر نیەژنەویٚ قسەکانە
ڕەنگ وە تەواوی لە دەمچاویٚ چوود، و زەرد بوود وێنەی ڕەنگ خۆنیکانە
هۆچ چشت خاسیٚ وەی ڕەوشە دیار نەۆ
[''مەم''] لای خوەیٚ وت: ''ئێسە کە یە هاتیەسە ئەڕای کوشتن ئێمە هەر دووان،
من با نەێلم کە خۆنمان بڕشیەیٚ وە ئەرزانە
ڕاسەگەیٚ، گەر ''میر ئەزین'' دەرحەقم باوگیەتی بکەیٚ ئیش، ڕسواییەگە ها ژێر عەبا!
ئەگەریش پیاگە بۆشیٚ: ''لە ماڵەگەم بکەفە دەرەو!''، هەمباز کار ڕسێدە کوشریان هەردوگمان
گەر هەڵنەسم، نیوودن؛ گەر هەڵسم، ''زینیٚ'' لە ژێر باڵاپووش بوودە عەیانە
من خۆ لە شوون خوەیٚ تەنیا نەێلمیٚ جوور ئاسکۆڵەکان!
ڕووح، خودا پێم داس، ڕووژێک گرێدێوە، و ئەمڕوو بێتر لە گشت ڕووژانە.''
نۆڕس کە ''میر ئەزین'' و ''بەکۆ'' ئیش هەر هانە ئی فکرە،

دەس بردنەسە دەسگ شمشێڕیان
''مەمی'' وە دەس چەپ، خوەیٚ لە ژێر باڵاپووش ئاوێژتە قژ ''زینیٚ''، وە میەرگ تیتگیٚ وە دەس ڕاس، دەسگ شمشێر گیر دا و ڕابی سەر هەر دو ئەژنووکانە

١٥٥

ئێمە بچیمە سۆراخ ''حەسەن'' و ''ستی''، دۆەت مام ''جەلاڵیان''
کەفتە دەر وەر کووشک، وەر کردە ژوورەگەی جیٚ مێوان
دی ''بۆز ڕەوان'' لە هەوش ژوورەگە لە هەوسار بەسانە
دەرباس بی، هاتە ناو ئوتاخ، دی ''مەم'' دیار نیە
ئەوەرەدا چەن گلە مناڵ بازی کردیان، پرسی وە لیٚان،
وتن: ''ئێمە دیمن سووار هەسپ، هات و پەیٚا بی وەر جە سیٚ ساعەتان،
چیٚ وەرەو ''برج بەلەک''، هەڵچیٚە تەبەقەی دووەم، لا ژنان.''
''ستی'' فەهمس کە ''مەم'' چیٚەسە لای ''زینیٚ''، ئەڕای ئەوین دڵان
[وە دڵ خوەیٚ] وت: ''ئەو ڕووژە کە ''مەم'' چۊ لای ''زینیٚ''، لە سەرکانی ''قەستەل''، ئاو گوڵان،
وە ناو خەڵک ''جزیرە'' باس و زڵە ڕابۊ، کەفتە دەم عەبابۆزەکانە
من بچم، ''مەمی'' بارمە ماڵ، و هەمیش وە لیٚ بپرسم هەواڵ ''حەسەن'' یانە
''زین'' ئیش بایٚدە لای خوەم، ''مەمی'' بۊنیٚ، و کەس هەست نەکەیٚ هۊچ چشتانە.''
''ستی'' چیٚە وەر دەر هەوشەگە، دی ''میر ئەزین'' داوەزیەیٚ، وە هاوڕێیەتی ''بەکۆی ئاوانە''
وەر کردنە کووشک ''زینیٚ''، جیٚئێک کە تێدا ''مەم'' و ''زین'' هانە
''ستی'' وت: ''ئاگر وە ماڵم، کارمان کەفتە دەس نەیاران
هەم مێوان ئێمە کوشریەیٚ و هەمیش ''زینیٚ'' لە لایٚ کەفێدە گیر. ئیجارە، بەدبەختی [وە سەرمان] جوور وارانە.''

ئەوەیش لە پەیٚ ''میر ئەزین'' هەڵچێە تەبەقەی دووەم
نۆڕس کە ''مەمی'' وە ناو عەبا و باڵاپووش دانێشتیە
وەختیٚ چاو ''مەمی'' کەفتە ''ستی''، تیتگ گیس ''زینیٚ'' لە ناخ قۆڵ باڵاپووش نیشانیٚ دا
''ستی'' هەر ئەو دەم وەر خوەیٚ گەران، دی ''حەسەن'' خەریکە تێەیٚ، نوواتر لە براکانە

١٥۶

''ستی'' وت: ''حەسەن، ماڵمان ئاگر گرت! ''مەمیٚ ئالان'' کەفتیەسە تەنگانە
هاتیەسە ئێرە، خەوەر وە پێمان نەیاس، ڕاسەڕاس چێەسە ماڵ ''میر''، لا ژنانە
ئێسە ''میر ئەزین'' هاتیەسەوە وەرد ''بەکۆی شەیٚتانە''،
چێنەسە سەروەختیٚ، ''مەمی'' ''زین'' شاردیەسە ژێر داوێن عەباگەیٚ
ئەمڕوو گیان مێوان ئێوە کەفتیەسە مەترسی و وە دەس نەیارانە
ئائێم یا مێوان وە ماڵ خوەیٚ قەبوول نیەکەیٚ،
یاخود بار مێوان خەیٚدە شان خوەیٚ، جوور مەردانە
مێوان ئێمە ئەمڕوو کەفتیەسە گڵووم خوٙن، زوٙتر بنوٙڕە توٙەنی جوور مەرد باریدیٚ دەر لە لایٚک، مێمان توٙ کەفتیەسە تەنگانەی گران،
لە لایٚک تر، خوەێشک من مەنیە ژێر باڵاپووش و عەباکانە
گەر ئەڕایٚ چارەئێک نوٙنریەیٚ، بەدبەختی مەزن و ڕسوایی گرانە
زوٙ بچوو، گەر وە کوشتن براگەم بوود ئیش، ''زینیٚ'' ڕزگار کە وەی عار و ڕسوا کریانە.''
''حەسەن'' داوەزیا، هەسپ خوەیٚ سپاردە ''ستی''، وت: ''توٙ ئی چشتەیلە مەوٙشە نووای ئی دو براکانە.''

وەر کردە ''برج بەلەک''، تەبەقەی دووەم، حەرەمسەرای لا ژنان
وە چاو خوەێ دی ''مەم'' و ''زین'' چۆ گیر کەفتنە
''میر ئەزین'' و ''مەمی'' خەریکن وە دەمەقاڵی و قسە،
''مەمی'' دەس خوەێ ئاویژتیەسە دەسگ شمشێر و ڕابیەسە سەر ئەژنووکانە

١٥٧

هەنایێ ''مەمێ ئالان'' چاوێ کەفتە ''حەسەن''، زانس کە هاتیەسە هاوار ئەوانە
ئەوە هەرچۆ کە بوودن ئەڕایان چارەئێک دۆنێ
کەمێ خوەێ وە نووای ''میر'' و ''بەکۆی شەیتان'' نەرم گرت،
بەس چەمگ تیتگ گیس ''زینێ'' لە قۆڵ باڵاپووشەگە نیشان ''حەسەن'' دا
''حەسەن'' زۆزۆ هەڵگەری ماڵ، دەس بردە ''لاهوور'' گران،
وت: ''ستی! هەسپ و وشترەکان بوە دۆر،
وە دۆا، من ئاگر بێمە ئی خانە
تۆ بچوو لای ''میر ئەزین'' هاوار کە، بەڵکە هەڵسێنیمێ لەو دەرانە
گەر هەڵنەسا، باو دوارە بزانیم چە بکەیم، ئەر لازم بکەێ، بێل کار بڕسێدە کوشتن میرانە.''
''حەسەن'' چێ وەرە هەسپ و ئاژەڵ و وشترەکان،
وە [پانای] شمشێر دێادە لێان
''ستی'' هەڵاتە لای ''میر ئەزین''، وت: ''ئابرا، هەڵس، ئاموزاگەت شێت بیە، وە شمشێر کەفتیەسە ناو هەسپ و ئاژەڵەکان
تۆ خۆ ڕەوش ئەوە زانی، ئیرەنگە یەخەی مەردم گرێ!
باو، مەگەر وەک هەر جار تۆ ئەڕاێ بۆنی چارە و دەرمان.''

''میر'' خوەیٚ ئامادە کرد کە بچوود، ''بەکۆی شەیٚتان'' هاتە نووایٚ دەس گرتە دامانە
وت: ''ماڵئاوا! تۆ گووش وە قسەی ژنەیل مەیٚە،
''حەسەن'' خۆ دیوانە نەۆە کە بکوشیٚ ئەسپ و حیٚوانە
یە وە لا، ئەمڕوو میر ''شار مەغربیان'' وەرت نیٚشتیە،
وە ناو ماڵت خەریک قسەس، وەک زاڕووکانە
داخوم دووس دیٚری ''مەم'' سوو بچوودە وڵات خوەیٚ و لابڕدنگ بیٚەیٚدە پیٚت؟
وە فیس بۆشیٚ: ''میر ''ئەزین'' نووای من لە ماڵ خوەیٚ هەڵات، میر ''جزیرا بۆتانە''.''
قسەیل ''بەکۆ''، ''میر ئەزین'' گیر دانە

١٥٨

''حەسەن'' دی ''میر'' نات، ئیٚدی ئاگر وەردا وە قەسر و ژوورەکان
وە پەیٚ [ئاگر] بڵۆزە و دۆکەڵ ڕابی،
''ستی'' دا وە ئەژنووی خوەیٚ و وت: ''ئابرا، ئیٚسە بنۆڕە یە چە تەپ و گۆچانە
''حەسەن'' ئاگر خستیەسە قەسر و ژوورەکان
داخوم تۆ چما ئەوجوور دلڕەق بۆی؟ دڵت نیەیٚشیٚ ئەڕای هۆچ کەسانە.''
''بەکۆ'' زانستۆ کە چشتیٚک ها پشت ئی فەندانە،
هەمباز ''میر'' حازر بی کە بچوودن، ''بەکۆ'' دەس ئاویٚژتە گووشەی دامانە
وە دزی، بن گووش ''میر'' چپان: ''خودا بڕمنیٚ ماڵ ئەو کەسانە،
کە تۆ کردن میر ''جزیرا بۆتانە''!
داخوم گووش کەیدن وە قسەی ژنانە؟
بەشکەم ئاگر کەفتۆدە کەیٚان ئەوانە

خوازن تۆ وە لای ''مەمێ ئالان'' بڕفێنن وەی فێڵ و فەنانە
سوو قەشمەری بکەنە پێت، بۆشن: ''میر هەیۆای لە نووای ''مەمێ ئالانە''!''
دانیشە، وە جێ خوەت قورس بوو جوور تاشانە.''
هەمباز ''میر'' دانیشت، گووش گرتە قسەی ''بەکۆی شەیتانە''

١٥٩

''ستی'' لە کووشک ''زینێ'' هاتە دەیشت،
وە دەس ئیشارە دا ''حەسەن'' کە [میر] نیەتیەێ، دەلیلێ ''بەکۆی شەیتانە''
''حەسەن'' دەس‌وەجێ مل کوڕ بۆچکڵەگەێ خوەێ گرت، خستێ ناو ئاگر دارانە
''ستی''، ئیجارە وە ڕاسی قیژاند، وت: ''میرۆ، دڵت وێنەی سانە،
''حەسەن'' کوڕەگەم ''جەلاڵ'' خستە ناو ئاور، داخوم من چۆ بۆسم وەی دەرانە!''
دەوی، وەر کردە ئاگرەگە، وە ناو ڕێ ''حەسەن'' ڕاسێ هات،
وت ''بچوو''، وە ئیشارەی دەسانە
وە شوون یە ''ستی'' هەڵگەری، هاتە لای ''میر''، وت: ''خودا ئاگر بخەێدە ماڵ هەر چە برا،
کە وە زگیان نە یەێ قرتگ ڕەحمە و نە ئیمانە!
''حەسەن'' کوڕەگەم خستیەسە ئاور و دومایێ نووام وە شمشێر گرێدن،
زۆ کە، ڕابوو، سەیل بکە، وساسە وەر ''برج بەلەک''، مینێدە جەلادانە.''
''میر'' خوەێ تەکاندا کە بچوود، ''بەکۆ'' خوەێ خستە هەر دو گووشەی داوێنێ
ئێدی سەبر ''میر'' نەمەن، دەس خوەێ هێز دا، زیلە وەشاندە سەر چاوەیلێ
چمان بڵاچە لێ بیاق، ''بەکۆ'' وە سەر دەم و ڕۆ کەفت زەمین
''میر'' ئیش چیە دەیشت، شوون ''حەسەن''، کە بپرسێ یە چە کارە و چە عەجایب و عەلامەت گرانە

وەو سەر، ''مەمی'' فرسەت دی، زۆ ''زینێ'' وەردا، ئەوەیش لە دەروەچ پەڕی ناو ئوتاخ کەنیژەکانە

وە پاکوتان ''زینێ''، ''بەکۆ'' سەر خوەێ هەڵدا و دەسێ لە سەر چاو بردە لا

دی چمانگ ژنێک لە ژێر عەبای ''مەمی'' هاتە دەر و کەفتە ئوتاخ کەنیژەکان

هەر ئەو گڕ کردە قیڕە و هاوار گران

''میر ئەزین'' لە دەنگ ''بەکۆ'' وشیار بی، تاپووی ژنێک هاتە وەرچاوێ،

لەو ئوتاخە کە ''مەم'' تێدا بۆ هاتە دەر و هەیْوای، کەفتە ئوتاخ کەنیژەکان

لە سەر ئەوە کە دڵنگ ''زینێ'' و ژن ''میر'' یەک قوماش بۆن، ''میر'' نەزانست کە کامیانە[٧٨]

هاتەوە سەر ''بەکۆ''، وت: ''تۆ دیدە کار و ئاکار براکان،

لە ناو ماڵ من خەریکن وە گەواتی ئەڕای مێوان خوەیان.''

زۆ شمشێر خوەێ کێشا، هاتە سەر ''مەمێ ئالان''، ''میر مەغربیانە''

''مەمی'' ئیش شمشێر خوەێ کێشا و ڕاوسا نووای ''میر بۆتانە''

''بەکۆ'' دڵنیا بۆ کە گەر ئی کەڕەت چشتێک بایْدە سەر ''مەمی''، ئێدی نیەتوەنێ خوەێ خەلاس بکەێ لە دەس هەر سێ براکانە

تاف دەو کرد، هات، کەفتە بەیْن ئەوانە

١٦٠

وەختێ ''ستی'' ئی یەکە وە چاو سەر خوەێ دی،

دەوی، هاتە لای ''حەسەن، وت: ''تۆ چۆ وسیدە ئی دەرانە؟

تۆ ماڵ خوەت دایدەسە ئاگر و کوڕ خوەت فڕە دایدەسە ناوێ، یەیش کارەگە خاس نەکرد

هانا ''زین'' دەرکەفت، هەڵات و خوەێ ڕەساندە ئوتاخ کەنیژەیل،

''بەکۆ'' کردە قیڕە و ''میر'' وەر خوەێ هەڵگەراند، دی کە ژنێک لە ژوورەگە دەرهات

خاس نەێی و لە بان جلیٚ نەناسییٚ،
ئەمان لە قسەیلیٚ دیارە کە وە ژنەگەیٚ خوەیٚ، خوەێشک تۆ، بەدگومانە
ئی ڕسوایی گەوراتر لە گشت چشتانە
ئێسە ''میر ئەزین'' و ''مەم'' شاخ و شان ئەڕای یەک کێشن وە شمشێرانە،
''بەکۆی شەێتان'' کەفتیەسە ناو ئەوانە
دی بچوو، بۆن تۆەنی بکەیدیٚ چارە و دەرمانە.''

١٦١

''حەسەن'' تاف دەو کرد، هاتە لای ئەوانە هەر سێیان،
وت: ''میرۆ، دەسم وە داوێن تۆ و خودا
ئەڕای یە کە ڕق دڵت بخەفیٚ، من ماڵ خوەم سزانم وە ئاگر داران،
من کوڕ خوەم خستمە ناو، ئەڵبەت وە چاو داڵگ و باوگ نازار بۆ،
ئەمان ئێمە چارە و دەرمان نەێیمن ئەڕای ئی داستان
ئاخریش تۆ وە ناموس ئێمە کەفتیدەسە شک و گومان
ئێسە کە کار وەێرە ڕەسیە،
ئێمە ڕاسەگەیٚ بۆشیمە پێت، ڕاسی لە لای خودا هاتیە
ئی مێوان ئێمە، ''میر مەغربیانە''،
''زین'' لە وڵات خوەیٚ وە خەون شەوانە دییە،
دڵیٚ گیروودەی ''زینیٚ'' بیە، مارەبڕیاگ ''چەکۆ''، دۆەت مام ئێمە هەر سیٚ براکانە
ئێمە چاو لە ماف خوەمان پووشایمن، ئەڕای خاتر مێوان خوەمان ''مەمیٚ ئالانە''
ئێدی ئەمر وە دەس میر باژار ''جزیرا بۆتانە''.''

١٦٢

وەختێ ''میر'' مەسەڵە فام کرد، شمشێر خوەێ کالان کرد، ''مەمی'' ئیش لێوا کرد،
''بەکۆی شەیتان'' کەفتە دەر لە وەراوەڕیان
''میر'' وت: ''د ڕابوون، درەنگ نەکەیمن،
خودا یاری بکەێ، خوەمان زۆ بڕسنێمنە ماڵ ''حەسەن''
بەڵکە هێما فرە نەسزیاق، بتۆەنیم [ئاگرەگە] بکوشیم.''
هەر سێیان گەرد یەک هەڵسان،
هاتنە ماڵ ''حەسەن''، کە داگرساق وە ئاور داران
دیوار و ئوتاخ نەمەننە، گشت هەڵشێویانە
دین ''ستی'' گیرێ و ئرمێسک وارێنێ، وە ئاخین داخینە
''مەمی'' لە حازر و خوڵامەکان پرسی،
وت: ''بۆ چە دەم‌چاو ''ستی'' ئرمێسک وارانە؟''
یەکێ وت: ''حەسەن کوڕ بۆچکلەگەێ ''جەلاڵ'' گرت، ئاوێژتە ناو ئاور دارانە.''
''مەمی'' زانستۆ کە ئی هەمکە، سەر خاتر ئەوە و ''زینا زێدانە''
''مەمی'' قیژان، و هاوار کردە ئەولیا و ئەنبیا و ''ئەمەر بەگ''، شەێخ قوڕەیشیانە
ئەوسا خوەێ ئاوێژتە ناو ئاگر داران،
لە ناو ئاگر دەمێک گەری، دۆاێ کەفتە دەر، کە کوڕ ''حەسەن'' گرتۆدە دەسانە
هۆچ ناتۆدە سەرێ، تاهەێ نەسزیاق وە دڵنگ و پێچانە
مناڵ هێز دا، دا دەس ''ستی''، وت: ''خوەێشکەگەم، باو یەیش کوڕەگەت.''
خەڵک ''جزیرە'' سەریان سڕ مەن وەی داستانە،
وە هاوڕێ یەکتری کل کردیان تەکبیر و سەلەواتانە
ئەو ئاگر داران دەس‌وەجێ کوشریا،

ئەمان لە ماڵ ''حەسەن'' نەمەنۆ خشت بان خشتانە
هەر کەس هەڵگەری وە ماڵانە،
ئەورەدا مەننە ''مەم'' و سێ براکان

١٦٣

''مەمی'' وت: ''براگەم ''حەسەن''، تووام یەک دو چشت بۆشمە پێت.''
''حەسەن'' وت: ''بۆشە، براگەم، لە سەر سەر من و چاوانە.''
''مەمی'' وت: ''برا، دڵم پڕ لە نیزە و ئاخە،
من زانم کە بیمەسە مدووی هەمەی ئی چشتانە
تۆ وە خاتر من ماڵ و مەنزڵ خوەت دایدە ئاگر داران
وە عورف و عادەت وڵات ئێمە ''مەغربیان''،
لازمە کە من هەڵگەرێنم ئی زەرەر ماڵ و مەنزڵان.''
''حەسەن'' وت: ''برا تۆ جار تر ئی قسەیل مەکە
گەر ئێمە ئیجوور مامڵە گەرد مێوان خوەمان بکەیم،
ئێدی هەر سێ برا نیەتۆەنیم بچیمە ناو مەردمان
تۆ [وەی شێوە] نەنگ گران تێەری سەرمان.''
''مەمی'' وت: ''براگەم، مەقسەدم ئەوە نیە کە لە ژێر خاسی و گەورایی ئێوە سێ براکان بامە دەر،
کە من ئەڕای ئی یەکە، گەر سەرجەم ماڵ و خەزینەی شار ''مەغربیان'' پێشکەش بکەم،
هێما هەڵنیەگەرێنێ جوامێری دو ساعەتتان
هەنایێ لە وڵات هاتم، من هەگبەی خوەم لە گەوەرەیل گرانبەها داگرتوم،
خۆ دی دوارە هەڵیانیەگەرێنمە خەزینەی ''میر مەغربیان''
من یانە هاوردم کە ڕووژێ ئەڕای دەرد و مەیلم بوونە دەرمان

یە وە لا، پێم وتوی کە من برای چووارەم تۆنم
ئەمڕووماڵمان ئاگر گرتیە، مەنیمنەسە جووگە و میلکان
داخوم نەبا وەی گەوهەرەیل چەن گلە قەسر و مەنزڵ بسازیم؟''
سەر ''حەسەن'' وشکە[٧٩]، قسە نیەژنەوێ
وت: ''ئەگەر دەس بوەیدە چشتێک، من قیامەت و پەسڵان ڕاکەم.''
''مەم'' هەر چە پەلکوتا، لێ نەێی چارە و دەرمانە

١٦٤

وەی وەختە خەوەر هات کە لەشگەر ''عەجەم'' کەفتیەسە سنوور کوردان
ئەگەر ئێوە خوەتان نەڕسێنن، وەر جە سێ چووار ڕووژان،
ئەوانە تێەن ئات ئەیاڵ دەنە وەر سم ئەسپانە
''میر ئەزین'' خەوەر ناردە ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''، هەر سێیان،
کە دوژمن وە لەشگەرێک کەڵێن، کەفتە حدوود ئێمە کوردان
بار گران هەر جار داڵبەش وە شان ئێوە سێ براکانە
من سووارەکان ئاگادار کردم کە نەڕەویەن، نەچنە ماڵانە
بێل زۆ سووار بوون، بانەوە، بمێنن وە هیوای ئێوە سێ براکانە.''[٨٠]
''حەسەن'' دەردەم ئەمر وە دو براکانێ دا،
وت: ''قەڵخان ''داودی'' بکەنە وەرتان و سپەر باوێژن وەر سینگتان،
بەن شمشێر بوەسنە کەمەرتان،
بچنە تەوڵەی ''میر ئەزین''، سێ هەسپ کهێل شەماڵپا بارن،
زین بنەنە پشتێان، پاڵدوێان تەنگ بوەسن،
کە ئێمە خوەمان بڕسنیمە نووای سووارەکانە.''
چەرخی وە ڕوی ''مەمی''، وت: ''وەخت نمێژ واجب، وەردان نافلە فەرزە[٨١]

ئێدی تۆ و ئی ماڵ، من یەیٚ جار وتم کە ئێمە گەرد یەک بیمنەسە براکانە.''
''مەمی'' وت: ''براکانم، یەیٚ جگە بۆسن، دو دێقە،
هەتا سووار بوومە ''بۆز ڕەوانە''.''
''حەسەن'' وت: ''هەمەیٚ کەس، هاتن تۆ ئەڕای ئێمە فرە عەیبە و پڕ گرانە
ئەو کەڕەتە، هاتن وە ماڵ دەس وە سەرمان کردن، جوور بیٚزاتەکان،
ئەمان ئیجارە، ئێمە وەرتنیەێم کە بچیدە جەنگانە.''
[''جەلالیەکان''] هەر سێیان دانە ڕیٚ، چێن و ''مەم'' مەنە شوون ئەوانە

١٦٥

شەوەکیان، میر من ڕابی، چیٚ وەرەو تارمە و هەیوانە
لە وەراوەر خوڵامەیلیٚ دەرباس بی، هاتە دیواخانە
دانێشتە سەر تەخت گەوهەر کریای، زێوین، ئاوتلا کریای
قوڕگ خوەیٚ وە هەڵقوڕانن چای لە پیاڵەی چینی تەڕ کردەوە
وت: ''سفرە ڕابکەن، مەیلم نیەکێشیٚ وە هۆچ خواردنەوە و خواردەمەنیکانە.''
''میر'' بانگ خوڵامەکان نەکرد، نەیش پرسی لە حساوداڕەکانە
کەسیش نەوێرستۆ باوردیادە وێریٚ
زانستیان ''میر'' حەوسڵە نەێریٚ، بەزگە،
خوەێان دانە لا و گشت ڕەویان لە هەیوانە
ئاخر سەر، دەرباری پیر و حرمەتداریٚ،
لە سووچێک هەڵسا و هاتە نووا،
قلیان ''میر'' [وە زخاڵ] داگرت، تەماکوو ڕشانە سەریٚ، ئاگریٚ دا
دەور ''میر'' خڕ خوارد، موتەکاگەیٚ تەکان، کوخی، کرد و نەکرد،
[ئەمانی] ''میر'' سڕ وساق، محەل لیٚ نەنا

پیرەگە دەمەڵوەق مەن، وە هەڵقنگ چێە دەر
بێدەنگ و لاڵ، هاتەوە لای خوڵامەکان، گووش خوەێ کپ کرد[٨٢]
خوڵامەکان وە لێ پرسین: ''مەموو!
داخوم ''میر'' چشتێک وتە پێت؟''
خزمەتکار پیر دەنگ نەکرد، سەر خوەێ شەکان، وە بێزووانی وت نە

١٦٦

''میر'' سەخت داماو، خەریک هۆر و خەیاڵ بۆ، خەیاڵ گران
ژان داو وە سەرێ، دیەشەو ئەوە و خەم دو هاوڕێ خەوزڕ بۆن
چشتەێل ڕووژ وەرین و [ڕووژەیل] ویەردە هاتیانە وێرێ، و چشتەیل تریش
داخوم ''مەم'' سەر خاتر چە وەڵ ''میر'' نەچۆدە شەڕ و سەفەر؟
لە باژار مەن و ئەو دەم کە ''میر''، سەرداڵ پیایل خوەێ، لە دەر هاتە ناو،
''مەمێ ئالان'' لە جێ هەڵنەسا، هەر خوەێ تەکانیش نەیا
شپرزە وە نێشتگ مەن، باڵاپووش دەور خوەێ پێچان

١٦٧

''بەکۆ''، ''بەکۆی ئاوان''، سەگ پاسی میرەیل ''بۆتانە''،
پشت دەر وساو وە دەیشت
ئەوەیش هەروەها خەریک هۆرانە
چمانی دڵ ''میر'' خوەنستو، وت: ''فرسەتە، ئانا!''
وە پابووسی کەفتە ناو ئوتاخ، وە ''میر'' وات: ''میرەگەم، ساڵار،
داخوم قەرارمان ئەوە نەو، کە ئەڕای یەکتری وابکەیم سنووق دڵانە؟
بێلا بچیمە سەر وەخت ''مەمێ ئالان''، ئیجارە جودا لە هەڤاڵانە

گەر زێادە لە حەدم بوود ئیش، هەمباز ئۆشمەوە، من بەنەی ''میرم''
تەجربەکە، وەردێ بێە و بسێنە،
کراس ئەوە بتلیسن، درێبار، هەڵێبخە وەر خوەر
هەر چەکەی وڵێ مەکە، هەڵسنێ، بنێشنێ، هەناسەێ بوورِ هەتا بچوورِنێ
ئەوسا تۆ هەر چشت وە چاو خوەت دونی.''
وە ئاوانی درێژە دێاد ''بەکۆ'': ''تۆ بەس زوور ئەوە باو، ئێدی کارت نەود.''
''بەکۆ'' نێشتیاد، هەڵسیاد، بێوچان دەم هەژانیاد، مۆچیاری وە ''میر'' کردیاد
''میر'' ئەو مۆچیاری ڕاس دی، وە خولام و پێشکارەیلێ وت:
''بچن ''مەمێ ئالان'' وە تەنیا خوڵک بکەن ئەڕام،
ئارۆ من نە حەوسڵەی لالوزا دێرم و نە ئاموزا، کە بانە لام
سیپاڵ بوەنە هەوشەگە، ڕاێبخەن، تەختەی شەترەنج بنەنە بانێ،
بچڕن هەر چە بەگ و ساڵار و کۆخا و جاێڵ جووان ''جزیرا بۆتانە''.''

١٦٨

''ڕووژ'' هاتۆدە نیمەڕوو، خوەر تیشک دێادە بەدەن ''برج بەلەک''
مێمانەیل ''میر'' دەسە دەسە و یەکەیەک هاتیان
''مەمێ ئالان'' وە دڵخوەشی هات و کەفتە ناو جەم ئەوان
''مەمی'' وتیاد: ''میر لیێمبواردیە،
هەر چە قسوور کردم، چاو وە لێ پووشاس
هەم وە ڕاسی، عادەت یەسە لای میر و حاکمان.''

١٦٩

مێوانەکان لە وەر سفرەی کەواو و مامر زگ پڕ و یاپراخ[٨٣] هەڵسانە

برێگ قلیان کێشیان، برێگیش پسا گفت و لفت کردیان
''میر'' ڕۆ وە ''مەمی'' کرد: ''مێوانەگەی وە قەێر و هێژای من،
ئەمڕوو دڵم تووایێ بازی بکەم، وە شەرت بەسانە
ئیە شەترەنج، کەرەم کە وەرێ دانیشە وەراوەرم
شەرت من یەسە، تاکە، سوۆکە:
''هەر کە ئەڵشکیا، خوەێ بسپێرێ وە داشی و جاێڵیکوتەر ئێمە،
ئەوانە، وە مەیل خوەیان، هەنەک و قەشمەری پێ بکەن.''
''مەمی'' وت: ''بان چەم، ساڵار، هەر چە ئەمر و فەرمان میر ''بۆتانە''.''
ڕابی، هات، دانیشتە وەر شەترەنجەگە، شا و فیل و فەرزین وە ڕز کردن
''مەم'' یاریزانێک کارامە بۆ، ئەمانی ''میر'' یە نیەزانستی
''مەم'' و ''میر''، مێنستی بچووانە گژ یەک، مووره دەوانیان
تەماشاکەرەیل زانستن کە ''مەمێ ئالان'' زەبەردەسە،
''میر ئەزین'' نیەتوەنێ دەرەقەت ئەوە بایێ
وە نەیزە و گورز شەشپەڕی، ''مەم'' کەفتە ناو لەشگەر ''میر''
ڕز پێشایی خراو کرد، لە دو باڵەیل کەفتە ناوەڕاس
وە فیل هێرش بردە سەر ئەسپ، وە پیادە لە لنگ فیل دا
وەر کردە برج و بارووی وەراوەر، لە دوژمن سەن
شا وە هەتیتە کرد، ڕەخ و فەرزین وە دیل گرت
''بەکۆ'' ڕوچەی خوەێ ترش کرد، چون زانست فەنەگەێ پوچ بی
''مەم'' هەر فرسەت نێیاد، پشت یەک سێ دەس لە ''میر'' برد
''بەکۆ'' دی کار خراوە، ''میر'' ئەڵشکیەێ، سەردەسی مێنێدە ڕای ''مەم''
ئەوە قەوڵ ''میر'' داو ''مەم'' بگرێ، وە شەرت بندەسی
چاو ''بەکۆ'' کەفتە ''زینێ''، ''زین'' وەر پەنجەرە دانیشتو،

دومای سەر ''مەم''، لە ژوورەگەی وەراوەر ''میر'' سەێل هەسار کردیاد
''بەکۆ'' خەنی، وە یە شاد بی، وە ''میر'' وتی: ''میر من، سالاڕ،
گڵ‌گڵ پێش تێەێ کە وەخت کێبەرکی، بەخت ئایم وە جێ و مەکانێ بەسریاس
سەر خاتر ئیە، با ''میر'' و ''مەم'' جێەیل خوەیان وەڵ یەک ئاڵشت کەن
بێل ''مەم'' بچووده شوون ''میر''، ''میر'' لە شوون ئەوە بنێشێ.''
دو یاریزان جێ خوەیان وە یەکەو گۆران
''مەم'' هاتە وەراوەر دڵدار مێرەوان، ئەمانی نەنوڕسە پێ
''بەکۆ'' جارێ تر ڕابی، دەم خوەێ واکرد و ڕۆ وە جمات وت:
''برجەگەی ئێمە نزیک وە یەقین برجێک سن‌دارە، نەخشەیل عەجیب ها وە قەیێ.''
''مەمێ ئالان''، نەخواستە سەر خوەێ ڕاکرد، سرنج وە دیوار گرت،
چاو دڵدای کەفتە چاوەیل دڵدارێ
ئەقڵ تەرک سەرێ کرد، هووش لە دڵێ چێ، گیان کە وە جەسەێ بۆ، چێ، فڕی
دەسەیل ''مەمی'' وە سەر تەختە شەترەنج چووان و هاتیان،
ئەمانی ''مەم'' ئێدی نیەزانستی یاری چەس، ''میر'' چە کەێ چە نیەکەێ
فیل و ئەسپەیل خوەێ بێ‌خەم فەدای سەرباز و پیادەکان کردیاد
مووره بێ‌دەلیل جمانیاد، کەفتیادە مەخمەسە، فەرزینێ وە دیل گریاد
پیادەیل ''میر''، ئەسپەیل ئەوە جوور کەر و ئێستر وە پایەخ بەسیان
''بەکۆ'' وتیاد: ''میر من، سەروەر، پێت نەوتم کە یاری وە بەخت و جێە.''
''میر ئەزین'' باوەڕ کردیاد، کەیفێ ئەوڕێ بۆ، هەتیتە و کش [شا] دیاد
فرە نەچێ کە زوور ''مەم'' تەواو بی، ''میر'' شەش دەس وە لێ برد
خولام و پێشکارەیل شەترەنج و تەختە جەم کردن،
''میر'' دەستوور دا، هەرکەس وەر کردە دیوەخان
''میر'' خوەێ چێە باڵاخان، وەرەو ئوتاخێ[٨٤]

١٧٠

جەم مێوانەکان پرژپڵا بی، هەسار قەسر لەوانە خر و خاڵی مەن
''زین'' ئیش لە باڵاخانە، لە وەر پەنجەرەگە چێە لا
''بەکۆ'' ڕابی، چێ نزیک ''مەمی''، پێ وت: ''شازادە،
وە پەێ شەرت تۆ و ''میر''، کەرەم کە دەس و پای خوەت وەردە.''
''مەمی'' وت: ''بێڵا بوودن، من بۆنم تۆلەکی ئێوە چۆنە.''
''بەکۆ''چێ تەناف هاورد، دەس و پای ''مەمی'' پێ گرێدا
''مەم'' ڕابی، خوەێ کەمێ وە جێ پێچ دا،
تەناف شیتاڵشیتاڵ بی، هەڕۆشیا و هەڵدڕیا
ئمجا ''بەکۆ'' کەفتە ژێرخان برجەگە، زاڵنەئێک هاورد
''مەمێ ئالان'' هەمباز دەنگ نەکرد، دەس و پاێ سس کرد و وەردا
''بەکۆ'' مێوان خوەێ پتەو گرێدا، ئەڵقە و گیرە[ی زاڵنە] وە یەک خست
''مەم'' یەێ هەناسە داماگ مەن، دۆاجار پڵسکێک لە دەمێ هەڵکێشا، پێ پف وە زاڵنەگە کرد
ئاسن سوور کریا، تاوی، شەکیا، کەفتە زەۆ، بی سییەمار گەورایێک[٨٥]
''بەکۆ'' لە وەر مارەگە هەڵات، خوەێ ئاشارد، خوەێ [لە ترسا] پیس کرد
''مەم'' خەنی، فیکان، ویتەویت کرد، مار کوڵەو بی، چێ وەرەو بانتر
سییەمار ناو هەڵتەک وەڵتەک قەسر ئاوا بی، ''بەکۆ'' هەناسەێ دا وە دەر، هەڵگەری لای ''مەمی''
''بەکۆ'' لاڵە کردیاد، وتیادە ''مەم'': ''ساڵار،
هەنایێ قەرارمان هەنەک و دەسبازیە، نەبا خۆ ڕێ بێەیدە پێم؟''
''مەم'' وە ئەقڵ خوەێ وتیاد: ''یانە گشت هەنەک و بازیە.''

''مەمی'' وە ''[بەکۆی] ئاوان'' وت: ''کوڕە بچووە پشتێر، چەن [تاڵ] مۆ لە دم و بژ ''بۆز ڕەوان'' بارە،

چەن مۆ لە سەر من پێ گرێدە، من تاسەو بەم، ساعەتێ بێخود مێنم.''[٨٦]

''بەکۆ'' نامەردی نەکرد، مۆەیل ''بۆز'' هاورد، چەن گلەیش لە سەر ''مەمی'' هەڵکەند

مۆەیل وە یەک بافی، بەنێک باریک و ناسک وە لێان سازی

کلک و پەنجەی ''مەم'' پێ هەڵبەسا

''مەم'' هەر تەکان خوەێ نەیا، وشکیاو، بێخود و بێهش، وەک بار سووُکێ بۆ

''بەکۆ'' وە ئەندێش سەیلێ کرد، وەی حاڵە گۆج هات

خەیاڵ مارەگە هاتە وێرێ، لەش ''مەم'' ڕاکرد، دەوی،

وەر کردە بنچڕ ژێرخان برجەگە، خستێ ناو زێندانێک قوڵ و تیەریک

١٧١

''مەم'' ئەو شەو ناو زێندانەگە نەخەفت، هەتا سوو کە ڕووژ هاتە نیمەڕوو

سەرەمڕ فکر ناخاسی ''میر ئەزین'' و ''بەکۆی شەێتان'' کردیاد

وە دڵ خوەێ وتیاد: ''چشتێک بێتەقدیر خودا نیەکریەێدن،

من بلێن باڵەو دام و نزم داکەفتمە لەپ ئەوانە

یەێ ڕووژگارێ، منیش گەر وە سەر کەسێ قین بکردیام، خستیامێ بنچڕ زێندانە

وە هۆرم نیەڕەسیاد کە بان سەرم خودا هەس، پادشای پادشاکانە

کی زانێ، بەشکەم هاتمەسە تووش ئاخ و نیزەی دەرمەنە و بیچارەکانە.''

دۆاجار، هشیاری هاتەوە سەرێ، وت: ''وەێ ماڵم برمێ، داخوم ئازایەتی و دەمار مەردان لای من نیە؟

پیاێک کە مەبەسێ ها وەر چاوێ، ئەڵبەت دۆنێدن دژواری و تەنگانە

من باوگ و داڵگ و تەخت و تاج خوەم وەردام، وە ڕێ چاوەیل ڕەش و بەلەک دووسەگەی بێوێنە

ئەمڕوو کە کەفتمەسە تەنگی، فکرەیل نامەردان سەرم هێرش هاوردنە

ئەگەر حەبس بیمە و کەفتمەسە زێندان، هەر حاڵ وە ڕێ ''زینا زێدانە''

من خۆ وەختێ کە لە وڵات خوەم کەفتمە دەر، خەیاڵ یانە گشت داوەمە وەر چاوانە

ئاێم ئاگای نیە خودا چۆ ئەڕای واکەێدن دەرانە.''

بێلا ''مەم'' لە بنچڕ زێندان وەی وێرەیل بمێنێ،

ئێمە بچیمنە لای ''ستی''، وە شوونەگەی هەر سێ براکانە

١٧٢

وەختێ ''مەم'' چێە لای ''میر ئەزین''، خەوەر وە ''ستی'' نەیا

خوەرئاوا بۆ، ڕەسیاق وەخت شەوانە

نۆڕسن کە ''مەم'' نیەسەێ، وتن بەڵکە بچۆ داوەت و سۆرانە

وەی هیوا مەنن هەیا ساعەت ڕەسی چووار و نیم و پێنجانە

''مەم'' نات، ''ستی'' لە جێ هەڵسا،

کرد بانگ نەوکەر و خوڵامانە

وت: ''کوڕەگە، شەو چێ، هێما مێوانمان ناتیەسەوە، ''مەمێ ئالانە''

بچن بگەرن، هەر جێ کە وە گومانە

هەر کووره مەنۆ، بۆشنە پێ: ''واڵێ تۆ، ''ستی''، ئەڕات دڵنێگەرانە.''

بگرن بارنێ، ئەوسا من تۆەنم بخەفم لە ترس ''حەسەن'' یانە.''

خوڵامەیل کەفتنە ناو کۆچە و کۆلانە

جێ بێگەرین نەهێشتن،

دەرگەی هەر کە تەقانن، دین خەفتیە و ئێدی نە هەوەجەی وتن و پرسانە

وتن: ''خاتوون، ئێمە وە دەرگەی هەر چە میر و بەگ و کۆخا لێدایم،
دۆاجار چێمن وە دەر [ماڵ] تاجرەکانە
هەر کەس وە کیف خوەێ بۆ، گشتێان سەر خوەیان ناۆنە خەو شەوانە
ئایم خۆ خەجاڵەتی کێشێ دۆای نیمەشەو بچووده دەر [ماڵ] جووامیرانە.''
''ستی'' هەتا شەوەکیان دانێشت، خەو نەکەفتە چەمێ، جوور خەوزڕەکانە
سوو، وە یەێ لا خوڵامەیل و وە لای تر جارکێشەیل ڕەوانە کرد،
جێئێک وەرنەیان ناو باژار ''جزیرا بۆتانە''
وەختێ ئمێد ''ستی'' لە دۆزینەوەی ''مەم'' بڕیا، لە ناو ماڵ شین عەرەبی و کوتەڵکوو ڕێخست،
زانستی گەر ''حەسەن'' و هەر دو برا هەڵبگەرن، ڕاکەن قیامەتانە

١٧٣

ئێمە بچیمە سەر نەوبەی ''زینێ''، خاوەن هەزرەت دڵانە
دۆای یە کە دی ''مەم'' نیەسەێ، سەراوەنۆن بیە ناو باژار ''جزیرا بۆتان''،
زانستۆ کە وە پێ تاوان مەزن و گران کردنە
دیسا دەر وە گشت بەسا وەک جاران،
وە شەو و وە ڕووژ، فرمێسک وارانیاد لە چاوانە
هەر ساعەت، دو سێ کەنیژ کل کەیدە لای ''ستی''
هەر دەمیش وە هیواس کە ''مەمێ ئالان'' بۆنریەێ، ''میر مەغربیانە''
هەر کەنیژێ کە تیەیدەوە لاێ، پرسێ، ئۆشێ: ''داخوم ''مەمێ ئالان'' دۆنریا، پادشای کوردان؟''
وەختێ ئۆشن نە، دیسا ''زین'' فرمێسک وارێنێ،
دەس خوەێ هێز دەێ، ڕۆ کەیدە خودا، پادشای پادشاکان

ئوشێ: ''یا ڕەبی، تۆ مەیڵ وە خاتر خەتاکانمان،
کە وە من و وە ''مەمی'' بنەن هەزرەت دڵانە.''
''زین'' هەتا ڕووژ سێیەم وەی حاڵە مەن،
نە نان خواردیاد، و نەیش سەر خوەێ داناده سەر جێخەف و باڵشتەکان
وەی ڕەوشە نیگاێ هەر دەم وە دەر بۆ، پشت خوەێ داۆ وە [نەردەی] ئاسن دەروەچەکانە

١٧٤

''مەم'' سێ ڕووژ لە زێندان مەن،
نە کەس ئاو ئەڕاێ برد، و نەیش یەێ لەت نان
نە پرتاڵ ئەورە بۆ، نەیش متیلەی تەختان[٨٧]
نیەتۆەنستی سەر خوەێ دابنەێ، یەێ دەم نفرین وریایی بشکێنێ
هەر پێنج وەخت نمێژ، نمێژ کردیاد
وەرکردیادە خودا، وتیاد: ''یا ڕەبی،
حاڵ من ئەڕات عەیانە،
دەرفەتم کەفتیەسە دەس [کەسەیل] بێخەێر و بێوجدان
خستنەسەمە بنچڕ ئی زێندان، تەنانەت پێم نێەن یەێ لەپ ئاو و پارەئێک نان.''
لمێژ خوەێ تەواو کردیاد، هەمباز هەڵسیادە سەر پا
ڕووژ سێیەم، لە گیان خوەێ بێزار بی، وە دڵ برژیاگ رۆ کردە خودا،
وت: ''یا ڕەبی، تو خودای گەورایدە، خوەت من خەلاس کە لە دەس یانە
هەگ ئیمکان خەلاس کریان نەود، ئیشەڵا تۆ گیانم بسێنی، من ڕزگار کەیدن وەی سزادانە
عومر پڕ و هەندەک یەکە، وەی حاڵ من خوەشتر خاک گووڕسانە
خودا بەنەی خوەێ خەێدە تەنگانە،
ئەمان گەر ڕۆ بکەنە پێ، قەبوول کەێدن دوعای ئەوانە.''

وەی قسەیل، خەو کەفتە چاو ''مەمی''، ئێدی تواناێ نەق بووسێدە سەر لنگانە
وە سووچ بەندیخانە سەر خوەێ دانا، عەباگەی خوەێ خستە سەر
چمان بان جێخەف گەرم و نەرم هەڵاژیاق، ئارام چێە خەوانی
بێلا ''مەم'' وە حاڵ خوەێ بوود، ئێمە بچیمە فێر دۆەت ''بەکۆی شەێتانە''

١٧٥

هانا ڕووژەیل زێندان ''مەمی'' بۆن سێیان،
دۆەت ''بەکۆ'' هەنارێک پەێدا کرد و وە سەر گونووژ کوناێ کرد،
وەو شوونە ژەهر مار ''کاشان'' کردە ناو هەبەیل هەنار
وەی وەختە، هەنار پەێدا نیەکریەێدە ناو باژار ''جزیرا بۆتان''
هەنار نادە سینگ خوەێ، هاتە لای ''زینێ'' ئەڕای سەرخوەشی کردن
کەنیژەیل نەهێشتن دەرباس بوود، دۆەت ''بەکۆ'' وت:
''من مژدە هاوردمە ئەڕای دەرد دڵان.''
وەختێ وتنە ''زینێ''، وت: ''بێلا باێ، بزانیم خەوەر لە چە دێرێ.''
دۆەت ''بەکۆ'' وە سەرگرانی هاتە ئەندەروون،
مێنستی پەیکێ کە لە سینگ خوەێ هاوردیەسە [نامەی] فەرمانە
هاتە لای ''زینێ''، ئمجا چەما، هەر دو [گووشەی] داوێن ''زینێ'' ماچی،
لێو خوەێ وە شەور و قسە واکرد، وەک باوکەگەی خوەێ کە ''شەێتانە''
وت: ''خاتوون، سەر من و ''بەکۆی شەێتان'' یەکجار وە قوربانە
شنەفتمە کە تۆ دوجارە کەفتیدەسە [حاڵ] یەئس و شین
من دەرد تۆ فەهمستم، ڕابیم و گەریمە مینەی دەرمانە
دەرمانەگەی دەردت جوورسم، وە ناوبەێن شاخ دم شامارانە
خودا ئیشەڵا بڕمنێ ماڵ ''میر ئەزین'' و باوگم ''بەکۆی شەێتانە''!

ڕابینە، گەراندنە تەڤدیر و جڤگەی گرانە،
''مەم'' خاپاننە، هاوردنەسەیٚ، وە توورِ کێشانە
بەشەکەم وە وێرت بوودن، سێ رووژ زوتر ''میر ئەزین'' فەرمان دەرکردو وە خولامانە
وتو: ''چەن نەفەر وشتر سەربوورِن،
پەیام بنێرنە ماڵ ''حەسەن''، پەیٚ ''مەمیٚ ئالان''
بوشنە پیٚ: ''داوەتە، فەرمووکەرەم کە، باو وە ماڵ ''میر''، بخوە یەیٚ لەتیٚ نانە.''''
تو زانی کە ''مەم'' لە دڵەقرچی خواستن تو بیەسە جوور ئەحمەقانە
چوود و تیەیٚدەوە بیٚ ئەوە کە خەوەر بیەیٚدە خوەیٚشک تو، ''ستی''، وە ماڵەگەی ''جەلالیان''
دوای ئەوە کە نان خواردن، یاری وە شەترەنج کردن هەتا ساعەت چوواران
وە هەزار فیتفەن، شەرت خوەیاٚن خستنە سەر ''مەمی'' و گرتنیٚ، پایٚ گریٚدانە
دوای ئەوە کە دەسیٚ پتەو گریٚدان، خستنیٚ زەو و وە پەیٚ خوەیاٚن کیٚشانە،
لە ژێر خانەی ''میر ئەزین'' خستنیٚ بنچرِ زیٚندانە
ئەمرِوو سیٚ رِووژ و سیٚ شەوە، نە یەیٚ فرِ ئاو دانەسە پیٚ و نە یەیٚ گردەڵ نان
ئەمرِوو باوگم ''بەکوی شەیٚتان'' باس ئی وەسەرهاتی کرد،
من زانسم کە لە چاوەچاو و پەژارە وە چاوت نیەکەفیٚ خەوانی شەوانە،
زو هەڵسام، هاوردم ئەرِات ئی خەوەرانە.''

١٧٦

وە دوای ئی قسەیل، کەنیشک ''بەکو'' ماوەئێک وچان گرت
دواجار وت: ''خاتوون، ئێمە ئژنەفتیمە کە ''مەم'' پادشای کوردانە،

وە ژیان خوەێ نەکەفتیەسە تەنگی،
گیانێ ناسکە، جوور وەڵنگ گوڵانە
وەی سێ ڕووژە فرە ناخوەش بیە لەی سەختیکانە.''
جا هەنارەگە لە سینگ درئاورد، وت: ''من ئی هەدیە ئەڕاێ هاوردمە.''
''زین'' ڕابی، ماچ هەر دو چاوەیل دەۆەتەگەی ''بەکۆ'' کرد،
وت: ''ئەگەر خودا دەسم بڕسنێدە دەمم، من هەرگز لە وێر نیەکەم خاسی و مێرەوانی هۆچ کەسانە.''
هەنارەگە گرتە دەس، چاوەڕێ ئێواران مەن، تا کە بچوودە لای ''مەمێ ئالانە''
دۆای ئەوە کە کەنیشک ''بەکۆ'' ئەو تەڤدیر جێوەجێ کرد، هەڵگەری چێە لای باوگ تەرەس خوەێ وە ماڵانە٨٨

١٧٧

ئێمە بچیمە فێر خەوانی ''مەمێ ئالان''
ئەو گڕ کە لە گرژی و دڵپڕی وە سووچ بەندیخانە کەفتە خەو شەوانە،
وە خەون خوەێ دی کە جارێ تر نێشتیەسە سەر تەخت چووار لنگ خوەێ، وە شار ''مەغربیانە''
وە دەورێ دەسەبراگەێ ''بەگلی'' دانێشتیە، وە هاوڕێ کوڕەیل بەگ و گەوراکانە
هەروەها داڵگ پیر و باوگ وەساڵاچۆێ، وەرد هەر دو مامەی ڕیسپیکانە
''ئەمەر بەگ'' هاتە ئی مەجلس، باپیر ''مەمی''، شەێخ قوڕەیشیانە
وت: ''مەمێ من، بێلا تووز نەنێشێدە دڵت، دنیا نیوودە مڵک هۆچ کەسانە
ئەر پیا دەیان ساڵ بمێنێ، نە پیا بمێنێ هەزار ساڵانە،
ئەڕای پیای زانا جوور یەکە، هەر تێدا نیۆنێ هۆچ فەرقانە
دنیا وە خوەێ وێنەی خەونە

وە مردن تۆ مەنیە کار دو ساعەت یا سێ ساعەتانە

تۆ [ماڵ خوەت] وەی دنیا بار کەی، چیدنە ئاخرەت، بارگای پادشای پادشاکانە

ئی ئێمەیش یەێ ڕووژێ تێەیمە لات و بوومن مێوانە

ئێسە، دومای دەمێک، ''زینا زێدان'' بایْدنە لات،

وەرد خوەێ دیاریئێک هاوردیە، داسە پێ دۆەت ''بەکۆی شەێتانە''

دیاریەگە هەنارێکە، ناخێ پڕ کردنە ژەهرئاو مار ''کاشانە''،

علْم و ئاگایی ''زینێ'' نیە وەی فەن و چشتانە

''زین'' وە خوەێ گەرد تۆ دڵساف وە دڵ و گیانە

وەختێ کە ئەڕات ئەو سەوقات هاورد، بگرە و چەن دەنکە هەنار بخوە

ئەگەر نەخوەیدن، بمری و ئەڕاێ هۆچ چارە نیە، نیوود دەرمانە

یەێ مەسەڵ فرە ڕاسێ هەس، لای ئێمە کوردەیل ئۆشن،

''سەر بڕیاگ وە پارە نیەسێنریەێدەوە''

قەدەر خودا هاتیە، وساس کە تۆ بمری وە دەس ئی زاڵمانە،

بڕسیدن مەرتەبەی شەهید و پاکانە

''زین'' ئیش پشت تۆ بمرێ وە هەفت ڕووژانە

خودا وەو دنیا مراد دڵتان دەێ، سۆرتان گرێ وە جەم حووریکانە

وە باخ جەننەت سەرگرێدن داوەت ئێوە دووانە.''

پشت ئی قسەیل، ''مەم'' سەر خوەێ لە خەوانی ڕاکرد،

نۆ ڕس کە نە ''ئەمەر بەگ''، نەیش ''بەگلی'' و نەیش داڵگ پیر و باوگ کۆنەساڵە

هەمباز، وە ''جزیرە'' داکەفتیەسە بەندیخانە،

لە بن دەزگای ''میر ئەزین''، میر ''بۆتانە''

هەر چە دییە بەس خەون شەوانە

ماڵ باوگ زێندان بڕمێ، ئایم نیەزانێ ڕووژە یا شەوانە
تەنیا یەێ گەوهەر بریقەدەر و قەو ها قەێ زەنجیر ساعەت ''مەمی''،
تروسکە دەێدە بنچڕ زێندانەگە، وەک چرادانە

١٧٨

هەنایێ تیەریکی داهات، ''زینێ'' شەو خوەێ لە وەر هەڵکەند و کراس کڵفەتەیل کردە وەر
هەنارەگەێ کە دوەت ''بەکۆی ئاوان'' داو وە پێ کردە ناو سینگ خوەێ،
ئارام ئارام گەریاد، نیەوێرستی دەنگ خوەێ ڕاکەێ لە ترسانە
ڕێ کردیاد وەرەو زێندانە
کەس ''زین'' وە ڕێ نەێی، نە خوڵامەیل ''میر'' و نەیش کێشکدەرانە
هاتە وەر زێندانەگە، چێە ئەو دەر کە ''مەمێ ئالان'' بنێ نیێشتیە
بەرد گەوهەرەگە کە ئاوێژریای ساعەتەگەس، ڕووژنای دەێ وێنەی چراکانە
''مەم'' نیێشتیە و کەفتیەسە خەیاڵانە
''زینێ'' چڕی، وت: ''مەمۆ، دڵم وە کوڵانە!
خودا ماڵ ''میر ئەزین'' و ''بەکۆی شەێتان'' بڕمنێ!
کە گرتنەسەت، وە دڵڕەشی و بێڕەحمی خستنەسەت وەی زێندانە
وە دوای تۆ دنیا ئەڕام ڕەش بیە، مینانی ڕوی بەدگڵانە
من چو بزانستیام کە خەڵک ''جزیرا بۆتان'' ئی هەمکە خەیانەتکار و دزەڕایکەرن،
کە پیاوەتییان یەسە وە بێبەزەیی بڕشیەن سەر خەریو
''مەمێ ئالان'' بخەنە بنچڕ زێندان، پادشای کوردانە،
نە پرتاڵ بێەنە پێ، نەیش فڕێک ئاو و لەتێک نانە!''

١٧٩

''مەمی'' وت: ''زینێ، دڵم خەمبارە!
هەر چە وە ڕێ [عەشق] تۆ بکێشم هەر حاڵ خەێرە
کەسێ کە ئەڕاێ مراد دڵ خوەێ نەکەفێدە تەنگی، ئەوە پیا نیە
خودا ئاێم داناس ئەڕای مردن، و بەش کاوڕەنێر هەر دەم کیەردە
ئەڕای من هۆچ خەم نەخوە
ئەری، لە سێ ڕووژ زۆتر نان و ئاو نەیانەسە پێم،
ئەمانی وە کەرەم حەق، لەمم هەر دەم تێرە
من و تۆ، ئێمە وە دڵپاکی حەزمان لە یەک بۆ،
خودای بان سەر گەواهمانە.''

١٨٠

''زینێ'' وت: ''مەمۆ، سەرم وە قوربانۆ، یە چە بڵا بۆ کە ئەڕامان هات
خوەر شەوق خوەێ وەی دنیا وەشێنێ، تەنیا ئەڕای ئێمە نەهەڵات
هۆچ خەم مەخوە، هەنای خەوەر بڕسێدە ''جەلاڵیان''، تۆ بزانی کە ڕووژ وە سەر ئێمەیش هەڵات
جاری ئی هەنار ئەڕای تۆ، بگرێ و بخوەێ تا ئەڕات خوراک بار کەم، دو چەنە زیات

١٨١

''مەمی'' عەبای خوەێ لە ژێرەو گرت، ''زینێ'' هەنارەگە وە بانێ خستە خوار
''مەمی'' هەنارەگە گرتە دەس خوەێ، وت: ''زینێ، دڵم وە ئاگر و کوڵانە!
وەر جە یە کە تۆ بایدە ئێردا، من هەڵاژیاوم، کەفتۆمە خەو شەوانە

دیم کە لە سەر تەخت چووار لنگ نێشتمە، وە شار ''مەغربیان''
دەورادەور من ''بەگلی'' دانێشتیە وە هاوڕێ کوڕەیل گەوراکان
وە تەنێشتێ باوگ پیرم دانێشتیە، هەروەها داڵگ مۆسپی وە هاوڕێ دو مامەی ڕیشچەرمگەکان
وەڵ یەکەو خەریکیم وە شەور و قسە
لە ناکاو دیم ''ئەمەر بەگ'' هات، باپیرم، شەێخ قوڕەیشیانە
پێم وتی: ''مەمۆ، ئەڕا ئی دنیا خوسگ مەخوە و دڵنێگەران نەو
ئی دنیا فانیە، نیەمێنێ ئەڕای پەێخەمبەر و ئەولیا
دەساڵ و هەزار ساڵ یەکن، لای ئەوەێ کە ئاقڵ و خاوەن ئیمانە،
سەر و بن دنیا دروون، وێنەی خەون درووێینەی شەوانە
سەرێ کە بووڕیەێ هەرگز وە پارە نیەسێنریەێدەوە
ئیرەنگە دۆای دو ساعەت ''زینێ'' تێەێدە لات
هەنارێک لە ژەهرئاو داگرتیە دۆەتەگەی ''بەکۆی شەێتانە''،
داسە ''زینێ''، ئەڕات ناردیە، ئەمانی ''زین'' ئی یەکە نیەزانێ
''زین'' گەرد تۆ دڵسافە، گیان و گیانە
کوڕەگە، ئەجەڵت سەر ڕەسیە، ئێدی با بچیدن خاک گووڕسان
[تەنانەت] گەر هەنارەگە نەخوەیدن، مریدن، یە تەقدیر خودایە
ئەمان، تۆ چەن دەنکە بخوە،
وەک مەردان لە مردن مەترسە،
ترسین لە مردن کار تەرەسەکانە
خودا تاسەی تۆ و ''زینێ'' لە جەننەت دەێدە پێتان، وە ناو جەم فریشتەکان،
''زینێ'' ئیش مرێدن دۆای هەفت ڕووژانە.''

''زینێ''، من ئیێتر هەوەجەم وە بەنەیل [خودا] نیە،
تاسەی دڵم وەو دنیا دریەیێدە پیێم، وە ئەمر ڕەب عالەم، پادشای پادشاکانە.''

١٨٢

''زینێ'' وت: ''مەمۆ، قەزات وە ماڵم، تۆ مەخوە ئی سنانە
من نەزانستۆم کە وە حیلە پیێ کردنە ژەهر مار ''کاشانە''
هەگ قەراره بمری ئیش، بیێلا وەی هەنار نەودن! من ئەوه وە نام هەدیە ئەرات هاوردمە،
دۆای ئەوه دڵم پڕ بوودن لە هەزرەت و دەرد گرانە
''مەمۆ''، هاوار کەمە پیێت، تۆ ئی یەیێ کار وە سەرم دامەنە
هەگ تۆ وە دەس من بکوشریەیدن، دنیا ئەڕام بوودن دووزەخ و زیێندانە
ماڵ ویێرانۆ، داخوم تۆ وە مردن ڕازی بیدە، سەر خاتر دین خەون شەوانە
وە چاو من کە یە نە کار مەردانە
جوور قسەی من کە، ئی قوزڵقورتە مەخوە، یە ژەهرئاو هەنارانە
من وە شەو ئاو و نان ئەڕات بارم،
جا خەوەر بیێمە ''ستی''، بیێلا مەکتووبیێک بنۆسیێ بۆ ''جەلاڵیانە''
وەختیێ بژنەون [ماجەرای] دڵڕەشی ''میر ئەزین'' و ''بەکۆی ئاوان''،
دانیەمەزریەن، ویێنەی گورگ زۆ تیێەنەوە، تۆ وە دەر خەن لە بن زیێندانە
بەشکەم خودا مراد دڵ ئیێمە هەر دووان بیێەیێ، ئیێمە وە هاوڕیێ یەکتری بچیمە شار ''مەغربیانە''.''
''مەمی'' وت: ''زینیێ، من ئیێدی هەرگز وەی دنیا نیەکیێشم منەت هۆچ کەسانە
نەیش نیازم وە هەڵگەرینەوەی ''جەلاڵیانە''،
کە وە خاترم ئایێمەیل بکوژن
من خوازم بمرم، بڕسمە خاک گووڕسانە

ئەڕا من ئی هەنار خوەش دەرمانە.''
''مەمی'' هەر ئەو دەم هەنار شکاند، چەنگ خوەێ پڕ کرد لە دەنکەکان
''زینێ'' لاڵکە کرد: ''مەمۆ! تۆنە هەزرەت دڵان، مەخوە ئی هەنار بەدمەسەوە،
بێڵ من وە دەس خوەم نەوم سەبەب ئی چشتانە
وەختێ بڕیارت مردنە، باوش خوەت واز گر، من خوەم بخەمە لاتەو، وەی زێندانە،
لانیکەم سەرت بنەمە ئەژنوو وەخت گیاندانە
بێلا هەر دو وە هاوڕێ یەکتری بمریم، وە حەبس و زێندانە
من گەرەکم نیە دۆای تۆ زینگ بمێنم و بۆنم ڕۆی کەسانە.''

١٨٣

''مەمی'' وت: ''زینێ، تۆ خوەش ''زین'' ئی،
دەرمان دڵ من و زام و برینی
خودا مردن هەر کەس موقەددەر کردیە، تۆ وە هۆچ شێوە نیەتوەنی هەڵێگەرێنی
بۆ چە خوەت باوێژی بنچڕ ئی زێندانە، داخوم حاڵەگەم نیۆنی؟
نەوتمە پێت: ''تۆنیش دۆای هەفت ڕووژ مریدن، خوەت وە پێم ڕسێنی.''
گەر تۆ ئی یەکە بکەیدن، بەدنامی وە پەیێ خوەت هێڵی،
قسەی خراو و بەدئۆشی سەرمان تێەری
ئانا، ساعەت ڕەسیەسە دو و نیمان
دامار گیانم پسا سس بوون، چمانی وەر جە گیاندانە
یەسە، ئێسە چەن دەنکە هەنار خەمە دەم خوەم،
بێڵ ئی دنیای تەرەس بمێنێ ئەڕای خاێنانە.''
''مەمی'' دەس خوەێ ڕاکرد، بردە وەر دەم خوەێ، دەنِگ هەنار سڕدا وە ناو لەوس و دنان

چاوەیل خوەیٚ گرت، وە جاریٚ داخوارد، ژەهرئاو وە زگ و لیخەڕوو ڕەسی
گزینِگیٚ ئاوا بی، چۆ ڕەحمەتانە

١٨٤

دەمیٚ کە ''زینیٚ'' دی ''مەمی'' مرد، لە [سینگ] خوەیٚ دا، زایلە و وەیٚ کرد
دەس‌وەجیٚ قەیچی هاورد، پرچگ و زلّف خوەیٚ هەلّپاچی،
خستە سەر تەرم ''مەمی''، وە بن حەبس و زیٚندان
هەلّگەری کووشک، قیژاندە سەر کەنیژەکان،
وت: ''زۆ تەکان بیٚەنە لیٚ، بچنە مالّ ''جەلالّیان''،
وە خوەیٚشکەگەم ''ستی'' بۆشن: ''خزم مالّەگەی باوگت بمیٚنن وە دەس دوژمنان!
میٚوانتان گرتن، خستنە بنچڕ زیٚندان
پیایٚک وە پایەی ''مەمیٚ ئالان'' وە بەن‌کریای کوژریاس، پادشای کوردانە
ئیرەنگە تۆ شین و واوەیٚلا بگەرن ناو ''جزیرا بۆتان''،
و لە جارکیٚشەیل بپرسە هەوالّ سیٚ براکانە
بیٚل زۆ خەوەر بنیٚرنە ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''،
وە نام خودا بان مەیت میٚوان خوەیٚان بارنە دەر لە بن حەبس و زیٚندانە
منیش پشت ''مەمیٚ ئالان'' بمرم، وە هەفت ڕووژانە.''

١٨٥

کەنیژەکان ڕەویان، وەر کردنە مالّ هەر سیٚ براکان،
قسەیل ''زینیٚ'' وە ''ستی'' ڕەسانن، چەن کەلامیش بیٚشترەو سەریٚ نان
وە مالّ ''حەسەن'' شین و واوەیٚلا ڕابی
ئیٚدی ''ستی'' لە هۆچ مەخلووق ترسیٚ نەمەنۆ،

چونکه مێوان جەماڵگرانێ مردۆ، ''مەمێ ئالان''
''ستی'' چێ، هەگبەی ''مەمی'' واکرد، له ناوێ کسوەت پادشاکان خسته دەر
ئەو شەو دەوار ئازیەتی ڕازان، نارده پەێ خوڵامان
وت: ''بچن ئەڕام ''بۆز ڕەوان'' وه دەر خەن له تەۆلەی هەسپان.''
خوڵامەکان چێنه پشتێر، دین گیانەوەر سێ ڕووژه وینجه نەخواردیه
هەنایێ چاوێ کەفته خوڵامەکان، زوزو سەر دەس و پا وسا،
شیپەێ ڕەسیاده تاق هەفتم ئاسمان
ئاێم ئۆشێ بەشکەم مردن خاوەنێ وه لاێ عەیانه
خوڵامەکان ''بۆز ڕەوان'' له تەۆلەی هەسپەیل هاوردنه دەر
لەولاوه، ''ستی'' کەنیشکەیل ''جزیرا بۆتان'' دەور خوەێ گردەو کرد،
هەێمەڕوو بی، گری‌دەنگ ڕەسیاده ئاسمان
هەر کەس پسا له قوڕن دڵ خوەێ ئەڕا ''مەمی'' گیرستیاد
تا گوڵ سوو، ''ستی'' نووای ئازەوەنەیل تواف کردیاد[٨٩]

١٨٦

شەوەکیان ''ستی'' وه ڕێ کەفت، چێ ماڵ مامەزای خوەێ، ''میر شەم''،
پێ وت: ''کوڕ مامۆ! من سەرم وه قوربانۆ، دڵم وه کوڵانه!
''میر ئەزین'' مێوان ئێمه خستیەسه زێندان، وه قسەی ''بەکۆی ئاوان''
ئەمشەو تێدا مردیه، سەر خوەێ داناسه سەر خاک
''حەسەن'' چێەسه سەفەر ''عەجەم''، ئاگاێ نیه وەی چشتانه
ئیشەڵا تۆ بچیده لای ''میر ئەزین''، وه لێ بسێنی مەیت ''مەمێ ئالانه''
ئیه کە ها تەۆله، هەسپ ئەوه ''بۆز ڕەوانه''،
ئاژەڵێک وه هێز و تێژڕەوه، ڕێگای ڕووژان بڕێ وه ساعەتانه

یەکێ پشت حێوان سووار کە، کل کە سەر حدوود ''عەجەمانە''
من قاقەزێک نۆسمەو، بێل ''حەسەن'' باێدەوە،
لە داوێن خوەێ پاک بکەێ ئی نەنگ و چەپەڵی گرانە.''
''میر شەم'' وت: ''دۆەت مام، سەر من وە قوربانە!
ئەوەێ کە ''میر ئەزین'' وە مێوان ئێوە ''مەمێ ئالان'' کردیە،
من هێما نە دیمە و نەیش ئژنەفتمە لە دەم هۆچ کەسانە
خودا ئاگر بخەێدە ماڵ ''میر ئەزین''، کە ئەڕای خوەێ وەزیر کردیە ''بەکۆی شەێتانە''!
تۆ خۆ زانی کە ئیرەنگە شەش ساڵە من پای خوەم نەنامەسە دەر ماڵ ئەوانە
من هۆچ جار نیەچمە ماڵ خاێنان،
ئەمانی ئەڕای یە کە تۆ نەۆشی ''میر شەم'' پەیمان نیەوەسێ گەرد ئێمە ژنان،
من قاقەزەگەی تۆ گرم، بەمێ سەر سنوور ''عەجەم'' ئەڕای ''جەلاڵیان''.''
''ستی'' قاقەزێک ئەڕای ''حەسەن'' نۆسا و تێدا مردن ''مەمی'' ئاشکرا کرد،
گووشەی نامەگە سزاند، ئێشارەی کووچ دۆایینە
''میر شەم'' نامەی ''ستی'' کردە گیرفان خوەێ و وەر کردە چیای ''عەجەم''،
چێ شوون سێ براکانە
بێلا ''میر شەم'' وە سەر ڕێگا بمێنێ، ئێمە بچیمە فێر هەر سێ ''جەلاڵیانە''

١٨٧

ئێواران دانێشتۆن، هچان گرتیان، نۆڕسن کە پسا تەپ و تووز لە دۆرەو ڕابوود
لە ناو تووزەگە سووارێک وە ئەسپ بۆز دیار بی،
دین ئی ئەسپ ''بۆز ڕەوانە''
''حەسەن'' وە سەر کوڕەیل ''بۆتان'' هەڵشریقان،
خوڕی: ''ڕابوون، سڵام بنێرن وەراوەر برای من ''مەمێ ئالانە''!''

''حەسەن'' دی ئەوەێ کە تێەێ ''میر شەمە''، بیەسە سووار ''بۆز ڕەوانە''
ڕەنگێ وێنەی ڕەنگ کوژیاگ پەڕی،
وت: ''یە چە ئەڵاجەو گرانە؟''
نوو ڕس کە ''میر شەم'' خەریکە گیرێ، و وە یەێ دەس دەسماڵ گرتیەسە وەر چاوانە
وە دەس ترێ، لە گیرفان خوەێ قاقەزەگەی ''ستی'' خستە دەر، دا دەس ئەوانە
هەنایێ ''حەسەن'' نامە واکرد، گووشەگەی سزیاگێ دی، ئەسر واراند لە چاوانە
ڕووژەگەی تر، ئزن خوەیان ئەڕای سێ مانگ گرتن،
''میر شەم'' سووار بی و کەفتە نووایان،
هەر سێ برا دانە پەێ، وە گەرد پێنجسەد کوڕ ''جزیرا بۆتانە''
وەختێ هاتن، داوەزیان، ''حەسەن'' وریای دەوار شین ''مەمێ ئالان'' بی،
زووزوو خوەێ ئاوێژتە تێێ و گریوە سەر دا
''ستی'' هاتە لای، وت: ''خوەڵ وە سەر ئێوە بوود کە ئۆشن ئێمە پیایم
داخوم ئێوەیش هاتنە جوور ژنەیل ڕووڕوو بکەن؟ گیرستن بەش ئێمە ژنانە
ئەمڕوو چەن ڕووژە جەنازەی ''مەمی'' مەنیەسە بن زێندانە.''

١٨٨

''حەسەن'' وت: ''براکان، پەلە کەن!
زووتر قەڵخان بکەنە وەر و سپەر باوێژنە سینگ،
دەستان ئامادە وە شمشێر بوودن، چەک خوەتان هەڵگرن
وەر بکەنە ماڵ ''میر ئەزین''، ئێمە ئەمڕوو یا بێەیمن یا بسێنیمن!
وە لێتان خوازم وەک گەڵای ڕزیاگ دارەیل پائیز، جەنازە وە زەمین داڕشێنن.''

١٨٩

خەڵک ''جزیره'' گشتیان وەر دەر ماڵ ''میر ئەزین'' سلاح خوەیان هەڵگرتنه، وسانه
هەر سێ ''جەلالیان'' دەس گرتنەسه دەسگ شمشێر،
''زینێ'' دی کە کار خراوه، ڕابی پێش ئەوانه
وت: ''حەسەن، من کەفتمەسه ڕەحم ئێوه مەردانه
''مەم'' له کیسم چێ، جارێ تر دڵم نەسزنن وه خوَن براکانه
ئێوه زانن کە ''میر ئەزین'' وه شوون هەفت ئوجاخانه[٩٠]،
گوناهێ نیه وەی چشتانه
هەمەی ئی بڵاکان ''بەکۆی ئاوان'' هاوردیەسه سەرمان
''مەم'' شەهید کریا و له ژەهرێ مرد کە دوَەت ''بەکۆ'' کردوَده هەنارانه
منیش وه دومای ''مەمی'' چمەو دوَای هەفت ڕووژانه.''
له سەر خواست ''زینێ''، ''تاجین'' و ''چەکۆ'' وه مل ''حەسەن'' گرتن، بردنێ وەر زێندانه
وتن: ''حەسەن، ''مەم'' ها ئێردا، بن ئی زێندانه.''
چێنه ناو گرتیخانه، مەیت ''مەمی'' هاوردن، ئاێم وه خوەێ ئوَشێ بەڵکه کەفتیەسه خەوانی شەوانه
هاوردنێ ماڵ، شوشتن، ''مەمێ ئالان'' وه خاک ''جزیره'' شاردن، پادشای کوردانه

١٩٠

وه پەێ [مردن] ''مەمی''، ''زین'' گشت دەرەیل بەسا،
وه ڕووژ و وه شەو هەر گیرستیاد
وه پەێ سوێندەگەێ، یەێ لەت نانیش وه قوڕگێ نیەڕەسیاد
کەنیشکەیل گەوراکان، یەێ دەم له دەورێ دوَر نەوَان،

تیواستیان گەر خودا بتوایێ حاڵ ''زینێ'' بایدەوە جێ وە دووسایەتی ئەوانە
ئەمانێ ''زینێ'' بەردەوام سەرێ گرتوده ناو دەسان،
ئرمێسک جوور خوناو لە چاوەیلێ واریاد،
گەرەکێ نەۆ قسیە بکەێ وە کەسانە
وەی ڕەوشە دەرباس بی هەتا ڕووژ هەفتم
ڕووژ هەفتم، ''زین'' کووچ دۆایی کرد لە جەم کەنیشکەکانە
ئەو گڕە ڕابی وانگ و باوەڕووی ئەوانە
خەڵک ''جزیرە''، مەزن و بۆچگ، لە سەر تەرمەگەی ''زینێ'' گەل بەسانە
وە یەکتری وتیان: ''خاتوون مرد، مەردم! خوەێشک ''میر ئەزین''، ''زینا زێدانە''.''
مەیت ''زینێ'' وە دەر خستن وە کوتەڵکووی گران و فرەوان
وە پەێ [جەنازەگەێ] وە ڕێ کەفتۆن کەڵێن و گەپەیل ''جزیرا بۆتان''،
بردن، وە تەنێشت ''مەمی'' زەۆ هەڵکەندن،
مەیت ''زینێ'' کردنە ناو خاک سەرد و قەور تیەریک وێنەی شەوانە

١٩١

شەوەگەی تر، ''زین'' چێە خەون ''میر ئەزین''، دو سێ جارانە
وتیاد: ''ئابرا، تۆ من نەناسۆی، نەیش ''مەمێ ئالان''، پادشای کوردانە
باوەڕ کردۆی کە ئێمەیش جوور مەردم، نزیک بۆمن وە شەێتان و دۆر جە خودا
دۆنم کە ئیرەنگە لە نیگای من شەرمەساری، نیەتۆەنی سەێل ڕۆم بکەی
ئەڕای یە کە هەر چشت وە چاوەیل خوەت بۆنی،
ڕووژ هەینی کە سووارخاسەیل چنە دەێشت ئەڕای جریتوازی[٩١]، تۆنیش باوە ناو گووڕسان
بنێشە سەر خاک ئێمە هەر دووان،
ئەوسا دی پێم نیەکەیدن ئی لۆمەکانە.''

١٩٢

''میر ئەزین'' دو جار لە سەر ئی خەونە هشیار بی،
تا یە کە هەمباز دیێ جار سێیانە
لە نوو هەڵسا، وت: ''سوو هەینیە، من هەر حاڵ چمە سەر خاک ئەوانە،
گاهەس بزانم ئی خەونە چە ئۊشێدە پێم.''
سووەگەی تر، سووار ئەسپ خوەێ بی، چێە دەێشت ئەڕای تەواشای جریت وە هاوڕێ سووارانە
هات، نێشتە سەر خاک ''زینێ'' و ''مەمێ ئالان''
نۆڕس کە ناو قەور ''زینێ'' کونایێک دیارە
سەر خوەێ چەمان، سرنج گرت، دی کە ئەوانە دەسەیل خوەیان وە یەکەو دانە
دەنگێک لە ''زینێ'' هات و وت: ''تۆ دید، میرۆ، ئەوەێ کە وە دڵ ئێمە هەردووانە.''
وە جێ دا، ''میر ئەزین'' لەو کارەی کە وە ''مەمی'' کردۊ پەشیمان بی
هەڵگەری ماڵ، هەمەی جارکێشەیل وەردا وە ناو ''جزیرا بۆتانە''،
وت: ''ئی کارە من ناوردمە سەر ''مەمی''، ''بەکۆی ئاوان'' من خاپاندۊ
ئەوەێ کە ''بەکۆ'' بکوشێ، من چاوەیلێ وە زەڕ و پارە تێر کەم.''
بڕێگ خەوەر بردنە ''بەکۆ'' کە ''میر ئەزین'' ئەڕات دەر کردیە فەرمانە
''بەکۆ'' هەێوای، دەرکەفتە بیاوانە

١٩٣

ڕووژێک یەکێ باخچەوان باخچە ئاو دیاد،
نۆڕس کە لە بن دارێک سەبەب [مردن] ''مەمی'' و ''زینێ'' چێەسە خەو، ''بەکۆی ئاوانە''
باخچەوان وت: ''داخوم یە نیە کە ''میر'' دەرحەق ئی پیا فەرمان دەرخستۊ،
کە هەرکە ئەوە بکوشێ، ''میر'' چاوێ وە زەڕ و پارە تێر کەێ؟''

بێڵ خوەێ هەڵگرت، چێ یەک زەربە وەشانە سەر ''بەکۆی ئاوان''
سەر ''بەکۆ'' قەڵش بی، خۆن وە لێ پژا، ''بەکۆ'' ڕابی و هەیۆای، وەرکردە ماڵانە
باخچەوان کەفتە شوونێ، هەیا ڕەسینە گووڕسانە
''بەکۆ'' لە ناوبەێن خاک ''زینێ'' و ''مەمێ ئالان'' دەرباس بی،
یەێ چووڕ لە خۆن ''بەکۆ'' چکیا، داکەفتە ناوبەێن قەور هەر دووانە
ئۆشن لەو چکەێ خۆن درگ قەوێک سەونز بی،
دەس ئەوانە لە یەک جودا خست
[''بەکۆ''] چۆ وەی دنیا نەهێشت بڕسنە یەک، وە ژێر خاکیش، ئەوانە لە یەک بڕی
باخچەوان خوەێ ڕەسانە ''بەکۆی شەێتان''، سەر ئەوە دا وەر دەم بێڵەگە،
ئەورەدا کوشتێ، جەنازەگەێ برد، ئاوێژتە نەواڵانە[٩٢]
هاتە لای ''میر ئەزین''، پێ وات: ''میرۆ، لە سەر فەرمان تۆ کوشتم ''بەکۆی شەێتانە''.''
''میر ئەزین'' بانگ وە نایب و خوڵامەکان کرد،
وت: ''کوڕەکان، ئێوە بچن، هەر چەنی بتوواێدن، پێ زەڕ و پارە بێەن.''

١٩٤

دۆای مردن ''بەکۆ''، ''حەسەن'' هەر دو براکان خوەێ توواست،
وت: ''مەم مێوانمان بۆ و وە لامان کوژریا، ئێمە ئەڕای دەردێ دەرمان نەۆمن
بان تا سووارێک کل بکەیمە باوکەگەی پیرێ وە شار ''مەغربیان''
باتە شمشێر و جل ''مەمی'' بڕسنێدە دەسیان، هەروەها ''بۆز ڕەوان''.''
''چەکۆ'' وت: ''برا، وڵات ''مەمی'' ڕێگایێ شەش مانگە،
کەسیش لە وڵات ''بۆتان'' ڕێێ نیەزانێ
مامەزای ئێمە ''میر شەم'' سووارخاسێک وە نام و دەنگە،

بێلا سووار ''بۆز ڕەوان'' بوود،
حێوانەگە جادووە، بڕسنێدێ وە خاوەندارەکان.''
''حەسەن'' نارده پەێ ''میر شەم'' و [ماجەرا] پێ وت
''میر شەم'' وت: ''له سەر چاوانه!''
''بۆز ڕەوان'' ئەڕاێ ئاماده کردن،
جل و شمشێر ''مەمی'' بەساوْنه تەرکێ
''میر شەم'' وەر کرده شار ''مەغربیان''،
ڕێگای شەش مانگ بڕی وه پانزه ڕووژان
هەناێ نزیک شارەگه بی، حێوان پڕمه کردیاد
مەحەڵەی ''ئەمەر بەگ'' وه دەر کەفتن، وتن: ''یەقین تێەێدەوه ''مەمێ ئالان''.''
وەختێ [''میر شەم''] هات، [مەردم] دین ئەسپ ''بۆز ڕەوانه''، ئەمانی سووار نه ''مەمێ ئالانه''
گرتن و بردن خزمەت ''ئەمەر بەگ''، شەێخ ''قوڕەیشیانه''
''میر شەم'' قاقەزەگەی ''حەسەن'' له سینگ دەر خست
''ئەمەر بەگ'' نامه خوەنس، که تێ نۆسریاوْ مردیه ''مەمێ ئالان''
که مەردم یه شنەفتن، جل ''مەمی'' درئاوردن، نانه پشت ''بۆز ڕەوان''،
وانگ گریوه بی و شین ئەوان
ناو شارەگه کەس نەمەن، هەمەگی هاتنه ماڵ ''ئەمەر بەگ''، مەحەڵەی شەێخانه
''بەگلی'' نووا هات، سەردار هەزار و پێنج‌سەد پاڵەوان کوردانه
دوْاجار، هاتن باوگ وەساڵاچوْ، داڵگ پیر و دو مەمووی ڕیسپیکان
له نوو وانگ هەڵاوردن و دەسپێکردنه شین ''عەرەبی'' گران
کەنیشک و وەوْەکان ئەگریجه بڕین، ئاوێژتنه سەر دڵنگ ''مەمێ ئالان''
ئازیەتی بەردەوام بوْ، سێ ڕووژ و سێ شەوان

١٩٥

دوای سێ ڕووژ، شین سەرد بۆ، ''بەگلی'' ئەمر دا وە ئازایل کوردان
[چیلگ] هاوردن، ناوەڕاس شار ئاگر واکردن
وە تەنێشت شارەگە، دیلەک دەوارەیل کوتان
هەرکە شمشێر و چەکێ گرتە دەس،
کەس نەمەن، گشت هاتنە لای ''بەگلی''، وتن: ''بۆشە، چە ئەمرە و چە فەرمانە؟''
جا ''بەگلی'' ئەوانە ڕەوانەی دەوارەکان کرد
ڕووژ سێیەم، ''بەگلی'' ئەمر دا، دیلەک دەوارەکان هەڵکێشان،
تۆپ هاوان و سنووق جەبەخانە وە سەر پشت بارگیرەیل بارکردن،
''میر شەم'' سووار ''بۆز ڕەوان'' بی، بی ڕێبەر و کەفتە نووایان
چێن و چێن، ڕەسینە وڵات ''بۆتان''
لە گڵاڵ دەرباس بین، چێنە نزیک ''قەستەل''، دیلەک دەوارەکان کوتان
''میر شەم'' ڕێبەرییان کردیاد، وتیاد: ''ها بنوڕن، خاک ''مەمی'' و ''زینێ'' ها ئێردا.''
خەڵک ''جزیرە'' هاتیانە میلکان لەشگەر ''بەگلی''، کردیان سەیل و تەواشا

١٩٦

وەر جە هەر چشتێ، ''بەگلی'' وە هاوڕێ لەشگەرەگەێ هەڵسان و چێنە سەر خاک ''مەمێ ئالان''،
وە دەور قەورێ وسان و ئەڵقە بەسان
ئەوەڵ شین خوەیان گرتن، دوٚاجار هەڵگرین، هاتنەوە وەرەو چادرەکان
''بەگلی'' ئەمر دا، وت: ''بڕەویەن دەور باژار، و وە دقەت سەنگەرەیل هەڵکەنن
ئێمە هەیف ''مەمی'' بسێنیم، لەی دڵڕەش و خاێنانە.''
دومای ئی یەکە، پشت خەڵک ''جزیرە'' ڕکیا لە ترسانە
وەی وەخت و کات، ''حەسەن''، ''چەکۆ'' و ''قەرەتاجین''هاتنە ناو ''مەغربیان''

نۆڕسن کە کوڕ لەڕ و زەریفێ ها ناوێان، هەر مینانی ''مەمێ ئالانە''
پرسین، [زانستن] کە یە میمەزای ''مەمی'' یە، خوارزای ''ئەمەر بەگ''، شەێخ ''قوڕەیشیانە''
هاتنە لاێ، یەکتری ناسین، هەر سێ براکان یەک وە یەک وەرێ وسانە
وتیان: ''وە لێت تێەێ بووی ''مەمێ ئالانە''.''
کەمێک نەچۆ، ''میر ئەزین'' ئیش هاتە ناو چادر لەشگەر ''مەغربیانە''
''بەگلی'' هاتە پێشواز، بردێ ناو دەوارەکانە
فەرمان وە لەشگەر خوەێ دا، وت: ''بچن، خواروژێر کەن قەسر و خانەکانە.''
سێ ڕووژ و سێ شەوان وە ناو باژار ''جزیرە'' بۆ ئاخر دەورانە
هەرکە کەفتیادە دەرکوشریاد، وە پەێ هەیف ''مەمێ ئالان''، پادشای کوردانە
ئی هەر سێ ڕووژە، ''میر ئەزین''، ''میر شەم'' و هەر سێ ''جەلاڵیان''،
ناو چادرەیل وە دەس ''بەگلی'' گرتی مەننە
ڕووژ سێیەم، دی وە ناو باژار ''جزیرە'' خانەی بڵێن هەر نەمەنیە،
گشت زەۆ و تووز بۆن، وە دەس پاڵەوان کوردانە
''بەگلی'' ئەمر وە لەشگەر دا،
گشت دەرکەفتن لە باژار ''جزیرا بۆتانە''
''بەگلی'' ئەوسا ئزن دا وە ''میر ئەزین''، ''میر شەم'' و هەر سێ ''جەلاڵیانە''
باژار خاپوور و خراو تەسلیمێان کرد، هاتە سەر خاک ''مەمێ ئالانە''
وت: ''مەمۆ، بێلا یە وە دڵت عەیان بوودن، من هەیف تۆ سەنم لە خاێنانە.''
جا خوەێ سووار ''بۆز ڕەوان'' بی،
لەشگەرەگەێ چادر بار کردن، کەفتنە ڕێ،
وەر کردنە وڵات ''مەغربیانە''[٩٣]

١٩٧

چیرۆک ئێمە فرێە سەر چگا و دەروەنەکان
ڕەحمەت وە سەر داڵگ و باوگ گووشدەرەکان

| پانۆسەکان |

[1] نام شار "مەغرب" تەنیا ناو ڕوایەتەیل (هاوار) و (ل‌ب) هاتیە، و ناو تەواوی واریانتەیل ترەک چیرۆک نام وڵاتەگەی حوکمرانی "مەمی" شار "یەمەن" ئە. وە باوەڕ دەنگبێژەیل ڕوایەت (هاوار) و (ل‌ب)، مەبەس لە شار "مەغرب" بەندەر "ئێسکەندەریە"س، هەرچەن هۆچکامیان ئاگادار لە موختەسات "ئێسکەندەریە" نەۆنە (هاوار). دۆاتر ناو چیرۆک چەن‌جار باس دەریایێک سەر وە شار "مەغرب" کریەێدن کە نیشان دەێ ناو خەیاڵ دەنگبێژەیل وە ڕاسی شار "مەغرب" بەندەر و لەنگەرگا بۆە. وە باوەڕ (ڕل)، ئەو وەسفەی کە لە شار "مەغرب" کریەێ تۆەنێ وە سەر ئەساس تەجروبەی ژیان یەکێ لە دەنگبێژەیل وە نام "سەبری" ناو شار "بەیرووت" بوود. وە باوەڕ من "شار یەمەن" جێگای ڕەسەن دەسپێک داستانە، کە هەروەها نزیک دەلیای "سوور" ئە.

ئەگەر قەبووڵ بکەیم کە زەمان داستان لە سەردەم "ساسانیان" ئە، ئێدی سەێر نیە کە فەرماندەر یەمەن میرێک کورد بوود، چونکە زانیم سەرزەمین "یەمەن" وە دەس "ساسانیان" بۆە. زوورم ناو ڕوایەت (هەورامی)، دۆاتر "مەم" و لەشگەر هاوڕێێ وە ڕاگەی "حەبەشە" لە شار "یەمەن" وەرەو "جزیرە و بۆتان" دەرکەفن، کە ڕاگەئێک دۆرتر وە نسبەت ڕاگەی "حێجاز" ئە، ئەمانی وژاردەی مەنتقیە، لە سەر ئەوە کە "حێجاز" وە چەواشەی "یەمەن" دەروەی دەسەڵات "ساسانی" بۆە. هەروەها ناو ڕوایەت (هەورامی) جل و بەرگ لەشگەر "یەمەن" وە ڕەنگ سپیە، کە ڕەنگ مێژوویی جل و بەرگ لەشگەر "ساسانی" بۆە:

سوپاهێ "حەبەش" شوورئەنگیزەنا | وە فەوقێ "کافوور"، "عەنبەر" ڕیزەنا
"هێندی" و "حەبەش" پووشان سیە دێز | شکەست دان "کافوور"، واتن دەست مەریز
"عەنبەر" ڕیزیان ئۆتاقان و دەر | شین وە خوابێ خوەش، عالەم سەرانسەر
سوپای "ئەبیەزی"، وە ئەندەک زەمان | بەراما وە بەر، چون شێرێ ژیان
بە سەد تەمتەراق، هەڕەی عەلەم شەند | قەساسێ دووشین جە شای "حەبەش" سەند

کە ئێشارە وە شەڕ لەشگەر "حەبەشە" و "یەمەن" وەخت دەرهاتن لەشگەرەگەی "یەمەن" دێرێ. ئەسڵ و بنچگ کۆن و دۆرینەی چیرۆک "مەمێ ئالان" لە لایەن (ڕل) و (نز) ئیش باسێ کریاس، کە گاهەس هەتا سەردەم "ساسانی" و بەشکەم زۆتر بڕسێ.

۲ ناو چیرۆکەیل کوردی، فرەجار ژمارەی تەمەن و ساڵ ڕێک نیە، جوور ئێرە کە ئۆشن "شەس ساڵ، وەی زۆانە ڕسێدە شەس و پێنج". مەبەست بەس ئەوەیە کە پیری عومر نیشان بێەن. هەروەها نوواتر، لە دەم "مەمی" وتریەێ "ساڵ من سیانزەیە، ڕسێدنە چووارده وەی زۆانە" (بەن (۱۰)). ئێرەیش مەبەست سن کەم و جووانە (ڕل).

۳ "ڕومیلی" یا "ڕوم ئیلی"، واتە وڵات "ڕوم"، نام گشتی سەرزەمینەیل بنەدەس عوسمانیەکان لە باشوور ئورووپا و زوورم ناوچەی "بالکانە". هەتا سەدەی نووزدە و بیس، "ڕومیلی" وڵاتەیل بولغاریا، سربیا و بۆسنیا وە ناو خوەێ گرتیاد. خەڵک ناموسڵمان وەی ناوچەکان ستەم فرەئێک وە ژێر دەس عوسمانیەکان کێشان و هەتا ئەمڕوویش ڕقێان لەو سەردەمە تێەێ. ئێرە مەبەس ئەوەیە کە حاڵ سێ براکان جوورێک خراو بۆ کە تاهەێ گەور "ڕومیلی" ئیش دڵێ ئەڕاێان بسزیاد.

٤ "خۆجەی خزر" یا "خزر پەێغەمبەر" لە فۆلکلۆر و چیرۆکەیل کوردی جێگای گرنگێ دێرێ و فرەجار وەرچاو تێەێدن. ئەڕای نموونە بنۆڕن موعتەزدی ئێ.، "سیابەند و خەجێ"، ۱٤۰۳ ە. لە ڕوایەت (مان)، "وەیسەلقەرەنی ماهیدەشتی" وە جێ "خزر" سێفێک وە "براهیم پاشا"، پادشای "یەمەن" و وەزیرەگەێ دەێ کە دۆاتر خودا وە تەرتیب دو کوڕ وە نام "مەم" و "بەنگین" پێان وەخشێ. "بەنگین"، کە دۆاتر وە نام "بەگلی" ناو ڕوایەت (ل‌ب) ئیش تێەێ، بوود وە

خوڵام و دەسەبرای "مەم" و نەخش گرنگیٚ ناو چیرۆک دیٚریٚ. وە ڕوایەتەیل (جج) و (هەورامی) ئی بەش ئەزرەت مناڵ هەر ناتیە و چیرۆک لە نەوجەوانی "مەم"، کوڕ پادشای "یەمەن" دەسپیٚکەیٚ. ئەورەدایش "مەم" دەسەبرا و پاسەوانیٚک دیٚریٚ وە نام "بەنگین". ناو ڕوایەت (هاوار)، گەوراکان ماڵ "ئالان" سیٚ پیرەپیان وە نامەیل "فریٚدوون"، "هووشەنگ" و "بەهرام"، کە عومر هەر سیٚیان لە هەفتا و پیٚنج دەرباس بۆە و مناڵ نەیٚرن. یەیٚ شەو هەر سیٚ براکان وە خەون خوەیٚان دۆنن کە بچن دۆەت پیر زانایٚک وە نام "نەریمان" بخوازن، کە نام ئەو دۆەتە "گوڵیزەڕ" ئە و جووانە ئەمانی تەمەن و ساڵیٚ لە شوو کردن گوزەیٚشتیە. ئیٚدی سیٚ براکان "گوڵیزەڕ" ئەڕای "هووشەنگ" خوازن و دۆاتر لە وەخت خوەیٚ "مەم" لە داڵگ بوود. هەروەها "نەریمان" فرەزان، دۆەتەزایٚک وە نام "بەنگی" دیٚریٚ کە میمەزای "مەمی" و سەردار هەزار و پیٚنجسەد میٚرخاسە.

ناو "مەموزین" (خانی)، "مەم" خوەیٚ کوڕ دەبیر دیوان "میر زەینِدین" میر "بۆتان" ئە و "تاجدین" کوڕ وەزیر دیوان وە جیٚ "بەگلی" ("بەنگین") دەسەبراگەی "مەم" ئە. چیرۆکەگەی بیٚمناڵی، کەسایەتی وەک "خزر" یا "وەیسەلقەرەنی"، و هەروەها کەسایەتی "بەگلی" یا "بەنگین" بۆنیٚان نیە (تەنیا وە بەشەیل دۆایین داستان ئیٚشارەئیٚک فرە کوڵ و فەرعی وە کەسیٚک وە نام "گورگین" کریەیٚ کە گاهەس پاشمەنەی کەسایەتی "بەنگین" بوود). هەر حاڵ، ئەوردا ئیٚشارە وە "خزر" مەعنەوەی کریاس. وەو ئیٚپیزۆدە کە مەردم وە مەبەس نەچیر لە شار دەرکەفتنە و "مەم" وە ئارەزووی دین "زینیٚ" دۆر لە گشت سەرگەرانە، باس دەلیل و سەبەب میٚتافیزیکی ئەڕای کردار ئیٚنسان کریەیٚ کە وە واسیٚتەی "داعیە" بوودە هۆکار ئەنجام کردەکان ئیٚنسان. یە بەشیٚکە لە باوەڕەیل "ئەشاعرە" یا "ئەشعەریکان" وەک "عەبدوڕەحمان جامی (١٤١٤-١٤٩٢ ز)" و خود "ئەحمەد خانی (١٦٥١-١٧٠٧ ز)":

هەرچی ببتن ژ خیٚر ئەگەر شەڕ بیٚ "داعیە" نـابـتـن مـویەســـــەر
گەر وەسلە وەگەر قوماشیٚ دیدار بــیٚ "داعــیە" نــابــتــن چــو بــازار

ئەڤ "داعیە" جوملە رەمز و حالن   بەلــکــی ژ جەنــابــێ زولــجەلالــن
[...]

و دۆاتر "خزر" وەک ئێستعارەی "داعیە" ناسێنریەێ:

ناچار ژ خانێ ئەو بدەرکەت ئەو   "داعیە" "خزر" بوو، ببەرکەت
ئەو "خزر" چ بوو؟ تەشەوُّقا دل   ئەو شەوق چ بوو، تەعەششوقا دل
قەلبێ وی دگەل وی بوویە باغی   کێشان و کەشان گێهاندە باغی

کە یانی شەوق فرەی "مەمی" وە قورِن دڵ، وەک "خزر" رِێنەما و سەبەب بی کە پای ئەوە برِسێدە باخێک کە "زین" ناوێ نێشتەجیێە، واتە شەوق و ئەوین "مەمی" بی وە "داعیە" ئەرِای دیدار مەعشووق.

٥ ئێرە "قورِەیشیان" یانی لە پێشت "خالد کورِ وەلید" (وە عەرەبی "خالد بن الولید"، ح ٥٩٠–٦٤٢ م)، فەرماندەر فاتێح "حەلەب" و "شام" لە سەرەدەم سەدر ئێسلام. رِەسین بنچینەی "مەمی" وە "قورِەیش" ناو هۆچیەک لە رِوایەتەیل "مەم و زین" ئێشارە پێ نەکریاس. ناو رِوایەتەگەی (هاوار)، نام باوگ "مەمی" "هووشەنگ" و نام باپیرێ "نەریمان" ئە (بنۆرِن پ ٤) کە نامەیل کۆن ئێرانین و هۆچ پەیۆەندێ وە ئەعراب نەێرن. لەیەودوا، ناو "شەرەفنامەی بەدلیسی" یە نەسەب میرەیل "بۆتان" ئەکە وە "خالد وەلید" رِسێ. هەروەها ناو "مەموزین" (خانی)، لە دەم "میر زیندین" خوەنیم:

"میر" گۆ مە ژ دل هەبوو ب داخواز   "زینێ" ب "مەمێ" بکم ســـەرەفراز
ســـۆندێ دخوەم ئەز ب رِووحێ والد   حەتتــا بگێـهیـتە جەددێ "خـالــد"
مەحزا ب زوکوورێ نەســـلێ ئـادەم   "زیـنــێ" ب ژنـیـنــی ئەز قە نــادەم

کە ناو ئی بەیتەکان لە جەد و باپیر خوەێ وەک "خالد" نام تێەرِێ. تەنانەت یەیش وە تەواوی نادروسە، چونکە منالەیل "خالد وەلید" گشتیان لە ناو چێن و یەک وەلیان نەمەن، و تاهەێ میراتخوەریان کەسێ بۆ وە نام "ئەیووب کورِ سەلەمە" وە شار "مەدینە" (بنۆرِن الزبیري (١٥٦–٢٣٦ ق)، "کتاب نسب قریش"، ١٩٥١ ز). وە پەێ "شەرەفنامە"، "سولەیمان کورِ خالد" یەکەم میر کورد "جزیرە" و سەرەتا وە باوەرِ "ئێزدی" بۆە. گاهەس وە سەر ئیە ئەوانە خوەیان

وەسڵ وە "خالد وەلید" کردنە کە پێگەی خوەیان پتەو بکەن. لە واریانت (هاوار) ئیش نام ماڵبات میرەیل بۆتان "ئازیزان" ئە و ئێزدین. نام ماڵ "ئازیزان" ناو "شەرەفنامە" ئیش هاتیە، کە ئێشارە وە "میر عەبدولعەزیز"، پیر گەورای ماڵباتەگە و جەدد گەوراگەی "میر ئەزین" دێرێ. هەر حاڵ، یە دوور لە باوەڕە کە باس "قورەیش" ناو ڕوایەت ڕەسەن داستان بهاتو، لە سەر ئەوە کە وە ئەگەری فرەوان ئەسڵ داستانەگە لە سەردەم "ساسانیان" چڕیاس و سەرجەم باوەتەیل پەیوەندیدار وە ئێسلام و "قورەیش" دواتر ئێزافە کریانە (بنۆڕن پ ١).

٦ "وە قەوڵ ئەسحاب پەیغەمبەر" ئێشارە کەێ وە واتەی شەریف پەیغەمبەر ئیسلام کە فەرمووێ "هاوژینی سننەت منە."

٧ بوونێک (مەوجوودێک) وەک "ئەسپ بەحری" یا "کورگ دەریا" ناو چیرۆکەیل کوردی فرەجار تێەێدە وەرچاو (ڕل). هەروەها ئەڕای نموونە بنۆڕن ن. داودیان و خ. ئێبراهیمی، "مەتەڵەیل مەردم ئیلام"، ١٤٠١ ه. وە ڕوایەت (هاوار)، "بۆز ڕەوان" وە ئەسڵ خوەێ ئێژدەهای دەریاکانە، و وە دەس باپیر "مەمی"، "نەریمان"، بوودە ئەسپ ماڵی. ناو ڕوایەت حازر، هەرسەێ "ئەمەر بەگ" کە کورگ دەریا ماڵی کەێ وەک خاڵوو یا مەمووی "مەمی" نام وە لێ بریاس، ئەمانی نزیکەی ئێنتهای چیرۆک دیار بوود کە نام باپیر "مەم" ئیش هەر "ئەمەر بەگ" ئە. لە ڕوایەتەیل (مان)، (هەورامی) و (جج)، و هەروەها "مەموزین" (خانی)، ئەسپ بەحری بوونێ نیە.

٨ "تاڤبانۆ" وە مانای بانووی خوەرەتاو، "هەیڤبانۆ" وە مانای بانووی مانگ ئاسمان، "ستێربانۆ" ئیش وە مانای بانووی ئاسارەکانە. خوەر و مانگ و ئاسارەی ئاسمان سەمبۆل و هێمای فەلەک و تەقدیرن. ناو ڕوایەت (هاوار) نام سێ پەریکان "ڕووژبانوو"، "هەیڤبانوو" و "ستێربانوو" ئە، هەروەها (هاوار) ئێشارە وە نامەیل "کەمەرخان"، "شەهریبان" و "پەریخان" ناو ڕوایەتەیل ترەک کردیە. لە ڕوایەت (مان) نام وەی سێ پەری نەدریاس و هەر وەک "خوشکی گەورە"، "خوشکی نێونجی" و "خوشکی چکۆڵە" ئێشارە پیان کریەێ.

لە ڕوایەت (جج) ڕۆڵ و دەور پەریکان وە شان دو ساهڵ و عفریت بێنامە و ناو "مەم و زین" (هەورامی) دو کەوتر مەئموور وەیەکڕەسانن "مەم" و "زینن" (بنۆڕن پ ١٠).

٩ ناو ئەفسانەیل کوردی، داشتن کتاب وە هەر کە توانای جادوو دێرێ نسبەت دریەیێ. وە "بۆتان"، فرەجار سوێند خوەریەیێ وە: "مسحەفا ڕەش د کاولێ جزیرێ دە"، واتە "وە کتاب ڕەش بن خاک "جزیرەی" وێرانە" (ڕل).

١٠ لە ڕوایەتەیل تر، جوور ڕوایەت (مان)، سێ پەری وە چۆزمان شاهێن چنە فێر "مەم" و "زین" (دێنە ڕووی زەمینێ سێ پەریی دە تەڕلانە، لەسەر کۆشکی "کاکە مەمی"، کوڕی "براهیم پادشای" "یەمەنێ"، دەیاندا سەیرانە). وە ڕوایەتگەی حازریش نوواتر (بەن ٢٨) سێ شاهێن وە ناو چوولێ وەرچاو "مەم" تێەن و وەرەو "جزیرە" ڕێبەریێ کەن (بنۆڕن پ ٣٤). لە هەڵگەران فرانسەی (ڕل) لە مەتن حازر (ل‌ب)، ژەرەژ (کەوک) وەک "قومری" هەڵگەریە، کە وە پەیێ واتەی (ڕل) هەڵگەرانن وشەی "کەوک شین" بیە (شین وە مانای ڕەنگ ئاوی و کەو). لە ڕوایەت (مان) "خوشکی گەورە" ئێشارە کەیێ کە زۆتر وە شکڵ "کۆتر شین" ڕێ خوەیێ گۆم کردیە و وە سەر قەسر "زینێ" داکەفتیە. هەروەها ئەو ئێپیزۆدە کە سێ خوەێشکەکان چنە کووشک "زینێ" وەی شێوە وە وێنە کێشریەیێ: "دەبوون بە کۆتری شین بە کونی پەنجەراندا دەچوونە ژوورێ هەڵدەنیشتن لەسەر دەلاقانە". لە "مەم و زین" (هەورامی) ئیش باس دو "کەبووتەر" کریەیێ کە وە ئەمر خودا "زین" بەنە لای "مەم" و دۆاجار هەڵێگەرێنن (بە ئەمر بێچوون بەنای بانێ سەر پەرواز نە ئاشیان، کرد دو کەبووتەر چەند نە ڕووی سەما پەروازشان کرد چەندی کۆهساران جەوەلان پێ کرد ئاخر سەرەنجام، نە ئەیوانێ "مەم" هەر دو نە پاسار، نشتن خاترجەم). ناو ڕوایەت (هاوار) ئیش، کە وە زووان فرانسەس، باس سێ "کەوتر" کریاس، ئەمانی هەر حاڵ ناو مەتن کورمانجی (ل‌ب) "کەوک شین" هوچ جێئێک ناتیە و تەنیا کەوکە.

ناو ڕوایەت (ج‌ج)، لە دیوان پادشای ساهڵەیل باس "مەم" و "زین" کریەیێ و وە فەرمان پادشای جن، دو عفریت "زین" لە خەوانی شەو بەنە لای "مەم".

١١ وە ئەسڵ کورمانجی "مار تەیار" هاتیە. (ڕل) وەک "ئەفعی شاخدار" هەڵێگەرانیە، کە وە چاو من دروس نیە. زوورم ڕەنگ سوور و زەریفی زڵف یادئاوەر مار مەرجان یا کوڵەمارە.

۱۲ باسی کە ناو ئی بەن داستان کریەیٚ، چەنی جار ناو ڕوایەتەگە تیەیٚدەوە. وە پەیٚ ئەوەئیٚک کە ئێرە هاتیە، شار "جزیرە" وە جەنبەی کوومەڵایەتی وە سیٚ پیٚکهاتە دابەش کریاس: ۱) عەبابۆزەکان (عەبا کەو، عەبا خوڵەمیٚشی) یا بۆزەبڵیان، عەباسوورەکان (عەبا سوور) یا پیٚخواسان (پاپەتیکان)، ئایٚمەیل خۆڕی و بیٚماڵ و دەف دەف جووامیٚر، ۲) تایفەی "حەسەن"، "چەکۆ" و "قەرەتاجین" کە سەر وە دەربارن، خاوەن هیٚزن و خوەیان یاسا و قانوون دیاری کەن، ۳) بازرگان و تاجرەیل کە ئابووری وڵات ها دەسیان، و خوەیان تا تۆەنن لە چاکەچاک دوورەو گرن، ئەمانی سەرەمڕ با باج وە دەسەکان تر بیٚەن.
دەربار "میر ئەزین"، یا ئەوجوور کە ناو ڕوایەت (هاوار) هاتیە "ماڵ ئازیزان"، جودا وەی دەسەکانە و فیٚشتر خەریک ئوموورات خوەیە، ئەمانی هەر حاڵ ئەڕای حوکم کردن پشتیٚ وە دەسەی دووەمە. هەنایٚ "مەم" ناو باژار "جزیرە" داکەفیٚ، ڕاس کەسەیلیٚک لە هەر سیٚ پیٚکهاتە تیەیٚ. چەن کەسایەتی گرنگیش ناو داستان هەن کە سەر وە هۆچ کام وەی سیٚ پیٚکهاتە نین، لەوانە "بەکۆ" و کچەگەی خوەیٚ "زین" (کە هاونام "زین" خوەیٚشک "میر" ئە) و هەروەها کەنیژەیل و خوڵام و پیٚشکارەیل دەربار کە هەر چەن سەر وە دەربارن، پیٚگەیان نزمە و حساویان لە دەربار سەواس.
باس ئی دامەرزیاگە تەنیا ناو واریانت (ل‌ب) کریەیٚ و لە ڕوایەتەیل ترەک چیرۆک هەر بۆنیٚ نیە.
۱۳ لە بڕیگ واریانتەیل تر چیرۆکەگە، وەک هنەگەی (ج‌ج)، پادشای جن و پەری خوەیٚ فەرمان وەڵ یەک کوو کردن "زین" و "مەم" دەرکەیٚ. وە ڕوایەت (ل‌ب) ئیش، نوواتر ئەڕای دەمیٚک شاهیٚن گەورایٚک وەرچاو تیەیٚ کە نوواکیٚش سیٚ شاهیٚن هەڵفڕیٚ و ڕیٚ نیشان "مەمی" دەیٚ. ئەوەیش تۆەنیٚ ئیٚشارە وە پادشای پەریان و سیٚ کەنیشکەگەیٚ داشتۆ (بنۆڕن پانۆسەیل ژ ۱۰ و ۳٤).
۱٤ لای کوردەیل گوەوارە بەسان کوڕەیل ڕەواجدار نەۆە، ئی وردبینی وە تەواوی سازریای دەنگبیٚژ "میشۆ"، یەکیٚ لە دەنگبیٚژەیل ڕوایەتە (ڕل).

١٥ وە پەیٚ قەوڵ "قورئان کەریم" (سوورەی ئەنبیا، ئایەی ٨٠ و سوورەی سەبا، ئایەی ١٠)، برِیٚ وەی باوەڕەن کە یەکەم کەس کە لە ئاسن قەڵخان سازی و کردە وەر خوەیٚ "داود" پەیٚغەمبەر بۆ. ئێرەیش "قەڵخان داودی" ئێشارە وە قەڵخان خاس و مەحکەمە، جوور ئەوەیٚ کە "داود نەبی" سازیاد.

١٦ ئاڵشت کردن کلوانک ناو گشت ڕوایەتەیل چیرۆک هەس. هەروەها ناو "مەموزین" (خانی)، "مەم" و "تاجدین" وە دڵنگ ژنانە چنە جەژن "نەورووز" و ڕاس "زین" و "ستی" تیٚەن کە کراس مەردانە کردنەسەر وەر، و ئەورەدا کلوانکەیلێان وە یادگاری دەنە یەکتری.

١٧ ناو ڕوایەتەگەی (هاوار)، بان کلوانک "مەمی" نوسریاس "میر وڵات مەغرب" و بان کلوانک "زینیٚ" نوسریاس "دوەتمیر ماڵ ئازیزان"، کە "ئازیزان" نام ماڵ میرەیل "بۆتان" ئە.

١٨ تەشبی کردن گەل بەسانەوەی مەردم وە گەل بەسان داڵ، ناو چیرۆکەیل کوردی فرەجار وەرچاو تیەیٚدن و مانای سووکایەتی نەیٚریٚ (ڕل).

١٩ ئێرە دژوازی و ناکووکی ناوبەیٚن ڕەیٚنی دڵنگ ژنەیل کورد و مات بۆن کراسەیل عەرەبی سرنج ڕاکیٚشە (ڕل).

٢٠ مەبەس ئەوەیە کە وای بەدبەختی لە لایەن جن و مڵایٚکەت کەفتیەسە سەریٚ.

٢١ مەبەس وە "دەرمان" ئێرەدا خوریاگ گەن و گاهەس تریاک و چشتە.

٢٢ وە ڕوایەت (هاوار)، "بەکۆی ئاوان، جادووکەر بۆتان" تەنیا کەس وە "بۆتان" ئە کە فەهمیٚ دەردەگەی "زینیٚ" وە راسی چەس. ئی خوارینە قسیەگەی (هاوار) ئە:

"سوور لە سەر ئەوە کە بفەهمیٚ موعەمماگە چەس، ["بەکۆ"] چیٚەوە ناو ژوور جادووکەری خوەیٚ. ژوورەگە ئوتاخیٚک بۆچگ بۆ، سەقفەگەیٚ ئەقورە نزم بۆ کە پیای باڵابەرز ناچار بوواد وە چەمیان ئەوردا بووسیاد.

وە ناو تیانیٚک ئاویٚ ویٚنەی قیر وە کوڵیان بۆ. وە سووچیٚک ترەک، چاو ئایٚم وە چەن شەمشەمەکوورە، چەن گلە سقان، و کەپوولەی فرە قەوٚیٚک کەفتیاد. گووشەی سیٚیەم پڕ بۆ لە پڕپیتوو: هەگبە، ڕەسن، دەمەقەیچی، مۆی ژنانە، چەقوو، قەیچی. وە چووارەمیەگە، سەرەیل مار

و مارمۆلک لە کووزەکان نیمە شکیاگ هەڵهاتیان. حەوزێک وە ناوەڕاس ئوتاخەگە بۆ کە چەن پەری دەریایی و ماسیەیل ڕەنگ وە ڕەنگ ناوێ مەلە کردیان. یەێ پشی ڕەش، بێپەشم و مۆ، لەڕ وێنەی قەواخ، ئەورەدا گلاراو کردیاد. "بەکۆ" چووەگەی خوەێ نزیک پشیەگە کرد و چەن جار وە لێ لێدا. پشیەگە قومش کردە سەر مارەکان و پەل و چەنگ ئەڕاێان خست. مارەکان لە خەو گران هەڵسان و دەسپێکردن وە خشیان. یەک وە یەک، گشت گیانەوەرەکان و ئەشیای ناو ئوتاخەگە هەڵپەڕین و خوەێان وە سەقف ڕەسانن.

"بەکۆ" هێما چوو وە دەس، دایەرەئێک بان زەۆ کێشا، و وە ناوەڕاس دایەرەگە یە گلە ڕەحەتی دانا. بان ڕەحەتیەگە، جامەکێک نا کە دونیا و مەردمانێ نیشان دێاد. دۆای دەمێک، چەن گلە تاپوو ناو جامەکەگە شکڵ وە خوەێان گرتن، کووشکەگەی "مەمێ ئالان" و وەسەرهاتیکان ئەو شەو ئاشنایی گیان گرتن. "بەکۆ" کەفتە خەنە: "یەیش یەێ داواکار تازە کە تووایێ لە کەنارەی دەریایل دۆر بایێ".

"بەکۆ" تەرک دەزگاگەی خوەێ کرد، جا گشت گیانەوەرەیل و ئەشیا خەریک ڕەقس مەنن."

دۆاتر دۆەت "بەکۆ" هوشداری وە "مەمی" دەێ کە پا وەی ژووره نەنەێ کە ڕزگاری وە لێ ممکون نیە (بنۆڕن بەن ٣٧).

٢٣ "نیسان" مانگ دووەم وەهار یا مانگ "گوڵان" ئە. ئێرە مەبەس وە "وێنەی واران نیسان" فرە و تن هاتن ئرمێسکە.

٢٤ ئێرە "بەگلی" لە "مەمی" پرسێ مەگەر وەختێ خەریک نەچیر بۆن چاو "مەمی" وە یەکێ لە دۆەتەیل دەێشت، بەڵکە دۆەت کۆخاێک، کەفتیە.

٢٥ "نەجد" هەرێمێکە وە ڕووژهەڵات "حێجاز" و ناوەڕاس نیمچەدوورگەی "عەرەب" (وە عەرەبی "شِبهُ‌الجَزیرة العَربیَّة" یا "جَزیرةُ العَرَب"). ئەسپەیل وە نەژاد "نەجدی" تێژڕەون و ناو چووڵی خوەڕاگرن.

٢٦ له مەتن کورمانجی "کەڤرێ سوار بوونێ" هاتیه. جاران نزیک دەر ماڵ هەر کوڕەمازێ سانێک بەرز کریاو که دەسمێەت ئایم بوود پای خوەێ بنەیده بان ڕکاو ئەسپ. بۆن ئی سان نزیک ماڵ، نیشانەی بەرز بۆن جێگای ساحێوماڵ بۆ.

٢٧ له ڕوایەتەیل (مان)، (ج‌ج) و "مەم و زین" (هەورامی)، وەخت دەرکەفتن له شار باوگ "مەمی" لەشگەر گەورایێک هاوڕێ "مەمی" کەێ. وه پەێ قەرارێک له پێش، ئەو لەشگەره قۆناخ وه قۆناخ وه دزی هەڵگەرنەوه شار "یەمەن"، بەڵکه بێ‌پشتیوانی "مەم" پەشیمان بکەێ و ئەوه هەڵگەرێ. ئاخرجار وەو لەشگەره تەنیا "بەنگین" وەڵ "مەم" مێنێ و وەردێ چووده ناو باژار "جزیرا بۆتان".

٢٨ گاهەس چونکه "مەمی" له پشت "قوڕەیشیانه" جوور عەرەبەیل ئەڕاێ گەرمەشین گرتنه. زوورم ناو پرسەی عەرەبی کوتەڵکوو، وەێ کردن و مووره فرەس.

٢٩ ئی بەش چیرۆک، بێژگه له ڕوایەت (هاوار)، وێنەێ له ڕوایەتەکان تر نیه و فره سەێره. داخوم "مەم" دوچار خەیاڵ بیاوان بیه، یا که یه خەون چرچ وەرئێوارانه؟ بەشکەم "مەم" وەی ڕاسیەتی یا خەیاڵ ئاخرکارەگەی خوەێ وەر چاو دۆنێ.

وه ڕوایەت (هاوار)، وەر جه ڕەوانەی سەفەر بۆن "مەمی" ئەڕاێ ناو "برج کەرکەسۆر" شین و پرسه گرن و تێدا داوڵێک وه شکڵ "مەمی" ناو هەسار برجەگه بەرپا کەن. ئەوەیش ڕەسمێک سەێره و ڕەنگ سوورئال دێرێ.

٣٠ "ئاو و دەس" ئێره مەبەس دەس‌نەماز گرتنه.

٣١ وه باوەڕ مەردم، "خزر" و "ئەلیاس" دو هاوڕێن که وەڵ یەکەو ئاو ژیان هەتاهەتایی ڤەخواردنه. "خزر" فێشتر وەک میر دەریا ناسریەێ، هەنای "ئەلیاس" میر بیاوانه. ئێرەدا "خزر" وەک میر بیاوان وەرچاو تیەێدن. ناو ڕوایەت (هاوار) ئیش ڕێک ئی بەشەی ڕاس پیر زانا ("خزر"؟) هاتن هەس. وه ڕوایەت (هاوار)، پیر زانا ئەو چشتەیلێ که ناو ڕوایەت (ل‌ب) وتریەێ وه "مەم" ئۆشێ، و هەروەها خەوەر وه "مەم" دەێ که ناو چووڵێ له سووارێک وه نام

"میر تاجین" تەقیەیٚ کە نەبا خوەیٚ پیٚ بناسیٚنیٚ. ئە قسە و بەش یەکتریدین "مەم" و "تاجین" ناو ڕوایەت (ل‌ب) ناتیە.

٣٢ دۆەت "بەکۆ" ناو ڕوایەت حازر (ل‌ب) و هەروەها ڕوایەت (ج‌ج) هاونام "زین" خاتوون داستانە. ئەو ڕوایەتەگەی (مان)، نام دۆەت "بەکۆ" "مەلەک ڕیحانە" و کەنیژ "زینیٚ" یە. "زین" قسیەی خوەیٚ و "مەم" پیٚ ئۆشیٚ و ڕەوانەیٚ کەیٚ بچووده پیری "مەمی" و "بەنگین". هەروەها ئەو "مەم و زین" (هەورامی) "مەلەک ڕیحان" کەنیشک بەکۆیە و ویٚنەی ڕوایەت (ل‌ب) وە کەناراو گلاڵ "بۆتان" خەریک شوشت و شوویەگەیٚە. ناو ڕوایەت (ل‌ب) ئیش نوواتر کەنیژیٚ وە نام "ڕیحانە" هەس کە خەوەر هاتنەگەی "مەمی" بەیٚد ئەڕای "زینیٚ" (بنۆڕن پ ٥١).

٣٣ "سەبەب سەر کەسیٚ بۆن" واتە کاریٚ بکەن یا باعس چشتیٚ بۆن کە گیان کەس لە دەس بچوود.

٣٤ وەرچاو هاتن سیٚ کەوکەکان و شاهیٚنەگەی ڕیٚبەریٚان ئیٚرەدا وە ناکاوە. شاهیٚنەگە تۆەنیٚ "خزر" بوود کە نووای سیٚ پەریکان ئەوەڵ داستان باڵ گرتیە. وە پەیٚ پانۆسیٚک لە هەڵگەرانەگەی فرانسەی (ڕل)، لە واریانتەیل ترەک داستان باوگ سیٚ پەری دەور "خزر" وە شانگ گریٚ و شاهیٚنەگە ئیٚرە ئیٚشارە وە باوگ سیٚ پەری، پادشای پەریکانە (بنۆڕن پ ١٠ و ١٣). ناو ڕوایەت (هاوار)، سیٚ "کەوتر خاڵدار" دۆای شاهیٚنەگە هەڵفڕن.

٣٥ مەبەس شەت (ڕۆبار) "دجلە" یە. ئەوەیٚ لە پەیٚ تیٚەیٚ وەسف خرووش "دجلە" وە خاکەلیٚوەی ئەوەڵ وەهارە (ڕل).

٣٦ شمشیٚرەیل "لاهوور" "هیٚندستان" وە مەشرقزەمین فرە مەحبووب بۆن (ڕل).

٣٧ مەبەس ئەوەیە کە جوور شوورە و دیوار وە جیٚت ساکن بووسیە. ئەڕا جوور "کەمر دیٚر ئەرمەنیکان" نادیارە، ئەمانی ژمارەی فرەئیٚک ئەرمەنی زۆنە نیٚشتەجیٚ ناوچەی "جزیرە" و ڕووژهەڵات "دجلە" بۆن. گاهەس دیٚرەیل ئەوانە شوورەی پتەو و سەقامگیریٚ داشتیە.

٣٨ لە مەتن دیار نیە کلوانک "مەمی" چۆ کەفتیەسە دەس دۆەتەگەی "بەکۆ". وە پەیٚ زانیاری (ڕل)، وە بڕیگ واریانتەیل چیرۆک "زینیٚ" دەزۆرانەگەی "مەمی"، سڕ خوەیٚ وە "زینیٚ" دۆەت

"بەکۆ" ئۆشێ، و ئەوەیش وە فێڵ کلوانکەگە وە لێ دزێ. ناو ڕوایەت (هاوار)، "بەکۆ" کە وە جامەک جادوو وە پێشوەختە ئاگادار لە هاتن "مەم" بیە (بنۆڕن پ ٢٢)، "زێن"، دۆەتەگەی خوەێ، فێر ئەوە کەێ کە بچووده لای "زێن"، خوەێشک "میر"، و وە بیانگ نەیاشتن جل مێوانی کراس ئەوە وە لێ وە قەرز بسێنێ. "زێن" کە ناخوەشە بەس وە ئێشارەی کلک کراس خوەێ نیشان کەنیشک "بەکۆ" دەێ و ئەوەیش کراسەگە هەڵگرێ. گاهەس کلوانک ناو گیرفان کراسەگە بۆە. هەر حاڵ، وە باوەڕ من ئی بەشە ئێردا وەک سوورئاله، کە ناو پێش‌وتار قسەێ کردمە.

٣٩ یانی ئاوەگە چەن نەیزەئێک درێژ قوڵە.

٤٠ وە ڕوایەت (هاوار)، هەنایێ "مەم" وە سەر پشت "بۆز ڕەوان" دەێدە ئاوەگە، چەنی جوور مار و شامار ئاوی هێرش سەریان تێەرن. "بۆز" وەرگری لە "مەم" کەێ و گلاڵەگە وە خوێنێ سوور بوود، ناچار هەڵگەرێ وە کەناراو. ئمجا "بۆز ڕەوان" تێەێده قسە و وە "مەم" ئۆشێ: "من نیەتۆەنم دەرەقەت ئی شامارەیلە بام، مەگەر هەڵگەرم وە زات ئەسڵیەگەی خوەم کە ئێژدەهای دەریاکانە. ئەمانی ئەوسا باتە باپیرت "نەریمان" بایدەوە من لە نوو ماڵی بکەێ و وە شکڵ ئەسپ درئارێ." ئمجا هەر چە "مەم" وە لێ تووایێ کە خوەێ بکەێ ئێژدەها، "بۆز" قەبووڵ نیەکەێ و وە سەر قسەی خوەێ مێنێ کە هەرگز نەێلێ "مەم" بێ مەرکەب بمێنێ.

٤١ بێژگە لە ڕوایەتەیل (هاوار)، (ل‌ب) و (مان) کە کەسایەتی‌ئێک وەک "خزر" یا "وەیس" وە ناو چووڵی شوون "جزیره" نیشان "مەمی" دەێ، ماجەرایێک جوور ماجەرای "شووان" زۆتر پێش تێەێ و جفتیارێک وە ناو بیاوان "مەمی" و "بەنگین" ڕێبەری "جزیره" کەێ و خەڵات وە لیان هەڵگرێ. جفتیار یا شووان، خوەێ تۆەنێ وەرچاو هاتن تازەی "خزر" یا "وەیس" بوود. ناو ڕوایەتەگەی (هەورامی)، تەنانەت جفتیار وەک "پیر کامڵ" ئێشارە پێ کریەێ.

٤٢ باس ماڵ "بەکۆ" ناو ڕوایەت (هاوار) وە تەفسیل هاتیە (بنۆڕن پ ٢٢). هەرحاڵ ئی ئێپیزۆد ڕوایەت (ل‌ب) و (هاوار) لە ڕوایەتەیل تر جیاوازە. وە ڕوایەت (مان) و "مەم و زین" (هەورامی)، "مەلەک ڕیحان" "مەم" و "بەنگین" ڕێنەمایی ماڵەگەی باوگ خوەێ کەێ کە

ئەوردا بمێنن، ئەمانی لە ماڵەگەی "بەکۆ" (یا "بەکر" وەی دو ڕوایەت) هۆچکە خوەێ دیار نیەکەێ و جا دو سووار چنە ماڵ "تاجدین" یا "قەرە تاجدین" بوون وە مێوان. پشت ئی ماجەرا "مەلەک ڕیحان" لە باوگ خوەێ تووریەێ و نفرینێ کەێدن. ناو ڕوایەت (جج)، "زین" ماجەرای خەون "مەمی" وە کەنیژەیلێ ئۆشێ و کەنیژێک وە نام "گوڵ عەیشە" لە "مەمی" و "بەنگین" تەقیەێ و ڕێ باخچەی نەچیرگای ئەمیر نیشانێان دەێ. ئەورەدا "مەم" و "بەنگین" ڕاس "بەکۆ" تێەن، ئەمانی مێوان ماڵ "بەکۆ" نیوون، چونکە "بەکۆ" ئۆشێ ئەگەر کارتان "فسق و فسادی" یە بان وە ماڵ من. ناو ڕوایەت (جج) ئیش نام دۆەت "بەکۆ" جوور ڕوایەت (لب) "زین" ئە و لە لایەن "میر زیندین" پێشکەشێ کەن وە "مەمی". "مەم" چون "زین" نیەناسێ ئەوەڵ قەبووڵ کەێ، ئەمانێ ئاخرجار چوودە فێر "زینە"گەی خوەێ، کە یە بوودن سەبەب عداوەت و دوژمنی "بەکۆ" و "مەم".

٤٣ مەبەس ئەوەس کە پیاگە دەس خوەێ وە نیشانەی ڕێزداری نادە بان چاوەیلێ (ڕل).

٤٤ مەسەڵێک لای کورمانجەیل هەس کە ئۆشێ: "مێوانێ یەکی، مێوانێ گوندەکی"، یانی کەسێ کە لای یەکێ ناو دیەکە مێوان بوود، چمانی لای گشت دیەکەگە مێوانە. هەر حاڵ، ئی ڕەسم کە نەبا ڕێ ماڵ کەسێ تر نیشان مێوان بێەن لە خەیاڵ دەنگبێژ هاتیە و واقع مێوان ئازادە وە هەر ماڵێک کە تووایێ بچوود (ڕل).

٤٥ وە ئەسڵ کورمانجی "دو پەرە و نیوانە" هاتیە کە هەر مانای "دو قرووش و نیم" دەێ.

٤٦ مەبەس لە "مەجیدیان" پارەی زێو سەردەم سڵتان "عەبدولمەجید یەکەم" (١٨٢٣-١٨٦١ ز)، سی و یەکەمین خەلیفەی عوسمانیە. وە وەر چاو گرتن ئیە کە زەمان داستانەگە زۆنەی دورە، وتن یە دۆر لە هۆر نیە کە دەنگبێژ ئێرە وە دڵخواز خوەێ بەیت چڕیە و گاهەس تۆواستیە وە ڕاگەی تیتاڵی ئەڕای دەمێک ئۆنەوەر لە دونیای داستان بارێدە دەر.

٤٧ تاجرەگە وە نیازە بۆشێ "ماڵەگەم ڕۆ وە وێرانە."

٤٨ واتەگە دوعایێک وە عەرەبیە، یانی: "درووود ئێمە ئەڕای تۆ ئەی پەیغەمبەر".

٤٩ "بورسا" شارێکە لە باکوور ڕووژئاوای وڵات تورکیا، کە ناسریای وە بازرگانی ئاوریشم و فەرش حەریرە.

٥٠ چەواشەی ئی باسە کە "ژن نیەکەفێ پەێ پیا"، ناو "مەم و زین" (هەورامی) و (مان) ئەوەڵ داستان لای پەریکان کریەێ، هەنایێ تووان بڕیار بێەن کە "مەم" بوەنە لای "زین" یا "زین" بوەنە لای "مەم": "خوشکی نێونجی گوتی بە خوشکانە خوشکێ! بە قانوون و قاعیدانە کەس نەیدیوە مێرد بچێ لە دووی ژنانە هەر ژن هاتوونەوە لە بۆ مێردانە" (مان)، "ئاما بە گوفتار، ئەوەڵ کەبووتەر وات بە کەبووتەر دووەم ئەی یاوەر بۆ تا بەرداریش بە دەو ئی جووان بمبەریش وە لای خاتونێ زەمان جەوابش داوە، واتش ئەی عەزیز مەر نەشنەفتەنی جە ئەهلێ تەمیز جە ئەوەڵ زەمان، نی چەرخێ کەچزەن زەن ئامان پەێ مەرد، مەرد نامان پەێ زەن" (هەورامی).

٥١ ناو بڕیگ ڕوایەتەیل تر "ڕیحانە" خوەێ دۆەت "بەکۆ" ئە، ئمجا "بەکۆ" خوەێ نەوکەر "میر" و دۆەتەگەێ خزمەتکار خوەێشک "میر" ئە. یە نیشاندەر جێگای نزم "بەکۆ" ناو کوومەڵگەی "جزیرە"س. ناو ڕوایەتەگەی (ج ج)، وەختێ "بەکۆ" دۆنێ کە "مەم" دۆەتەگەێ (کە جوور ڕوایەت حازر نامەگەێ "زین" ئە) ڕەت کەێ، ئۆشێ: "لاوۆ، زرار ناکە، ژ بەرێ و پاشێ دا خورتا نەحەقی ل فەقیرا کریە."، کە یانی قەێ نیەکەێ لە جاران و بانان ئەوانەی وە هێز نەحەقی وە ئەوانەی فەقیر و بێهێز کردنە و بکەن. هەروەها بنۆڕن پ ٣٢ و ٤٢. ناو ڕوایەت (هاوار) ئیش "بەکۆ" لە پێشت کۆلەئێک لە مەردم ڕەنگینە، و هاوژێنێ یەکێ لە کەنیژەیل ماڵ "ئازیزان"، ماڵ میرەیل بۆتانە.

٥٢ "حەسەن" وە بەێن "سێ جەلالیان" گرنگترێن نەخش و ڕۆڵ دێرێ. هەر حاڵ، ناو ڕواتەیل تر یە "تاجین" یا "قەرەتاجین" ئە کە جێگاگەی "حەسەن" گرێ، و تەنانەت کەسایەتی وە نام "حەسەن" ناو داستان وجوود نەێرێ. ناو ڕوایەت (هاوار)، نام سێ براکان "تاجین"، "چەکۆ" و "گورگین" ئە. ناو ڕوایەت (مان)، "عەرفۆ" و "چەکۆ" دو شازادەن کە جوور "مەمی" ئەڕای خوازەمەنی "زینێ" هاتنەسە "جزیرە" و وە ماڵ "قەرەتاجین" دەس برایەتی وە یەکەو دەن. ناو

"مەم وزین" (هەورامی) و (ج ج) ئیش "تاجین" شووی "ستی" و برای "عەرفۆ" و "چەکۆ" ئە.

٥٣ شووان تا وەختێ کە گورگ هێرش ناوردیە دووس ڕیەنە. ئێردا مەبەس لە "برایەتی شووان" برایەتی ناپایدار و سسە.

٥٤ مەبەس لە "جبوول"، "چیای حەلەب" یا "چیای کورد" (وە عەرەبی "جبل الأکراد")، وە ناوچەی "ئەفرین" ئە.

٥٥ یانی ئێمە گەر خوەمان وەرپرس بارێ (واتە کارێ) بکەیم، هەر جوور هەس بارەگە ڕسێنیمە مەنزڵ (واتە کارەگە تەواو کەیم).

٥٦ "وەقی" یا "ئۆقە" یەکەی ئەنازەگرتن وەزن و سەنگینی لە سەردەم "عوسمانیان" ئە. وە تایبەتی، یەک "وەقی" وەراوەر ٤٠٠ درهەم "عوسمانی" و وەی شێوە وەراوەر ١٢٨٣ گرەمە.

٥٧ قەرەچیکان یا مەردم کاوڵی (هەروەها "جیپسی" یا "ڕومانۆ") وە بنەڕەت لە گوجەرات هێندستانن، ئەمانی ئیرەنگە ناو گشت وڵاتەیل، زوورم وە ناوچەی "بالکان" و ڕووژهەڵات ئورووپا، بڵاو کریانە. کارێان فێشتر مووسیقا و ساز ژەنین و جەژن ئەوڕێخستنە.

٥٨ ناو ڕوایەتگەی حازر باس چۆزمان "ستی" نەکریاس، ئەمانی ناو ڕوایەتەیل تر دیارە کە "ستی" و "زینێ" وێنایی فرەئێک وە یەکتری دێرن و "ستی" ئیش زۆر جووانە. وە قەوڵ (خانی): "یەک ئەسمەر و یا دووێ زەری بوو یەک حووری و یا دووێ پەری بوو"، ئەمانی: "هەرچەند "ستی" وە نازەنین بوو لێ "زین" ژ مسالێ حووری عین بوو، هەرچەند "ستی" ستارەوەش بوو لێ "زین" ب ڕوخان هەیێڤگەش بوو، هەرچەند "ستی" وەکی قەمەر بوو "زین" مهر سفەت زێادەتر بوو".

٥٩ شک کردن "حەسەن"، یا خود "قەرەتاجین" ناو ڕوایەتەل تر (پ ٥٠)، وە دڵداری "مەم" دەرحەق ژنەگەی خوەێ "ستی" وە شکڵێ تر ناو ڕوایەت (ج ج) ئیش هاتیە. ناو ڕوایەت (ج ج)، "مەم" ئەوەڵ جار کە نام "ستی" لە ماڵ "قەرەتاجین" ئژنەوێ باوەڕ کەێ کە دڵدارەگەی ئەو شەوەی خوەێ هەر ئەوەسە و لای خوەێ ئۆشێ: "من دەس برایەتی دامەسە "قەرەتاجین"،

ئێدی نە تۆەنم "قەرەتاجین" بکوشم و نەیش تۆەنم "ستی" بڕفێنم". جا "مەم" ڕاگەیێنێ کە حاڵێ نەخاسە، کەفێدە ناو جێ و قسە وە لێ دەرنیەتێەێ. "قەرەتاجین" شک وە یە کەێدن کە نەخوە دڵدارەگەی "مەم" هەر ژنەگەی خوەێە و وە "ستی" ئۆشێ کراس جووانێ بکەێدە وەر و بچوودە ئوتاخ "مەمی" تا ڕاسیەگە بزانێ، و وەختێ "مەم" وەک خوەێشک قسیە وەرد "ستی" کەێ خەیاڵ "قەرەتاجین" ئاسوودە بوود. هەروەها ناو ڕوایەتەیل (هاوار) و (خانی)، "بەکۆ" بەردەوام ناڕەزایەتی خوەێ نیشان "میر" دەێ کە ئەڕا "میر" خوەێشک خوەێ داسە کەسێک جوور "تاجین" کە پاێگەێ لە هنەگەی ماڵبات "میر" نزمترە، و "میر" پەشیمان کەێ کە خوەێشک ترەک خوەێ، "زین"، پێشکەش وە "چەکۆ" (هاوار) یا "مەم" (خانی) بکەێ.

٦٠ وە ئەسڵ کورمانجی هاتیە: "بلا ڕەحەت بە دلێ هەمی کەسان و باڤ و دیێن قیزکانە"، کە یانی بێل دڵ هەمەی کەسان و باوگ و داڵگ ئەو کەنیشکەیل ڕەحەت بوودن. "گوور کەسێ وەرەما بۆن" مەسەڵێکە وە کوردی خوارین کە مانای ڕەحەت بۆن دڵ و خەیاڵ کەسێ دەێ، جوور گوورێک کە هێلن وەر و گووان داڵگ خوەێ دۆای دووتینەوەی مانگاگە بگرێدە دەم.

٦١ وە مەتن کورمانجی ئەڕای وەسف شمشێر "تاجین"، "شوور نێریز و دەڤزراڤێ پشت ب مۆر" هاتیە. "نێریز" جوورێ شمشێر یا خەنجەرە کە نکێ خوار و تێژە و مەبەس لە "پشت ب مۆر" ئەوەس کە پشت شمشێر نیشانەدارە. وە پەێ هەڵگەرانن (ڕل) یە ئێشارە وە شمشێر تیخ چەمیاگە. شمشێرەیل چەمای جاران فرە مەحبووب بۆن، زوورم ئەڕای وەکاربردن پشت ئەسپ و وەخت حەرەکەت. وە تایبەتی، چەمایی تیخ شمشێر هێز بڕینێ فێشتر کردیاد و کێشانەوەێ لە کالان ڕەحەتتر کردیاد. هەروەها لە ڕۆی زاهریش ئی شمشێرەیل زیواتر وە چاو هاتیان.

٦٢ وە ئەسڵ مەتن (ل‌ب) هاتیە: "ئەم بنهێرن کی ژ مە بەرخە، کی بەرانە"، یانی تا بزانیم کی ئێرە سالارە.

٦٣ وە مەتن (ل‌ب) ئیش هەر ئی واتە هاتیە: "حەسەن دیت کۆ کێر هات، سەکنی ب هەستیانە".

٦٤ وە ئەسڵ مەتن کورمانجی (ل‌ب) هاتیە: "ب دەستێن خوە ل سەرێ مەمی چێکر ئەگالا مەوالی و شارا کەسرەوانە". ئەز وە جێ "ئەگالا مەوالی" و "شار" وە تەرتیب "جامانە" و "چۆورەک" هاوردمە. وە واتەی (ڕل)، "مەوالی" نام عەشیرەئێکە لە عەرەبەیل "سووریا" کە هووزەگەی دەنگبێژ داستان "ئەگال" و دەسرەی ئەوانە وەرگرتنە. هەر حاڵ، "جامانە" یا "ئاخابانوو" یا "چۆورەک" دەسرەی سەر کوردانە. "کەسرەوان" ئیش ئێشارە وە تەن‌پووش شاهانە دێرێ.

٦٥ وە مەتن کورمانجی یە هاتیە: "لێ‌لێ! ئاڤیا نەمینە، ژ ناڤێ ئاڤیا پرە ب ئاڤێ". (ڕل) ئی بەیتە هەڵنەگەرانیە و ئێشارە کردیە کە ماناگەێ دیار نیە. وە ڕاسی "ئاڤ" ناو ئی بەیتە یەکەم جار وە مانای "ئاو" یا چەم، و جار دووەم وە مانای وەرتەی بڵا و گیر و گرفت هاتیە. ناو "مەموزین" (خانی)، هەنایێ "تاجدین" ئەڕای ڕزگار کردن "مەمی" و "زینێ" وە نیازە ماڵەگەی خوەێ ئاگر بێەێ (بنۆڕن بەن ١٥٧)، ئۆشێ:

"خەل ڤەدکوژِت ئاگری بِ ئاڤێ ئەز دێ ڤەکوژم بِ ئاگر ئاڤێ"

کە یانی خەڵک (خەل) ئاگر وە ئاو ڤەکوژێ، من ئی ئاو (بڵا و گرفت) وە ئاگردان ماڵەگەم تەواو کەم. ئێرەدا "ئاڤ" و "ئاڤ" وەی دو واتەی ئێشارە

پێ‌کریای هاوقافیە بۆنە و جووانکاری "جێناس" ئیش سازن. هەر حاڵ، ئی تەرکیبە پێم خوەش و وە تام بۆ، یەسە کە هەر جوور مەتن ئەسڵیەگە هەڵێ‌گەرانم.

٦٦ مەبەس لە "چاو ڕزیان" لە وێر کردن شەرم و حەیا و گوستاخیە.

٦٧ ئەسپ لای کورد گیانەوەرێک وە نرخ و هەنینە، وە تایبەتی وە خاسترین ئەسپەیل "کهێل" ئۆشن. ناو فولکلۆر کوردی، جوور داستان "مەمێ ئالان" یا "سیابەند و خەجێ"، فرەجار ئەسپەگەی قارەمان خوەێ یەکێ لە کەسایەتی و ڕۆڵدارەیل داستانە. ئێرە کە "مەمی" "زینێ" وەک کهێل وەسف کەێ هۆچ سووکایەتی و بۆچگ ژماردنەوەئێک تێدا نیە.

٦٨ وە ڕوایەتەگەی (مان)، "قەرەتاجین" ("قەرەتاژدین") وەرد "چەکۆ"، "عەرفۆ" و "مەم" قەرار نەێ کە بێژن "مەمی" بچوودە لێو کانی لای "زینێ"، کە ئێدی بزانن دڵەگەی "زینێ" هاوڕێ

ئەوەیە یا نە. "زینێ" ئیش وە نیشانەی دڵداری ئەنگوستیلە و بازن و گوواره و کرمەک خوەێ تێنەێدە ناو جام ئاو و دەێدێ وە دەس "مەمی". وە باوەڕ (ڕل)، ئیجوور ماجەرایێک ناو ڕوایەت دەنگبێژ "میشۆ بەکەبور" (یەکێ لە دەنگبێژیەل ڕوایەت (ل‌ب)) ئیش بیە، ئەمانی خوەنستنێ لە وێر ئەوە چێە. وەرنە ئی هەمکە پافشاری "مەمی" سەر خاتر یەێ تاسە ئاو مەنتقی نیە. بەشکەم ئیجوور قەرارێ جیٚ‌ئێک وە ئەسڵ داستان (ئەڕای نموونە بەن ١٠٣) گەرد "چەکۆ" نریاس تا "چەکۆ" ئارام بگرێ.

٦٩ مەبەست ئەوەیە کە قسەی "مەمی" و "زینێ" وە ناگوزیر کەفێدە دەم هەرگەورا و بۆچگ. ناو "مەموزین" (خانی) و (هەورامی)، هەر ئی ڕسوایی بوودە سەبەب کە "میر" لە "مەم" تووره بوود و نەخشەی دەس‌وەسەر کردنێ بکێشێ.

٧٠ "ڕیسپی" کەسێکە کە گەورای هووز و مەردمە. جاران، ڕیسپیی مەقامێک کەلەپووڕی بۆ، ئەمانی کەمڵانە پێش هاتیاد کە میر و پاشا وە فەرمان خوە کەسێک وەک ڕیسپی دەس‌نیشان بکەن (ڕل). ئەوجوور کە لەی داستان فەهمریەێ، "بەکۆ" لە بن‌دەسی خوەێ ناڕازیە و یەک لە نیازەیلێ لە فتنەکاری، گۆەڕانن جێگای خوەێ و تۆڵە سەننە (بنۆڕن پ ٥١).

٧١ ناو "شەرەفنامەی بەدلیسی"، جارێک باس دووسایەتی و دۆاترێ دوژمنایەتی ناوبەێن "میر تەیموور گۆرکانی" (١٣٣٦-١٤٠٥ ز/٧١٥-٧٨٣ ه)، ناسریای وەک "صاحب‌قران" و دامەزرێنەر ئێمپراتووریەتی "تەیمووری"، و میر "جزیره" "میر عزالدّین" ("میر ئەزدین" یا "میر ئەزین") کوڕ میر "ئەبدال" هاتیە. وە پەێ "بەدلیسی"، "صاحب‌قران" وە سەرەتا هەز لە "میر عزالدّین" کردیاد و فرەجاریش وەردێ یاری شەترەنج کردیاد، ئەمانی دۆاتر نەیار یەکتری بوون و لەشگەر "تەیموور" دەرباس "دجله" بوود و وڵات "جزیره" وێران کەێ. "میر عزالدّین" ("میر ئەزین") وە زەلیمەت و زەفتی گیان خوەێ لە دەس لەشگەر "تەیموور" ڕزگار کەێ، و هەتا ئاخر عومر خوەێ وە تەنگی و وە ئاشاریای ناو هووز "ئەروخی" زنەیی کەێ. گاهەس ئێرەدا و دۆاتر، "شەڕ عەجەم" ئێشاره وەی ماجەرای دۆرینه بیاشتۆ. وە تایبەت باس یاری شەترەنج "میر ئەزین" و "مەم" ناو ڕوایەتەیل چیرۆک، ئی گومانە پتەوتر کەێ کە "میر ئەزین" ئەرنە وە تەواوی، لانی‌کەم تا ڕادەئێک میرەگەی "جزیرەس" کە باسێ ناو "شەرەفنامە" کریاس.

٧٢ "دەلەمەی زاڕووکان" ("دەلەمەیٚ زارۆکان" وە کورمانجی) وە هێلکەی نیمەکوڵیای ئۆشن کە ئێتر وە ئاسانی نیەشکیەیٚ. لە دەوروبەر "کۆبانی"، زاڕووەیل پەرگ دەور "دەلەمە" پێچن و بان زەق ئاوێژنیٚ تا دەور خوەیٚ بچەرخیٚ. زۆنە دەوروبەر "کرماشان" ئیش چشتێک وە نام "تەرخون" وە دەس منالەیل بۆ کە وە شکڵ هێلکە لە چوو سازریا و هەر وەی شێوە وەردیٚ گەمە کردیان. جارجار مەبەس ئەوە بۆ کە وە تەرخون خوەێان بێەنە تەرخون ئاماڵ و بخەنیٚ ناو چاڵ، کە وەی گەمە وتیان "چاڵان"، یا کە تەرخونەگەی ئاماڵ بشکێنن، کە وەی شکانن وتیان "چەچە کردن".

٧٣ ناو ڕوایەتەیل تر، "میر ئەزین" وە جیٚ ئی لەشگەرکێشان بەرنامەی نەچیر و شکار ئەوڕیٚ-خستیە و "مەم" خوەیٚ ناخوەش نیشان دەیٚ و گەردیٚ نیەچوود تا کە بچوودن لای "زینیٚ" (بنۆڕن (مان) و (هەورامی)). ناو ڕوایەتەگەی (ج ج)، "مەم"، "میر"، "بەکۆ" و سیٚ براکان گەرد هاوڕێەیلێان چنە دەێشت ئەڕای یاری "جەرید" (جریت‌وازی، جەنگبازی سووار وە ئەسپ). "قەرەتاجین" دۆنیٚ کە "مەم" نزیکە گشت شکەست بێەیٚ و تەنانەت "میر" وە شمشێر لێخەیٚ، لە ترس شەڕ وە "مەمی" ئۆشیٚ کە ئەوە خوەیٚ لە ئەسپ بخەێدە خوار و وە دۆا، "قەرەتاجین" "مەمی"ڕەوانەیٚ شار کەیٚ. ناو ڕوایەت حازریش دۆاتر ئێشارە وە جریت‌وازی کریەیٚ (بنۆڕن پانۆش ژ ٩١).

٧٤ وە سەر چیاکان "سەمعان" (جَبَل سَمعان) و "کورد" لە ناوچەکان "حەلەب" و "ئەفرین" جووریٚ بەڕۆ دەرتێەیٚ کە پیٚ "مازیٚ"، "مازگ" یا "مازوو" ئۆشن و لە مەتن کورمانجی ئیش ئەوە هاتیە ("کۆ شۆر دِ دێڤ دا بِ دەر تێن مینا کۆزیٚ مازییٚ دِ تفکانە").

٧٥ ناو ڕوایەتەکان (مان) و (هەورامی)، "بەنگین" ("بەگلی")، کە گەرد "مەمی" هاتیەسە "جزیرە" (بنۆڕن پ ٢٧)، زۆتر چوودن کە "مەمی" ئاگادار گەرینەوەی "میر ئەزین" و هاوڕیٚ و پێوەندەیلیٚ بکەیٚ. ناو ڕوایەتەگەی (ج ج)، "مەم" پارە داسە کەسێک لە نووای دەرگەی ژوور "زینیٚ" کێشک بۆنیٚ. ئێپیزۆد مشتومڕی ساختەکاریەگەی برایل "جەلالیان"، تەنیا ناو ڕوایەتەگەی (ل ب) هاتیە.

٧٦ وەیٚ بەیت، و هەروەها وە ئێپیزۆد هاوجێگایٚ ناو ڕوایەت (ج‌ج)، دیارە کە "بەکۆ" خوەیٚ هەم سووارخاسە و هەمیش خاوەن ئەسپ خاسێکە، کە گاهەس وە ڕەسەن "نەجدی" بوود.

٧٧ "برج بەلەک" ئێشارە وە یە دێریٚ کە دیوار برجەگە لە سانەیل ڕەش و سپی سازریاس، کە مێعماری ڕایج دەورەی فێئودالەیل کورد بوە (هاوار). ناو ڕوایەت (مان)، "برج بەلەک" نام برج و قەڵای خود "مەمی" وە شار "یەمەنە". ناو ڕوایەتەگەی (هاوار)، نام برجەگەی "مەمی" برج "کەرکەسۆرە" (بنۆڕن پ ٢٩) و هەتا وردەکاریەکان وێنەی "برج بەلەک" ئە، و یە بوودن سەبەب کە "زین" شەوەگەی ئاشنایی خەیاڵ بکەیٚ ئوتاخەگەی "مەمی" هنەگەی خوەێە.

وە پەیٚ واتەی (هاوار)، "برج بەلەک" نام قەڵا و ئێقامەتگاگەی زمسانی میرەیل "بۆتان" بوە کە دوای ڕووخان میرایەتی "بۆتان" لە ساڵ ١٨٤٧ خاپوور کریەێدن. ناو ڕوایەت (ج‌ج) ئیش "برج بەلەک" هەر قەڵای میر "بۆتان" ئە.

٧٨ وە باوەڕ (ڕل)، ئی بەش ئێپیزۆدەگە تەنیا ناو ڕوایەت (ل‌ب) هاتیە و یەقین سازریای خەیاڵ بەیت‌خوەن و دەنگبێژە کە وە مەتن ئەسڵیەگە ئێزافە کریاس. هەر حاڵ، چشتێک وەی مانا ناو ڕوایەت (ج‌ج) ئیش هاتیە:

"زینیٚ ڕادبە ژ پشت مەمۆ، دچە ئۆدا خوە. "میر" دبیٚ: "بەکۆ، ئەو کی بوو کو ژ دیوانیٚ چوو؟" دبیٚ: "یا میریٚ من، کراسیٚ وێنا ژ یا پیرەکا تە بوو، ئەز نزانم."" کە یانی "میر" لە "بەکۆ" پرسیٚ ئەو ژنەگە کی بۊ کە لە دیوان کەفتە دەر و "بەکۆ" وەڵام دەیٚ کە نیەزانیٚ، ئەمانی کراسەگەی ئەوە وێنەی کراس ژن "میر" بۊ.

ئەگەر ئێمە وە ساڵ وەشانن ڕوایەت (ل‌ب)، (١٩٤٢ ز) وە "بەیرووت" پایێتەخت "لوبنان"، و ساڵ ترانسکریپسیون ڕوایەت (ج‌ج)، (١٩٥٩ ز) وە "یەریڤان" پایێتەخت "ئەرمەنستان"، بنۆڕیم، ئەگەری ئەوە هەس کە دەنگبێژ ڕوایەت (ج‌ج) ("هۆڤهان‌نێسیان کاراپێت") ئاگاهی لە ڕوایەت (ل‌ب) بیاشتۊ. زوورم دۆاتر ناو ڕوایەت (ج‌ج) "میر" سیٚ براکان ڕەوانە کەیٚ کە خەرج و باج هەفت ساڵە لە "گەلیێ بەرازا"، یانی لە عەشیرەی "بەرازی"، بسێنن (بنۆڕن پ ٨٠) و زانیم کە دو کەس لە دەنگبێژەیل ڕوایەتەیل (هاوار) و (ل‌ب)، "میشۆ بەکەبور" و "خدۆ

هنداوی"، هەر دو "بەرازی" بۆنە (هاوار). یە ئەگەریەگە بێشترەو کەیْ، ئەمانی نیوودن وە یەقین بۆشیم. بەشکەم ڕوایەت (ج‌ج) بیْخەوەر لە ڕوایەت (ل‌ب) وتریاس و زانیاری (ڕل) ناتەواو بۆە.

لە ڕوایەت (مان)، دۆای کوشریانەوەی ئاگرەگەی ماڵ "قەرەتاجدین"، "بەکۆ" دەسرەی "زین" و "مەم" نیشان "میر" دەیْ کە ئاشکرا بکەیْ ئاگر وەردانەگە تەواو فەن بیە. ناو ڕوایەت (هەورامی) ئیش ڕێک یەسە، هەنایْ "بەکۆ" وە "میر" ئۆشیْ: "وە ئەفسوونگەری هەردوشان یەقین حالی کردشان "قەرەتاجدین" جەو پەیْ ئاتەش دا یانە دیواخان تا نەجات یابان نە جاگەی دیوان ئەر بە حەرفیْ من نەداری بەقا یە دەسماڵیْ "زین" مەندە بی بە جا".

٧٩ سەروشک (وە کورمانجی سەرهشک) لاناوە لە ئاێم نەزان و نازیرەک یا ئاێم سەرسەختە. جا سەروشک بۆن واتە سەرسەختی.

٨٠ ڕەوانە کردن سیْ براکان لە ڕوایەتەیل ترەک نەخشەی "بەکۆی شەێتانە". ئەڕای یە کە "میر" بتۆەنیْ "مەم" دەس‌وەسەر بکەیْ، "بەکۆ" وە "میر" ئۆشیْ کە بێلیْ براکان بچن باج و خەراج لە عەشیرەئێک نافەرمان بسێنن. ناو ڕوایەت (ج‌ج) نام ئی هووزە وەک "بەرازی" هاتیە (بنۆڕن پ ٧٨). تەنیا ناو ڕوایەت (خانی) ئی بەش ڕەوانە کردن "تاجدین" و براکانیْ ناتیە.

٨١ ئەسڵ کورمانجی ئیەسە: "برا، فەرزان لِ سِنەتان ستۆ بادانە." سنەت، هەر سوننەتە کە وە مانای کارێکە کە خاس و وە ئەجرە، ئەمانی فەرز و واجب نیە. مەبەست ئەوەیە کە ئەمر واجب گەردەن مرۆڤ لە سوننەت ئازاد کەیْ.

٨٢ "گووش خوەیْ کپ کرد" هەڵگەریای "خوە کر کەڕ" ناو مەتن کورمانجیە. مەبەس ئەوە، کە پیرەمێرد مینانی کە قسەی کەس نیەژنەویْ جەواو وە کەس نەیاد.

٨٣ ناو مەتن (ل‌ب)، وە جیْ "یاپراخ" "ئارۆک" هاتیە، کە جووریْ کفتەی پانە کە لە ساوار و گەنم‌کوتای دروس کریەیْ و وە ئەسڵ خوەیْ چاشت عەرەبیە. نزیکترین چشت وەی خوراک لە ناوچەکان "ئێلام" و "کرماشان" خوراکێکە وە نام "کوببە" یا "کوپپە" کە ئەوەیش وە ئەسڵ خوەیْ چاشت عەرەبیە، و هەروەها "شامی کەواو". هەر حاڵ، یانە وە گووشت دروس کریەن و

ئارۆک گیاییە، وەی خاتر من "یاپراخ" یا دۆڵمە وە جیێ ئارۆک هاوردمە، کە بیێگووشتیش دروس کریەیێ.

٨٤ ناو ڕوایەت (هەورامی)، "میر" و "مەم" پێشتریش وەڵ یەک یاری تەختە یا شەترەنج کردنە. هەروەها ناو ڕوایەتەیل (هەورامی) و (ج ج)، "میر" پێشتر جارێک وە مەبەس کوشتن تیخ وە "مەمی" کێشاس ئەمانی "بەنگین"، "تاجین"، "عەرفۆ" و "چەکۆ" دەرەقەت "میر" و "بەکۆ" هاتنە. هەر وەی خاتریش "میر" ئیجارە هاوڕیێکان "مەمی" ڕەوانەی دور کردیە. ئێپیزۆد شەترەنج ناو ڕوایەت (مان) هەر نیە. ناو ڕوایەت (خانی)، شەرت "میر" ئەوەس کە "مەم" نام دلْدارەگەی خوەیێ ئاشکرا بکەیێ و "تاجدین" ئیش ناو مەجلسەگە ئامادەس، ئەمانی هۆچ وە دەسیێ نیەتێەیێ ئەڕای "مەمی" بکەیێ.

ئێپیزۆد "یاری شەترەنج" ناو ڕوایەت (ل‌ب) پڕ لە وردەکاریە و وەرد ڕوایەتەگەی (هاوار) یەکسانە. ناو کۆڤار هاوار خوەنیم کە "سترانڤان هاوار"، ئی بەش "کەمتر ناسریاگ" چیرۆک وە خواستەی هەڤال خوەیێ "لەزگین ئاخا"، کە وە نیازە "مەمێ ئالان" وە هاوڕیێ تەرجمەی فرانسەیێ بوەشێنیێ، ئەڕای کۆڤارەگە ناردیە. هەروەها زەنگ و ئاهەنگ ئی بەش چیرۆک ناو مەتن کورمانجی (ل‌ب) لە بەشەیل ترەک جیاوازە. جیێگای باوەڕە کە "لەزگین ئاخا" بەڕێز "ڕۆژە لسکۆ" و "سترانڤان" بەڕێز "جەلادەت عالی بەدرخان" بوون.

٨٥ ئی ئێپیزۆد جادوو، تایبەت وە ڕوایەت (ل‌ب) ئە و نموونەیێ ناو هۆچ یەک لە واریانتەیل ترەک چیرۆک نیە. وە گشتی ڕەنگ سوورئال دو ڕوایەت (هاوار) و (ل‌ب) سرنج ڕاکێشە و لە تەواوی واریانتەیل ترەک جیاوازە.

٨٦ خاسیەت جادوو داشتن مۆی پاڵەوان ناو چیرۆکەیل ترەک فۆلکلۆر کوردیش پێش تێەیێ. ئەڕای نموونە ناو چیرۆک ""بەیرم" ئەلحەج" (حاجی "بەیرم") داستان ڕسێدە پاڵەوانێک کە دو تاڵ مۆی خوەیێ پێشکەش "بەیرم" کەیێ، کە "بەیرم" وەخت هەوەجە مۆەگە ئاگر بێەیێ تا ئەوە وە فەریایێ بکەفیێ (بنۆڕن Lescot R., *Contes*, 1940).

٨٧ ناو ڕوایەتەیل (ج ج) و (هەورامی)، "زین" ئاگادارە کە "مەم" کەفتیەسە زندان و تەنانەت ناو "مەم و زین" (هەورامی) "زین" ناچار بوود وە فەرمان "میر" وە دەس خوەێ دەس و پای "مەم" گرێبێەێ. ڕووژەیل ئەوەڵ بەندکریان "مەمی"، "زین" دۆر لە چاو "میر" و "بەکۆ" وە ئاشاریای جێخەف و ئاو و نان شاهانە ئەڕای "مەمی" نێرێ، ئەمانی "بەکۆ" حاڵخاسی "مەمی" دۆنێ و پەێ وە بابەتەگە بەێ و وە دۆا ڕایگرێ. ناو ڕوایەت (مان)، وە "زین" وتریاس کە "مەم" گەرد "تاجین" چێەسە ئەڕای سەرکوت هووزەکان، و دەر نەتیجە "زین" ئاگادار بەندکریان "مەمی" نیە. هەر حاڵ، "مەم" سەگ تانجیئێک دێرێ کە زانێ چە وە سەر ساحێو خوەێ هاتیە و هەر ڕووژ وە دزی لەتێک نان لە مەتبەخ "میر" ئەڕای "مەمی" بەێ.

٨٨ ئی ئێپیزۆد تایبەت وە ڕوایەت (ل ب) ئە، و ناو ڕوایەتەیل تر دۆەتەگەی "بەکۆ" ڕۆڵ ڕاستەوخۆ ناو زندان کردن و کوشتن "مەمی" نەێرێ.

٨٩ "تۆواف کردن" عادەت کۆنەئێکە کە جاران وەخت ئازیەتی یا شاهی، خاوەن خەم یا شادی دەور ماڵ خوەێ گەریاد و خەڵک خوڵک پرسە یا جەژن خوەێ کردیاد.

٩٠ یەک لە واتەکان وشەی "ئوجاخ" وە زوان کوردی، "ماڵ"، "بنەماڵە" یا "ماڵبات" ئە. لە ناوچەکان "ئێزدی" و "عەلەوی"، "ئوجاخ" وە عەشیرە و ماڵبات پیران یا سەیدەکان وتریەێ. هەروەها وە ناوچەکان "بۆتان" و "بادینان"، بڕێگ جار مەبەس لە "ئوجاخ" قەبیلە و عەشیرەس. ئێرە مەبەس ئەوەس کە "میر" چێەسە شوون کار و پەێوەندی خوەێ گەرد عەشیرەکان و دۆر لە وەسەرهاتیکانە.

٩١ "جریتوازی" یا یاری "جەرید"، جوورێ کێبەرکی وەرزشی دەسەجەمیە، کە یاریزانەکان بوونە دو دەسە و سووار وە ئەسپ، "جریت" یا "جەرید" وەرەو دەسەی وەراوەر فڕە دەن. "جریت" یا "جەرید" جوورێ نەیزەی دارینە، کە توکێ تێژ نیە و ئەڕای مەشق وە کارێ بەن. ئی کێبەرکی جاران لە سەرزەمینەیل بندەس "عوسمانی" ڕایج بیە (بنۆڕن پ ٧٣).

٩٢ ناو روایەتەیل (ج ج) و (خانی)، "بەکۆ" وە دەس "تاجدین" کوشریەێ و ناو ڕوایەتەیل (مان) و (هەورامی) "میر" خوەێ "بەکۆ" خەلاس کەێدن.

۹۳ ئێپیزۆد هێرش هاوردن لەشگەر "مەغربیان" یا "یەمەن" وە باژار "جزیرە" و تۆڵە سەنن ئەوانە، ناو ڕوایەت (جج)، و ئەڵبەت ناو ڕوایەت (خانی)، هەر ناتیە. ناو ڕوایەتەیل (هەورامی) و (مان) لەشگەر "یەمەن" "میر ئەزین" کوشن و حکوومەت "جزیرە" ڕادەس "تاجدین" کەن.

| وشەدان |

ئا

ئابرا: برای گەورا، کابرا
ئاخا: ئاقا، کۆخا، کەیخودا
ئار: ئاگر
ئارۆ: ئەمڕوو، ئمڕوو
ئازا: ١) دلێر، پاڵەوان، ڕەشید ٢) بێمزڕەت، ئازا و لون، لون، سڵامەت
ئازەوەنی: پرسە، ئازیەتباری، عەزاداری
ئاژەڵ: گیانەوەر، حێوان، ماڵات
ئاسکۆڵە: ئاسک بۆچگڵە، وەچکە ئاسک، کارخەزاڵ
ئاش: ١) ئاسیاو ٢) ئارام و جێگیر (وشەی ئاشتی لە یە هاتیە) ٣) جوورێ خواردەمەنی وە ئاو و سەوزی و خەلەی کوڵیای
ئاشخانە: جێ‌ئێک کە گەنم و جۆە و خەلە ناوێ ئاسیاو کەن
ئاشاردن: لە نووای چاو دۊر کردن، شاردن، هەشاردن
ئاقڵمەن: خاوەن ئەقڵ و زانایی
ئاکار: خوو، ڕەوش، کردە و ئەخلاق
ئاگر وەردان: بنۆڕن **وەردان**
ئاڵتوون: زەڕ، تڵا
ئالێوا: ئیجوور، وەی شێوە
ئاوا: ١) ئاوەدان ٢) گۆم و نادیار (وەک ئاوا بۆنەوەی مانگ یا خوەر)
ئاوان: دەڵڕەش، خاین، ناڕاس
ئاوتڵا: ڕووکەش لە زەڕ
ئاور: ئاگر، ئار

ئاونگ: ١) خۆسی بان گەڵا و پەڕەی دار و گوڵ، شەونم ٢) چشت قورسێ کە وە بەنێک ئاوێژریاس و دۆای تەکانێک لە سەرەتا، وە ژێر تەسیر جازبە وە مەسیر نیمەگردێ چوودن و تێەیدن
ئاوەخت: ١) ئاوات، ئارەزوو ٢) وشەی رێزگرتن وە مانای عەزیز، ئاوەختی
ئاوێژتن: ١) ئاوێزان کردن ٢) خستن ٣) بەسان
ئرمێسک: ئەسر، فرمێسک، ئەسرین، چووڕەی ئاوێ کە وەخت خەم و شادی بێئەنازە لە چاو تێەێ
ئوسا: ١) مامۆستای بەنایی ٢) ئستاد، ئوساکار
ئۆە: ئێوە
ئەردەڵان: ١) ئازا و دلێر، دڵاوەر ٢) نام تایفەئێک وەناوبانگ کە لە سنە و دەوروبەری نیشتەجێن
ئەسر: بنۆڕن **ئرمێسک**
ئەسکەمل: سەندەڵی یەک نەفەرە، کورسی
ئەڤین: دڵداری، عەشق، عێشق، خۆشەوێستی، ڤیان
ئەگریجە: زڵف، مۆی سەر کە ئاوێزان وە دو تەنشت ڕوخسارە، بسک، مۆی بافریای
ئەلئانە: ئێسە، ئیرەنگە
ئەڵاجەق: چشت خەریو، چشتێ کە باوەر کردنێ دژوارە، مایەێ سەرسڕمەنن، سەێر
ئەڵاژیان: خوە درێژ کردن، خوە ڕاکێشان
ئەڵپووقیان: لە کەسێ خوڕیان، هەڕەشە و قاڵ سەر کەسێ کردن
ئەڵخوز: ئاێم پێپەتی و نەدار، فەقیر و گدووڵ، خۆڕی
ئەڵشکیان: هەڵشکیان، باخت کردن، شکەست خواردن، دۆراندن
ئەندێش: ترس و نێگەرانی، خەیاڵ پەریشان
ئەنگەمە: هەمهەمە و شلووقی، بڵخە و باخ، هەرا و هووریا، هەنگامە
ئەوین: بنۆڕن **ئەڤین**
ئەێچەمەر: وشەی سەرسڕمەنن جوور واتەی "وەێ بەدبەختی"، ئەێچێ
ئیە: یە، لە زاراوەیل ترەک کوردی "ئەمە" ئۆشن
ئێستر: وڵاخ وە هێز و بارهەڵگر، قانتر
ئێش: دەرد، ژان، ئازار
ئێشان: ژان کردن، دەرد کردن
ئێگل: دۆاجار، لەیەودوما

ب

باتە: بایەد، بایە، با
بارکێش: کەر، قانتر
بارگیر: ئەسپ
بازباز: ڕەش و سپی، بەلەک
بازن: چشتێ کە فێشتر ژنەیل ئەڕای جووانی و ڕازانن وە دەس و بازوو بەسن، بازیوەن، دەزۆنگ
باژار: شار
باسک: باڵ مەلەوەر و باڵندە
باڵاخان: باڵاخانە، تەبەقەی دووەم یا بانین خانە

باڵباز: مەلەوەرێ کە پەڕ و باڵێ سپی و سییەس، بەلەکپەڕ
باڵ دان: هەڵفڕین، باڵەو دان
باڵ گرتن: بنۆڕن **باڵ دان**
باڵنجە: ١) باڵشت، موتەکا ٢) باڵنج، بەلەمرک، ئانیشک
بانگ: ١) چڕین ٢) چڕین ئەڕای نمێژ، ئەزان. بەربانگ: شەوەکیان وەر جە ئەزان
بانگدەر: کەسێ کە کارێ بانگ نمێژ کردنە، ئەزاندەر
بانەوان: جلێ کە وەخت خەفتن کێشنە بان خوە، لحێف
بایە: بنۆڕن **باتە**
بختان: تۆمەت درووە، تاوانێک نەکردی
براڵە: برا بۆچگڵە، برای نازار
بڕکە: ١) گەلە و دەسەی ئاژەڵ ٢) قەوارە پارچە ٣) بنچگ ناو بستان (بۆ نموونە بڕکە کاڵەک)
بژ: مۆی وەر و مڵ ئەسپ و شێر
بژبژ: قاچقاچ، سێخسێخ (وەک مۆی بژبژ)
بسات: جەم مەردم، جمات خەڵک
بسک: زڵف، بنۆڕن **ئەگریجە**
بسەڵمان: موسڵمان، بسورمان
بڵاچە: ١) گڕەی ئاگر، بڵووزە، بڵێسە ٢) هەورەبروسکە
بڵخە و باخ: بنۆڕن **ئەنگەمە**
بڵێزە: گڕ ئاگر، تیشک کێشان ئاگر، بڵۆزە، بڵێسە، پڵسک
بن: ١) ژێر چشت ٢) نەمام، دار (وەک بنەهەنار، بن سێڤ) ٣) ڕیشە، بنە (وەک بنە چەوەندەر)
بنچاخ: بەڵگەی ماملە، قەواڵە و بنچاق، بنۆڕن **تاپوو**
بنچڕ: بن و ژێر، بن جێگای قوڵ
بنچینە: ١) ئەسڵ و نەسەب، بنەڕەت ٢) ڕیشەی دار و گیا
بنکوو: نەژاد و ڕەسەن، بنۆڕن **بنچینە**
بنکە: شوون و بارەگا، مەقەڕ
بنگس: یەکەی ئەنازە چەن یەێ لەپ، وەژە
بنملی: دەخیل و دوعا کە باوێژنێ وە مل
بنەچەک: بنۆرن **بنچینە**
بنەڕەت: بنیات، پایە
بنەوا: بنۆڕن **بنەڕەت**
بۆز: ڕەنگێ بەێن ڕەش و سپی، کەو، خوڵەمێشی
بەتاڵ: ١) پۆچ، بێهوودە ٢) مەردوود
بەدگڵ: ڕۆچەپەڕی، ناجووان، زێز خوەشگڵ
بەراوەژوو: چشت هەڵگەریای، واروو، وەراوپشت
بەرخ: وەچکەی مەڕ، وەرەک، کاوڕ
بەرزەمل: ئاقڵ، وەئاوەز، ئاگادار
بەرید: نامەبەر، پەیک، چەپەر

بەڕق: ۱) دارێکە لە بنەماڵەی "بەڕقێیەیل" یا "فاگاسە (Fagaceae)" کە لە زەنجیرە چیای "زاگرۆس" فرەوانە و لە میوەێ نان دروس کەن. هەروەها ئاگر بەڕق پڕ هەقراتە و میوەی برژیاگێ تاسوقە. بڕێگ دارەیل کۆن بەڕق لای مەردم ناوچەگە فرە وە رێز و حورمەتن. ۲) بەر و میوەی دار بەڕق

بەزگ: خەمبار، خەمگین، پەرووش

بەزەیی: ڕەحم، دڵسووزی

بەزەیی هاتن: دڵ ئەڕای کەسێ سزانن (بەزەییێ پێم هات: دڵێ ئەڕام سزیا)

بەژن: قەد و باڵا

بەس: تەنیا، فەقەت

بەگ: گەورای کوومەڵگا، کەسایەتی گەورا

بەلەک: بنۆڕن **بازباز**، برج بەلەک: برجێ کە ئاجرەیلێ ڕەش و سپین

بەلەماچگ: مایچەی پشت ساق پا

بەڵام: ئەمانی، ئەمما

بەنە: بەندە، کۆڵە، عەبد

بەنیشت: جاجک، شیرەی دارەبەن

بەیان: شەوەکی، وەخت هەڵاتن ڕووژ

بەیانی: ۱) بەیان ۲) سوو، ڕووژێ کە دۆای ئەمڕوو هەڵاێ

بۆچان: ۱) بۆچگ، بۆچگڵانە ۲) بۆچگترین

بۆ: ۱) ئەڕای، ئەڕا ۲) حس چشت وە لووت، بۆن، بهن

بیانی: بێگانە، خەریوە

بێئاوەز: ئەبلە و نەفام

بێئەوڵەت: بێماڵ و حاڵ، پەشێو، پاپەتی و نەدار

بێبن: بێپایان، قوڵ

بێبەزەیی: بێڕەحم

بێزات: ۱) بێجەرگ، کەمدڵ ۲) بنۆڕن **خوڕی**

پ

پارە: ۱) پۆڵ ۲) سکە (وەک پارەی زەڕ)

پاژنە: پایەی ژێر و خوار کەوش و چەکمە

پاساوە: بیانگ، بیانوو، عوزر و بەهانە

پاسی: پاسەوان، نەوبەدار، کێشکچی

پاڵدق: پاڵدم، جوورێ تەسمە کە وە زین ئەسپ بەسریەێ و ئەڵقەئێک دێرێ کە دم ئەسپ لە ناو ئەڵقەگە دەرباس بوود، تا تەسەمەگە زین وە جێ خوەێ پتەو بکەێ.

پامە: میەرگێ کە فێشتر ئەڕای ڕازانن بەسنە مچ پا، پاوانە

پتەو: ۱) محکەم، قوڕس ۲) وە هێز

پرتاڵ: ۱) دڵنگ، جل و بەرگ ۲) ژێرئەناز ئەڕا خەو، جێخەف، جیوان

پرچ: ۱) زڵف، مۆی درێژ سەر، چەتری مۆ، لە زاراوەیل تر "کەزی" ئۆشن ۲) مۆی لەش

پرچگ: بنۆڕن **پرچ**

پرژپڵا بۆن: ڕەویانەوە
پرس: ١) پرسیار، مەسەڵە ٢) مەورد، سەرباس، بابەت
پرسا: کونجکاو، فرەپرس
پرسە: بنۆڕن **ئازەوەنی**
پڕپووشەن: لحاف و باڵشت و پرتاڵ ئەڕای خاو، بنۆڕن **پرتاڵ**
پڕپیتوو: چشتەیل جوور وە جوور و زوورم وەکارنەکەفتی و بێئەرزێشت، خڕخەوڵ، خرتپرت
پڕتاف: ١) دەوین و لنگدان ئەسپ وە چووارناڵە ٢) تنی، پەلە، لەز
پڕمە: هەناسەدان وە لوت وە تونی و جوورێ کە دەنگ لێبێەێ (زوورم ئەڕای ئەسپ و سمدارەکان)
پڕوا: پڕ لە وا، سەر پڕوا داشتن: خۆبین و پڕداوا بۆن
پڕۆشە: مدەت کەم
پڕژان: پەخش بۆنەوە وە سەر چشت، پرژان
پڕژانن: وەشانن، وە سەر پەخش کردن، پرژانن
پشتێر: جێ خێو کردن ئەسپ، تەوڵەی ئەسپ، بنۆڕن **تەوڵە**
پشک: ١) بەش ٢) قورعە، بەخت
پف کردن: وە دەم وای هەناسە وە چشتێ کردن، فوو کردن
پل خواردن: پالو وە پالو کردن، گلخواردن
پلیان: گلخواردن، بنۆڕن **پل خواردن، وە یەک پلیان**: وەڵ یەکەو دوژمن و دەرگیر بۆن
پڵسک: بنۆڕن **بڵێزە**
پووڕین: جوور هاتن و کریان چشتێ، ئێمکان داشتن
پووشی: شال و پارچەئێک کە نووای دەمڕۆ پووشێنێ
پەراسۆ: سقانەیل کەوانەدار پالوی گیاندارەیل موورەدار، ناوبەێن پشت و زگ، دەنێ
پەرگ: ڕسمان نەوڕ، بەن پتەو
پەڕ: ١) باڵ مەلەوەر ٢) بەڵگ قاقەز ٣) لا، کەنار
پەسڵان: ڕووژ قیامەت، سەڵا
پەشێو: سەر وە لێ شێویای، شپرزە، پەرێشان
پەلکوتان: ١) لاناوە لە هەوڵدان و کووشش ٢) دەس خستن ناو تیەریکی
پەڵپ: بیانگ، بیانوو، بەهانە، دەسپێچگ
پەیوەندی: ڕەبت، ڕابتە و ئێرتبات
پەێجوور: ١) خوازیار، پاپەی ٢) لێکۆڵەر، مینەگەر
پیر هاتن: وە پیر هاتن یا وە پیری چێن واتە وە پێشواز کەسێ چێن
پیری چێن: بنۆڕن **پیر هاتن**
پێچە: ١) شال و دەسرەی سەر، سەروەن، بنۆڕن **پووشی** ٢) کۆنەئێک کە وە پای کوورپە بەسن
پێخەف: بنۆڕن **پرتاڵ**
پێشنیار: پێشنەهادە، پێشنهات
پێکەفتن: ١) شایسە و لایق بۆن ٢) خاس هاتن، سازیان: کراسەگەت پێتکەفێ، دەرمانەگە پێمکەفت
پێنۆس: ئامراز نۆسان، قەڵەم
پێویست: لازم

ت

تاپوو: ١) قەواڵەی مڵکایەتی، بەڵگەی مڵک، فرەجار وەک "تاپوو و بنچاخ" تێەێ ٢) شەبەح، ڕەشایی
تاخ: ١) مەحەڵە، گەڕەک
تارمە: هەیوان، ئەێوان
تاسە: ١) شەوق دڵ، ئاوەخت ٢) زەرف ئاو، جام و پیالە
تاسە بردن: بێهووش بۆن، بێخود بۆن
تاسیان: بنۆڕن **تاسە بردن**
تاش: تەختەسان گەورا و پان، کەمر ساف و قەق (وەک دیوار مێژوویی "فەرهاد تاش" لە کۆی بێستوون)
تاف و تووف: وە تنی و بێقراری مینەی کارێ چێن، پەلە، لەز
تاڵان:غارەت
تاڵان کردن: چشت و ماڵ مەردم وە زوور و ستەم وە لێان سەنن
تاڵە: ١) بەخت ٢) نەحس، بێفەڕ و شووم
تاوین: ئاو بۆنەوەی چشت (وەک وەفر، ڕچ، چلوورە و بەسەنی) وە ئەسەر گەرما یا حەرارەت، تاویان
تاهەێ: تەنانەت، حەتتا
تروسکە: بنۆڕن **چروسکە**
تفت: ١) تام تون ٢) بوغز، کوڵ دەروون
تلیسانن: خۆس کردن، خیس و تلیس کردن
تلیشانن: دڕاندن، دڕین
تڵا: بنۆڕن **ئاڵتوون**
توور: داوێکە لە ڕەسەن سازریاس ئەڕای گرتن ماسی
تووڕڤان: ماسیگر تووڕخەر
توزانن: چزانن، هەڵبرژانن، لاناوە لە وە دەرد هاوردن
تووکڵ: پووس تەن دار، پووس میوە، توێکڵ
تۆڵ: شاخ و پەل دار و گیا (باڵای مەشکەژەن چۆ تۆڵ تەرە گەردەن چۆ مینا چۆ شاخ زەڕە مەشکە و مەشکەژەن، سێپای مەفتوولێ باڵای مەشکەژەن لوول خوەێ چۆ تۆڵێ)
تەرکیبەن: تەسمەئێک کە وە تەرک ئەسپ بەسن و چشت وە لێ ئاوێژن، بەن بەسریای وە تەرکە، تەرکبەن
تەرم: جەنازە، لاشەی ئایم
تەرەس: بێناموس، بێئایین، عەوەزی و خۆڕی
تەزین: ١) سست و سڕ بۆن ئەندام، دڵ تەزین: خەمبار ٢) سڕدە بۆنەوەی دەس و پا
تەڤدیر: ١) چارە ٢) بەرنامە و پلان
تەڵ: بنۆڕن **تۆڵ**
تەم: ١) چۆڕەکان ڕێژ ئاو کە ناو هەوا ڕەویانە، هەور خوار هاتی، مژ ٢) تووز و دۆکەڵ
تەمەن: عومر و ساڵ
تەمێار: ١) دەزۆران، بنۆڕن **ماڕەبڕیاگ** ٢) دار قالی
تەنانەت: بنۆڕن **تاهەێ**
تەنشت: ١) لای چشت لە ڕاس و چەپ، تەنێشت ٢) لای کەمەر
تەنێشت: بنۆڕن **تەنشت**

تەوزە: گاڵتە، تەنز
تەوە: ۱) تەو ۲) بێقەراری
تەوەرە: دەور و وەر
تەوەن: بەرد، سەنگ، کەمر
تەوڵە: ژوور یا هەر جێئێک ئەڕای وە خێوەت کردن ئاژەڵ، ئاخوڕ پەز و ماڵات، ئاخوڕ ئەسپ
تەیسا: خوەزگە، خوەزیا، خوەزەو
تیغاێتیغ: ۱) موازی ۲) پالۆ وە پالۆ، وە تەنێشت یەکتری
تیتگ: ۱) زەنگووڵەی گیس، ئێنتهای زڵف بافریای ۲) تۆتگ، وەچکەی سەگ
تیەڵ: زێز شیرین، تاڵ
تێ: بان و قەێ چشت، وە ناو، وە تێ، تێدا
تێدا: بنۆڕن **تێ**
تێژڕەو: گیانداریێ کە گورج و چابکە، تن و چالاک
تێژڕەوان: بنۆڕن **تێژڕەو**
تێکەفتن: ۱) کەفتن ناو ۲) ژێر ئاو چێن
تێنان: نان وە ناو، وە ناو نانەوە

ج

جاروبار: جارجار، دەفدەف، وەختوەخت
جامەک: ئاوێنە، شووشەی سافێ کە ئایم خوەێ ناوێ دۆنێ
جاوین: دەم و دنان چەرخانن ئەڕای هۆرد کردنەوەی خواردەمەنی، جوین، ژاوین
جاێڵ: تازە عومر، جووان، لە زاراوەیل تر جحێڵ ئۆشن
جاێڵیکوتەر: لات و بێنەوا
جرنگە: دەنگ وە یەک خواردن دو چشت سازریای لە کانزا (وەک جرنگەی شمشێرەکان یا جرنگەی زەنجیر)
جرنگەهڕ: جرنگەجرنگە، جرنگەی پەیاپەێ
جریت: ۱) جووریێ بازی جەنگی سووار وە ئەسپ ۲) نەیزەی دارینە ئەڕای مەشق و تەمرین، جەرید
جفت: ۱) جووت، دووانە، زەوج ۲) شیار کردن زەۆ وە گاواسن
جفتیار: کەسێ کە کارەگەێ شیار کردن و کێڵان زەۆ ئەڕای کشت و کاڵە
جڤگە: حیڵە و نەیرەنگ، ناڕاسی و چاچووڵە بازی
جگە: ۱) بێجگە، بێژگە ۲) کەمێ، زەڕەئێک
جمات: دەسەی مەردم، جماعەت
جوورسن: جوورین، مینەی چشتێ گەرین
جوورین: بنۆڕن **جوورسن**
جووگە: جوو ئاو
جۆلجال: تەکان و حەرەکەت، جموجووڵ، جووڵە جووڵ
جۆیە: جووریێ خەلە کە خۆراک ئێنسان و ماڵاتە و نانیش وە لێ دروس کەن، جەو
جەبەخانە: ئەنبار چەک
جەرید: بنۆڕن **جریت**

جەڕ: نەترس، ئازا، زاتدار، پڕزات
جیوان: بنۆڕن **پرتاڵ**
جێباوەڕی: ئێعتماد، متمانە
جێخەف: بنۆڕن **پرتاڵ**

چ

چاتووڵ: ماڵ بۆچگ کە فێشتر لە تیر تەختە سازریەێ، ماڵێ کە تن و وە کەمترین سازریەێ و ئەڕای نێشتەجێ بۆن کاتی خاسە
چارچمک: چووار گووشەی چشت
چارشەو: چادر و عەبای ژنانە
چاکەچاک: شلووق کاری، شلخ و پلخ، گژ یەک چێن
چاو کردن: تاسەی خراو ئەڕاێ کەسێ داشتن، خراوخوازی
چپانن: بن گووش کەسێ قسە کردن، چپاندن، فچانن
چرپە: ١) دەنگ فرە ئارام ٢) پچەپچ، قسەی ژێر لێو
چروسکە: درەوشین و بەرقە دان نۆر، تروسکە، تریسکە
چڕچاو: دەمرۆ، ڕۆچە
چزیان: ١) برژیان لە سەر ئاگر، سزیان ٢) چز دریان، پێدریان
چگا: کۆ، کۆسان
چلفل: ١) نائارام و لاسار، گەوج و قسە نەشنەو ٢) ترخن، فرە خوەر
چلکیان: خوار هاتنەوەر چووڕەی ئاو، چکیان
چڵپە: ١) دەنگ خواردنەوەی وە زووان، جوور وە زووان لسین سەگ و پشی
چما: ئەڕای چە، ئەڕا، چرا
چمک: گووشە، زاویە
چوواریەک: یەک بەش لە چووار، ڕوبع
چووڕانن: تا چکەی دۆایی ڕشانن و چووڵ کردن
چووڕە: چکە، ئاو دانە دانە
چووڵ: خاڵی، چشتێ کە ناوێ هۆچ نیە
چووڵی: بیاوان، زەۆ خر و خاڵی
چۆک: ئەژنوو، زانوو، زرانی، وژنی
چۆورەک: جامانە، ئاخابانوو
چۆزمان: ١) دەمچاو ٢) ئەوەێ کە وە چاو دیارە، زاهر، ڕوومان، شکڵ
چەپەڵ: چەفت، خراو، گەن، ناڕەسەن
چەتن: دژوار، سەخت، وە زەحمەت و گران
چەتونی: چەفتی، بەدجنسی، فێڵبازی
چەرمگ: سپی، گەور، چەرمی
چەرە: هەر یەک لە سقان بان و خوار دەم گیانەوەرەیل کە بانینەگە بێتەکانە و وە حەرەکەت خوارینەگە گیانەوەر لێو و دنان خوەێ حەرەکت دەێ، چەنە

چەڵەنگ: ١) چاڵاک ٢) ئازا و جووان
چەم: ١) کانی، کیەنی ٢) گڵاڵ ٣) چاو
چەمان: وەرەو خوار داهاتن چشت لە نیمە (وەک لە دۆریت پشتم چەما)، زێز ڕێک بۆن، لە نیمە پێچیان
چەمەڕێ: چاوەڕێ، چاوەڕوان
چەواشە: وە دژ، پێچەوانە، چەپەوانە ٢) شێویاگ، سەرلێ شێویای
چیا: چگا، کۆ
چیلگ: تۆڵ و لاق وشکیای دارەکان کە ئەڕای ڤەکردن ئاگر وە کار بریەێ
چیمەن: چەمەن، مێرگ، سەونزەزار

ح

حەرف: ١) کەلام، وشە ٢) پیت ئەلفوبێ ٣) ڕەخنە (وەک حەرف لە کەسێ گرتن)
حەمایل: چشتێ کە وە شان و مل یا تاهەێ وە کەمەر ئاوێژن، جەواهر و زەڕینەی ژنان، کالان شمشێر یا قوماش نەخشدار هەر کام تۆەنن حەمایل بوون
حەوش: دەور و وەر خانە کە بەشێ لە ماڵە ئەمانی سەقف نەێرێ، هەسار، حەسار
حەیران: ١) ئەویندار، شەیدا ٢) جوورێ ئاواز بێساز کوردی فێشتر ئەڕای دەرد دڵداری یا ئازیەتی ٣) مات، سەرگەران ٤) وشەی حورمەت گرتن وە مانای عەزیز و وە قوربان

خ

خاپ: فریو و فێڵبازی
خاپانن: فریو دان، خەڵەتانن، فێڵ و حیلە وە سەر کەسێ کردن، خاپ کردن
خاپوور: وێران، کاول، کامباخ
خاپین: فریو دریان، خەڵەتین، باوەر کردن فێڵ و مەکر کەسان
خارا نان: ١) تن چێن وە سووارە ٢) ئەسپ تن و چووارناڵە دەوانن
خاڵخاس: جووان، وەدڵ، بەدەو
خاڵخاڵبازی: فەندان، فێڵبازی
خاڵوو: برای داڵگ
خانگ: خانە، خانوو
خاوەن: ئەو کەس کە چشتێ هن ئەوە بوود، ساحێو
خرتەخرت: دەنگ کەم و پەیاپەێ، دەنگ ڕێکردن ئارام وەک ڕێکردن مناڵ یا ڕێکردن مۆش
خرنگە: دەنگدان جەواهر و میەرگ، دەنگ پامووره
خزم: کەس و کار، قەوم و کیش
خشە: دەنگ خوە وە زەۆ کێشان مار
خلیان: وەرەو خوار و ژێر چێن
خنکانن: ڕێ هەناسەی گیاندار بەسان
خنکین: هەناسە بڕیان، مردن لە بێهەناسەگی

خوا: ١) بنەمای مەزەی شوور، نەمەک ٢) لە زاراوەیل تر وە مانای خودا
خوڕیان: ١) قاڵ سەر کەسێ کردن، وە گرژی دەنگ وە کەسێ کردن ٢) دەنگ گیاندارەیلێ جوور شێر وەخت گرژهەڵاتن
خولیا: هەوەس و ئارەزوو
خولیان: خەریک هەوەس و خەیاڵ بۆن
خوڵک کردن: چڕین، بانگ کردن
خوناو: ١) نمنم واران، خوناڤ ٢) ئاونگ، شەونم
خووڵ: گیانەوەر یا ئایم فرە قەق، بنۆڕن **دێو**
خوەزا: دونیای زینگ و زایندە، تەبیعەت
خوەسەر: وە بڕیار و مەیل خوە
خوە هەڵکێشان: بنۆڕن **هەڵکێشان**
خوێە: خوێەدا، خوەێشک، واڵێ
خوێەدا: بنۆڕن **خوێە**
خۆڕی: ئایم بێخەم و بێعار، بنۆڕن **ئەڵخوز**
خۆنی: بکوژ، قاتڵ
خۆنیەری: ١) دوژمنایەتی وە خاتر کوشریان کەس و عەزیز وە دەس کەسەیل تر ٢) ئێنتقام و تەقاس خۆن کەس و کار
خەریک: مەشخووڵ
خەریک کردن کارێ بۆن: مەشخووڵ بۆن وە ئەنجام کارێ
خەزن: خوەێشک ژن ئایم، ژنخوەێشک
خەزینە: گەنج، نەختینە، ماڵ فرەوان شاردی
خەڵات: چشتێ کە وە نیشانەی قەێرزانی و خاسی وە کەسێ دیاری کەن، پاداش، دەسخوەشانە
خەوانی: خەو خوەش
خەوزڕ: کەسێک کە خەو لە چاوێ هەڵفڕیە، بێخەو
خەون: خەیاڵێ کە ئایم ناو عاڵەم خەفتن دۆنێ

د

داتەک: قانوون، یاسا
داچەقین: ١) واز کردن دەم ٢) واز کردن دەر چشت ٣) ناو ژێر زەمین چێن
داربەس: ١) داربەن گیای ڕەوەندە وەک مەق ٢) تابووت ٣) داربەس بەنا و دەزگا
دارین: ١) سازریای لە چوو، دارینە ٢) پێکهاتی لە دار و تەختە
داڕزیان: ڕزیان و داوەشیان چشتێ، داڕمیان، وشک بۆن، وێران بۆن
داکەفتن: ١) ناو جێ‌ئێک هاتن ٢) خوار هاتن، وەرەو خوار کەفتن
داگرتن: ١) خوار هاوردنەوە لە بان ٢) وە زوور وە ژێر دەس گرتن ٣) پڕ کردن
داگرسان: (وە ئاگر) ڕووشن بۆن، هەڵ بۆن ئاگر
داگرسانن: ڕووشن کردن، هەڵگرسانن
دالەقاندن: بنۆڕن **ئاوێژتن، یا دالەقاندن**: قێەم هەڵگرتن

داڵ: ١) دار و دەسە، گەل و دەسە ٢) مەلەوەر لاشخوەر، کەرگەس، هەڵنگ
داڵبەش: بەش کریای، قسمەت و نسیو
دامار: ١) ڕەگ، ڕەگەیل ٢) عەسەب، ئەعساب
داماگ: دەرمەنە، مات و سەرگەردان، دامای
دامان: ١) سەرگەردان بۆن، دەرمەنە بۆن ٢) دۆا مەنن، وەرمان
دانان: ١) سەر زەۆ نان، خوار نان ٢) جێگیر کردن
دانگە: ١) جێ بەرێ کردن و دووشین ماڵات ٢) بەشێ لە جاڕ کە هێڵنێ ئەڕای ڕیەن
داو: تەڵە، دام
داوەزیان: خوار هاتن، لە سوواری پەیا بوون، دابەزیان
دراماتوورژ: کەسێ کە کارێ نۆسان داستان و دیالۆگ ئەڕای شانۆ و تێئاترە
درنج: دێو، گیاندار خەیاڵی و ترسێنەر
درووکانی: چشتێ کە وە زات خوەێ ناڕاسە، درووپین
دزەڕایکەر: خاێن
دژوازی: زێز بۆن، ناکووکی، زێزایەتی
دڵبرین: وە دڵ زامدار، دڵ وە برین
دڵساف: ڕاس و یەکڕەنگ، سادق
دڵگیران: دڵتەنگی، دڵتەنگ بۆن
دڵمازان: وەخت بەێن دو نەماز مەغرب و عشا، وەختەگەی دۆای ئێوارە و وەر جە شەو، تیەریکان، درەنگان
دڵنگ: جل و بەرگ، پووشاک، پرتاڵ
دڵەقرچی: دڵتەنگی و ژاری، خواستن و بێقەراری
دمژین: قسەی خراو ئەڕای بێڕێزی، جنێو، دژمان
دووڵ: تاس دەسەدار ئەڕای بردن ئاو، سەتڵ
دوومان: ١) تەم و مژ، بنۆڕن **تەم** ٢) دۆکەڵ
دۆزین: پەێدا کردن
دۆرینە: مێژوویی، تاریخی، دیرۆکی
دەرانە: ١)دەرگە، دەر ٢) دەور و وەر
دەردەم: هەر ئەو دەم، دەسوەجێ
دەرفەت: وەخت خاسەگە ئەڕای ئەنجام دان کارێ، فرسەت، مۆلەت
دەروەچ: پەنجەرە، ڕۆژن
دەزگا: ١) خانە، خانووبەر ٢) یەکەی ژماردن خانە: سەد دەزگا خانە
دەزگیران: نیشان کردی ئەڕای هاوژێنی، کەسێ کە قەرار هاوسەر بۆن گەردێ نانە، دەزوران، مارە بڕیای، دەسگرتی
دەزوران: بنۆڕن **دەزگیران**
دەزۆنگ: دەستەوانە، بنۆڕن **بازن**
دەسبازی: ئازار کەس وە مەبەس خەنە و گاڵە
دەسپێچگ: دەستاوێژ، بنۆڕن **پەڵپ**
دەسگ: دەسە، جێئێک کە دەس پێ گریەێ
دەسگرتی: بنۆڕن **دەزوران**

دەسمێەت: ئەڕای ڕێ کەفتن کار کەسێ هاوکاری گەردێ کردن، یارمەتی
دەسوەجێ: بێدرەنگ، زوزو، بنۆڕن **دەردەم**
دەس وەردان: بنۆڕن **وەردان**
دەسەبرا: برادەر سوێند خواردی، ڕەفیق خاس و شەفیق
دەف: ١) ئامرازێکە ئەڕای زەرب و مووزیک، دایرە ٢) جار، کەڕەت ٣) پەلە، لەز
دەفینە: پارە و زەڕ ژێر خاک کریای، گەنج و نەختینە
دەلیا: دەریا، زەریا
دەڵ: مێیینەی سەگ و گورگ، سەگ مێ، دێڵەسەگ
دەڵاڵ: کەسێ کە مامڵە خاس کەێ یا چشتێ فرووشێ، فرووشەر
دەمار: ١) ڕەگ ٢) غیرەت و پیاوەتی ٣) فیس و غوروور
دەمانچە: تفەنگ دولوول، تفەنگ شەش ئاگر
دەمەکی: ١) وە ڕێگای قسە ٢) بابەتێ کە وە قسە لە کەس وە کەسەیل تر ڕسێ
دەمەڵدەم: ١) بنۆڕن **دەمەکی** ٢) شێوەی ئێنتقال بابەت دەم وە دەم
دەمەڵوەق: ١) حەیران، سەرسڕمەنی ٢) دەمکوت کریای
دەنکە: دانە، حەبە، دەنگ
دەنگ: بنۆڕن **دەنکە**
دەوەرە: دەوا، دەوا و دەرمان، فرەجار وەک "دەوەرە و دەرمان" وە کار تێەێدن
دەوەرەکەر: دەرمانکەر
دەێدام: گیانەوەر گوواندار وەحشی
دیسا: دوارە، دوجارە، لە نوو
دیسان: بنۆڕن **دیسا**
دیل: ئەسیر، یەخسیر، دەسوەسەر، گرفتار
دیلان: هەڵپەڕکە، داوەت، گۆڤەند
دیلان گرتن: هەڵپەڕین
دیلەک: دیرەک، سۆن دەوار و چادر یا سەقف ماڵ وە گشتی
دیمەن: ١) وەرچاو، مەنزەر ٢) ڕوخسار جووان و چاوگر
دیمەندار: خوەش دیمەن، بنۆڕن **دیمەن**
دێر: ١) زێز زق، درەنگ ٢) کەنیسەی مەسیحی‌کان
دێودرنج: دێو، گیاندار قەۆ و ترسێنەر، بنۆڕن **درنج**
دێوڵ: نەقارە، دەهۆڵ
دێرەدار: چەمەڕێ، چاوەڕوان

ڕ

ڕابۆن: ١) لە جێ هەڵسان، سەر پا وسان ٢) هێز گرتن و بانەو چێن
ڕاخستن: ١) پەهن کردنەوە بان زەۆ ٢) وە ڕێ کردن، وە ڕێگا ناردن
ڕادەس کردن: وە دەس کەسێ دان، تەسلیم کەسێ کردن
ڕازانن: جووان و ئاراستە کردن، زینەت دان

ڕاکردن: ١) هێز دان، بلێین کردن ٢)جەمەو کردن ٤) ڕێ کردن، دەوین
ڕاکێشان: ١) وەرەو خوە کێشان، جەزب کردن ٢) گرتن و وە زوور کێشان ٣) فڕاندن کچ وە زووری ٤) درێژ کردن
ڕاگرتن: نووای چشتێ گرتن، وسانن، وە زاراوەیل تر ئۆشن "ڕاوەستاندن"
ڕاگە: ڕێ، ڕێگا
ڕانان: ١) ڕێنمای کردن، ڕێ وە کەسێ نیشان دان ٢) وە شوون کەسێ کەفتن ٣) نمایشت دان
ڕاوسان: ١) هەڵسان و وسان ٢) حەرەکەت نەکردن، نەجووڵان، ڕاگیران، وە زاراوەیل تر ڕاوەستان ئۆشن
ڕاوێژ: ١) شەور و مەشوەرەت ٢) وێر و ڕا، فکر
ڕز: وە تەرتیب پشت یەک یا وە تەنیشت یەک، سەف
ڕزار: ڕزگ، بنۆڕن **ڕز**
ڕفاندن: دزین ئاێم وە زوورەملی، فڕین
ڕق: کینە
ڕکیان: لە ترس تا سەرما وە خوە لەرزین، ڕکەڕک کردن
ڕمیان: ١) وێران بۆن، خاپوور کریان ٢) خەفتن، ڕومیان
ڕووماں: بنۆڕن **چۆزمان**
ڕۆبار: ئاو ڕەوان، گلاڵ
ڕۆچە: دەمڕق، ڕق، ڕیچە
ڕۆڕەگا: شەرم و حەیا
ڕۆزەرد: شەرمەسار
ڕەحەتی: ئامرازێکە وە شکڵ مەخرووت کە دەم پانێ دێرێ و لۆلەئێک ها ژێرێ، و ئاو یا مادەکان شل وە ڕاگەێ ناو شیشە و زەرفەیل دەم بۆچگ کریەن، کۆڤک
ڕەژمە: هەوسار باریکێ کە دەور سەر ئەسپ و وڵاخ خریەێ و پێ حێوان تۆەنن بوەسن
ڕەسەن: ١) بنچینە، نەژاد ٢) تەناف
ڕەق: زێز نەرم، سەخت و وشک
ڕەوک: گەلەی وشتر
ڕەویان: ١) پەراکەندە بین ٢) لە ترسین هەڵاتن، هەێواین
ڕیسپی: پیاێک کە ڕیشێ چەرمیە، ڕیشچەرمی، ڕیشسفید
ڕیشچەرمی: بنۆڕن **ڕیسپی**
ڕێک: ١) ڕاس و مستەقیم، دروس و دەقیق ٢) وەک یەک، یەکسان، وەراوەر
ڕییەن: گەلە

ز

زاف: بێهاز، بێنز، نزم
زاڵنە: زەنجیر پابەن
زاما: شووی دۆەت ئاێم، زاوا
زایڵە: دەنگ شین و زاری، فەخان و فەریا
زراڤ: ١) باریک و درێژ ٢) زەریف و جووان

زرانی: بنۆڕن **چۆک**
زرنگە: دەنگ وە یەک دان فنجان یا زەرف شووشە یا کانزا (وەک ئاسن و زەڕ)
زگڕەش: دڵڕەش، دڵپیس، نیازخراو
زڵە: دەنگ و قاڵ چەن کەس وەڵ یەکەو، چەقەچەق، گاڵەگاڵ
زنار: ١) بەرد فرە گەورا ٢) شاخ و کەمر
زوورەملی: ناچاری، نەوەدڵی، ئێجبار
زووڵە: ١) حەرامزاێە ٢) زێز پەزا، دێرپەز ٣) کەیٚ و خەوشوخاڵ خەلە
زۆنە: گوزەێشتە، جاران
زۆزۆ: بنۆڕن **دەسوەجێ**
زەبر: ١) لێدان، لێخستن ٢) هێز و توانا
زەبەرد: زەربە، زەبر
زەردەپەڕ: وەخت ئێوارە کە زەردی خوەر وەرەو دێزی چوود و خوەر ئاوا بوود
زەریا: دەریا، دەلیا
زەڕین: ١) وە زەڕ ٢) مۆ تڵای، هۆل
زەفتی: سەختی، دژواری، زەلیمەت
زەلام: جنس نێر، کوڕ، پیا
زەلیمەت: بنۆڕن **زەفتی**
زەماوەند: هاوسەرگیری، مەراسم ژناشوویی
زەنگوو: ڕکاو ئەسپ یا حێوان سوواری، ڕکێف
زەنگین: دەوڵەمەن
زەنگینی: دەوڵەمەنی، ماڵداری
زەو: زەمین، خاک
زیڤ: زێو، نقرە
زیلە: وە پشت دەس یا لەپ وە دمڕۆی کەس لێدان، سیلە
زیندۆر: کەسێ کە کارەگەیٚ دۆرانن زین ئەڕای ئەسپە
زیوا: جووان، خوەش دیمەن، هەڵڕازیای
زیەڵگ: ترس و هەراس، زۆەڵە
زیات: زیاد، فرەوان
زێد: ١) جێ و مەکان نێشتەجێ بۆن، نیشتمان، وەتەن ٢) جێ لە داڵگ بۆن، زاگە
زێو: بنۆڕن زیڤ
زێوارە: چووارچێوەی دەر و پەنجەرە، کەنارە، پەڕاوێز

ژ

ژار: نەدار، دەستەنگ، کەمدەس، هەژار ٢) ژەهر ٣) نەخوەش و لاواز
ژەرەژ: کەوک
ژەنگەژەنگ: باس و قاڵ، دەمەقاڵی
ژێرخەر: چشتێ کە ئەڕای دانێشتن ژێرێان هەڵخەن، فەرش و ژێرئەناز

س

سا: ١) وەخت، زەمان ٢) سایە، سیوەر، سیبەر
saroo
سارِێژ: پڕ بۆنەوە و خاس بۆنەوەی زام و بڕین
ساختە: چشتێک کە زاهرێ ڕاسە ئەمانی وە باتن درووە و مەبەس وە لێ فریودانە
ساختەکاری: وە کاربردن ساختە ئەڕای خاپاندن، شوعبەدە
سان: ١) سڵتان ٢) بەرد، کوچگ، سەنگ
ساهڵ: ١) جن ٢) جادووکەر
سرکانن: ژێر لێو خوەنستن، ویتە کردن، سرکاندن
سنان: ١) دەرد زگ (وەک سنان سەرد) ٢) سنان، ئامرازێکە پتەو لە کانزا کە ئاسنگەرەیل وە پتک و کوتک کانزا بانێ کوتن و شکڵ دەن ٣) سنان، خواردەمەنی گەن و جوور ژەهرمار تیەڵ و خراو، هەروەها جوورێ دژمینە
سوێند: قەسەم، سەوگەند
سوێند خواردن: قەسەم یادکردن و پەێمان دان
سەراوەنۆن: گۆم و شوونەزانریای، دەرنۆم
سەربان: سەرپووش و بان خانە
سەرجەم: گشت، هەمە، جەمیع
سەرخوەشی: سەرخوەش بۆن، مەسی
سەرخوەشی کردن: تەسلیەت دان، هەروەها ئۆشن سەرخوەشی ئاراستەی کەسێ کردن
سەرداڵ: سەردەسە، بنۆڕن **داڵ**
سەرقاڵ: فرە مەشخووڵ و خەریک
سەرگران: ١) وە وەقار و شانازی، وە غوروور و ئارامی ٢) تەمەڵی
سەرگەرد: ١) بڵا گەردان ٢) قوربانی "سەرم وە سەرگەرد، پام وە کووتەوە مەر دەسم بووڕن نەو لیمووتەوە"
سەرەتا: ئەوەڵجار، ئەوەڵ کار، ئەوەڵ قسە
سەرەمڕ: بەردەوام، هەردەم
سەرەوان: پێشکار، خزمەتکار
سەرین: باڵشت، بالگە
سەوەن: بنۆڕن **سوێند**
سەێر: عەجیب و خەریو، بنۆڕن **ئەڵاجەق**
سەێرێتی: عەجایب، چشتەیل خەریو
سیپاڵ: ١) پارچەی کۆنە و چڵکن ٢) ژێرئەناز سادە
سێدارە: دار ئەڕای کوشتن مرۆڤ

ش

شاردن: بنۆڕن **ئاشاردن**

شاژن: ژن شا، سەرە ژن
شالوول: جووریٚ مەلۆچگ خوەشدەنگ و ڕەش، شالوور، سار سییە "بلبل خوەنیٚ شالوول جەواو دەیٚ"
شانگ: ناوبەیٚن سینگ و مل، شان
شپرزە: بنۆڕن **پەشێو**
شریخە: ١) دەنگ فەریا و قیڕاندن، دەنگ تێژ و بەرز، چریکە ٢) دەنگ بروسکە و گورمین هەور
شوورە: ١) عار و نەنگ، شوورەیی ٢) دیوار و حسار
شووڵ: ١) جووریٚ خورجین گەورا ٢) تۆڵ باریک
شەشپەڕی: جووریٚ گورز گران کە تووپەگەی سەریٚ پەڕەیل تێژ دێریٚ
شەقە: ١) دەنگ باڵ هەنایٚ هەڵفڕین ٢) دەنگ تەقین تەڵە ٣) دەنگ کەفتن کوچگ و ئاسن وە چشت گت و پتەو
شەڵتەکوڕ: کوڕ جووان و پاک
شەماڵپا: حێوانیٚ کە جوور شەماڵ تن چوودن، خوەشڕکاو، تێژەڕەو
شەمشەمەکوورە: گوواندارێکە باڵدار کە وێنەی مۆشە و چاویٚ نیۆنیٚ، ئەمانی وە ئێنعکاس و گەرانەوەی دەنگ خوەیٚ ڕیٚ خوەیٚ دۆزێدەوە
شەمووتەر: جیٚئاگر ئەڕای ئاگر سەر دەس گرتن یا ڕووشن کردن جیٚ، مەشخەڵ
شەندن: ڕەوانە کردن، ناردن
شەواک: کیسەی کا و ئالف
شەور: ١) ڕاوێژ و مەشوەرەت ٢) وتن و قسە
شەوە: خەون خراو و ترسناک
شیتاڵشیتاڵ: پارچەپارچە، فرە پارە، شڕ و شیتاڵ: کۆنە و پارە
شیر وەر: بنۆڕن **وەر**
شێتووکە: شێت، دێوانە
شێرباوی: ڕەسەن و بنچینەدار، ڕووڵەی ئازا و گەوراکان
شێرەشێر: شەڕ وە قسە و کەلام، فشە کردن و خوەهەڵکێشان ئەڕای یەکتری، دەمەقاڵی، مشتومڕ

ع

عار: نەنگ، ،عەیب
عشا: ١) نمێژ وەر جە خەفتن یا خوە وەخت ئی نمێژە، عیشا ٢) تیەریکی سەر شەو
عەلامەت: ١) چشتیٚ کە فرەتر لە ئەنازە سرنج ڕاکێشیٚ، عەجایب ٢) نیشانە
عەنبەر: مادەئێکە خوەشبوو وە ڕەنگ ڕەش یا خوڵەمێشی کە ناو گەیەی جووریٚ گاماسی (نەهەنگ) شکڵ گریٚ و لە دەم یا مەخرەج ئێنتهایٚ دەر تیەیٚ
عەیٚد: جەژن گشتی وەک نەورووز

غ

غەیوور: وە غیرەت، دەمارگرژ، توند و سەرسەخت ٢) ئازا و مەرد

ف

فتن: فتنەکار، فت‌فاتکەر
فتەفت: سرتەسرت، قسەی بن گووشی، نەجوا
فچانن: بنۆڕن **چپانن**
فرمێسک: بنۆڕن **ئرمێسک**
فرەزان: کەسێ کە فرە چشت زانێ، زانا، فەرزان
فڕ: ١)جورعە ٢) پەیوەندی ٣) باڵ لێدان و بڵێن بۆنەوەی مەلەوەر
فڕاندن: ١) فڕانن، فڕە دان ٢) ئاێم دزین وە زوور، ڕفاندن
فڕ لێدان: بنۆڕن **هەڵقوڕانن**
فوو کردن: بنۆڕن **پف کردن**
فەرز: واجب
فەریا: بانگ، دەنگ بڵێن و وە هێز
فەن: فێڵ، دروو، حوقە و نەیرەنگ
فێرکار: مامۆستا، فێرکەر

ڤ

ڤەخواردن: خواردنەوەی ئاو و چشتەیل ئاوی، نووشان، خواردنەوە
ڤەکردن: وا کردن، واکردن
ڤیان: بنۆڕن **ئەڤین**

ق

قاپ: ١) قاپ پا ٢) قاو گیس، بنۆڕن ئەگریجە
قاچ: ١) پا ٢) ساق پا، قچ
قاژ: شووشە و بەردێ کە دەسەر کلوانک کەن، وەک قاژ ئەڵماس یا قاژ یاقووت و زمڕوت
قادم: قەدەم، قەێەم
قاوش: چەرم (وەک چەرم کەوش)
قچ: ١) ئەژنوو، زانوو ٢) بنۆڕن **قاچ**
قاقەز: بەڵگەئێک کە قەێێ بنۆسن، کاغز
قاوەخانگ: قاوەخانە
قرتانن: ١) بەسان و واز کردنەوەی یەک چاو وە تونی، چاو قرتانن ٢) تەقانن چنجە ٣) وە دنان لەت کردن
قرتگ: زەرە، یەێ گەم، قرتگ قرتگ: ئارام ئارام، زەرە زەرە
قرووش: هەفتسەد و پەنجا دینار یا پانزە شایی (پێنج شایی کەمتر لە یەک قران)
قژ: مۆی درێژ سەر، قژن: کەسێ کە زڵفێ درێژە، مۆ
قسەگیریان: جەر کردن وە قسە، دەمەقاڵی

قڵێف: ١) پووس و پووش خەلە و باقلە ٢) جێ گیردانەوەی شمشێر، بنۆڕن **کالان**
قورگ: ڕاگەی دەم گیانەوەر وەرەو گەیە و پفی، گەڵوو
قوزڵقورت: قزڵقۆرت، خواردەمەنی گەن، بنۆڕن **سنان**
قونرە: دەنگ هەڵدان ئاو، گورمین ئاو
قۆڕن: ١) ناخ، قوڕن دڵ: ناخ دڵ ٢) سووچ و تاوان
قۆڵ: بەشێ لە دڵنگ و کراس کە بازووی ئایم پووشێنێ
قۆناخ: ١) مەنزڵ ٢) پایەی خوارین تفەنگ ٣) پێچان کوورپە
قوڵ: ١) شوون فرە چاڵ، عەمیق، زێز تەنک
قەتارە: ١) ڕز، سەف ٢) زڵف بافریای ٣) ئامرازێ کە ئاو قەترە قەترە چکێنێ، قەترەچکن
قەترە: ١) چکە، چووڕە ٢) جوورێک چادر عەرەبیە
قەرەچی: سەر وە مەردم قەرەچ یا کاوڵی
قەڵخان: دڵنگ و بەرگ جەنگ، جلێکە بافریای لە ئاسن کە جاران وەخت شەڕ کردیانە وەر تا لە تیر دوژمن بپارێزریان
قەڵش: شکافت و ترەک، درز
قەڵوەزە: هەڵدانەوەی ئاو گڵاڵ و دەریا، مەونج، شەپووڵ، لەف
قەنج: خاس، جووان
قەواخ: سەرجەم سقانەیل لەش گیاندار جودا لە گووشت و پووس، ئێسک، چووارچێوە
قەیتان: بەن، تان، تان و پوو، نەخ
قیژوڵنگ: قڕم و قاڵ، زایڵە، همهمە
قیژ و هووڕ: قیڕەی فرە، قیژ و قاژ
قین: ١) کینە، تووڕەیی، قار ٢) ئەندام خوارین جەسە
قین کردن: تووڕیان، قار کردن

ک

کارامە: ١) کارزان ٢) خاس ئەڕای ئەنجام کارێ
کافوور: مادەئێکە وە ڕەنگ سپی کە لە بەنیشت دارێک هەر وەی نام گریەێدن، بووی خوەشێ دێرێ و وە گەرەک دەرمان و پزێشکیش تێەێ
کالان: زەرف تایبەتێ کە شمشێر تێ کەن، بنۆڕن **قڵێف**
کالان کردن: شمشێر تێ قڵێف نان
کانگا: سەرچاوەی سەنگ کانزا جوور کانزای زەڕ و زێو و ئاسن و مس
کانی: سەرچاوەی ئاو
کرمەک: جوورێ تەوق زینەتی ژنانە کە ژێر چەنە ئاوێژن
کڕانن: ١) بان زەق کێشان ٢) وە تاشین پاکەو کردن ٣) ڕووشاندن، کڵاشین، خراشین
کڕین: وە دەس هاوردن چشت وەراوەر دان پارە، سەنن، خەڕین
کلوانک: ئەڵقەئێک کە وە کلک بەسن، گوستیل، ئەنگوستیلە، کلکەوانە
کلیل: ئامراز گرێدان یا واز کردن، کلیت
کوانی: وجاخ، ئوجاخ، کوانگ

کوتەڵکوو: وە سەر و سینگ لێدان ئەڕای ئازەوەنی (وەک کوتەڵکوو کردن)
کوچ: ئفلیج، شەپڵەدار
کوخین: دەرکردن هەوا لە پفی و قوڕگ وە دەنگ بڵێن و تێژ، قوتە کردن، قوتین
کورکە: ١) دەنگ ئەسپ ئەڕای ئاڵف و جۆیە، کورکە کورک: کورکەی پەیاپەێ ٢) تاسە و ئارەزووی دڵ
کوڕەزا: مناڵ کوڕ ئاێم، هەروەها دۆەتەزا: مناڵ دۆەت ئاێم
کوڕەمازی: بنچینەدار، ئەسیڵ، نەجیبزادە
کولانە: لانەی مامر و مریشک، هێلانە
کولاوەنجە: کونا و ڕۆچنەی سەقف، کوناوەجە
کولەک: ١) پەنجەرەی بۆچگ نزیک لای بان دیوار ٢) تاقەی قەێ دیوار
کوڵان: قوڵ دان، وە جووش هاتن (وەک کوڵان ئاو)
کوڵگە: جێ کوڵ گرتن، هەشارگە
کوڵەمار : جووریێ مار ژەهردارە کە ڕەنگێ فرەجار سوورە و خاسیش دیارە، مار مەرجان
کوناوەجە: بنۆڕن **کولاوەنجە**
کونەلوت: هەر یەک لە دو کونای لوت کە هەناسە وە لێان دەرباس بوود، کونەپت
کووڕ: نابینای وە چاو
کووڕایی: نەیین چاو، ناتوانی لە دین
کووڕ بەسان: وەک دایرە دەور چشتێ یا کەسێ گەل بەسان
کووگە: ئەنبار
کووم: دەسە، گەل، جەم
کووم بۆن: جەم بۆنەوە، گەل بەسان
کۆڵان: ڕێگەی ناو ئاوەدانی، کۆچە، کیچە
کۆڤار: گۆڤار، نەشریەئێک مەکتووب کە هەر هەفتە، مانگ یا وەرز جارێک دەرتێەێ و بابەتەیل جوور وە جوور وەک شێعر و وێروڕا و چیرۆک و تاهەێ وێنە ناوخوەێ گرێ. جاران کۆڤار وە قاقەز بۆ، ئەمانی ئەمڕوو فرەجار کۆڤارەکان دیجیتاڵیش وەشێتریەن.
کۆلە: عەبد، بەندە
کۆنەساڵ: بنۆڕن **وە تەمەن**
کەپوولە: جمجمە، کەپوو، سقانەگەی وێنەی کاسە و یەکدەس سەر کە مژگ گیاندار وە ناو خوەێ جێ دەێ
کەتکەلەمە: ئاسیو و ئازار، سەدەمە، کەلوومە
کەت و گوڵوەنی: سەوێن و لچک
کەسەر: ١) ئاە ٢) خەم و خەفەت، پەژارە
کەڤۆک: کابووک، کەوتر، کەمووتەر، کەبووتەر
کەلەپووڕ: ١) چشتێ کە لە مردگ ئەڕای کەس و کارەگەێ مێنێدە جێ، جێماگ لە مردگ ٢) شاباش زەماوەند
کەڵگا: نێرەگا، کەڵەگا
کەڵێن: گەپ، گەورا
کەمتەرخەم: کەسێ کە چشتێ لاێ گرنگ نیە و خوەێ وەرپرسیار نیەزانێ
کەمدەس: بنۆڕن **ژار**
کەمر: ١) بەرد ناو کۆ ٢) بەرد، سەنگ، سان

کەملانە: ١) یەێ کەم، قەێر کەمێک، یەێ قرتگ ٢) کەمتر جار، وە نودرەت
کەندر: چاڵ قوڵ و درێژ وە ناو زەۆ
کەنگڵاشک: گەڵا و تەل گیای کەنگەر
کەوڕخ: کەسێ کە ئاسان ترسێ، زۆیەڵە، پخوو، فرە ترس، بنۆڕن **بێزات**
کەیان: ئەمبار کا تێکردن، کێدان، کادان
کهێل: ئەسپ خاس و وە نرخ کە زوورم ڕەنگێ سوور و قاوەییە. وە عەرەبی "کحیل" وە ئەسپ چاوڕەش و چاوئەفسوون ئۆشن کە چمانی "کحل" یا "سورمە" ها تێ چاوەیلێ.
کیژ: دۆەت جووانساڵ
کیفە: فیکەی مار، دەنگ فیشین مار
کیفە کردن: فیشین مار، کیفە کیف مار
کیەرد: کارد، جوورێک چەقوو
کیەنی: بنۆڕن **کانی**
کێبەرکی: هاماڵی، ڕەقابەت
کێشک: پاسەوانی
کێشک دین: بەردەوام ئاگا لە کەس یا چشتێ بۆن

گ

گازنج: گلە، سەرزەنشت، لۆمە
گالەگال: قەوڵ و قسە، وتن و واتە
گاڵتەجاڕ: تیتاڵی، مەسخەرەگی
گاور: ئاگر پەرست
گرتیخانە: بەندیخانە، زێندان
گرشە: درەوشان، بریقە
گرشەدار: بریقەدار، رووشن
گرفت: گرفتاری، گیر و گرفت
گرمە: ١) دەنگ گەورا (وەک دەنگ هەور) ٢) دەنگ کەفتن چشت قورس
گریدەنگ: دەنگ وە هێز گریوە و شین، هەێمەڕوو
گرێ: ١) جێ بەسریان دو تەناف یا دو نەخ وە یەک ٢) بەن ناو تەڵ و لاچک دار و گیا
گرێدان: ١) وە گرێە بەسان، گرێە دان ٢) پتەو بەسان ٣) وە کلیت و قفڵ بەسان
گڕ: ١) بڵێسەی ئاگر و نۆر چرا، گڕەی ئاگر ٢) ئانێک لە وەخت و دەم، سا، ئەو گڕ: ئەو دەم
گزینگ: ڕەشایی ناو چاو کە نۆر وە لێ دەرباس بوود و وە دامار بینایی ڕسێ تا گیانەوەر چشتەیل بۆنێ
گفەگف: قسەی نەیارانە، هەڕەشە
گل‌گل: جارجار، دەفدەف، وەختەر وەخت
گلی: گلە و شکایەت
گلاڵ: ڕۆبار، شەت
گلووم: ١) دەریای لە چووار دەور بەسریای، گۆل، گولەم، گۆم ٢) ئاڤدرگە، تالاو، کەناڵ ٣) چالاو گەورا، گاچاڵ
گورج: ئامادە

گورمین: ۱) گرمانن، بنۆڕن **خوڕیان** ۲) دەنگ خوڕیان، گورمە ۳) گورمی، گۆرە، جووراو
گوڕە: ۱) گورمە، دەنگ گورمین ۲) دەنگ گەورا، بنۆڕن **گرمە**
گوڕەشە: ترسانن وە قسە، بنۆڕن **گڤەگڤ**
گوزەران: ۱) وە ڕێ چێن ژیان ۲) ڕووژی، بژیو، ژیوار، مایەی ژیان
گول: پیس، ئاکلەگرتی، کەسێ کە تووش ناخوەشی گولی بیە، بنۆڕن **گولی**
گولی: ناخوەشی پیسی یا ئاکلە، کە وە خاتر جوورێ باکتێری تووش ئایم بوود و زوورم بافتەیل دەماری و پووس نابوود کەێ
گوڵدروون: پارچە یا هەر چشت کە نەخش گوڵ بانێ دۆراننە
گوڵنگە: دەسەی نەخ وە یەک پێچدریای وە کەنارەی جامانە یا کڵاو کە ئەرای جووانیە، ڕیشگ
گوڵوەنی: جوورێ شال ڕەێنە لە پارچەی ئەوریشم کە زوورم وەخت جەژن بەسنە سەر، هەوری
گوڵەم: بنۆڕن **گڵووم**
گۆج هاتن: وە تەعجب هاتن، سەرسڕمەنن
گەپ: گەورا، قەۆ
گەرماژوو: گیاندارێ کە لە تێژی گەرما حاڵەگەێ خراوە
گەرەک: نیاز، لازم، گەرەکم نیە: نیەتووام، نیازم نیە، وە گەرەک کەسێ هاتن: وە کار ئەوە هاتن
گەڕەک: مەحەڵە، جێگای دانێشتن کە چەنین ماڵ وە خوەێ گرێ
گەل: دەسە، جەم
گەڵا: بەڵگ دار و گوڵ و سەوزایی، وەڵنگ
گەل بەسان: بنۆڕن **کووم بۆن**
گەلەک: تێعداد فرە، خەیلێ
گەمیەوان: فەرماندەر کەشتی، ئەو کەس کە ڕێبەری کەشتی ها دەسێ
گەور: ۱) کافر، ئەو کەسەێ ئیمان و دینێ نیە ۲) ئاگرپەرەس ۳) سپی، چەرمی
گەوگەوە: غەبغەب، قوڕگ، گووشت ژێر چناکە
گەوەر: گەوهەر
گیانەمل: ناڕەحەت، وەڕس، گیانەسەر
گیچەڵ: کێشە و مشکڵ، دژواری
گیرراوودە: گرفتار

ل

لابڕدنگ: قسەی وە تانە، زیپک و کنایە
لاچک: ساقەی گیا، لاسک، ساقەتە
لادان: وە لا دان
لار: خوار، چەفت، چەمیاگ، لەخت و لار: زڵف ساف و وەردای
لاسار: سەرسەخت، قسە نەشنەو، ئەوەێ کە لاساری کەێ
لاق: قاچ، پا، لە ڕان وەرەوخوار گیاندار
لالوزا: خاڵووزا، کوڕ یا دۆەت لالوو
لاڵە کردن: لاوە کردن، ئێلتماس کردن

لانی‌کەم: کەمترین ئاست ممکون، حەدئەقەڵ
لچ: ١) لێو خوارین ٢) کەنارەی چشت
لفانە: ١) دووانە، لف ٢) چشتێ کە ڕێک وێنەی چشتێ تر بوود، جووت، جفت
لکاندن: چەسپانن
لکانن: بنۆڕن **لکاندن**
لکیان: ١) چەسپیان، لکان ٢) جووت بۆن گەماڵ گەرد دەڵە
لون: بێمزڕەت، بنۆڕن **ئازا**
لۆک: شتر نێر، نێرەوشتر
لۆمە: سەرزەنشت، دەمکوت
لۆ: ١) لێو ٢) کەنار چشت
لۆئاو: لێوئاو، کەنار ئاو
لۆیەت: ڕۆت، ڕۆتەڵ
لەخت و لار: بنۆڕن **لار**
لەف: بنۆڕن **قەڵوەزە**
لەقەلەق: ١) لەقەلەق کردن: ئیلا و ئەولا بۆن ٢) دەنگ تەکان خواردن وە ئیلا ئەولا
لەوس: ١) لێو و لەوچ ٢) بافت گووشتی و پتەو وە ناو دەم گیانەوەرەیل، لکیای وە چەرەی بان و چەرەی خوار کە بنچگ دنان ناو خوەێ گرێ
لەوەند: شووخ و شەنگ
لەیەوەر: وەر جە ئی دەم، هنگەی جاران، زۆتر
لیسک: نۆر و تیشک خوەر
لێبواردن: خەتا و گوناح کەسێ وەخشین، عەفوو کردن
لێخستن: وە گورز یا وە لەقە وە چشتێ دان، لێدان
لیخەڕوو: دو ئەندام **لیخەڕووی بۆچگ** و **لیخەڕووی گەورا** ناو حوفرەی زگ گیانەوەرەیل کە جوور لۆلەئێک لە دەروەچ دوانزەهان (مەخرەج گەیە) دەسپێکەن و تا کونای قین ڕسن
لێڵە: وەختێکە لە شەوەکیان و ئێواران کە جیهان نە کامڵ تیەریک و نەیش کامڵ ڕووناکە، دەم شەوەکیان یا دەم ئێواران
لێوا: ئالێوا، بنۆڕن **ئالێوا**
لێوە: شێت و شەیدا

م

ماچین: ماچ کردن
مارە بڕیاگ: کەنیشکێ کە مارەێ وە لایەن کوڕێک دریاس، دەزوران، دەسگرتی، مارە کردی
مارە بڕین: ١) حەڵاڵ یەک کردن ژن و پیا وە حوکم ئایین ٢) مارەی وەق دیاری کردن
مارە کردن: بنۆڕن **مارە بڕین**
مازگ: بەر و دار جوورێک بەڕۆ (بنۆڕن **بەڕۆ**)، وە زاراوەیل تر "مازوو" یا "مازێ" ئۆشن
ماڵەکین: ١) چووار گووشە، چووارخانە، چووارخانگ ٢) لاناوە لە ماڵ بۆچگ و ناخوەش
مام: برای باوگ، مەموو

ماوه: مدەت
متیله: بەڵگه پارچەئێک که بان تەخت و پرتاڵ کێشن، مەلەفە، متیل
محەل: ١) جار، دەف، ٢) زەمان
محەل له کەس نان: حرمەت لێ گرتن
مدوو: سەبەب، دەلیل
مردگ: کەسێ که مردیه، مردی
مزگەوت: مەسجد، مزگەفت، جێگاێک که وه لێ بانگ نمێژ کەن
مزگەوت جامع: گەوراترین مزگەوت وه هەر ئاوەدانی که ناوێ نمێژ رووژ هەینی کەن، بنۆڕن **مزگەوت**
مزنه گرتن: ورد بۆن، دقەت کردن
مژووڵ: مەشخووڵ، خەریک
ملڤان: چشتێ که وه مل ئاوێژن، ملوێن، ملوان
مووره: ١) مۆره ٢) پارچەکان بازی تەخته و شەترەنج
مۆچیاری: پەند دان، ئاموژگاری
مەبەس: مەبەست، قەسد، نیاز و ئامانج
مەرگەسامان: لاناوه له بڵای ناجوور، بڵاێک سەر کەسێ هاوردن که تا وەخت مردن له هۆرێ نەچوود
مەرەنگ: گەنمزار وەحشی، قۆمام، مێرگ، بنۆڕن **چیمەن**
مەڕ: پەز
مەزات: بازارێ که ناوێ چشت وه بانترین نرخ پێشنیاری وه خوازێارەیل بفرووشریەێ، وەک مەزات بەرهەمەیل هونەری یا مەزات ماڵ و ئۆتومۆبیل
مەزن: گەورا، گەپ
مەزەڵ: ١) مەنزڵ ٢) ئوتاخ، ژوور
مەلا: ١) مامۆستای ئایین، زانای دین ٢) ئێمام مەسجد و مزگەوت
مەڵوەن: ناحیه، ناوچه
مەموو: بنۆڕن **مام**
مەینەتی: ڕەنج، محنەت
میر: ئەمیر، شا
میرات: ئەو ماڵ و چشتەیلێ که له مەردگ وه جێ مێنێ
میرات خوەر: ئەوەێ که میرات ڕسێده پێ
میرایەتی: ئەمارەت، دەسەڵاتداری، پاشایی
میرخەزەو: جەلاد، جەللاد، سەربڕ
میلکان: ١) جێگەی بەرپا کردن چادر و دەوار خێڵ ٢) هەوارگەی زمسان
مینانی: وێنەی، جوور
مێ: جنس مادینه، زیز نێر
مێبەت: محەبەت، ئەوین
مێر: ١) پیا ٢) ئنسان
مێرگ: بنۆڕن **چیمەن**

ن

ناخ: داخڵ، ناو
ناردن: کل کردن، هەناردن، نێرم: کل کەم
نافله: نمێژێ کە وەر جە نمێژ واجب خوەنریەێ و سننەتە، واتە خاسە ئەمانی لە خوەێ واجب نیە
ناکووک: ۱) ناهەماهەنگ، جیاواز ۲) زێز، دژواز
ناڵەت: لەعنەت
ناودڵ: دەروون، ناخ
ناوقەێ: ۱) ناوەراس بەژن، کەمەر، ناوقەد ۲) ناوەڕاس قەێ دار
نزم: ۱) نزیک وە زەمین، زێز بڵێن ۲) بێهاز و ناتوان ۳) خوڕی و بێئاوڕو
نکمرواری: دەرزیئێک کە دەنگ مرواری ها وە نکێ
نمێژ: نوێژ، نەماز، لمێژ
نوقم: سەر ژێر ئاو، گۆم
نوواکێش: سەردەسە، سەرە
نووزە: دەنگ گریوەی ئارام، نک و ناڵ، نووزە نووز: نووزەی پەیاپەێ
نووهاڵ: نەوجەوان، مناڵ نۆنەمام
نەواڵ: دەروەن بۆچگ ناو کۆ و کەمەر، جێئێک ناو کەمەر کە پشت تاویان وەفر ئاو ناوێ جەمەو بوود
نەیار: دوژمن
نیزە: بنۆڕن **نووزە**
نێریز: جووری خەنجەر یا شمشێر نک تێژ و سەر وە خوار

و

واتش: پێ وت
واتن: وتن
واتە: چشتێ کە وتریاس
واتەوێرە: فکر و خەیاڵ، پەریشانی
وارگە: ۱) جێگەی ژیان ۲) بارگەی سەفەر
واڕگ: مامرێ کە خا و هیلکە کەێ، مامر هیلکەکەر
وانگ: فەریا، بانگەواز، ڕاگەیاندن وە دەنگ بەرز
وریا: ۱) هشیار، ئاگادار ۲) زیرەک
وژنی: بنۆڕن **چۆک**
واڵێ: خوەێشک، خوێە، خوێەدا
وانگ: دەنگ گریوە
وانگ هەڵاوردن: وە دەنگ بڵێن شین و گیرە سەر دان
وڵا کردن: ۱) پەخش کردن، بڵاو کردن ۲) بان زەق پان کردن، بنۆڕن **ڕاخستن**
وڵبۆگ: کەسێ کە وە حاڵ خوەێ وڵ کریاس، کەسێ کە گشت دەس وە لێ وەردانە

وڵک: ١) کولیە، گورچیلە ٢) پەراسۆ
وڵک بڕیان: بێهێز و تاقەت بۊن لە نەبەرد، لەزوور زەربەت کەفتن
وڵەکەت: فرە شەکەت، ماندوو
وە تەمەن: پیر و پاوەسن، وە ساڵاچۊ، کۆنەساڵ
وەجاخ: ١) وجاخ، ئاگردان ٢) تاقە ڕووڵە و زوورم تاقە کوڕ
وەجاخ کوور: بێ مناڵ و زاڕوو، ئەو کەسە کە هۊچ مناڵ نەێرێ
وەچە: مناڵ، زاڕوو
وەخم: ١) بووی گەن ٢) حاڵ سڕ بۊن، بێتەکانێ
وەدی کردن: ئیجاد کردن، بنیات کردن
وەر: ١) نووا، **شیر وەر**: شیر مەمان داڵگ ٢) پێش
وەران: شەک نێر چووار ساڵە، پەز نێر، قووچ، لە زاراوەیل تر "بەران" ئۊشن
وەرچاو هاتن: ئاشکرا بۊن، وە چاو دیار بۊن
وەردان: ١) وڵ کردن، ئازاد کردن، لە زاراویل تر کوردی "بەردان" ئۊشن ٢) ئاگر وەردان: ئاگر وە چشتێ دان ٣) دەس وەردان: دەس لە چشتێ هەڵگرتن، ئێتر خەم چشتێ نەخواردن
وەڕک: کاور هەتا تەمەن شەش مانگ، بەرخ، ساوای مەڕ
وەرگری: شکانن هێرش و هەرەشە، دەفع کردن بەڵا
وەرگە: سەبر و تاقەت، خوەڕاگری
وەرمل: ١) تەنگە، تەسمەئێکە لە چەرم جووڕ کەمەربەن کە وەردێ زین و پاڵان حێوان لە ژێر زگێ پتەو کەن کە وەرەو دوما نەچوودن، لە زاراوەیل تر "بەرمل" ئۊشن ٢) باوەش
وەرەلا: ١) ئاێم بێکارە و بێماڵ، بنۆڕن **وڵبوگ** ٢) ئاژەڵ وە حاڵ خوەێ وڵکریای: وەک سەگ وەرەلا
وەرەێوان: وەر ئەێوان، بنۆڕن **تارمە**
وەرین: پێشین، ویەردە
وەژە: بنۆڕن **بنگس**
وەشانن: ١) پژانن، برژانن (وەک برژانن ئاو بان نان) ٢) وە کوتەک یا شمشێر لێدان ٣) فڕەدان، خستن ٤) شەکانن
وە گەرەک هاتن: بنۆڕن گەرەک
وەڵنگ: گەڵای دار و سەوزایی، پەڵ، بەڵگ
وەڵەکەت: فرە شەکەت و ماندوو
وە هەڵووڵکی: بنۆڕن **هەڵووڵکی**
وێنایی: شەباهەت، هاوچەشنی، یەکجووری
ویەردن: وە سەر چێن
ویەردە: وەخت چۊیی، جاران، زۊنە
وێار: ئەو بەش ڕۊبار کە ئاوەگەێ کەمە و پێادە یا سووار تۊەنن وە لێ دەرباس بوون
وێرسن: جۆرەت کردن، وێرستن
وێڵا: وڵکریای، ڕێ گوم کردی، وێڵ و وێڵان

ە

هادەێ: گاهەس، بەڵکە، ممکونە کە
هاوان: تۆپ جەنگی، هاوەن

هاوقەێر: هاوئەنازە، هاوڕادە
هنارک: قیتیەگەی تەنشت ڕق، سەرگوونا، سەرگوپ
هوول: ترس، نیگەرانی، هامە هوولت: نیگەرانتم یا هامە فکرت، فرە هووڵە: فرە پەشێو و نیگەرانم
هۆر: فکر، وێر،خەیاڵ
هۆر کردن: فکر کردن، خەیاڵ کردن
هۆل: مۆ تڵای، زەری، بنۆڕن **زەڕین**
هەب: ١) بنۆڕن **دەنگ** ٢) مولکوول وە خاسیەت پزێشکی کە وە تەرکیب جامد و فێشتر وە شکڵ گردیلە دەرهاتیە و وەک دەرمان قۆت دریەیٚ یا جەوریەیٚ.
هەتا: ١) تا، تا وەختیٚ کە، تا ئەورە کە ٢) ئەڕای یە کە
هەتاسەر: هەمیشە، هەمارە
هەتیتە کردن: ناو شەترەنج وە گەمارۆ خستن سەر شای هاماڵ ئۆشن، جووریٚ کە حەرەکەت دان شا ممکون نەود، ئاچمەز کردن
هەرچۆ: وە هەر شێوە، هەر جوورە، هەرچۆن
هەرسەیٚ: ئەگەر چە، دروسە کە...
هەروسا: هەر ئاوا، هەر ئەوجوورە
هەروەها: هەم، هەم ئیجوور
هەڕۆشیان: ڕیشە ڕیشە بۆن، داڕۆشیان، بنۆڕن **شیتاڵشیتاڵ**
هەڕە: بنۆڕن **ڕز**
هەڕەشە: بنۆڕن **گوڕەشە**
هەژاندن: تەکان دانەوە، شەکانن
هەسار: بنۆڕن حەوش
هەسپ: ئەسپ
هەشاردن: بنۆڕن **ئاشاردن**
هەگ: ئەگەر، ئەگەر کە
هەگبە: ١) خورجێن دوتایی بۆچگ ئەڕای پشت زین ٢) کیسەئێک کە دەمیٚ وە ڕەسەن بوەسریەیٚ
هەڵاژیان: بنۆڕن **ئەڵاژیان**
هەڵبەسان: دەور چشتیٚ بەسان و گرێدان، هەڵپێچانن
هەڵپاچین: ١) وە قەیچی بڕین ٢) تاشین
هەڵتلیشانن: پارە پارە کردن، بنۆڕن **تلیشانن**
هەڵچێن: وەرەو بان چێن، خوە وە بانەو کێشان
هەڵخستن: ١) وەرەو سەر فڕەدان ٢) بنۆڕن **ڕاخستن**
هەڵدان: ١) وەرەو بان فڕیٚدان ٢) بار کێشان حێوان ٣) بڵێن کردن ٤) دامەزراندن چادر و ڕەشماڵ
هەڵدڕانن: لە یەک دڕانن
هەڵدڕیان: لە یەک دڕیان، لە یەک بڕیان، هەڵدڕان
هەڵسڕیان: وە ناکاو لە دەس سڕیان، وەرەو خوار سڕیان
هەڵشریقانن: وە دەنگ وە هێز لە سەر کەسیٚ خوڕیان، فەریا وە سەر کەسیٚ کردن
هەڵشکانن: لا ناو بردن، شکەست دان
هەڵشێویان: ١) خراو و بیٚفایدە کریان، داڕزیان ٢) تێکچۆن زگ، خراوی مەعدە و گەێە

هەڵقنگ: ڕۆ وە نووا وەرەو دوما چێن، دۆا دۆا
هەڵقوِڕانن: خواردنەوەی ئاو وە قووت دان
هەڵ‌کردن: ١) گوزەێشتن و خوە وەردان (ئەڕای وا و ئاو) ٢) ئاگر پێ کردن ٣) وە سەر یەک هەڵپێچان ٤) هەڵماڵین داوێن و دەرەلنگ ٥) گوزەرانن، تەحەمول کردن
هەڵکەفت: پێش‌هات نایاب و کەم، پێش‌هات وە دەگمەن
هەڵکەنین: ١) لە جێ جودا کردن ٢) درئاوردن دڵنگ
هەڵکێشان: بانتر کێشان، وەرەو بان کێشان، **خوە هەڵکێشان**: فیس وە خوە کردن
هەڵگووشان: عەجەڵە کردن، زۆ کردن، بنۆڕن **پڕتاف**
هەڵوژاردن: ئێنتخاب کردن، دەسچن کردن، لە زاراوەیل تر "هەڵبژاردن" یا "هەڵبژارتن" ئۆشن
هەڵووڵکی: ئاوێزان بۆن ناوبەێن زەۆ و ئاسمان، وە هەڵووڵکی: وەی شێوە ئاوێزان
هەڵهۆت: گیانەوەر خەیاڵی ناو دەریا کە وێنەی مار و گەوراتر جە نەهەنگە و سەرگەرانەیل ناو دەریا قۆت دەێ، وە لاتین "لڤیاتان" ئۆشن
هەناسە: وایێ کە وە دەم یا وە لووت هەڵکێشریەێ
هەنەک: کار یا قسەئێک کە مەبەسێ خەنە و سەرگەرم کردنە و جێددی نیە، هەنەکی، گاڵە
هەنین: بەرێز، عەزیز، هێژا
هەنیە: ناو چاوەیل، تێوڵ
هەیا: تا، بنۆڕن **هەتا**
هەینی: ڕووژ جومعە، ئادینە
هەێمەڕوو: شین گرتن و ڕۆڕۆ
هەێنە: هەر ئی دەم، دەردەم
هەێوا گرتن: بنۆڕن **ڕەویان**، هەێواین
هەێواین: بنۆڕن **هەێوا گرتن**
هیلانین: شیپە کردن ئەسپ، دەنگ و هیلە کردن ئەسپ
هیوا: ئمێد، دڵخوەشی
هێژ: تا ئی دەمە، هەنوو، هێشتا، هێما
هێشتا: بنۆڕن **هێژ**
هێلانە: لانە، ئاشیانەی پەلەوەر
هێما: ١) بنۆڕن **هێژ** ٢) سەمبۆل و نیشانە
هێوەت کردن: سەرپەرەسی کردن، وە خێو کردن، خێوەت کردن

ی

یاپراخ: دۆڵمەی گەڵامەۆ
یاری: ١) دەسمێەت، یارمەتی ٢) دووسایەتی، دووسی ٣) گەمە، کێبەرکی وەرزشی
یاریزان: گەمەکەر، زوورم ئەوەێک کە ناو کێبەرکی وەرزشی شرکەت کەێ
یەخسیر: ١) گیرووده و ئەسیر ٢) خۆڕی، بنۆڕن **ئەڵخوز**
یەێدەسی: جووری زەنجیر ئەڕای بەسان حێوان و هەروەها ئاێم ئەسیر لە جاران، قەێد " زڕەی یەێدەسی پاوەن لە پامە من وەی شابادە کی هەواخوامە"

| سەرچاوەکان |

Bedlîsî Ş (1566-1599 z), Avci Z., Yildirim E., *Şerefname* (1597 z), Weşanên Azad, Mersin 2014.

Celîl O., Celîl C., *Destanên Kurdî*, Çapa diduyan, Weşanên Wardozê, Dîyarbekir 2018.

Jacoby F., Schepens G., Schorn S., *Die Fragmente der griechischen Historiker*: (F Gr Hist), Brill, Leiden 1999.

Kovara Hawar, Hejmar 1-23 (1932-1933), Weşanên Nûdem, Stockholm 1998.

Kovara Hawar, Hejmar 27-36 (1941-1942), Weşanên Nûdem, Stockholm 1998.

Lescot R., *Textes Kurdes*, *Première Partie, Contes, Proverbes et Énigmes*, Institut Français de Damas, Paris 1940.

Lescot R., *Textes Kurdes, Deuxième Partie, Mamé Alan*, Institut Français de Damas, Beyrouth 1942.

Lescot R., Lezgîn R., Celalî N., *Memê Alan bi Kurdkî/Zazakî*, Çapa yewine, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2014.

Ölmez C., Vali S., *Mem û Zîna Hewramî*, Çapa yekem, Nûbihar, Îstanbul 2020.

Xanî A., Cîhanî P., Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî, Çapa sêyem, Nûbihar, Îstanbul 2024.

خانی ئە.، شمرخی ح.، "مم و زین احمدیٚ خانی"، چاپا سێیەم، نووبهار، استانبول ٢٠١٧ ز.

خانی ئە.، هەژار، "مەم و زینی خانی بە موکریانی"، چاپخانەی نەجاح، بەغدا ١٩٦٠ ز.

داودیان ن.، ئێبراهیمی خ.، "مەتەڵەیل مەردم ئیلام"، چاپ یەکەم، نەشر زانا، ئیلام ١٤٠١ ە.

زازا ن.، ترجمة مصطفى رسول ع.، "ممي آلان ملحمة فولكلورية كردية"، دار الثقافة والنشر الكوردية، بغداد ١٩٨٤ ز.

الزبيري م.ع.م. (١٥٦-٢٣٦ ق)، عُني بنشره لأول مرة و تصحيحه والتعليق عليه ليفي-بروفنسال إ.، "كتاب نسب قريش"، الطبعة الأولى، القاهرة ١٩٥١ ز.

طسوجی ع.، هزار و یکشب (ترجمه ألف لیلة و لیله)، چاپ سنگی، علی اکبر علمی و شرکا، طهران ١٣٢٥ ە.

کەنوولەیی م. ئە. (١٧٠٦-ح ١٧٨٠ ز)، عزەتیزادە ف.، "شانامەی کوردی"، چاپ دووەم، دیباچە، کرماشان ١٤٠٠ ە.

ماٚن ئۆ.، هێمن موکریانی، "تُحفهٔ مظفَّریه (١٩٠٥ ز)"، چاپیٚ سێیەم، چاپخانەی ئاراس ،هەولێر ٢٠١١ ز.

موعتەزدی ئیٚ.، "سیابەند و خەجیٚ"، چاپ یەکەم، نەشر زانا، ئیلام ١٤٠٣ ە.

هەورامی ن.، "مەم و زین بە هەورامی"، چاپی یەکەم، بەڕێوەبەرایەتی گشتی ڕۆشنبیری و هونەری هەڵەبجە، هەڵەبجە ٢٠٢٠ ز.

Memê Alan

Bi berhev kirina Roger Lescot

Wergerandin û şirove bi Kurdiya xwarîn:

Ehsan Motazedi